

Alxan Yekəəhmədli

***Yuxulara dönən
yurdlar***

«Nurlan» nəşriyyatı, Bakı- 2007

Redaktor:

Salman Qazi.

Şair- publisist, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü

Alxan Yekəəhmədli.

Yuxulara dönən yurdlar. Bakı, 2007. - səh

Şair Alxan Yekəəhmədlinin oxucularla bu dördüncü görüşüdür. Şair bu kitabda tarixi faktlara əsaslanaraq, doğma vətəni olan Dağ Borçalının keçmişini, bu gününü tərənnüm edərək, Aran Borçalı ilə olan tarixi əlaqələrini oxucuların nəzərinə çatdırmağa çalışmışdır. Bu kitabda əsas məqsəd yada dönən, yadlaşan yurd yerlərini, qohum-əqrəbanın keçmişini, bu gününü gələcək nəsillərə çatdırmaqdır. İnanırıq ki, bu kitab oxucuların marağına səbəb olacaq və gələcəkdə yeni-yeni tarixi faktlarla zənginləşəcək, yenidən işlənərək çap olunacaqdır.

4702000000

— **qrifli nəşr**
N – 098 – 2007

© «Nurlan», 2007

© Yekəəhmədli , 2007

Alxan Yekəəhmədli (Alxan Məhəmmədəli oğlu Ömərov) 1961-ci il aprelin 3- də Gürcüstan SSR Dmanisi rayonu-nun Muğanlı kəndində anadan olsa da, atası Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Noraşen kəndindəki sovxozda iş-lədiyindən, doğum haqqında şəhadətnamə 10 oktyabr 1961- ci ildə bu kənddən alınmışdır.

Alxan körpə ikən, 1961- ci ilin ortalarında ailəsi ilə birlikdə Kalinino rayonunun Petrovka (Qurdqala) kəndinə köçmüşdür.

1971- ci il iyunun 9- da atası Məhəmmədəlini Qaraxaç yaylağında ildırım vurmuş, Alxan, iki qardaşı və iki bacısı yetim qalmışdır. Anası Qiymət onların təlim - tərbiyəsi ilə məşğul olmuş, beş uşaqdan dördünə təhsil vermişdir. Övladlarından üçü ali təhsil alaraq, fərqlənmə diplomu ilə institutu bitirmiş, bir qızı isə mamaça ixtisasına yiyələnmiş-dir.

Uşaqlığı və gəncliyi Petrovka kəndində keçən Alxan 1968 - 1972- ci illərdə Petrovka ibtidai məktəbində, 1972-76- cı illərdə Mixaylovka səkkizillik məktəbində və 1976-78- ci illərdə Gürcüstan SSR Dmanisi rayonunun Muğanlı kən-dində olan orta məktəbdə təhsil almışdır. Orta məktəbi əla qiymətlə bitirərək, həmin il Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun zoomühəndislik fakültəsinə qəbul olunmuş, 1983 - cü ildə isə institutu fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Öz doğma rayonunda işlə təmin edilməyən Alxan elə o vaxtdan didərginlik həyatını yaşamış, öz yurdundan uzaq-larda iş axtarmağa məcbur olmuşdur. O,1984-89- cu illərdə uzaq Qazaxıstanda və Krasnodar diyarında öz ixtisası üzrə müxtəlif vəzifələrdə işləmişdir. Anasıgilin qaçqın düşməyini eşidən Alxan 1989- cu ilin əvvəllərində Azərbaycana gəl-miş, Bakıda məskunlaşmışdır. 1991- ci il iyunun 9- da ana-sıgil ilə birlikdə Hadrut rayonunun Hərəkül kəndinə köçrül-müşdür. Həmin kənddə o, özünümüdafiə dəstəsini yarat-mış, atasından qalmış köhnə qoşalülə tufənglə kəndi qoru-muşdur. Qarabağda olarkən kəndin ictimai işlərində fəal iştirak etməyə çalışmış, ilk tarlaçılıq (üzümçülük) briqadası-

nı yaratmış, camaatı işə cəlb etmişdir. Sonradan kolxoza verilən mal-qaranın saxlanılmasını təşkili ilə məşğul olmuş, Hərəkül kəndində zootexnik və baytar həkimi vəzifələrini birgə icra etmişdir. Bir ilədək Hərəkül kəndində yaşadıqdan sonra onlar ikinci dəfə qaçqın düşərək, Bakıya qayıtmışlar. İki il işsiz qaldıqdan sonra Alxan Yekəəhmədli Binəqədi ra-yonunda Əhalinin Sosial Müdafiəsi İdarəsində işə düzəl-miş, reklam üzrə mütəxəssis, işsizlərin işlə təmin edilməsi şöbəsində aparıcı mütəxəssis işləmişdir. Lakin yaşayış şə-raitinin dözülməz olması onun bu idarədən getməsinə sə-bəb olmuşdur. Qazaxıstanda, Krasnoyarsk diyarında tikinti-də fəhlə işləməyə məcbur olmuşdur. Hazırda işsizdir.

Ədəbiyyata ilk həvəsi onda atası Məhəmmədəli kişi Səməd Vurğunun «Dağlar» şeri ilə oyatmışdır. Beşinci sinifdə oxu-yarkən Abdulla Şaiqin əsərləri ilə yaxından tanış olan Al-xanda ədəbiyyata, poeziyaya maraq daha da artmışdır. İlk şerini də elə həmin il yazmışdır. Yaxın qohumu olan Almaz müəllim onun ilk şerlərini «Azərbaycan pioneri» qəzetinə göndərmişdir.

Artıq 1999- cu ildən başlayaraq, bu günə qədər Alxan dövrü mətbuatda çıxış edir. 2007- ci ildə «Qafqaz-Media» İctimai birliyinin «**Vicdanlı Qələm**» diplomuna layiq görül-müşdür.

Şairin indiyədək üç kitabı işıq üzü görmüşdür: «**İlhamımı bu yerlərdən almışam**», «**Yurd həsrəti ağır olur**», «**Dərd böyük olanda**».

Qaçqın və köçgün həyatını yaşamış, başı çox müsibətlər çəkmiş şair Alxan Yekəəhmədli Bakı şəhərində məskun-laşmışdır. *Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin* üzvüdür.

Hər bir alim, şair, yazıçı, jurnalist, bütövlüklə qələm çalanlar öz kəndlərinin, qəsəbələrinin, şəhərlərinin tarixini yazmağa təşəbbüs göstərsinlər. Doğrudur, bu çətin-dir, lakin faydalıdır.

Akademik Ziya Bünyadov

Xəyalıma vətən gəldi, duruxdum,
Gözlərimdə şimşək çaxdı, guruhagur.
Elim, obam gəldi gözüm önünə,
Yaş töküldü, şoralandı guruhagur.

Dağ çağırdım, dillənmədi, lal oldu,
Əl eyləyən zirvə oldu, yal oldu,
Xətimə bircə dəyən yol oldu,
Toz qalıxdı birdən-birə, guruhagur.

Bu yol gedir biləmmirəm haraya?
Elim çatmır köməyimə, haraya.
Dost istəyəm sınıq qəlbim araya,
Qayalar tək uçu, çökür guruhagur.

Namərd qonşu aman vermir, bir də bax!
Alxan dayan, dön geriyyə bir də bax!
Tarix bizə dərsi verdi bir də, bax!
Düşməni üstə od ələnsin, guruhagur!

Müəllifdən

Əsrlər ötdükcə Oğuz torpaqları yağı düşmənlər tərəfindən zəbt olunmuş, adları dəyişdirilmiş və mənimsənilmişdir. Bu torpaqlarda yaşayan aborigen əhali sıxışdırılmış, məhv edilmiş, ya da ata-baba yurdlarından didərgin salınmışdır. Xərici istilacılar tərəfindən tarix saxtalaşdırılmış, öz mənafe-lərinə uyğun olaraq yenidən yazılmışdır. Ən əsası da budur ki, yerli əhali haqqında olan tarixi materiallar məhv edilmiş-dir. Bu da istilacıların bu torpaqlara olan marağından irəli gəlmişdir.

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq çar Rusiyasının və İran-ın apardığı siyasətin nəticəsi olaraq Azərbaycan torpaqları bölüşdürülmüş, mövcud ərazilər mənimsənilmiş, tarixi mənbələr məhv edilmiş, bu qədim oğuz-türk torpaqları özünü-nükləşdirilmişdir. Azərbaycanda baş verən siyasi və tarixi hadisələr göstərir ki, xalqda birliyin olmaması və xanların öz mənafeyi naminə apardığı siyasət xalqın parçalanmasına, Azərbaycan torpaqlarının yadellilər tərəfindən istila edilmə-sinə gətirib çıxarmışdır. Zorla xalq öz yurdundan sıxışdırılıb-çıxarılmış, tarixi toponimlər dəyişdirilmişdir.

Belə diyarlardan biri də indi Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycan torpaqlarıdır. 1828-ci ildə Rusiya ilə İran arasında bağlanan Türkmənçay müqaviləsinə əsasən Azərbaycanı eyni kökdən olan Türkiyədən ayrı salmaq üçün ara-lıqda bufer zona yaradılmışdır. Bu zonada ermənilərin yer-ləşdirilməsi, erməni dövlətinin yaradılması nəzərdə tutulur-du. Həmin zona indiki Qərbi Azərbaycan torpaqları idi. Türkmənçay müqaviləsinin *on beşinci* maddəsinə əsasən bu torpaqlara İrandan və başqa şərq ölkələrindən köçürülən ermənilərə imtiyazlar verildi. Bu imtiyazlara Rusiya–İran sərhədindən manesiz keçmək, gömrük rüsumlarından azad edilmək, əmlakı sərbəst surətdə daşımaq, beş il müd-dətində daşınan əmlakı satmaq üçün İrana azad gedib-gəlmək, azərbaycanlı mülkədarların ən münbit torpaqlarında pulsuz məskunlaşdırmaq və s. aid edilirdi...

Əsrlərdən bəri xarici istilacıların, müxənnət qonşuların qurbanına çevrilən, Sovet hakimiyyəti illərində repressiyalara məruz qalan Azərbaycan xalqı indi dünyanın 67 ölkəsinə səpələnmiş, torpaqları bölüşdürülmüşdür.

«Bütövlük» qəzetinin 30.06.2006- cı il 17№- li sayına əsa-sən Azərbaycan da daxil olmaqla dünyada azərbaycanlıların sayı 51.826.800 nəfərdir. Onlardan təxminən 8.350.000 nəfəri Azərbaycanda yaşayır.

Bu qəzetin yazdığına görə 1828- ci ilə kimi Azərbaycanın ərazisi 410 min kv.km olmuşdur. 1828- ci il işğalından son-ra təxminən 280 min kv.km-lik Cənubi Azərbaycan İranın, 130 min kv.km-lik Şimali Azərbaycan isə Rusiyanın əsarəti altına düşmüşdür.

1918- ci ildə Rusiyanın təzyiqi ilə ermənilərə verilən İrəvan xanlığının ərazisi 9 min kv.km-i əhatə etmiş, Rusiyanın əsa-rəti altına düşən Dərbənd xanlığının torpaq sahəsi isə 7 min kv.km olmuşdur.

Bundan sonra Rusiya Ermənistanı Zəngəzuru, Göyçə ma-halını, Dərələyəzi, Dilicanı, Dağ Borçalını da birləşdirmişdir. Bu ərazilər Borçalı ilə birlikdə təxminən 27,4. min kv. km təşkil edir.

1991- ci ilə Azərbaycan SSR- in ərazisi 86,6 min kv.km-ə endirilmişdir.

Mən bu kitabda Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan, hal- hazırda erməni əsarətində qalan Dağ Borçalının bir hissəsi haqqında oxuculara məlumat çatdırarkən el ağsaqqalların-dan eşitdiklərimi, babalarımızın yaddaşlarından bizə ərna-ğan edilmiş xatirələri, özümün şahidi olduğum hadisələri yazmağa çalışmışam.

Dağ Borçalı

Bu oğuz torpağı Dmanisi (Başkeçid) rayonunun ərazisi də daxil olmaqla Kalinino (Voronsovka), Stepanavan (Cəlalə-ğ-lu), Noyamberyan (Barana), Tumanyan (Allahverdi) rayon-larının ərazilərini də əhatə edir. Bəzi mənbələrə əsasən buraya Spitak (Hamamlı) və Kirovakan (Qarakisə) rayonla-rının da bir hissəsi də daxil edilir. Bir yanı Ləlvərdən baş-layan bu cənnət diyarı möhtəşəm və əzəmətli Əyriqara kimi uzanır.

Dağ Borçalı həmişə Aran Borçalının dayağı, arxası, güvənc yeri sayılıb. Bu torpağın hər qayası, hər daşı bir tarix, bir əsər olub, hər daşının dibində bir aslan yatıb. Dağ Borçalı-nın mərkəzində Loru düzü yerləşməklə bütün ətrafı dağ sil-silələri ilə əhatə olunmuşdur. Torpaqları qonur-qara olmaq-la çox məhsuldardır. Qışının sərt (soyuq), yayının sərin keç-məsi, gözəl biçənlərə, çəmənlərə malik olması, bol sulu yaylaqların mövcudluğu kənd təsərrüfatının, xüsusən də heyvandarlığın inkişafı üçün gözəl şərait yaradırdı. Bu ərazi-lərdə may-iyun aylarında güclü yağışların yağması adi hal sayıla bilər. Mənim yadımdadır ki, 1972- ci ilin iyun ayında yağışlar o qədər güclü oldu ki, Kalinino rayonunun bir çox kəndlərini sel suları basdı, mal-qara və qoyun sürülərində tələfatlar oldu.

Əsrlərdən bəri Aran Borçalının yaylağı olan bu torpaqlarda neçə-neçə ər igidlərin, cəmərd insanların, ağaların, bəylə-rin, ağsaqqalların və ağbirçəklərin izləri son dövrlərə kimi qalmaqda idi. Yurd yerlərinin, bulaqların adları, yaylaqlarda olan çoxlu sayda qəbiristanlıqlar bizlərə nələri qandırımırdı, başa salmırdı?!...

Dağ Borçalının dağları, yaylaqları çox füsunkar olmaqla bə-rabər xalı kimi döşənən gül-çiçəkli çəmənləri, örüşləri adamı hər vaxt valeh edərdi. Bizim tərəflərdəki yaylaqlara sürülər həmişə may ayının axırında çıxardı. Çünki bu yerlərdə may ayında da qar yağdığının çox şahidi olmuşuq. Yaylağa çıx-maq həmişə toy-bayrama dönərdi. Qoyunların arxasınca mələşə-mələşə gedən

körpə əmlik quzulara, çəpişlərə bax-maqdan doymazdıq. Ağlayaraq çobanlardan xahiş edərdik ki, bir çəpiş tutsunlar, biz də onun qulağını dişləyək...

Yanına itlər bağlanmış uzunqulaqlara yaxınlaşmaq çox bö-yük cəsarət tələb edərdi. Çobanlar həmişə xəbərdarlıq edərdilər ki, onlardan aralı duraq. Çünki itlər zənciri qıraraq bizi tuta bilərdi. Biz isə qoduqları tutmağa çalışardıq. Beləcə bir neçə kilometr sürülərin yanınca yaylağa doğru qaçardıq və yorğun-arğın geri dönərdik. Hər yazın bir neçə günü be-ləcə keçərdi...

Elat yaylağa çıxdıqdan sonra dağların döşünə yayılan qo-yun-quzuların mələşməsi, atların, dayçaların kişnəməsi, quzu dərisindən tikilmiş motal papaqlı çobanların tütəyindən qopan yanıqlı el havalarının həzin səsi hələ də qulağımdadır...

Yazı gözəl idi bizim yerlərin,
Çəmən yaşıllaşar, gül xallanardı.
Mələşmə бүрүйәр dağlar düşünü,
Alaçıq qurular, el canlanardı.

Yerbəyer olardı hər şeyi köçün,
İştahı artardı qoyunun, qoçun.
Nalbənd nal seçərdi kəhərlər üçün,
Dırnağı tutular, at nallanardı.

Lap tezdən oyanar, oxuyar quşlar,
Obada, çöllərdə çoxalar işlər.
Ərköyün quzular, körpə çəpişlər,
Atılıb, düşməkdən xoşallanardı.

Bizim qız-gəlinlər lələyə bənzər,
Sevənlər bir-birni axtarar, gəzər,
Ötəri boylanıb, salardıq nəzər,
Sevən baxışlardan üz allanardı.

Hörərdik çiçəkdən, güldən çələngi,
Qızlar toplayardı yemlik, turşəngi.
Bulağın gözüne qoyub səhəngi,
Gözəllər daranıb, sığallanardı.

Səs-küy çoxalardı sürü dönəndə,
Sağmal qoyunları quzu əməndə.
Ulduzlar görünüb, günəş enəndə,
Köpəklər bağlanar, it yallanardı.

Dağların zirvəsi sakit, möhtəşəm,
Çəklərdi əl-ayaq düşəndə axşam,
Yanardı dəyədə ya çıra, ya şam,
Körpələr yatışıb, xumarlanardı.

Alxanı dərd əyib, yetmir dəstəyə,
Qovuşa bilməyir arzu-istəyə.
Gözləri yollarda qalan xəstəyə,
Dağların başından qar yollanardı.

Çox əfsuslar olsun ki, 1922- ci il dekabr ayının 26- da ermənilərin təşəbbüsü və rusların əli ilə Aran Borçalıdan ayrı salınan Dağ Borçalıdan 1988- ci ildə azərbaycanlılar tama-milə qovuldular. Təkcə Kalinino rayonunda on bir azərbaycanlı kəndi boşaldıldı, neçə-neçə ata-baba yurdlarımız, ba-ba-nənələrimizin uyuduğu məzarlıqlar erməni tapdağında qaldı...

Əsəydim külək tək mən həzin-həzin,
Dağına, düzünə enəydim, Loru!
Baharda qayanın, daşının üstə,
Sırsıra kimicə donaydım, Loru!

Koroğlu dağında qayaya, daşa,
Qayanda qartala, səmanda quşa,
İsti qucağında bahara, qışa,
Yayda çən-dumana dönəydim, Loru!

Yolun, cığırılarn, izin bağlanıb,
Varın talan olub, karvan saxlanıb.
Ellər qaçqın düşüb, sinəm dağlanıb,
Alışıb, od tutub, yanaydım, Loru!

Qədim oğuz yurdu danılıb gedir,
Neçə məzarlıqlar dağılıb gedir,
Gülüm bulağı da soğulub gedir,
Məlhəm tək sinənə qonaydım, Loru!

Tənha qalan yurdlar və gözü yolda qalan ruhlar

Mollaeyub, İmirin sorağı gəlməz,
İlməzli kəndinin qonağı gəlməz,
Qızıl Şəfəqin də yığnağı gəlməz,
Bəlkə ayrılığı danaydım, Loru?

Qızıldaş, Sarıyal sızlayır yaman,
Soyuqbulaq kəndini örtübdü duman,
Qaraqala kəndini dağıdır zaman,
Bircə ağı çəkib, dinəydim, Loru!

Qaraisə, Qurdqala boynunu büküb,
Leyli zirvəsinə qəm-kədər çöküb.
Ayrılıq sinəmə gör nələr çəkib?
Sənin qucağında sənəydim, Loru!
Sərin yaylaqların dönüb nağıla,
Cəlaloğlu uzaq, gəlməz ağıla!

Haşqalıl ocağı niyə dağıla?
Bircə xəyanəti qanaydım, Loru!

Bu yurdun qapısı Dəmirçilərdi,
«Almalı» qız kimi üzə gülərdi!
Aran Borçalıdan qonaq gələrdi,
Seçməzdin heç kəsi, anaydın, Loru!

Bütün Borçalının yaylağı sənsən,
Ərən igidlərin oylağı sənsən,
Eşqimin ilhamı, bulağı sənsən,
Ümmansan, dəryasan, biləydin, Loru!

Alxan əl uzadır ay elim sənə,
Qəlbim yaman dolub, sızlayır yenə!
Döndər Qurdqalada dumana, çənə,
Bəlkə ayrılığı danaydım, Loru!

Dağ Borçalı Əyriqar, Yasdıqar, Qaradağ, Dəlidağ, Ağlağan, Ləlvər, Göydağ, Dana dağı, Qızılqaya, Göyçal, Keçəltəpə, Yel dağı, Dikdaş, Gəzdək kimi dağlara; Leyli, Yəhərqaşı, Mağazalı qayası, Damqaya kimi zirvələrə; Çubuxlu, Qara-xaç, Qırxbulaq, Qaranlıq, Oy dərəsi, Çömçə, Qarayazının yaylağı, Sərdarın yaylağı, Sarı Tala, Lejən, Gülümbulağı, At ayağı kimi yaylaqlara; Çaqqaldərə, Qızlar dərəsi, Qurddərə, Lətifdərə, Taziuçan, Baqqal, Çayqovuşan, Yağuçan, Gözəl-dərə, İnəklidərə, Sarf, Cadırğan, Sərvəlli, Uzundərə, Selda-ğılan, Şoran, Öküzölən kimi dərələrə; Başkeçid, Qaraxaç, Boğazkəsən, Araba keçidi, Naltökən, Dardaş kimi dağ ke-çidlərinə; Qarabulaq, Göybulaq, Qoşabulaq, Sarıbulaq, Buzlubulaq, Sərdarbulaq, Çömçəbulaq, Gülümbulağı,

Nə-bioğlu bulağı, Sandıqbulaq, Alioğlu bulağı, Novçalı, Armudlu, Qaya bulağı, Qızlar bulağı, Qoca Qurbanın bulağı, Qara Nəbinin bulağı, Qarabulaq, Zoğallı bulaq, Şərbətəli bulağı, Lala bulağı, Xoruzlu bulaq, Nəzirli bulaq, Xudu bulağı və neçə-neçə başqa bulaqlara və çeşmələrə malik idi. Dağ Borçalının bu yaylaqlarına Qarayazı, Qaraçöp, Sadaxlı, Sa-racılı, Faxralı, Qaçaqan, Qasımlı, Ləmbəli, Körpülü, Sarvan eli, Kəpənəkçi camaatı və eləcə də bizim camaat çıxardı. Son dövrlərə kimi (1988- ci ilə kimi) bu ellərin yurd yerləri, qəbiristanlıqları öz adı ilə qalmaqda idi.

Uca zirvələrdən, qarlı dağlardan, bumbuz bulaqlardan mənbəyini götürən Sarvan çayı, böyük və kiçik Tona çayları da Dağ Borçalının Loru ərazisində yerləşir. Sarvan çayı ki-çik Tona çayına, o da Cəlaloğlunun altında böyük Tona ça-yına birləşir. Sadaxlı altında bu çay Debet çayına qovuşur.

Dağ Borçalını Aran Borçalı ilə birləşdirən magistral yol əv-vəllər «Hərbi Gürcüstan yolu» adlanırdı. Hal-hazırda bu yol Tiflis–İrəvan avtomobil yolu adlanır. 1922- ci ildə Dağ Bor-çalı Ermənistana verildikdən sonra bu yolun Gürcüstan hissəsində–Muğanlı kəndi, Ermənistan hissəsində– Də-mirçilər kəndi ərazisində sərhəd keçid məntəqəsi qoyul-muşdur. Bununla da yolkəsənlər bir eli iki yerə bölmüş, bir- birindən ayrı salmışlar.

Borçalı elindən başlanan bu yol,
Uzanır qəlbimnən düz bizə sarı.
Muğanlı, Saatlı, Dəmirçilərdən,
Qədimnən salıbdı iz bizə sarı.

Mollaeyubdan çıxıb gəlsən, qaşda dur,
«Almalı qız» zaman-zaman göz qoyur.
Koroğludan kəsə gəlsən söz buyur,
Uzanar söhbətlər yüz bizə sarı.

Dağ Borçalı– doğma yurdum, doğma el!

Yaz yağışı, iyundakı coşan sel,
Payız vaxtı Ağlağannan əsən yel,
Yaradar yarğanlar düz bizə sarı.

Aprelin axırı, mayın əvvəli,
Torağay o başdan coşar nəğməli!
Gül-çiçək düzlərdə çağırır məni,
Yaradar mahnılar söz bizə sarı.

Qocaman dağların yaşıl yalından,
Gəzdiyim yerlərin düz amalından,
Bir alagöz qızın baxca-barından,
Yaradar mahnılar saz bizə sarı.

Dağlarımızda iyuladək qar olar,
Ətəyindən neçə bulaq can alar.
Sarvançaydan göz baxdıqca qaralar,
Yayılar çən-duman üz bizə sarı.

Dəlidağın heç kəs bilmir sirrini,
Sarı bulaq ayrı tutmaz birini,
Çömçədə haqlayar sürü sürünü,
Yayda köçlər gələr tez bizə sarı.

Oy dərəsi oylağıydı elimin,
Haşqalıl ocağı sözü dilimin,
Laylasıdır, beşiyidir qəlbimin,
Uzanar xəyallar, söz bizə sarı.

Alxan, tufan qopdu, dağıldı elim,
Payız qırovudur ağaran telim,
Qəm-kədər, qüssədən əyilir belim,
Közərir qəlbimnən köz bizə sarı.

*Hacı Xəlil (Haşqalıl) ocağında erməni millətçilərinin
əl izləri*

Borçalıda ad çıxaran, el içində həmişə möhtəşəm sayılan Hacı Xəlil ocağı da Dağ Borçalının ərazisindədir. Bu ocaq Dəlidağın ətəyində, Loru düzünün qərbində bir təpədə yer-ləşir. Bu ocaq xalq arasında «*Haşqalıl ocağı*» kimi məş-hurdur.

Qaraqala kəndindən olan Musa müəllim nağıl edirdi ki, rəvayətə görə, Hacı Xəlil baba iki qardaşı (Sarı baba və Ağ baba) ilə Türkiyə tərəfdən ziyarətdən qayıdarkən Qaraxaç yaylağının belində yezidi kürdlərlə qarşılaşır. Üç qardaş onlarla vuruşmalı olurlar. Bir tərəfdən güclü çən-duman, o biri tərəfdən isə çoxlu sayda yezidi kürdlərin olması onların bir-birindən ayrı düşməsinə səbəb olur. Qeyri-bərabər dö-yüşdə hər üçü şəhid olur...

Hal-hazırda Ağ babanın qəbri Amasiyada (Şoragəl dü-zündə), Sarı babanın qəbri isə Qaraxaçın belində, Kalinino- Leninakan (Gümrü) yolunun sağ tərəfində, sıldırım qayalığın üstündədir. XVII-XX əsrlərdə bu qəbrin yanında Qarayazı camaatı öz qəbiristanlığını salmış, yaylaq dövründə vəfat etmiş insanları burada dəfn etmişlər. 1988- ci ilə kimi hər iki qardaşın qəbri

ziyərətqah hesab edilirdi (*Oxucuların nə-zərinə çatdırmalıyam ki, atam Məhəmmədəlini 1971-ci ildə ildirəm «Sarı baba» ziyarətqahının yaxınlığında vurmuşdu*).

Musa müəllimin dediyinə görə üçüncü qardaş– Hacı Xəlil baba ağır yaralı halda indiki türbənin yerləşdiyi əraziyə qə-dər qaçır və bu yerdə əbədi məskən salır...

Hacı Xəlil ocağının yaranma tarixi XVIII əsrə gedib çıxır. Həmin vaxtlar yay aylarında Dağ Borçalının Loru hissəsin-də, Qaraxaç yaylağının şimalında, Dəlidağın ətəklərində, Dağ İlməzli kəndinin qərbində Qaraçöplü Alı ağanın dəyə-ləri, alaçıqları qurularmış. Onun saysız-hesabsız mal və qo-yun sürüləri, at ilxıları varmış.

Alı ağa çox comərd insan olmuşdur. Həmişə kasıb – kusu-ba əl tutmuş, qapısına gələnə əliboş qaytarmamışdır. Deyilə-nə görə hər qurbanlıqda Qaraçöpdə hər evə qurbanlıq hey-van paylayarmış. Ağanın səxavətliyi, igidliyi, qonaqpərvər-liyi bütün Borçalıda bəlli imiş. Hər yerdə onun haqqında xoş sözlər danışılarmış. Yay vaxtı yaylağa, onun görüşünə çoxlu qonaqları gələrmiş. Lorunun gözəl təbiəti, diş göynədən buz bulaqları, təmiz havası, balı-qaymağı qonaqları valeh edərmiş. Bu yerlərdə bir dəfə olan bir də gələcəyinə söz verər-miş.

Alı ağanın yay vaxtı ən çox sevdiyi, xətrini çox istədiyi qo-nağı **Hacı Mahmud Əfəndi** imiş. Haqqa bağlı bu nurani in-san hər səhər tezdən, ala-toran, heç kimin xəbəri olmadan yandakı təpəyə qalxarmış. Bir səhər, tezdən qalxan Alı ağa görür ki, yandakı təpəyə iz gedib və qayıdıb. Otlar şəhli olduğundan, Hacı Mahmud Əfəndi təpəyə qalxıb geri dö-nərkən izi qalıbmış. Alı ağa heç kimə bir söz demədən çox fikirləşir ki, bu nə olan işdir, bu nə möcüzədir? Bundan baş-qa baş çoban da ağaya məlumat verir ki, gecələr Hacı Mah-mud Əfəndi onun üçün ayrılmış alaçıqda yatmır, səhərə yaxın həmin təpəyə qalxır, səhər tezdən geri dönür, itlər isə ona hürmürlər. Alı ağa çobana tapşırır ki, bu haqda kiməsə heç nə danışmasın, gözləsin axırını...

Bir gün, tezdən, Alı ağa görür ki, Hacı Mahmud Əfəndinin balaqları, çarıqları sudur. Təşvişə düşən ağa bunun səbəbi-ni Hacıdan soruşur. Hacı bir az fikirləşdikdən sonra məsələ-ni Alı ağaya danışır. Məlum olur ki, həmin təpədə Hacı Mahmud Əfəndi Hacı Xəlil Əfəndinin ruhu ilə namaz qılırmış. Alı ağanın təkidindən sonra bir az fikirləşən Hacı həmin yeri ağaya göstərmək üçün təpəyə qalxır. Orada Hacı Mahmud Əfəndi Alı ağaya deyir ki, bu yeri heç kimə göstərməsin. Çünki camaat Hacı Xəlilin uyuduğu yeri gələcəkdə gəlir mənbəyinə çevirə bilər. Alı ağa üzdə bəli desə də ayağı ilə bir daşı çevirərək, yeri bələdləyir (*Biz tərəflərdə yerdə çox qalan daşın üst tərəfi həmişə mamırlayardı. Çevrilmiş daş isə o biri daşlardan qara alt üzü ilə seçildiyindən, Alı ağanın da məqsədi elə o yeri yadda saxlamaq imiş*). Geri döndük-dən sonra xəlvəti ağa nökrə deyir ki, gedib həmin yeri manşırılasın, bu məsələni Hacı Mahmud Əfəndi bilməsin.

Hacı Mahmud Əfəndi Astanbəyliyə getdikdən sonra ağa nökrəni çağırırdı və deyir ki, gedib Dağ İlməzlidən molla Teymur gətirsin.

Molla Teymur əslən Türkiyədən olub, Dağ İlməzlidə məskunlaşmışdı. Mollalıqdan başqa əlindən hörgü hörmək, dülgərlik, araba bağlamaq da gəlirmiş. Sonralardan hamı ona Təmir dediyindən törəmələrinə Təmirilər tayfası deyirlər.

Ağanın bu dəvəti molla Teymur bərk təşvişə salsada oğ-lu Məhəmmədi atın tərkinə mindirir və ağanın yanına gedir. Alı ağa onu mehribanlıqla qarşılayır və bütün olanları ona danışaraq, molla Teymurdan həmin yerdə bir türbə inşa etməyi xahiş edir. Bütün xərci ağa öz üzərinə götürür. Hə-min gün bir erkək kəsdirir, molla Teymurun xurcununa qoy-durur və alətlərini gətirmək üçün İlməzli kəndinə göndərir. Molla Teymur səhər tezdən işə başlayır və həmin il qış düşənə qədər türbə hazır olur. Açıılışında Hacı Mahmud Əfəndi də iştirak edir.

Beləcə biz tərəflərdə Haşqahlı (Hacı Xəlil) ocağı yaranır. Molla Teymur ölənədək bu ocağa qulluq edir, Alı ağa da onun

məvacibini verir... (*Uşaq olsam da, Təmir oğlu Mə-həmmədin Haşqalıl ocağına qulluq etdiyinin şahidiyəm.*)

Bu ocaq çox inanılmış bir ocaq idi. Yay vaxtı buraya ziyarət etmək üçün Borçalının hər tərəfindən çoxlu sayda insanlar gələrdilər. Kosalı kəndindən olan haqqa bağlı Taylı Nəsin qəbri də bu ocaqda yerləşir. Burada həmçinin biz tərəflərin bütün kəndlərindən də (Muğanlı, Saatlı, Dəmirçilər, Mollae-yub, Sarıyal, Qızıldaş, Qurdqala, İmir, İlməzli, Qaraqala, Qaraisə, Soyuqbulaq, Cücəkənd, Yırğançay) dünyasını də-yişənlər dəfn olunmuşlar. Molla Təmirin və oğullarının da qəbirləri burada, ocağın yaxınlığındadır.

İnanc yerimiz olan bu ocaq son vaxtlar, Hacı Mahmud Əfəndinin dediyi kimi, əsil gəlir mənbəyinə, alış-veriş yerinə çevrilmişdi. Bura adna günü (beşinci gün) əsil toy-bayramı xatırladardı. Alver edən kim, meyxana çalıb-oxuyan kim, oynayan kim!...

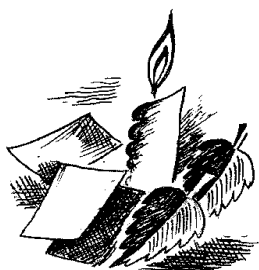
Mənfur qonşularımız 1988- ci ildə yerli azərbaycanlıları qovduqdan sonra bütün qəbiristanlıqlar kimi Haşqalıl ocağını da darmadağın etdilər. Qardaşım İbrahimin 1998- ci il-də Haşqalıl ocağından çekdiyi video görüntülərdən aydın ol-du ki, burada bir dənə də olsun qranit daşlı qəbir qalmamışdır. Onlar hətta Haşqalıl babanın uyuduğu məzarı da uçur-mağa çalışmış, bir hissəsini dinamitlə partlatmışlar. Beləlik-lə, inanc yerimiz, atababalarımızın uyuduğu ulu Haşqalıl ocağı erməni tapdağında qaldı, Dağ Borçalının əhalisi pə-rən-pərən düşdü.

Xəyala dönübsən, ey ana yurdum,
Sınəm od götürdü, ürək ağladı.
İndi kimlər yeyir naz-nemətini?
Tutduğu işindən fələk ağladı.

Lal-dinməz dağlara gözüm dikildi,
Hacı Xəlil ocağı uçdu, söküldü,
Təqətim qalmadı, dizim бүküldü,
Dibindən çürüyən dirək ağladı.

Harayım içimi dağıtdı, yedi,
Bir mahal həyatdan silinir dedi!
Torpaq ismarladı, kömək istədi,
Unutma sən məni, gəl ək, ağladı.

Alxan, yurd dağılıb, viranə qalıb,
Vətənlə görüşmək bir ana qalıb,
Ümidim Allaha, qurana qalıb,
Arzu puç olduqca, dilək ağladı.

Tariximiz, yaddaşımız

Əsrlərdən bəri Aran Borçalının yaylağı olan bu yerlərin əhalisində əsasən köçəri həyat tərzini keçirən qarapapaqların, saburların, hunların, kasların (qaslar), oğuzların, qıpçaqların və başqa böyük türk axınlarının izləri qalır. Kalinino rayonunun Cücəkənd kəndində qədim oğuz tayfalarının adlarını xatırladan tayfa adları mövcuddur:– Sakatlar, Qaraqur-banqlar, Dəmirçilər, Qarakəllələr, Bocalevi, Saracılılar, İşva-hannılar, Dərvişlər, Çirpanevi. Bir ehtimala görə *Cücəkənd* monqol istilasından sonra *Cüçikənd* şəklində işlədilmişdir. Bundan başqa Noyambəryan rayonunda da qədim yer adlarına rast gəlmək olurdu:– Günəşli, Qılıçarıqlı, Çıraqlı, Cərgətikən...

Borçalı türklərinin tarixini Makedoniyalı İsgəndərin dövrü ilə bağlayan tədqiqatlar da mövcuddur.

Eramızdan əvvəl IV əsrdə Gürcüstan ərazisində bun türklərinin (hunların) necə igidlilik göstərdiyi məlumdur.

Borçalı camaatı dədə-babadan özünü tərəkəmə sayıb. «Tərəkəmə» isə qədim ərəb dilində türklərin cəmi mənasını verir. Bu sözün bəzən mənası «köçəri maldar» kimi də izah olunur. Doğrudan da, borçalıların əksəriyyəti yayda yaylaqlarda, qışda isə aranda qoyun-quzu, naxır, ilxı saxlamaqla məşğul olub. Tərəkəmə sözünün başqa mənada– «türk ərər», «çoxlu türk» kimi izahları da tarixi həqiqətə yaxındır.

Borçalı türklərinin oğuz, qıpçaq, qarapapaq türkləri ilə bağlılığı haqqında alim və tədqiqatçılarımızın fikirləri maraqlıdır. Belə ki, Türkiyədə, İranda, Mərkəzi Asiyada, Gürcüstanda, Azərbaycanda və qərbdə aparılan qazıntılar nəticəsində müxtəlif mülahizələr mövcuddur. Mərhum Ziya Bünyadov Borçalı türklərini qarapapaqlar adlandırmışdır.

Pənah Xəlilov Borçalı türklərini oğuzlarla bağlayır.

Gürcüstanda yaşayıb-yaradan tədqiqatçılar da Borçalı türklərini qarapapaq adlandırırlar. Şübhəsiz, tarix boyu şərqdən qərbə yürüş edən müxtəlif türk xaqanları bu torpaqda da iz qoymuşlar.

Son dövrlər tədqiqatçı alimimiz Şurəddin Məmmədlinin apardığı tədqiqatlar daha maraq doğurur. Onun yazmış ol-duğu «Paralanmış Borçalı» (1991- ci il) və «Alın yazımız» (1997- ci il) əsərlərində Borçalının, o cümlədən Dağ Bor-çalının başına gələn və gətirilən hadisələr geniş şərh olun-muşdur. Onun yazdığına görə çar Rusiyası dövründə Bor-çalı qəzası dörd nahiyyəyə bölünürdü:– Loru, Borçalı, Tria-let, Yekaterinenford. Ərazisinin böyüklüyünə və əhalisinin çoxluğuna görə birinci yeri Loru tuturdu. Borçalı qəzası Axalkələk və Qazax qəzaları ilə həmsərhəd idi.

Borçalı haqqında olan məlumatları əldə etmək üçün Gürcü Sovet Ensiklopediyasına müraciət etsək görərik ki, gürcü tarixçiləri tarixi saxtalaşdırıblar:

– **Borçalı.** *Aşağı Kartlidə mahal. Bu ad XVII əsrin əvvəllərində Debed vadisinə köçmüş Borçalı türkmən tayfasından irəli gəlir. I Şah Abbas 1604- cü ildə Kartli şahlığının başqa əraziləri ilə birlikdə Debed vadisini də ələ keçirdikdən sonra ayrıca siyasi vahid olub. Müəyyən dövrlərdə Borçalı xanlığı Pəmbək zonasını da əhatə edirdi. Xanlıq tez-tez Kartli çarlığına tabe olmurdu və İran təcavüzünün söykənəcəyi rolunu oynayırdı. XVIII əsrin 50- ci illərində Şah I Teymuraz Bor-çalı xanlığını öz hakimiyyəti altına aldı. 1765- ci ildə II İrakli onu pristavlığa çevirdi. Rusiya ilə birləşdikdən sonra Borçalı distansiyası yaradıldı və o, Tiflis qəzasına daxil oldu. 1880 - ci ildə Tiflis quberniyası tərkibində Borçalı qəzası təşkil olun-du.*

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında da maraqlı heç bir şey yoxdur:

– **Borçalı-** *tarixi mahal. Gürcüstan SSR- in cənub-şərqində və Ermənistan SSR- in şimal-qərbində yerləşir. Borçalı mahalının ərazisi əsasən dağlıq, üçdə bir hissəsi isə düzən-likdir. Borçalıya erkən orta əsrlərdə türkdilli tayfalar, XVI- XVII əsrlərdə isə kütləvi surətdə azərbaycanlılar köçmüşlər. Geniş yay və qış otlaqlarına malik Borçalıda maldarlıq, taxıl-çılıq, bostançılıq, bağçılıq və ipəkçilik geniş inkişaf etmişdir. Borçalı mahalı*

Azərbaycanın, bəzən də Gürcü feodallığının vassallığına çevrilsə də, çox zaman müstəqilliyini saxlaya bimişdir. XVIII əsrin əvvəllərində Borçalı mahalı Gəncə bəylərbəyliyiinin tərkibində idi. Bəylərbəyi Ziyadoğlu 1736- cı il-də Muğanda Nadirin İran şahı elan olunmasının əleyhinə çıxdığı üçün Nadir şah Borçalını Şəmşəddin mahalı ilə birlik-də Gəncə bəylərbəyliyindən alıb Kartli–Kaxeti çarlığının ta-beliyinə verir. XVIII əsrin ortalarında Azərbaycanda xanlıq-lar yarananda Borçalı sultanlığı elan olundu. XIX əsrin orta-larında Borçalı mahalı qəzaya çevrildi. 1929- cu ildə qəza ləğv olunaraq üç rayona bölündü: Borçalı, Lüksemburq (Bolnisi), Başkeçid (Dmanisi).

Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasında Loru haqqında heç nə danışılmır. Məhz bu bölgə Borçalının əsas və aparıcı bölgəsi olub, yalnız XX əsrin əvvəllərində ondan zorla qoparı-laraq, Ermənistana verilmişdir. Acı həqiqətin yazılmamağı yəqin ki, Sovet quruluşunun Dağ Borçalıya vurduğu yaranın üstünü örtməyə qulluq edirdi.

Borçalı və eləcə də Loru haqqında həqiqəti bilmək üçün birlikdə tarixin yaddaşına müraciət edək:

765- ci ildə Gürcüstanın şərqində ərəblərə qarşı qanlı savaşlarda gürcülərlə bərabər türklər də vuruşurdu (*Bu sənəd Gürcüstan Dövlət arxivindən götürülmüşdür*). Əgər bu yerlər-də türklər yaşamırdısa, nəyə görə türklər bu torpaqlar uğ-runda vuruşurdu, qan tökürdü?...

XI-XIII əsrlərdə Gürcüstanın şərqində yaşayanların «didi türkoba» (böyük türklər) adlandığını təsdiqləyən qaynaqlar var. XI əsrdə yaşamış soydaşımız Hübeyş (Tiflisin dahilik şöhrəti) onu yetirən Tiflis müsəlman mühitinin dərin və qə-dim kökləri olduğunun açıqca təsdiqidir.

Türk alimi M.M. Kırzioğlunun «Qarapapaqlar uruğunun Kür–Araz boylarındakı 1800 ilinə bir baxış» (1971) əsərin-dən bu bilgilər yada düşür: «Borçalı və Qazax adlı iki qola ayrılan bu xalq Qıpçaq (Kuman–Xəzər) uruğundan sayılır,...

bu iki igid, atlı-köçəri qəbilələrin Borçalı–Qazax çayları boy-larında II yüzilliyin sonlarında yerləşdikləri və 1064- cü ildə Səlcuq sultanı Alp-Arslanın qarşısında elliklə islam dinini qə-bul etdikləri, Türkünstandakı qarapapaq-qazax ləhcəsində qonuşduqları son dərəcə mühümdür.»

Yuxarıdakılardan aydın olur ki, bu yerlərdə türklər qədim dövrlərdən başlayaraq yaşamışlar və onlar öz doğma tor-paqları uğrunda vuruşmuşlar. Gürcüstan Sovet Ensiklopediyasında yazılanlar tam cəfəngiyyatdır və təhriflərə yol verilməklə yanaşı gürcü millətçilərinin mənafeyinə qulluq edir...

Borçalı bütünlüklə VII əsrdən başlayaraq, yadellilərin tap-dağı altında qalmışdır. 644- cü ildən ərəb xilafəti, 729- cu il-dən Xəzər xaqanlarının barıl xatunundan olan oğlu Bərcilin 300 minlik ordusu, 852- ci ildən sərdar Buğa Türk, 854- cü ildən isə Tiflis və ətraflarında, yəni Borçalıda Abbaslı ərəblə-ri hökmranlıq etmişlər.

IX-X əsrdə ərəb xilafətinin zəifləməsindən istifadə edərək, Azərbaycanda ortaya çıxmış Səcoğlular xanədanı, Ərdəbili, Solarlılar, Təbriz Rəvvadlılar dövlətləri Borçalıdan xərac gö-türürdülər.

970- ci illərdə Borçalıda Daşır-Corak alban şahlığı yaranır, onun mərkəzi əvvəl Şəmsöldə, sonra isə Loru olur. Borça-lının çox yerlərində Alban kilsələri tikilir, mədəniyyət, ticarət əlaqələri genişləndirilir. Maldarlığın, qoyunçuluğun, dulusçu-luğun inkişafına xüsusi fikir verilir, xalçaçılıq sənəti sürətlə inkişaf edir, keçə istehsalı gücləndirilir. X əsrdən başla-yaq Loru şəhər kimi mövcud olmuşdur. Bu dövrdən başla-yaq karvanların keçdiyi yolda yerləşən Loru böyüyür, inkişaf edir, alimləri, səyyahları, tacirləri özünə cəlb edir. Elmin, maarif və mədəniyyətin inkişaf mərkəzlərindən birinə çevrilir. Loru şəhərində və ətraf kəndlərində çoxlu sayda Alban kilsələri tikilir. Hal-hazırda Muğanlı, Sakira və Qora kəndlərinin yaxınlığında olan kilsələr həmin dövrün yadigar-larıdır.

1064- cü ildə səlcuq Alp-Arslan öz ləşgərinə Təbrizdən 15 min seçmə atlı və 5 min piyada döyüşçü qoşub, Araz tərəf-dən Kəngərə, Loru– Daşqıra gəldi. Loru, Şəmsöldə qalaları-nı fəth etdi, Loru əmirinin qızıyla evləndi. Məhz buna görə də yerli əhali sultanın hüsuruna çıxaraq, qarşısında diz çö-kərək islam dinini qəbul etdilər. Bir çox Alban kilsələri bu dövrdən sonra uçurulmuş, məhv edilmişdir (Dəmirçilər, Sa-atlı kəndlərində, Muğanlı kəndinin yaxınlığında olan, Sakira və Qora kəndlərində olan qədim Alban kilsələri ehtimallara görə, sıx meşəliklər içində olduğu üçün ələ keçməmiş və XX əsrə kimi qalmışdır).

1166- cı ildə Azərbaycan Atabəy ləşgəri səlcuqlarla birlə-şib, Eldəgəz hökmüdarı Məhəmməd Cahan Pəhləvanın başçılığı ilə hücumə keçərək Loru–Dumanis yaylağına çat-dı, vilayəti yağmaladı, çoxlu qənimət ələ keçirdi, yerli əhali-dən çoxlu əsir götürdü.

1221- ci ilin yazında göytürklərin Borçay sülaləsindən Çin-giz xanın monqol orduları Bordüzü tərəfdən qalın meşələr, dərin dərələr, dağlar keçib, Hunan düzündəki şəhəri qala-sıyla bərabər dağıdaraq, Qaç mahalını aldılar. Həmin ilin pa-yızında Gəncədən Borçalıya gəldilər, buranı fəth etdilər.

1225- ci ildə xarəzmşah Cəlaləddinin əsgərləri Borçalını dağıtdılar, qarət etdilər.

1236- cı ildə yenidən monqol tatarları Borçalıya qayıtdılar və onlar Loru qalasını şəhərlə birlikdə dağıdaraq, yerlə yek-san etdilər, yurdu xarabazarlığa çevirdilər. Əhaliyə divan tu-taraq, əlinə keçəni qənimət kimi özləri ilə apardılar.

1386- cı ildə Orta Asiya sərkərdəsi, Barlas tayfasından adı-manşır Teymurləngin ordusu Yağılca düzündə qərar tutdu. 1394-cü ilin payızında əmir Teymur Tiflisdən quzeydəki Qaraqalxan yaylağındakı qıpçaq köylərinin üzərinə gedə-rək, hamısını məhv və pərişan etdi, Şəmsöldə yörələrini vi-ran etdi. Tarixçilər yazırdılar ki, əmir Teymur tutduğu ölkə-lə-rin əhalisinin hamısını (böyükdən kiçiyə) qılıncdan keçirtdi-rərdi, yurdunu xarabazarlığa çevirərdi, əkin sahələrinə və bağlara isə duz səpdirərək, şoranlığa

çevirərdi. O, yalnız sənətkarlara və bilikli insanlara toxunmazdı, hamısını Sə-mərqəndə toplayardı ki, onların əməyindən və elmindən bəhrələnsin.

1429- cu ildən 1431- ci ilədək Güney Azərbaycan Qaraqo-yunlu hökmüdarı Mirzə İsgəndər Borçalıya hücum çəkdi, Lorunu, Şəmşöldəni ələ keçirdi. Dinbir, dilbir qardaşımız olan Mirzə İsgəndər 1664 adam başından minarə tikdirdi, 9400 adamı isə əsir götürdü, Borçalı torpaqlarını viran etdi.

1458- ci ildə Ağqoyunlu Türkman hökmüdarı Uzun Həsən Lorunu ələ keçirdi, Gürcüstanı taladı və Loruda təzədən iqamət qurdu. Uzun Həsənin Borçalıda hökmüdarlığı döv-ründə xalqın güzaranı nisbətən yaxşılaşmış, ticarət əlaqələri genişlənmiş, ölkə dinclik tapmışdır. Bu dövrdə Dağ Borçalı-da karvan yollarının üstündə oğuz türklərinin bir neçə qala-ları mövcud olmuşdur. Bunlar Ağca qala, Dumanis qalası, Loru qalasıdır. Bu qalalar sırf müdafiə xarakteri daşımamış-dır. Qədim İpək yolu bu ərazilərdən keçərək indiki Boqda-novka, Axalkələyə, oradan isə Türkiyəyə, qonşu İraqa ge-dirmiş. Yuxarıdakı qalaların əsas və başlıca funksiyası keçən karvanların qorunmasını təmin etmək imiş (Hal-ha-zırda «İpək yolu»nun bir hissəsi «Hərbi Gürcüstan yolu»n-dan keçir).

XVI əsrin əvvəllərində osmanlılar Borçalını tutdular. Sonra mərkəzi Təbriz olan qüdrətli Azərbaycan Səfəvilər dövləti-nin banisi Şah İsmayılın başçılığı ilə 1518-1520- ci illərdə buraya yürüş edildi. Şah İsmayılın oğlu I Təhmasibin döv-ründə də qızılbaşlar Borçalıya bir neçə dəfə hücum etmiş-lər.

1549 - cu ildə Osmanlı sultanı Suleyman vəziri Əhməd pa-şanı Gürcüstana yürüşə göndərdi. Bundan sonra osmanlılar sünnülük bayrağı altında Ağbaba yoluyla Lorunu alaraq, Borçalıya gəldilər. 1590- cı il İstanbul anlaşmasıyla Borçalı Osmanlı məmləkəti sayıldı, Loru da daxil olmaqla vilayətə çevrildi.

XVII əsrin əvvəllərində Səfəvilər sulaləsindən olan I Şah Abbasın ordusu Alget sahillərindən keçərək, Yağılca düzün-də

çadır qurdu. 1604- cü ildə Borçalı çayı boyunca olan tor-paqları ələ keçirdi, bu əraziləri osmanlılardan geri qaytardı.

1612- ci ildə yenidən İranla Türkiyə arasında «Sərab» müqaviləsi bağlandı. Bu sazişə əsasən Borçalı mahal tək Səfə-vilər dövlətinin tərkibində qaldı.

XVIII əsrin əvvəllərində Gəncə-Qarabağ bəylərbəyisi olan Ziyadoğlu Uğurlu xan qoşun-ləşgər toplayıb, Borçalıya hü-cum çəkdi, Ağcaqalada istehkam qurdu.

1723- cü ildə Borçalıda Osmanlı türkləri hakim oldular.

1734- cü ildə Osmanlı sərdarı Abdulla paşanın qoşunu Gəncədən gəlib, Sınıq körpüdən keçdi, Loru qalasında da-yandı.

Nəhayət, Nadir şah 1736- cı ildə Borçalını Şəmşəddin ma-halı ilə birlikdə Gürcüstana verdi. Borçalı bu dövrdən başla-yaraq, 1801- ci ilə kimi Şəmşəddin mahalının tərkibində mövcud olmuşdur. Əsrlərdən bəri istilalara, təcavüzlərə mə-ruz qalan Borçalı torpaqları əldən-ələ keçərək, əhalisinin başına çox müsibətlər gəlmişdir. Ərazinin Loru hissəsindən əhalinin çoxu əsir götürülmüş, geridə qalan əhalinin çox hissəsi isə Azərbaycanın bir çox bölgələrinə köçmüşlər. XVI-XVIII əsrlərdə bu cənnət diyarı, demək olar ki, tam bo-şalmışdır. Dərələri, dağları sıx meşəliklər bürümüş, keçilməz etmişdir. XVIII əsrin əvvəllərinə Loru düzündə yalnız İmir, Qaraqala, Qaraisə, Cücəkənd, Yırğançay kəndləri qalmış-dı. XVIII əsrin sonlarından başlayaraq Dağ Borçalıya yeni-dən əhali dönməyə başlayır. Lakin yenidən güclənən müha-ribələr Borçalıdan yan keçmədi. 1804- cü ilin yay-payız ay-larında İrəvan yaxınlığında vuruşmada rus qoşunlarını ye-nən İran hakimi Fətəli şah Borçalıda hökmüranlıq etməyə başladı.

1807- ci ildə Təbriz vəlhədi Abbas Mirzə Qacarın ruslara qarşı müharibəsində borçalılar və pəmbəklilər də vuruşur-dular. Bu müharibədə ruslar uduzdular.

Bu müharibədən sonra Borçalı camaatı yenə də dinclik tap-madı. İran tərəfdən Borçalıya təcavüzlər olunurdu. İranın hakim

dairələri dəfələrlə İrəvan xanlığını Borçalıya qarşı hərbi əməliyyatlar aparmağa təhrik etmişdi.

1809 - cu ilin payızında Borçalı qəzası təzədən hərbi meydanına çevrildi. Bu dövrdə rusların Dumanisdə yeger alayı, Şüləverdə və Kolagirdə dayaq nöqtələri yerləşirdi. Bu vaxt Fətəli şahın (Baba xanın) oğlu Məhəmmədəli xəlvəti sərhə-di keçib, Ağcaqala tərəfdən Tülkütepə deyilən yerdə çadır qurdu, bir yanı Dumanis, bir yanı Godayacan çapdı-taladı, hədsiz zərər vurdu. Borçalılardan 170 ailəni zorla əsir gö-türdü. Bu ailələrdən bəziləri əsirlikdən qaçıb, canını qurtarsa da, qalanları üçün rus dövləti qızıl pul ödəyərək əsirləri azad etdi.

1813- cü ildə Rusiya ilə İran arasında bağlanan Gülistan müqaviləsindən sonra Borçalıda rus hökmüranlığı möhkəm-ləndi (Bu müqaviləyə əsasən İrəvan xanlığı İrana verilmiş-di). Bu dövrdən başlayaraq, Borçalıya erməni axınının əsası qoyuldu. Rusların türkləri Qafqazdan sıxışdırıb-çıxarmağı, İranla 1828- ci ildə bağladığı Türkmənçay müqaviləsindən sonra bu yerlərə malakanların (duxoborların), ermənilərin doldurulması kampaniyasına başlanıldı. Bu da XIX əsrin 30- 40- cü illərinə təsadüf edirdi. 1800- cü illərin əvvəlindən başlayaraq, bir-birinin ardınca Gəncə, İrəvan, Şəki, Quba, Şir-van, Naxçıvan xanlıqlarının ruslar tərəfindən zəbt edilməsi bu regionda rus ordusunun mövqeyinin daha da möhkəm-ləndirdi. Böyük strateji məkanda yerləşən, Gürcüstan ilə İrəvan xanlığını qısa yolla birləşdirən, Türkiyəyə ən qısa yol –«Hərbi Gürcüstan yolu»nun keçdiyi Dağ Borçalının tam nəzarətdə saxlanması rusların qarşısında əsas vəzifə kimi dururdu. Ona görə də Loru qalasında və ətrafında yaşayan yerli oğuz türklərinin Aran Borçalıya köçürülməsinə başla-nıldı. Əldə olan məlumatlara əsasən, Aran Borçalıda olan İmir kəndi Dağ Borçalıdan köçürülən əhalinin əsasında ya-ranmışdır. Dağ Borçalıda olan qədim İmir kəndinin yeri indi «İmirçik» adlandırılır. 1988 - ci ilə qədər orada qoyun yataq-ları yerləşirdi. İmir (Mixaylovka) kəndindən olan Alxan Kəri-movun dediyinə görə bu kəndin yaxınlığından bol sulu bir

bulaq axırmış. Camaat köçürülərkən bu bulağın gözünə yun doldurulmuş, bulaq batırılmışdır. Sonralardan bu bulaq çay kimi Kalininonun (Voronsovkanın– *bura 1800 - cü illərin or-talarında Cəlaləddin rayonu kəndi olub, çarın Qafqazdakı canişini Voronsov–Daşkovun şərəfinə belə adlandırılmışdır*) başından və ortasından (pendir zavodunun yanından) çıx-mışdır.

Hər bir ərazinin, kəndin, şəhərin tarixi orada mövcud olan qədim tikililərlə, qəbiristanlıqlarla müəyyən edilir. Məhz İmir kəndinin də qədimliyini bu ərazidə olan «Qırmızı qəbiristan-lıq»la müəyyən etmək mümkün idi. Bu qəbiristanlıq qədim İmir kəndinin şimal-şərqində 700-1000 metr məsafədə yer-ləşməklə 1988- ci ilə kimi mövcud olmuşdur (Azərbaycan-lılar bu kənddən qovulduqdan sonra bu qəbiristanlıq ermə-nilər tərəfindən darmadağın edilmiş, yeri şumlanmışdır).

İmir kəndindən köçürülmə planlı şəkildə həyata keçirilmiş-dir. Bu köçürülmə zamanı iqtisadi amillər və soyuq qış şə-raiti ön plana çəkilmişdir.

XIX əsrin əvvəllərində ruslar Azərbaycanın, Gürcüstanın ərazilərinə və eləcə də Dağ Borçalıya rus çar üsul-idarəsinə tabe olmaq istəməyən, dini məzhəblərinə görə fərqlənən malakanları (duxoborları) doldurmağa başladılar. Dağ Bor-çalıda Voronsovka, Petrovka, Saratovka, Medovka, Kruqla-ya Şişka, Blağodarnı, Novoselsovka rus kəndləri köçürülən malakanların əsasında salınmışdır.

Dağ Borçalının bu guşəsində dörd erməni kəndinin salın-ması da XIX əsrin ortalarına təsadüf edir.

Noraşen kəndinin salınması haqqında rəvayət çoxdur. Mu-ğanlı kəndinin qocalarının dediyinə görə İrandan gəlmiş bir pullu erməni Muğanlıya gələrək bu kəndin ağsaqqalları ilə məsləhətləşmiş və onlara Noraşen kəndinin salınacağı yeri almaq istədiyini bildirmiş, onlardan mənəvi yardım istəmiş-dir. Canbaxca çökəkliyinin camaatı Noraşen kəndinin salın-mağında öz xeyir-dualarını versələr də, sonralardan ermə-nilər bu

yaxşılığın əvəzi olaraq dəfələrlə azərbaycanlılara hücum çəkmiş, mal-qarasını aparmışlar.

1988- ci ilə Dağ Borçalıdakı erməni kəndlərində olan ermənilərin əsasını İrandan, Suriyadan, Livandan, Türkiyədən köçürülən ermənilər təşkil edirdi. Xristian malakanların və ermənilərin bu ərazilərdə yerləşdirilməsi rus imperialistlərinin buraya uzun müddətə gəlmək niyyətini göstərirdi...

XIX əsrin ortalarından başlayaraq azərbaycanlılar yeni müsibətlərə düçar oldu, gəlmə ermənilər Gürcüstandan, Azərbaycandan, Borçalıdan torpaq qoparmağı qarşılarına bir məqsəd kimi qoydular. XIX əsrin əvvəllərinə kimi yaxın qonşularından, dünya fəthlərindən təcavüz görən, əhalisi-nin çoxunu itirən, əksər əhalisi qaçqına döən Borçalı yeni müsibətlə üzləşməyə başladı. Bu regionda özlərinə yer ey-ləyən ermənilər yeni, böyük dövlət yaratmaq iddiasına düş-dülər. Onları buraya köçürən, arxasında duran ruslara arxa-lanaraq, erməni ideoloqları tarixi saxtalaşdıraraq, yeni tarix yazmağa başladılar. İlya Çavçavadzenin 1877- ci ildə yaz-dığı «Daşların fəryadı» əsərindən tərcüməni oxucuların nə-zərinə çatdırıram:

«Düz 60 ildir ki, başımızın üstündə ildirəm çaxır, tufan qopur, bizim şəxsiyyətlərə bu minvalla həmlə ara vermir, günbə-gün daha böyük ədəbsizliklə, cəsarətlə, həyasızcasına bi-zim dərimizi soyur və məhv etməklə qorxudurlar.

O vaxtdan indiyədək erməni alimləri var gücü ilə çalışır, bü-tün qüvvələrini sərf edirlər ki, Gürcüstanı bütün dünyaya pis tanıtdırsınlar, mümkün qədər ondan çox ərazi mənimsəsin-lər, keçmişini məhv etsinlər. Erməni yazıçıları (Emin, Xuda-başov, Eristov) iddia edirlər ki, o torpaqlar, yəni, Kür çayının yuxarı hissəsi və Çoroxi çayı hövzəsi böyük Ermənistanın tərkibinə daxil olmuşdur. Bizə isə bir qarış torpaq verirlər...»

Rusiya İranla bağladığı ikinci sazişdən sonra yeni əraziləri-nə yenidən baxmağa başladı, sərhədi daxilində olan region-ların inkişafına xüsusi fikir verdi, bu ərazilərdə qoşunlarını yerləşdirdi və öz mövqelərini möhkəmlətdi.

Çar Rusiyası XIX əsrin əvvəllərində Borçalıya əlahiddə «tatar distansiyası» statusu verdi. 1877- ci ilin mart ayının 25- də Borçalı distansiyası torpaqlarına Tiflis qəzasının Tria-let və Loru pristavlığı birləşdirilərək, müstəqil inzibati-ərazi– Şuləver inzibati bölgəsi yaradıldı. 1880- ci il may ayının 6- da Şuləver inzibati bölgəsi əsasında Tiflis quberniyası tərkibində Borçalı qəzası və keçmiş Borçalı distansiyası torpaqlarından Borçalı pristavlığı təşkil olundu. Həmin vaxtlar qəzanın ərazisi 564472 desyatin olmuşdur. İlya Çavçavad-zenin yaxın dostu İ. Apxazi uzun müddət qəzaya rəislik etmişdir. 1886- cı il əhalinin siyahıya alınmasına görə Borçalı qəzasında 33.770 nəfər azərbaycanlı yaşayırdı.

1880- ci ildə Loru da Borçalının tərkibinə birləşdirildi və na-hiyə statusu verildi. XV-XVIII əsrlərdə bir çox təcavüzlərə məruz qalan Loru Aşağı Kartli, Şəmşəddin, Qazax, Borçalı, Pəmbəklə həmsərhəd olmuşdur.

Ermənilərin Lorunu ələ keçirmək ehtirası təzə yaranmayıb. XIX əsrin sonlarında bu bölgəyə gələn ermənilər ruslardan bu torpaqların onlara verilməsini dəfələrlə xahiş etmişlər. Elə buna görə də, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Çar Rusiyası dəfələrlə Lorunu Borçalıdan ayırmaq istəmişdir. Əslən Muğanlı kəndindən olan Yəhya Suleymanovun de-diyinə görə, 1905- ci ildə də torpaq bölgüsü olub. Nəbioğlu-nun yolunda və İmir (Mixaylovka) kəndinin ərazisində, Ko-roğlu dağının ətəyində basdırılmış qara daşlara əsasən yay-laqlar yenə də Aran Borçalıya verilmişdi.

1905- ci illərdə silahlanmış ermənilər fəallaşmağa başladı-lar. Türkiyədə beynəlxalq vəziyyətin pisləşməyini başa düşən ermənilər İrandan və Rusiyadan dəstək alaraq, Türkiyədə, Qərbi Azərbaycanda qırğınlar törədir, kəndləri və qə-səbələri yandırır, müsəlmanları öz ata-baba yurdlarından qovmağa çalışırdılar. Əliyalın yerli əhali qanına qəltan olu-nur, uşaqlar, südəmərkörpələr süngülərə keçirilir, qadınlar və qocalar qılınca qılınca keçirilirdi. Bu qarşıdurma Borçalıya da sirayət etmişdi. 1905- ci il noyabr ayının 21-22- də Tiflisin Meydan və Hallavar

məhəlləsində toqquşma nəticəsində 34 adam öldü, 55 adam isə yaralandı.

Ermənilərin bu qırğınları törətməkdə məqsədi yeni yaradılmaqda olan erməni dövlətinin ərazisini Türk və Azərbaycan torpaqları hesabına böyütmək idi.

XX əsrin 10- cu illərində bütöv Borçalını Tiflis quberniyasından ayırmaq məsələsi ortaya atılmışdır. Rusların məqsədi Borçalını tam olaraq ermənilərə vermək idi. Ona görə də 1913- cü ildə Qafqaz Canişinin Şurası Qafqazda mövcud quberniya sərhədlərində dəyişiklik aparılması layihəsini ha-zırladı və bu layihəyə əsasən Borçalı qəzasının böyük hissəsi İrəvan quberniyasına, qəzanın şimal-şərq hissəsinin isə Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasına birləşdirilməsi nə-zərdə tutulurdu. Həmin il noyabrın 6- da və dekabrın 18- də 6 ermənidən, 4 azərbaycanlıdan, 2 gürcüdən, 1 almandan ibarət komissiya coğrafi şəraiti və əhalinin mənafeyini nəzə-rə alaraq, Borçalını Tiflis quberniyasının tərkibində saxladı. Sərhədlərin dəyişdirilməsi planı baş tutmadı.

1917- ci ildə Qafqazda «Zemstvo» idarə üsulunun tətbiqi ilə əlaqədar yenidən bölgü məsələsi qaldırıldı. Ermənilər Borçalının Loru nahiyyəsi və başqa ərazilər hesabına Gümrü (Aleksandropol, Leninakan) quberniyasını yaratmaq eşqinə düşdülər. Həmin il Borçalı qəza komissarı Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin sədrliyi ilə Loru nahiyyəsində bütün icmaların nümayəndələrinin qurultayı çağırıldı və qurultayda Cəlaloğlu kəndinin sakini V. Saakovdan başqa hamı bir nəfər kimi qərara aldı: «Tiflis quberniyası hüddudlarından heç vəchlə ayrılmamalı və yeni yaradılan Aleksandropol quberniyasına birləşməməli!»

1914- cü ildə Antanta İttifaqının Almaniya kimi Türkiyə ilə də müharibəyə başlaması rusların əl-qolunu açdı. Ruslar İranda hökumətin xəbəri olmadan erməni terror dəstələri yaratmağa başladılar. 1914 - cü ilin sentyabr ayında Voron-sov-Daşkovun Rusiya Xarici İşlər Naziri Sazonova göndər-diyi teleqramlarda bildirilirdi ki, İranda terror dəstələri hazır-dır və silahla təmin

etmək lazımdır. Daşkovun bu planını rus çarı II Nikolay çox bəyənmiş və Sazonova göstəriş vermiş-dir ki, ermənilər silahla təmin edilsin. Rusların bu əməlindən sonra 1915- ci ildən başlayaraq Qərbi Azərbaycanda ermənilərin azərbaycanlılara qarşı apardığı müharibə geniş vüsət aldı. Azərbaycanlılar məhv edilməyə, onların yaşadığı kəndlər, qəsəbələr isə xarabalıqlara çevrilməyə başladı. Bunu 1915- ci ildə Voronsov–Daşkovun Xarici İşlər Naziri Sazonova vurduğu teleqramdan da aydın görmək olardı: – *İndi Qərbi Azərbaycanda 100 min erməni terrorçusu vuruşur...*

Bu terror dəstələri Borçalıya da gəldilər. Bir çox yerlərdə qırğınlar törədən erməni daşnakları, nəhayət, gürcülərlə sülh müqaviləsi imzaladılar. 1918- ci ilin mart ayında Ermənistan və Gürcüstan arasında imzalanan Batum müqaviləsinə görə Ermənistanın ərazisi cəmi 9 min kv. km (İrəvan, Eçmiadzin, Gümrü) idi.

1918- ci ilin yazında Türk qoşunları Qaraxaçın belindən aşaraq, vəziyyəti ağır olan, erməni daşnaklarına qarşı müharibə aparan Borçalıya köməyə gəlmişdi. Türk qoşunları-na Nuru paşa rəhbərlik edirdi. Nuru paşanın qoşunlarını Molla Osmanın rəhbərliyi altında 30-40 adam Qaraxaçın belində qarşılamışlar. Paşanın ayağının altında cöngə kəsən Molla Osman onların gəlişindən xalqın çox məmnun olduğunu bildirmişdir. Türk ordusuna müvəffəqiyyət diləyən Molla Osman sözarası qonşu erməni kəndi olan Şahnazara toxunmamağı türklərdən xahiş etmişdir. Türk paşası da bu xahişi yerə salmamışdı.

Türk ordusu Loruya daxil olduqdan sonra bir neçə ordu hissələrinə bölünərək Dağ Borçalını daşnaklardan təmizləməyə başlamışlar. Ordunun bir hissəsi də Canbaxça çökəkliyinə köməyə gəlmişdir. Ordunun buraya gələcəyini bilən erməni qruplaşması və onların əlaltıları Muğanlı körpüsündə pusqu qurmuşlar. Kəndin qoçaq və mübariz oğulları bunu başa düşmüş, bu pusqunun qabağını almışlar. Türk ordusu-nun bölmələri sağ-salamat gəlib Muğanlıya çatmışlar. Bu hadisə cümə günü

olduğundan türklər kəndin aşağısında, indiki tövlələrə yaxın ərazidə olan məsciddə cümə namazını qılmışlar (sonralar bu məscid tamamilə uçurulub, dağıdıl-mışdır). Ordu bölmələrini bu kənddə qonaqlayan və yerləş-dirən Yekəəhmədlilər nəslilə olmuşdur.

1918- ci ildə Almaniya və müttəfiqlərini məğlub edən An-tanta İttifaqı bağlanmış müqaviləyə əsasən Türk ordularının Azərbaycandan və eləcə də Borçalıdan çıxmasını tələb kimi türklərin qarşısında qoydular. Türk ordusunun Dağ Borça-lıdan çıxmasını gören ermənilər Batum müqaviləsinin şərtlə-rini pozaraq, 1918- ci ilin sonlarında Pəmbək və Loru sərhədlərini tutdular. Sənain və Köbər yüksəkliklərində möh-kəmləndilər. Dekabrın 9- da Voronsovkada ağır döyüşlər getdi. Dekabrın 13- də 13- cü erməni qoşun hissələri Vo-ronsovkayı ələ keçirdilər. Dekabrın 19- da Voronsovkada yenidən döyüşlər gücləndi, geniş vüsət aldı. Gürcü qoşun-larının təzyiqi ilə ermənilər dekabrın 31- də saat 24- də hərbi əməliyyatı dayandıрмаğa məcbur oldular. Mühəribə-nin dayandırılmasında İngiltərə missiyasının müdaxiləsinin böyük rolu oldu.

1919- cu il yanvarın 9- dan 17- dək Tiflisdə keçirilən Er-mənistan– Gürcüstan konfransında Borçalı qəzasında ney-tral zona yaradılması qərara alındı. Konfransın qərarı:

«a). Borçalı neytral zonasının şimal sərhədi Gürcüstan qo-şun hissələrinin 1918- ci il dekabrın 31- də saat 24- dək tut-duğu məntəqələri ayıran xətt olsun.

b). Borçalı qəzasının neytral zonasında sərhəd...hesab olunsun: Əyriqar dağı, Yırğançay kəndinin üstündəki sıra dağlar, 798 yüksəkliyindən keçən xətt, sonra Uludaş (855,5) yüksəkliyində 676 yüksəkliyi, Saatlı kəndi, 910 yük-səkliyi, 995 yüksəkliyi, Candar kəndi, Ağkörpü kəndi, Opret kəndində düz xətt, 492 yüksəkliyi, Xocornu kəndi yaxınlığın-dakı kilsənin uçuqları, Bərdəzor kəndi, Sadaxlı kəndi, Sa-daxlı stansiyası, Sadaxlıdan şimalda 1554 yüksəkliyi, sonra 2660 yüksəkliyə qədər (Təpədor),

sonra Haçaqayadan şimaldakı «Bulaq» yazısı olan yer– Palıdlıbaş dağı.

Yırğançay, Saatlı, Candar, Ağkörpü, Opret, Xocornu, Bər-dəzor, Sadaxlı kəndləri layihə xəttlərindən şimalda qalır.

Neytral zonanın cənub sərhədi türklərə məxsus olmuş Di-six– Cəlaləli hesab edilir.»

1919- cu il yanvarın əvvəllərində Ardahan konqresində Borçalının taleyi məsələsinə toxunulur. Yanvarın 17- dən 18- nə keçən gecə Karsda çağrılan böyük konqresdə mər-kəz Kars olmaqla 1.763.148 nəfər əhaliyə (1.535.824 nəfər türk, 237.324 nəfər qeyri- türk) malik müstəqil Cənub– Qər-bi Qafqaz Türk Cümhuriyyəti quruldu. Lakin bir neçə ay keçmiş ingilislər bu cümhuriyyəti dağıtdılar və Borçalı prob-lemi öz həllini tapmadı.

Neytral (bitərəf) zonanın yaradılması, yəni Lorunun Gürcüstanın tərkibindən çıxarılması onun Ermənistanla gəzəşmə gedilməsi demək idi. Bu, nahiyyədə yaşayan azərbaycan-lıları hiddətləndirdi. Borçalı qəzası Loru rayonunun İlməzli, Təzəkənd, Qaraqala, Soyuqbulaq, Cücəkənd, Yırğançay kəndlərindən müsəlman əhalinin səlahiyyətli nümayəndələri olan Əli Qara Qurban oğlu, Məmməd Hacı Yusif oğlu, Rüstəm Mustafa oğlu, Dilənçi Vəli oğlu Gürcüstan Cümhuriyyətinin Müəssisən Məclisinə yazdıqları xahişna-mədə bildirirdilər ki, Loru nahiyyəsinin Borçalıdan ayrı sa-lınması heç vaxt yolverilməzdir, yerli əhali Gürcüstan Cüm-huriyyətinin 1919- cu il 26 aprel 2 №-li hökmünü təsdiqləyir və Gürcüstan Cümhuriyyəti ilə həmrəydir.

1919-20- ci illərdə neytral zonada hərç-mərclik hökm sürür-dü. Rus imperialistlərinə arxalanan erməni daşnakları tez- tez azərbaycanlı kəndlərinə hücum edir, əliyalın əhalini qa-nına qəltan edirdilər. Türkiyəyə edilən çoxsaylı müraciət-dən sonra onsuz da vəziyyəti ağır olan türk qoşunu 1920- ci ilin sentyabrında tədricən Gümrünü, Qarakilsəni tutdu və Loru neytral zonasına yaxınlaşdı. Daşnak hökuməti kömək üçün Gürcüstan hökumətinə müraciət etdi. Lorunu geri qay-taracağına bel bağlayan Gürcüstan Ermənistanla noyabrın 13- də saziş

imzaladı. Bu sazişə əsasən Gürcüstan qoşun-ları neytral zonaya daxil oldular və üç ay müddətində bura-da qaldılar. İngilislərin və fransızların təzyiqi ilə türk qoşun-ları geri çəkilməyə başladı, bu ərazilər yenidən ermənilərin nəzarətinə keçdi.

Zaqafqaziyada Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra 1921- ci il iyulun 7- də RK(b)P MK Qafqaz Bürosu neytral zona-nın Ermənistanı verilməsini qərara aldı.

1921- ci il noyabrın 6- da Gürcüstan və Ermənistan dövlət xalq komissarlarının imzaladığı bəyannaməyə əsasən Bor-çalının Loru zonası yığma Şuranın qərarı ilə Ermənistanı qatıldı.

Bolşevik Ermənistanı verilən Borçalı qəzasının cənub sa-həsi-Loru– Voronsovka bölgəsi 2367,44 kv. km, üstəlik Lök-Ləlvər dağ silsiləsinin şimal yamacları 207, 94 kv. km təşkil edirdi.

1922- ci il dekabrın 26- da Güneyqafqaz Qoşma İttifaq Şurası sərhəd məsələləri komissiyasının tövsiyəsi ilə Voron-sovka bölgəsi də Ermənistanın Loru– Pəmbək qəzasına qa-tıldı. Beləliklə, ermənilərin və havadarlarının «ümumi yekdil-lik» siyasəti nəticəsində Borçalı paralandı, Loru Ermənista-na peşkəş edildi (*Bütün tarixi məlumatlar Borçalının tədqiqi ilə məşğul olan alimlərimizdən biri olan **Şurəddin Məm-mədlinin** «Paralanmış Borçalı» (Tiflis, 1991- ci il) və «Alın yazımız» (Bakı, 1997- ci il) kitablarından götürülmüşdür*).

Yaman dar günümdü, ay ellər mənim,
Dərdi böləmmirəm, qoyun ağlayım!
Qorxuram yaddaşdan silinə yurdum,
Gedib-gələmmirəm, qoyun ağlayım!

Vüsal əridəcək buzları, qarı,
Qocalıq səsləyir vətənə sarı,
Baxırsan gülünnən əl çəkmir arı,
Elsiz durammıram, qoyun ağlayım!

Düz əhdi-ilqarı dağlarda gördüm,

Dərdə dözəmməyən dağlar da gördüm,
İnsanı yandıran dağlar da gördüm,
Gedib görəmmirəm, qoyun ağlayım!

Qohumlar yadlaşar gedib-gəlməsən,
Cığırılar yadlaşar gəzib-görməsən,
Vətən, el yadlaşar orda ölməsən,
Yurdsuz öləmmirəm, qoyun ağlayım!

Deyiblər, əmmiyə çiy südü insan,
Əmənin siması dəyişər asan!
Ay Alxan, keçdiyin yollara bax sən,
Dönüb baxammıram, qoyun ağlayım!

1930- cü ilə kimi Loru bir rayon şəklində fəaliyyət göstərirdi. Ağzıbir camaatı bir-birindən və eləcə də Aran Borçalı-dan tamamilə aralamaq üçün 1930- cu ildən başlayaraq, Loruda bir-birinin ardınca Cəlaloğlu, Kalinino, Allahverdi, Noyamberyan rayonları yaradıldı. Əhalinin başı təsərrüfat, yeni qurulan rayonların quruculuq işlərinə qarışdığından, Borçalı problemi tədricən yaddan çıxmağa, köhnəlməyə başladı. Dağ Borçalının bir neçə rayonlara ayrılması bu böl-gənin tədricən yaddaşlardan silinib getməsinə səbəb oldu; Loru düzü, Loru-Pəmbək zonası kimi erməni coğrafiyasına daxil edildi.

1880- ci ildə təşkil olunmuş Borçalı qəzasının sahəsi 5785,6 kv.km, 1905- ci ildə 6870 kv.km, 1917-21 - ci illərdə 4360 kv.

km, 1922-1929 - cu illərdə iki dəfə azalaraq, 2655 kv.km olmuşdur.

Rəsmi statistikaya görə Borçalıda azərbaycanlıların sayı 1922- ci ildə 47.562 nəfər, 1923- cü ildə 42.036 nəfər (68.9%), 1926- cı ildə 50.979 nəfər (59,32%), 1959- cu ildə 153.600 nəfər (3,8%), 1970- ci ildə 217.800 nəfər (4,6%), 1989- cu ildə 307.556 nəfər (5,7%) olmuşdur. Bu da onu göstərir ki, Sovet hakimiyyəti illərində Ermənistanda, sonra-lar habelə Gürcüstanda da azərbaycanlıların sıxışdırılması prosesi baş vermişdir. Məhz bunun nəticəsidir ki, 1988- ci ildə Dağ Borçalı tam azərbaycansızlaşdırıldı, 1990- cı ildə isə Dmanisi və Bolnisi rayonlarından azərbaycanlılar sıxışdırılaraq, müxtəlif üsullarla çıxarıldı.

Hazırda bu rayonlarda azərbaycanlıların sayı olduqca azdır.

İgid ölər, adı qalar

Dağ Borçalı Ermənistana verildikdən sonra qəhrəman eloğlularımız mübarizəyə qalxdılar. İstər Dağ Borçalıda, is-tərsə də Aran Borçalıda 1900- cü illərin əvvəllərində sayı-lan-seçilən, elin görən gözü, düşünən beyni olan insanlar çox idi. Bu insanlar Borçalının bütövlüyü uğrunda, Dağ Bor-çalının ermənilərdən və ruslardan asılı olmaması üçün əlin-dən gələni etmişlər.

1920-30- cu illərdə Gürcüstanda və Ermənistanda erməni və gürcü millətçilərinə qarşı mübarizə aparmaq üçün Qara-yazı mahalının Kosalı kəndindən olan *İsaxan bəy və Xoze-yin* adlı qəhrəman oğullar xalqımızın təəssübünü çəkən igidləri başına toplayıb, «millətçilərə qarşı mübarizə dəstə-si» yaratmışdılar. Yaz gələndə elatla birlikdə İsaxan bəyin dəstəsi Dağ Borçalıya yaylağa çıxardı. Onun sürüləri Çu-buxlu yaylağında və Qaraxaçın belində, Sarvan çayı üstün-də yerləşirdi.

Sovet hakimiyyətinin ilk illəri olduğundan, ruslar və onların nöqərləri qaçaqlara göz yumurdular. Lakin Sovet hakimi-yəti möhkəmləndikcə bu igidlərə qarşı təxribatlar güclənir. 1930- cu ildən başlayaraq kollektivləşməyə etiraz edənlər çoxalmağa başladığından, Gürcüstanın Borçalı, Başkeçid, Lüksemburq (Bolnisi), Ermənistanın Kirovakan (Qarakilsə), Amasiya, Cəlaləoğlu rayonlarında kollektivləşməyə qarşı mü-barizə dəstələri çoxalır. Bu dəstələrin başçılarını ələ keçir-mək üçün Gürcüstan və Ermənistan siyasi orqanları müx-təlif tədbirlər hazırlayırlar. Bu tədbirlərdən xəbəri olan Cə-laləoğlu rayonunun milis rəisi Usubov Məhəmməd Ço-darusub oğlu (Kirovakan rayonunun Gözəldərə kəndin-dəndi) dostu molla Suleyman Yolçuyevə məlumat verir. Molla Suleyman da İsaxan bəyə və Xozeyinə xəbər çatdırır ki, onların ələ keçirilməsi üçün müəyyən plan hazırlanmış-dır.

Molla Suleyman qaçaqların hər ikisini Qaraqala kəndinə dəvət edir. Onlar İsaxan bəyin kirvəsi olan Alıoğlu Səmədin evində görüşürlər. Molla Suleyman qaçaqlara məsləhət gö-rür ki, Amasiyada (Ağbabada) toplaşsınlar və Türkiyəyə keçsinlər... Xozeyin bu xəbəri gözləyirmiş kimi sərhədi keçmək üçün öz dəstəsinə hazırlıq görməyi tapşırır. Amma İsaxan bəy Tiflis DİK-

in rəisi Naçkiyevin ona verdiyi vədlərə inanıb, bu xə-bərə əhəmiyyət vermir.

Cəlaloğlu NKVD- sinin rəisi Vartanyan və Naçkiyev Xoze-yin və İsxan bəyi tutmaq üçün plan hazırlayırlar. Bunun üçün NKVD işçisi Suren və başqaları Sarvan çayında İsa-xan bəylə və Xozeyinlə görüşərək, onları Cəlaloğluna dəvət edirlər. Bu hadisənin nə ilə nəticələncəyini başa düşən Xozeyin oraya getməməyi qərara alır. Amma İsxan bəy Xozeyinə qulaq asmır və yeddi nəfərlə görüşə gedir. Əvvəl-cədən hazırlıq görmüş Vartanyan və Naçkiyevin işçiləri İsa-xan bəyin dəstəsini mühasirəyə alırlar. İki nəfər qaçaq öldürülür, İsxan bəy yaralı halda 5-6 nəfər erməninə öldürür, özü isə həlak olur. Bu hadisə 1935- ci ildə baş verir. Ermə-nilər onun cəsədini Cəlaloğluda, uçurumun altında basdırır-lar. Geridə qalan qaçaqlar aradan çıxaraq Xozeynin dəstəsinə qoşulurlar. Təbliğata uymayan Xozeynin dəstəsi Türkiyəyə keçir və orada qalır. Sonralardan aydın olur ki, Xozeyin Qarsda yaxşı qarşılanmış və məsul vəzifələrdə çalışmışdır.

İsxan bəyin mal-qarası, qoyun sürüləri Mixaylovka (İmir) kolxozuna və bir neçə başqa təsərrüfatlara verilir. Aftandil əminin dediyinə görə, son dövrlərə qədər İmir kolxozunda olan qoyun itləri İsxan bəyin itlərinin nəslindən idi.

Molla Suleyman Yolçuyev o dövrün görkəmli el ağsaq-qallarından olub, Dağ Borçalıda böyük hörmətə malik bir in-san idi. Ruslar və ermənilər tərəfindən təqib edildiyi üçün Türkiyəyə getməyə məcbur olmuşdu. Sonralar–1922- ci ildə geri dönərək ailəsini Türkiyəyə aparmaq istəsə də, maneə-lər törədilmişdir. O, Türkiyəyə gedən yolu-izi gözəl bildiyi üçün qohumlarının və eləcə də bu bölgədən 170 ailənin (1500-2000 nəfər) 1922-25- ci illərdə Türkiyəyə köçməsinə köməklik etmişdir. Molla Suleyman 1933-37- ci illərin rep-ressiya qurbanına çevrilmişdir.

1932-36- cı illərdə Cəlaloğlu NKVD- sində mütərəqqi və millətpərvər şəxsiyyət olan **Yusubov Məhəmməd Çodaru-sub**

oğlu çalışırdı. Bu illərdə o öz xalqına əlindən gələn köməyi etmişdir.

1935- ci ildən başlayaraq Dağ Borçalıda ermənilər və on-ların havadarları olan ruslar məsul vəzifələrdən azərbaycan-lıları müxtəlif üsullarla və müxtəlif yollarla uzaqlaşdırmağa başlayır. 1936- cı ildə Yusubov Məhəmməd ermənilərin onu ləkələmək istədiyini başa düşür. Çünki o, yeganə azərbaycanlı idi ki, Cəlaloğluda dövlət orqanlarında çalışırdı. O, azərbaycanlılara qarşı xüsusi qəddarlıq göstərən NKVD - də işləyən Sureni güllələyərək öldürür. Məhəmmədi həbs edir-lər, sonrakı taleyi məlum deyil.

Beləliklə, xalqın tərəfində olan, onların təəssübünü çəkən igidlər bir-birinin ardınca ruslar və ermənilər tərəfindən 1930- cu illərdə məhv edildilər və ya sürgünə göndərildilər.

Bununla da ruslar dədə-baba türk torpaqlarının müqəddə-ratını öz bildikləri kimi həll etdilər, bu ərazilərdə erməni döv-ləti yaratdılar. Lakin, Aran Borçalıdakı camaatın və Gürcüs-tan Respublikası dövlət orqanlarının narazılığından qorxa-raq, 1956- cı ilədək bu yaylaqlarda Aran Borçalının, Qara-yazı və Qaraçöpün mal-qarasının, qoyun sürülərinin bəslə-nilməsinə şərait yaratdılar. 1956- cı ildə ermənilər SSRİ Nazirlər Soveti qarşısında məsələ qaldırdılar ki, yaylaqlarda kolxoz və sovxozların mal-qarası üçün daşdan binələr tik-mək istəyirlər. Ona görə də Gürcüstandan Ermənistana yaylağa çıxan mal-qara və davarların qarşısı alınmalıdır və aldılar da...

Nəticədə əsrlərdən bəri ayrılmaz, bir olan Dağ və aran Bor-çalı birdəfəlik bir-birindən ayrı salındı...

Viran qalan yurdlar

Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı soyqırımını 1950- ci illər-dən sonra daha böyük miqyas aldı. Dağ Borçalıda türkcə olan yer adları, kənd adları dəyişdirilməyə başlandı. Bu kompaniya 1970-ci illərin sonunda başa çatdırıldı. 1980- ci illərin əvvəllərindən hazırlıq görən bədnam qonşularımız öz çirkin planlarına, nəhayət ki, 1988- ci ilin fevralında Sumqa-yıtda təxribatlar törətməklə başladılar. Sumqayıt hadisələ-rindən sonra dəstə-dəstə Ermənistanə gələn erməni «qaç-qınları» baş verən hadisələri olmadığı şəkildə şişirdərək, bu-rada yaşayan ermənilərdə azərbaycanlılara qarşı nifrət hissi oyadırdı. Məhz bunun nəticəsi idi ki, bizim rayon olan Ka-lininoda da 1988- ci ilin fevralından başlayaraq erməni mil-lətçiləri fəallaşdılar, Azərbaycandan torpaq iddiası ilə rayon-da yaşayan azərbaycanlılara təzyiqlərini gücləndirdilər, və-ziyyət sürətlə pisləşməyə başladı. Rayon mərkəzində azər-baycanlılara qarşı söyüşlər, təhqirlər yağdıran ayrı-ayrı adamlar baş qaldırdı. Bu adamların sayı günü-gündən arta-raq, yayın ortalarına bütün rayon erməniləri bu hərəkətin iştirakçılarna çevrildilər. Əvvəlcə millətçilik meyilləri məktəb-lilərin vasitəsi ilə həyata keçirilirdi. Şagirdlərin vasitəsi ilə şovinst ideyaları təbliğ olunur, ermənilər «öz yerlərini» tə-ləb etməyin vaxtının çatdığı, «böyük» erməni dövlətinin bər-pa edilməsi məqamının yetişdiyi və s. şüarlar səsləndirir-dilər. Sonralar bu mitinqlər nümayişə çevrilərək, ermənilərin uşaqlı-böyükü rayon mərkəzinə axınına səbəb oldu. Kali-ninonun mərkəzindəki meydana hər gün mitinqçilər toplaş-mağa başladılar. Azərbaycanlılara qarşı iftira və böhtanlar günü-gündən artırdı. Ermənistanın Azərbaycana «soyuq müharibəsi» gücləndiyindən, bu respublikanın dövrü mət-buatı, radio və televiziya verilişləri bir məqsədə– azərbay-canlılara nifrəti gücləndirməyə yönəlmişdi. Bu da son nəti-cədə öz işini gördü:– Erməni kəndlərində silahlı dəstələr ya-radılmasına başlanıldı, bir rayondan başqa rayona hücum-lar, təzyiqlər artırıldı. Amasiya

rayonundan Qaraxaçın belini aşaraq gələn köç məşinlərinin sayı günü-gündən çoxaldı, camaatda təşviş, qorxu, təlaş hissi güclənməyə başladı.

1988-ci ilin noyabrında hadisələr daha da kəşgənləşdi. Xüsusi təşkil edilmiş silahlı dəstələr kəndlərə hücum edərək, azərbaycanlıların evlərini, əmlakını qarət edir, onları döyür, təhqir edir, evləri, ot tayalarını yandırır, mal-qaranı sürüb aparırdılar. Kalininonun mərkəzində qoyulan xüsusi mik-rofonlar nümayişçilərin səsini 10 km-lərlə uzaqlara yayırdı. Nümayişçilər rayondan azərbaycanlıların çıxarılmasını və sonra da Qarabağı almaq üçün Azərbaycanla müharibəyə başlamaq kimi şovinst şüarları səsləndirirdilər.

Noyabrda Medovka, Kruqlaya Şişka kəndlərinə hücumlar çoxalmağa başladı. Bu kəndlərin sakinləri olan Veyisin və Məmmədin var-dövləti talandı, evləri yandırıldı, özləri isə döyüldü. Bundan sonra hücum dairəsi genişləndiyindən, silahlı toqquşmalar baş verdi. Rayon mərkəzində yaşayan 90 yaşlı Məhəmməd Sadıqov (Qaraboğaz Məhəmməd) belə toqquşmaların birində ermənilər tərəfindən faciəli surətdə, daşa tutularaq öldürülmüşdür: «Öz həyatından ermənilərin nümayişini izləyən kişi görür ki, bu küçə ilə hərəkət edən ermənilər azərbaycanlıların otunu və evlərini yadırlırlar. Növ-bə onun evinə çatanda Məhəmməd kişi əlindəki tapança ilə erməniləri qorxutmaq istəyir, başlarının üstündən bir neçə güllə atır. Ermənilərdən biri qonşu həyəət keçərək, arxadan kişinin başına bir böyük daş parçasını salır. Sonra isə yə-ralını ermənilər daşa basaraq öldürürlər.»

Bir neçə gündən sonra erməni cəlladlarının təzyiqinə tab gətirməyən Medovka və Kruqlaya Şişka kəndlərindən azərbaycanlılar çıxmağa məcbur oldular. Onlar ev-eşiyini, var-dövlətini, mal-qarasını atıb, dağları aşaraq, Gürcüstan Respublikasının Dmanisi rayonunun azərbaycanlı kəndlərinə pənah gətirdilər. Bir-iki gün sonra Saratovka, Kalinino, Privolnı kəndlərindən də azərbaycanlılar qovuldular. Çıxan

azərbaycanlıların apardıqları mal-qarası yollarda əllərindən alınır, ev əşyaları benzin tökülərək yandırılırdı. Bizim kənd-ləri–Petrovka və Mixaylovkanı da təhlükə gözləyirdi.

Bu haqda Mixaylovka kəndindən olan şair həmyerlim **Mu-rad Dəmirçi** «*Karvan gedər, izi qalar*» kitabında belə yazıb: «Noyabrın 24- də gündüz saat 12- də 13 minik maşınında 60 erməni bizim kəndə hücum etdi. Bu adamların hamısı 20-25 yaşlı cavanlar idi. Onlar əhalinin kənddən çıxıb get-məsini tələb edirdilər.

15-20 dəqiqə ərzində kənd meydanına yüzlərlə kənd saki-ni topladı. Onlar balta, bel, yaba, ucu iti dəmir ilə silahlan-mışdılar və hücumu keçənləri qurud kimi yemək üçün signal gözləyirdilər. Rayon milis idarəsinin rəisi Y. Vartanyan və rayon komsomol komitəsinin I katibi T. Konovalova öz ap-parat işçiləri ilə birlikdə hücumu keçənləri müşayət edirdilər.

– Yoldaş Vartanyan, bu nədir, sizin gözünüzün qarşısında nələr baş verir?- sualıma o: «Mən nə edə bilərəm, onlar nə-zarətdən çıxmışlar, gücümüz çatmır!» cavabını verdi.

Bir gün sonra I katib partiya bürosunu çağırdı. Oraya rayo-nun bütün rəhbər işçilərini dəvət etdi. Ermənistan KP MK- nın iki nümayəndəsi də büroda iştirak edirdi. Mən söz ala-ra-q, Vartanyanı və Konovalovanı pislədikdən sonra bürodan xahiş etdim ki, əgər azərbaycanlıların burada yaşamağını is-təmirlərsə, bizə imkan versinlər, sülh yolu ilə ev-eşiyimizi tərk edərək, çıxıb gedək. Mənim bu xahişim MK nümayən-dələri tərəfindən razılıqla qarşılandı. Sən demə onlar da elə bizim kənddən çıxıb getməyimizi istəyirlərmiş. Bürodan ax-şam saat 8- də qayıtdım və dərhal bütün fəalları yığdım. Mü-dafiə şurası yaratdım. Kəndə girən bütün yolları– 5 yolu traktorlarla kəsdirдик, təkcə Noraşen tərəfdən gələn yola şlaqbaum qoydurduq. Yolların hamısına 10 nəfərdən ibarət gözətçilər təyin etdik. Səhərisi qadınları və uşaqları kənd-dən çıxarıb Saatlıya, Muğanlıya, Məmişliyə, Hamamlıya, Sə-fərliyə (Başkeçid rayonunda olan azərbaycanlı kəndləridir) göndərdik. 25 noyabrda gecə saat 3- də 6 nəfər silahlı

er-məni tutduq, onlar qonşu Şahnazar kəndindən idilər. Onları aktla milis idarəsinə təhvil verdik. Səhər saat 10- da millətçi nümayişçilər I katibin kabinetinə girərək, onu zorla milis idarəsinə gətirib, 6 nəfər cinayətkarı həbsdən buraxdırdıqdan sonra döyə-döyə, söyə-söyə rayonun içi ilə piyada Stepanavana doğru aparmağa başladılar. Kalininonun başında I katibi ermənilərin əlindən hərbiçilər aldılar və İrəvana yola saldılar. Onun yerinə Şahnazarın sovxoz direktoru olan Du-nukyanı seçdilər. Rayona hərbi hissə göndərildi. Bir neçə əsgər də bizim kəndə gəldi. Əsgərlər açıq-aşkar erməniləri müdafiə edirdilər, bizə təzyiq edirdilər. Kənd sakinlərinin kütləvi axınının qarşısını ala bilmədik. Ellərimiz köç-köç ol-du!...

Bütün kolxoz nəqliyyatını pulsuz olaraq camaatın ixtiyarına verdik. Bəzi ev əşyalarını çıxara bildik, mal-qara, qoyun-qu-zu müftə satıldı. Hər ailəyə minlərlə manat ziyan dəydi. Başqa rayonlarda vəziyyət daha acınacaqlı idi. Spitakda (Hamamlıda), Stepanavanda (Cəlalogluda) azərbaycanlılar zorla bir-iki saata evi tərk etməyə məcbur edilmiş, evlər qa-rət olunmuşdur. Kirovakanın Xnzorut (Vartana) kəndində 6 nəfər, Stepanavanın Güləkərək kəndində 4 nəfər diri-diri yandırılmışdı. 5 nəfər Kuybişevdə, 7 nəfər Kirovakanda öl-dürüldü. Meşələrdə aclıq və soyuqdan xeyli adam tələf ol-du. Qazaxdan Gəncəyə qədər yol boyu qaçqınların köçü tö-külmüşdü... »

Petrovka kəndində də vəziyyət ağır idi. Kəndi üç tərəfdən qorumaq lazım gəlirdi. Noyabrın 25- də axşam Mixaylovka kəndində olan müşavirədən sonra Petrovka kəndində də müdafiə şurası yaradıldı. Müdafiə şurasına Kamıl Qaraisə-yev, Həbil Mustafayev, Ənvər Mustafayev və Usuf Nəsimov daxil idilər. Şuraya ağsaqqallardan Ramazan kişi və Sarı İsa də daxil

edilmişdilər. Kənddə olan bütün cavanlar, qoca kişilər və ziyalılar ov tüfəngləri ilə, yabalarla, bıçaq və balta-larla silahlanaraq, kəndin müdafiəsinə qalxmışdılar.

Sofiyev Lətifin traktoru körpünün üstündə saxlanılmışdı ki, kəndə gələn əsas giriş yolu bağlansın. Kolxozun tövlələrin-də, kəndin başında (Hümbətin evinin üstündəki dağda), və Qoca dağda müdafiə dəstələri var idi. Hər dəstədə azı sək-kiz-on nəfər keşik çəkirdi. İki saatdan bir keşik çəkənlər də-yişdirilirdi. Əsas hücum Kalinino, Şahnazar və Noraşen kəndləri tərəfdən gözləniirdi. Gecə saat iki radələrində No-raşen kəndi tərəfdən, qəbiristanlığın yanından ermənilər Petrovka kəndi istiqamətində atəş açmağa başladılar. Bizim kənddə ovçular olduğundan, 8-10 ədəd təklülə və qoşalülə tüfənglər var idi. Kəndin başında qarovul çəkənlərdə 2 qo-şalülə və bir təklülə tüfəngdən eyni zamanda atəş açmaq qərara alındı. Ermənilərə doğru dağın başından eyni zamanda 5 atəşin açılması onların atışmanı dayandırmalarına səbəb oldu. Görünür, bizim kənd tərəfdən açılan atəş səs-lə-ri onlarda şaşqınlıq yaratmışdı.

Ermənilər kəndin aşağısında da bir neçə təxribatlar törət-mək istəsələr də, bu təxribatların qarşısı alındı. Müdafiə dəstələrində *Almaz Mustafayev, Vahid Nəsimov, Nizam Yu-subov, Əsrəf Hüseynov, Əhməd İbrahimov, Əhməd Nəsi-bov, Yahya Hüseynov, Elimxan Hüseynov, Vaqif, Omar və Mamed Mustafayev qardaşları, Mehdi Qaraisəyev, Nazim Mustafayev, Rəqif Novruzov, Dursun və Usuf Nəbiyev qar-daşları, Heydar Suleymanov, Əmir Mahmudov, Yaqub Mah-mudov, Valeh və Sərdər Hüseynov qardaşları, Rəşid Qa-raisəyev, Sabir Novruzov, Məhərrəm Hüseynov* və başqala-rı xüsusi fəallıq göstərirdilər.

Səhər açılan kimi Petrovka kəndində olan maşınlar, trak-torlar camaatı kənddən çıxarmağa başladı. Camaat ev əş-yalarını Dmanisi rayonunun Saatlı və Muğanlı kəndlərinə daşımağa başladılar. Axşam qaranlıq düşən kimi hamı mal- qarasını kəsə yolla (Koroğlu dağının belindən) aşıraraq, Sa-atlı və Muğanlı kəndlərinə qaçırdılar. Ermənilərin duy-uq düşməməsi üçün

sakit, səssiz irəliləyən insanlar sanki qara kölgələri xatırladırdılar. Noyabrın axırına bu kənd də tam bo-şaldılmışdı. Boş küçələrdə insanı vahimə basırdı, ac-yala-vac, sahibsiz qalan itlərin ulaşmasını eşidəndə adamın tük-ləri biz-biz olurdu...

1988- ci il soyqırımını zamanı Kalinino rayonundan 12 nəfər, Stepanavan rayonundan isə 9 nəfər qanına qəltan edilmiş-di.

Həmin vaxt mən və qardaşım İbrahim Rusiyada işləyirdik, qardaşım Loğman Gəncədə Kənd Təsərrüfatı Akademiyasında, bacım Simnaz isə Çelyabinsk şəhərində oxuyurdular. Anam kənddə tək qalmışdı.

Anam Qiymətin dediklərindən:– Köçmək xəbəri məni bərk qamaşdırdığından, əllərim heç nə tutmurdu. İllərlə əli-min qabarı, dırnağımın qanı ilə tikdiyim ev-eşiyə baxdıqca, gözüm qaralır, başım dumanlanır, göz yaşlarımı yığa bilmir-dim. Hamı öz başının hayına qaldığından, məni yada salan yox idi. Nə yaxşı ki, noyabrın 26- da axşamüstü qardaşla-rım Mustafa, Məmməd və Hümbət, qardaşım oğlu Valeh Muğanlıdan kəsə yolla piyada bizə gəldilər. Qaranlıq düşən kimi Valeh inəyi yedəyinə aldı, Mustafa da dananı qabağına qataraq Valehə köməklik edirdi. Məmməd və Hümbət isə qoyunları və toğluları qabaqlarına qataraq kənddən çıxdılar. Gedərkən onlar söz verdilər ki, sabah maşın gətirib ev əş-yalarını çıxaracaqlar. Noyabrın 27- də şoferlər və traktorçu-lar öz qohumlarının əşyalarını çıxarmağa başladılar. Axşa-müstü Məmməd və Hümbət minik maşını gətirərək, yorğan-döşəyi Muğanlıya daşdılar. Bütün mebel, stol-stullar, ərzaq, kartof, taxıl, heyvanlara qış üçün topladığım yem, qazlar, to-yuq-cücə qalırdı. Ona görə də mən kənddə qalası oldum. Səhəri gün günortadan sonra qabağımızdakı düzə bir ver-tolyot yaxınlaşdı. Aşağı məhlədə qalan Gülsənəm, Nərgiz və mən Alpaşanın evinin yanında şala bürünərək bu vertol-yotu seyr edirdik. Vertolyot bir neçə dəfə kəndin üstündə dövrə vurduqdan sonra bizim yaxınlığımızda yerə enmək is-tədi, lakin enmədi. Bir metr yüksəklikdə asılı qalan vertolyo-tun qapısı açıldı, bir nəfərin bizim şəklimizi çəkdiyini gör-düm. Hamımız ağlaşdıq.

Məhəmmədəlinin köhnə qoşalülə tufəngi əlimdə, özü də içi dolu idi. Məni qorxudan tufəngin sonrakı taleyi idi, yadigar silah kimə qismət olacaqdı?...

Bizi çəkdiədən sonra vertolyot qalxdı və Gürcüstana tərəf uçağa başladı. Bir xeylaq onun dalınca baxdıqdan sonra evimizə dağılışdı. Bir gün də belə keçdi. Səhərisi gün də mənim əşyalarımı çıxaran olmadı. Ora-bura nə qədər yüyür-dümsə, kimdən xahiş etdimsə, nəticəsi olmadı. Hamı öz ha-yında idi, özünün varını-yoxunu çıxarırdı.

Noyabrın 29- da saat 10 radələrində gördüm ki, qaynım Dursunəlinin oğlu **Omar** öz traktoruna iki lafet qoşaraq kən-də gəlir. Məni yolun kənarında gördükdə lafetin birini bizim qapıda açdı, o birisini isə Dursunun qapısına apardı. Gedər-kən mənə dedi ki, bibi, saat 4- ə kimi sənəin vaxtın var, nəyə gücün çatır yüklə, mən bir də kəndə qayıtmayacağam. 6 saat ərzində nəyə gücüm çatırdı lafetə yüklədim. Mebellər, heyvanların yemi, ərzağın çoxu qaldı. 10 tonluq yanacaq bakı kerosinlə dolu olduğundan, ağzını açaraq həyəətə bu-axdım. İti də zəncirdən açdım, qabağına çoxlu çörək tök-üm, biz kənddən çıxaraq Muğanlıya gəldik.

İki gündən sonra mən yenə kəndə qayıtdım. Piyada, Ko-roğlu dağıni aşaraq, qorxu bilmədən öz yuvama döndüm. Həyəət girəndə birinci ayağıma döşənən it oldu. Məni irəli-ləməyə qoymayan Bozdar* əlimi-ayağımi yalayaraq, elə bil heyvan diliylə onu da aparmağımi xahiş edirdi. İki gün için-də atdığım çörəklərə dilini belə vurmayan it qapıdan da uzaqlaşmamışdı. Həyəət-bacaya göz gəzdirdikdən sonra içə-ri keçdim, zənciri tapıb

* Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, bu iti anam Xanlar rayonuna, oradan isə mən Bakı şəhərinə gətirdim. İki il bizim həyətdə yaşadıqdan sonra Bozdar öldü. Onu dəmir yolunun yanında basdırdım ki, ömrü kəş-məkeşli keçən, didərginliyi görəni bu it qatarların səsini eşidəndə oyana, vətənə gedən yollara baxaraq dəlicəsinə hay-həşir sala, ulaya! Bəlkə onda qəflət yuxusuna gedənlər oyandı!...

iti bağladım. Günortadan gün dönən-də iti də yedəyimə alıb kənddən çıxdım . Koroğlu dağından geriyə, kəndə boylandım. Kənd sükut içində idi. Axşamın şəri isə bu kəndə bir ölüm, xarabazarlıq xofu gətirmişdi. Uzaqdan itlərin, bayquşların ulaşması eşidilirdi...

Zor ilə yurdundan köçüb gedirəm,
Daş olub qəbrində qalaydım, belə.
Baş daşın üstündə bitən ağac tək,
Pöhrəmi, kölgəmi salaydım, belə.

Fələk yazısına yox qeyri çara,
Canımda dərdim var, sinəmdə yara,
Zaman mənsur kimi çəkəndə dara,
Sinəmdən od tutub, yanaydım, belə.

Namərdlər bulud tək aldı üstümü,
Görmədi başımdan çıxan tüstümü,
Sonuncu ümidi fələk kəsdimi?
Hərdən bu yerlərə dönəydim, belə.

Günlər aya dönüb, ömür-gün yarı,
Dünənki gəlinlər olurlar qarı.
Hacı Xəlil babadan kəndimə sarı,
Payızın yeli tək əsəydim, belə.

Vətən unudarmı köçən elləri?
Baxımsız qalıbdır çəmən, çölləri.
Xəyanət eyləyən xain əlləri,
Dönəydim qılınca, kəsəydim belə.

Burada hər yanı gül-çiçək alıb,
Sizin məzarınız sahipsiz qalıb,

Sənin qəhərindən oğlun qocalıb,
Yanında daşlara dönəydim, belə.

Gedirəm, xəyalım getmir buradan,
Nisgilli qalacam Vətən sarıdan,
Alxanın gözləri baxır geridən,
Elə hey söyləyir dönəydim belə!

Son dəfə öz evimizə baxdıqdan sonra ağır qəm-kədər için-də,
gözümənən yaş axa-axa yalı aşdım...

1988- ci ilə Kalinino rayonunda azərbaycanlıların sayı 15 mindən çox idi. Lakin illər boyu bu torpaqdan sıxışdırılma nəticəsində çıxıb gedənləri də nəzərə alsaq, bu rəqəm bəl-kə də on minlərlə çoxalardı. Bu rayonun azərbaycanlılar ya-şayan kəndlərində elə ailə tapılmazdı ki, onun Azərbaycan-da və ya SSRİ- nin müxtəlif guşələrində nümayəndəsi ya-şamasın. Ermənistanda ali və orta təhsilli mütəxəssislərimiz işlə təmin olunmadığından, gənclərimizə ev tikmək üçün tor-paq sahələri ayrılması ləngidildiyindən cavanlarımız «mədə-ni» surətdə başqa respublikalara dağılmağa məcbur olmuş-dular. Elə mənim özüm də işlə təmin olunmadığım üçün 1984- cü ilin əvvəlindən çöllərə düşərək, əvvəlcə Qazaxıstanda, sonra isə Krasnodar diyarında işləməli oldum. Anam

qaçqın düşəndə isə ailəm ilə birlikdə Krasnodar diyarında yaşayırdıq. Onun məktubu mənə çatan kimi Xanlar rayonu-na gəldim, vəziyyətlə tanış olduqdan sonra birlikdə Azər-baycana köçdük...

Qərbi Azərbaycan torpaqlarından bizim deportasiyamız be-lə başa çatdı, qaçqınlıq dövrümüz başladı...

Hamı bilməlidir ki, Dağ Borçalının insanları dağ havası kimi

təmiz, bulaqlar və çeşmələr kimi saf olmaqları ilə bərabər, qonaqpərvərliyi, qəlbitəmizliyi, öz halal əməyi, yüksək sa-vadı ilə seçilirdilər. Məhz bunun nəticəsidir ki, kiçik Kalinino rayonundan (Canbaxça çökəkliyi də daxil olmaqla) üç general : – ***Heydər Kamal oğlu Piriye, Nizam Ramazan oğlu Osmanov, Şamı İsmayıl oğlu Abdullayev*** çıxmışdır.

Bu da onu göstərir ki, Azərbaycanın dövlət quruculuğunda Dağ Borçalının oğulları da öz töhvələrini verməkdədir.

Hər qayamız, hər daşımız bir tarixdir

Tarix ermənilər tərəfindən saxtalaşdırılsa da, olmuş hadisə-ləri, tarixi tapıntıları yerli azərbaycanlılardan gizlətsələr də 1988- ci ilə kimi Dağ Borçalıda istər alban dövlətinin, istər-sə də türk xaqanlarının izləri qalmaqdaydı. Bu ərazilərdə olan kalafalar, qəbiristanlıqlar və eləcə də qədim Alban kil-sələri onu göstərir ki, burada yaşamış əcdadlarımızın ger-bində həmişə xaç nişanı olmuşdur. Lakin bu xaçlar erməni və provaslav xaçlarından öz xarici formasına görə fərqlənib. Alban xaçlarının başı və qolları yandan çəp formasında (sol-dan sağa) kəsilmişdir. Bundan başqa oğuz türklərinin em-blemində qoç buynuzu olduğundan, bu yerlərdə külli miq-darda qoçbaşı heykəllərə də rast gəlinirdi. XX əsrin əvvəl-lərinə qədər Dəmirçilər və Saatlı kəndlərində, Muğanlı kəndinin ərazisində Kilsəli deyilən ərazidə, Aylyanın yanın-da, Mədən yerində olan alban kilsələri, Kalininonun həndə-vərindəki yarıuçuq kilsə və bir neçə qədim qəbiristanlıqdakı daş kitabələr; Soyuqbulaq kəndinin ərazisində, Armudlu və Qaçaqqırılan dərələrində Qobustan qayaüstü rəsmlərinə oxşar rəsmlər; Mollaeyub kəndində «Quzu arxacı» deyilən yerdə qədim mağara və həmin mağaradakı qədim yazılar; orada «Çaxraxlı» deyilən ərazidə, dağın belində qədim də-likli daş; qədim

Qurdqala kəndinin şərqində və Muğanlı kən-di ərazisində çoxlu sayda kalafalar; Kalininodan Ste-panavana gedən yolda, dolamalara çatmamış xramın üs-tündə, sol tərəfdə Loru qalasının və Loru şəhərinin qalıqları; Kalininodan Tumanyana gedərkən yolun sol tərəfində, xra-mın üstündə yarıuçuq qədim türk sədləri və qala qalıqları; Qaraqala kəndindəki qəbiristanlıqda olan günbəzdə qırmızı daşdakı yazılar da bunu təsdiq edirdi.

Hazırda daş kitabələr və qoçşəkilli heykəllər yalnız Başke-çid rayonunun ərazisində, Hamamlı kəndində, çayın kəna-rında toplanıb saxlanılmışdır. Ermənilər və yunanlar tərəfin-dən bu tarixi abidələrin məhv edilməsi və saxtalaşdırılması, yerli əhalidə alban xaçları, qoçbaşlı heykəllər haqqında mə-lumatların az olması, tarixi faktların gizlədilməsi tarixi mən-bələrin itib getməsinə, bir çox kilsələrin baxımsızlıq ucbatın-dan uçulub-dağılmasına səbəb olmuşdur.

Qora və Sakira kəndlərinin yunanları üç alban kilsəsini özü-nünküləşdirmiş, ziyarətgaha çevirmişlər. Muğanlıdan olan Yəhya Suleymanovun dediyinə görə, Yunanıstanda xrus-taldan olan və brilliyantla bəzədilmiş iki gerb buraxılıbmış. Bunlardan biri 1900- cü ilin əvvəlində itir. 1985- ci ildə hə-min gerb Sakira kəndinin sakini Qanco adlı adamdan tapılır. Sovxoz direktoru Əsgər müəllim sahə müvəkkili ilə birlikdə axşamnan keçmiş rayon mərkəzindən qayıdarkən yolda hə-min adamla rastlaşırlar. Məlum olur ki, Qanco gerbi Dəl-yanov Şalikodan uşağı xəstə olduğu üçün götürübmüş. Mü-sadirə olunan gerb Tiflisə, Mədəniyyət Nazirliyinə göndərilir. Burada isə gerbin dəyəri (çox yüksək olduğundan) müəy-yən edilmir. Gerb orada yoxa çıxır. Yunanların bu gerbdən alban kilsələrində istifadə etməsi bu kilsələrin onların oldu-ğunu azərbaycanlılara və bu iki kənddə yaşayan sadə yu-nanlara sübut etməkiymiş. Lakin 85 il sonra gerbin tapıl-ması burada yaşayan bəzi «uzaqqörən» yunanların plan-larını alt-üst etdi, onların alban kilsələri haqqında olan dü-şüncələrinə yenidən baxmalarına səbəb oldu. Bundan baş-qa, bizlərə məlumdur ki, yunanlar Sakira (Qaşqatala) və Qora

(Mədən) kəndlərinə Canbaxça çökəkliyində yaşayan camaatdan sonra köçüb gəlmişlər. Bu torpaqları Mollaeyub kəndinin camaatı alıbış. Lakin savadsız azərbaycanlılara vasitəçilik edən bir yunan sənədləri öz adına yazdırdığının-dan, bu torpaqlar Mollaeyub kəndinin camaatının əlindən alınaraq yunanlara verilmişdir. Mollaeyub kəndinin camaatı isə yurd yerlərini yenidən xərc çəkərək qızıl pulla almağa məcbur olmuşlar.

Çar Rusiyasının Qafqazda apardığı siyasət də, duxoborların burada yerləşdirilməsi də tarixin saxtalaşdırılmasına bö-yük təkan vermişdir. «Parçala və hökm sür!» siyasəti qədim oğuz tayfalarının dağılmasına, itib getməsinə səbəb olmuş, qədim qəbiristanlıqların və alban kilsələrinin də yox olması-na gətirib çıxarmışdır. Dəmirçilər və Saatlı kəndlərində ça-yın kənarında XX əsrin əvvəllərinə kimi alban kilsələri ol-muşdur. Baxımsızlıq və biganəlik ucundan bu iki kilsə uçulub dağılmış, izi tarixdən silinib getmişdir. Sonralar ermənilər də bu siyasəti davam etdirmişlər. Bir çox qədim qə-biristanlıqlardakı maddi mədəniyyət nümunələri məhv edil-miş, bu qəbiristanlıqlar «erməniləşdirilmişdir».

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, Qurdqala kəndinin şimal-qərbində olan qədim qəbiristanlığı 1970- ci illərin əvvəllərində «Kommuna yolu» kolxozunun sədri (erməni) bul-dozerlə uçurtmağa çalışmışdır. Yerli əhaliyə bildirmişdir ki, bu torpaq sahəsini daşlardan təmizləməklə, əkin yerini ge-nişləndirmək istəyir. Yekəəhmədlilərdən olan Ramazan kişi onun planını başa düşərək, qəbiristanlığın məhv edilməsi-nin qarşısını almışdır. Onun kolxoz sədri ilə uzun mübahisə-sindən sonra texnika bu qəbiristanlıqdan çıxarılmışdır.

Rus imperialistləri və ermənilər tarixi nə qədər saxtalaşdır-salar da tarix öz sözünü deməkdədir. Yırğançay kəndinə gedən yolun üstündə, Şahnazar kəndinin ərazisində qədim albanların nişanəsi olan «Qollu daş» var. Həmin daşın üs-tündəki xəcin yanlardan və üstədən çəp formada olması onun ermənilərə məxsus olmadığını

göstərir. Bu da onu sü-but edir ki, bu torpaqlara ermənilər sonralar gəlmişlər.

İqliminin təzadlı olması (qışının sərt, yayının sərin keçməsi) o dövrlər Dağ Borçalını köçəri maldarlığın və qoyunçuluğun inkişaf mərkəzlərindən biri etmişdir. Lakin burada daimi ya-şayış məskənlərinin də mövcudluğu haqqında mənbələr vardır. Qədim tapıntılar da bunu sübut edir.

Qurdqala kəndinin şimal-qərbində, çayın kənarında yer-ləşən sahədə tapılan saxsı qab qırıntıları, müxtəlif zinət əş-yaları, Muğanlı kənd sakini İsgəndər kişinin sahəsindən ta-pılan qədim küpə, Qaraqala kəndinin yaxınlığında yarıuç-muş gümbəz, Muğanlı kəndində yeni məktəb tikilərkən körpünün yanında aşkar edilən qəbiristanlıq da orta əsrlərə aiddir. Qurdqala kəndinin yaxınlığındakı qədimi qəbiristan-lıqdakı sinə daşlarının əksərinin üzərində qoçbuynuzlu döy-mə rəsmlərə rast gəlmək mümkün idi.

Dağlıq əraziyə və münbit torpaqlara malik olan Dağ Borça-lının bir neçə yerində Koroğlu qalalarına rast gəlinir. Qurd-qala (Petrovka) kəndinin şimalında və Muğanlı kəndinin cə-nub-şərqində bu qalalar hazırda da qalmaqdadır. Koroğlu haqqında yayılmış əfsanələrə əsasən Koroğlu XIV-XVI əsr-lərdə yaşamış türk (oğuz) oğludur. Bu qalaların mövcudlu-ğu isə bu torpaqların türk (oğuz) torpaqları olduğunu sübut edir. Ermənilərin XX əsrin ortalarından başlayaraq qəbiris-tanlıqlara xristian xaçlarını gətirib çıxarmaları tarixi mədəni surətdə saxtalaşdırmağa qulluq edirdi. Lakin bu ərazilərdə qalmaqda olan tarixi mənbələr, abidələr, o cümlədən, Qərbi Azərbaycanda yüz-lərlə Koroğlu qalaları bu yerlərin qədim Azərbaycan torpaqları olduğunu sübut edir. Mənfur qonşu-larımız nə qədər canfəşanlıq etsələr də, onların bu torpaq-lara «gəlmə» olduğu alimlərimiz və tarixçilərimiz tərəfindən dəfələrlə sübut edilmişdir. Geniş istinad etdiyimiz Şurəddin Məmmədlinin apardığı tədqiqatlar da Borçalının qədim oğuz torpaqları olduğunu sübut edir.

Aparılan qazıntılar da mənfur qonşularımızın planlarını alt-üst edərək, onların necə bir təcavüzkar siyasət yeritdiyini dünyaya çatdırmağa imkan verir.

ədə-baba yurdları

Uzun müddət Dağ Borçalıda yaşamış, aparılan müharibələr nəticəsində var-halı talan olan, öz doğma yerlərindən didər-gin salınan oğuz türklərinin nəsilələrinin erkən orta əsrlərdə öz ədə-baba yurdlarına yenidən qayıtmağı bu bölgədə həyatın canlanmasına səbəb olmuşdur. O dövrlər Canbaxça deyilən çökəklikdə Mollaeyub, Dəmirçilər, Saatlı, Muğan-lı kəndləri salınmışdır. Qışın sərt soyuğundan və boranından qorunmaq üçün ən yaxşı sığınacaq yeri və gözəl təbiətə malik olmağı bu çökəkliyə «Canbaxça çökəkliyi» adının verilməsinə səbəb olmuşdur. Ağsaqqal babalarımızın söylə-diyinə görə bu kəndlərin əhalisi Gəncə-Qazax bölgəsindən köçmüş əhalidən ibarət olmuşdur. Sonralar buraya Şəki-dən, Türkiyədən də əhali köçüb gəlmişdir. Ağsaqqal İbra-him kişinin dediyinə görə, Mollaeyub (Evli) kəndi Körpülü-dən, Dəmirçilər Qazağın Şıxlı və Dəmirçilər kəndindən, Sa-atlı isə Qazağın Alılar kəndindən və II Şıxlıdan olan köçən-lər tərəfindən salınmışdır.

Muğanlı kəndi də köçənlər hesabına salınmışdır. İbrahim kişinin dediyinə görə, Muğanlı kəndinin əsas əhalisi Qaza-ğın Şıxlı, Poylu, Astanbəyli, Salahlı, Kəmərlı kəndlərindən, Gəncədən, Şəkidən köçüb gəlmiş əhalidən ibarətdir. Ağ-saqqalların dediyinə görə, Şıxlınskilərin nümayəndələri bir neçə il gəlib Muğanlı

kəndindən töycü də yığmışlar. Lakin xalqın etirazından sonra töycü yığanlar bir daha bu yerlərə geri dönməmişlər.

Qamışlı, Lök Candar, Sarıyal, Qızıldaş kəndlərinin əsası da Qazaxdan köçüb gəlmiş insanların hesabına qoyulmuşdur. Lakin bunu da yadda saxlamaq lazımdır ki, Dağ Borçalının Loru hissəsində (İlməzli, Cücəkənd, Soyuqbulaq, Yırğan-çay, Qaraqala kəndlərində) yaşayan əhalinin əsas hissəsini Aran Borçalıdan gəlmiş insanlar təşkil edirdi.

Beləliklə, ulu babalarımızın yaşadığı bu torpaqlara törəmələrinin geri dönməyə başlaması bu yerlərin yenidən dirçəl-məsinə səbəb oldu...

İstərdim ki, Canbaxça çökəkliyi haqqında bir az geniş məlumat verim. İki tərəfdən dağlarla əhatə olunan, həm me-şələri, həm də gözəl otlaqları, biçənəkləri olan, Çaxraxlı ça-yı mənbəyini götürən, bumbuz bulaqlarla zəngin olan bu di-yarın əlverişli coğrafi mövqeyi və iqtisadi əhəmiyyəti var idi. Ona görə də babalarımızın ilk növbədə bu yerləri özlərinə məskən seçmələri böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Sonralar «Hərbi Gürcüstan yolu»nun bu ərazidən keçməsi babaları-mızın düzgün mövqedə olduğunu sübut etdi.

Qazaxdan köçən insanlar bu yerlərdə məskunlaşarkən bu çökəklik və ətrafındakı dağlar sıx meşəliklə örtülü imiş. Meşələrdə ayı, canavar çox olduğundan, bir yerdən başqa ye-rə tək getmək çox qorxuluymuş. Ağsaqqalların dediyinə görə, bu yerlərdə palıd, vələs, fisdıq ağaclarının yaşı bir neçə əsrdən çox imiş, başına baxanda adamın papağı düşürmüş, gözü qaralarmış.

Bu yerlərə «Canbaxca» adını türklər vermişlər. Sonralar mənfur qonşularımızın apardığı siyasətə uyğun olaraq, Canbaxca çökəkliyi də iki hissəyə ayrılaraq, bir hissəsi Er-mənistanə verildi:

Doğma yurd-yuvama əlim çatmayır,
Yaman qövr eyləyir yaram Başkeçid!
Tər lan havalanmır öz yuvasından,
Sinəmi bürüyüb vərəm Başkeçid!

Boçalılar ayrı düşüb elindən,
Qartal zirvəsindən, bülbül gülündən,
Bu dövran əlindən, zaman əlindən,
Ağlayır yal-yamac, dərəm Başkeçid!

Qırxbulaq, Qaranlıq köçlər gözləyir,
Ağlağan, Dəlidağ yaşın gizləyir,
Köçənlər dalınca baxır, izləyir,
Ayrılıq, möhnəti qıram Başkeçid!

Leyli zirvəsinə Qaradağ həyan,
Pərvanə gölünə ayrılıq ayan,
Ay Sarı bulağım, gedirəm, oyan,
Oddan ayrı düşən qoram, Başkeçid!

Gödəkdağ, Şamdüyə, Atıcı dağı,
Armudlu gölünü ürəymin yağı.
Gülüm bulağının gəlməz qonağı,
İnləyin kamança, taram Başkeçid!

Kərəm tökülənnən Leylək uçana,
Qonaq gələn görər bəzəkli sona.
Əyriqardan duram, baxam bu yana,
Vətən soraqlayıb, soram Başkeçid!

Salman Qazi Haşqalılı haraylar,
Dərddi, qəmdi bu qışqırıq, haraylar!
Boğazkəsən, Qaraxaç tək dolaylar,
Əzəldən olubdu bərəm Başkeçid!

Şindi dağlarından od alıb Buta,
Qoyma Qızılkilsə ağlıya, bata!
İstərəm Oy dərə əlimdən tuta,

Çömçədə bir anlıq duram Başkeçid!

Rəssam Mülkədarın fırça əlində,
Çəkibdi şəklini dağın, çölün də.
Geri dönəcəyəm günün birində,
Mən sənin baxçanda baram, Başkeçid!

Knyaz Aslan, Məddət Coşqun ucalır,
Vəli Qaraçaylı yeni ad alır,
Şair Alxan Qaf dağı tək qocalır,
Zirvəndə əbədi qaram Başkeçid!

Qurdqala (Petrovka) kəndi

Mənim boya-başa çatdığım, gur bulaqlarından, gözəl təbiətindən, təmiz havasından, kəkötulu, yemlikli, gül-çiçəkli çəmənlərindən, dağlarından ilham götürdüyüm, hər yerdə həsrətlə andığım doğma kəndim:

Tərən könlüm havalandı yerindən,
Bir el gördüm, bənzəridir Qurdqala!
Əziziyəm, qurd qala,
Veran qaldı Qurdqala!
İnsafdımı şir köçə,

Məskənində qurd qala!
Ellər köçdü, veran qaldı obalar,
Yad əllərdə əsir qaldı Qurdqala!

Haray salır, xiffət çəkir Ağlağan,
Şair oğlu həsrətindən ağlağan!
Əziziyəm, ağlağan,
Bir dağım var, Ağlağan.
Hanı mənim yurd-yuvam?
Vətənsizəm, ağlağan!
Mərd basılmaz, igid olmaz ağlağan,
Dayaq olub, arxa dursa qurd qala!

Yurd necoldu? Alxan yanma, yaxşı bax!
Yağı düşmən qayıdacam, yaxşı, bax!
Şair deyər yaxşı bax,
Sil gözünü, yaxşı bax!
Gedənlər də qayıdar,
Qisas alar, yaxşı, bax!
Arif olan bu dövrəyə yaxşı bax,
İnsafdımı, çaqqal gəlib qurd ala?

1835-40- cı illərdə İrandan köçüb gələn ermənilər qədimi Qurdqala kəndinin şərqində, dağların arasında erməni kən-di olan Noraşen kəndini salırlar. Kalinino (Voronsovka) kən-dinin malakanları ermənilərin düzləri ələ keçirəcəyindən ehtiyatlanaraq yeni kəndi (Petrovkə) salmağı qərara alırlar. Voronsovka kəndinin bir neçə ailəsini Qurdqala kəndinin

ərazisinə köçürərək kənd salırlar. Bu kənd malakanlar tərəfindən XIX əsrin ortalarında dağların döşündə, qədimi Qurdqala kəndinin cənubunda salınmışdır.

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, malakanlar erməni-lərin düzlərdə kəndlər salacağından ehtiyatlanaraq, məhsul-dar torpaqlarda Medovka, Kruqlaya Şişka, Saratovka, No-voselsovo, Blaqodarnı kəndlərini də bu yolla salmışlar.

Bununla kifayətlənməyən malakanlar erməni kəndinin qər-bə doğru genişlənəcəyindən ehtiyatlanaraq Noraşen kəndi-nin qərbində olan, 500 metrlik məsafədə yerləşən qədimi oğuz kalafalarının (Şiştala kalafaları) ərazilərini və ona ya-xın olan, şimal tərəfdə yerləşən Koroğlu dağının döş hissə-sindəki biçənekləri 1887-1890- cı illərdə İmir (Mixaylovka) kəndinə vermişlər. Sonralardan bu biçəneklər Mixaylovka kolxozunun ərazisi olsa da, kalafalıqlar ermənilərə verilmiş-dir. Ermənilər isə həmin kalafalıqları buldozerlə düzəldərək kələm sahələrinə çevirmişlər.

Dəfələrlə yadellilərin hücumuna məruz qalan Qurdqala kəndi ilk dəfə Petrovka kəndinin şimal-qərbində, körpünün yaxınlığında salınmışdı. Monqol tatarlarının, Teymurləngin ordularının hücumları nəticəsində yerlə-yeksan edilmişdir. Həmin kəndin yerində yalnız xarabalıqlar qalmışdır. Yaxınlı-ğındakı qəbiristanlıq isə bu günə kimi qalmaqda idi. Sonra-lardan bu kənd qəbiristanlıqdan şərqdə, Noraşen kəndinə gedən yolun sağ tərəfində salınmışdır. Lakin, yadellilər tərəfindən yenə də dağıdılmışdır. 1950- ci illərə qədər Qurdqala kəndinin xarabalıqları və ondan şərqdə yerləşən Şiştala ka-lafalıqları qalmaqda idi. Mənfur qonşularımız və onların ha-vadarları bu qədim insan məskənlərini məhv edərək, bu yerləri əkin sahələrinə çevirdilər.

Qurdqala (Petrovka) kəndi üç çayın mənsəbində salınmaq-la təbii relyefi belədir:

– Kənd Loru düzünün şimal-şərqində yerləşməklə, İrəvan–Tiflis avtomobil yolu kəndin qərbindən, 500 metrlik bir mə-safədən

keçir. Şərq və gənub tərəfdən dağlarla əhatə olunmuşdur, şimal tərəfindən axan çay mənbəyini dağların arxa-sındakı çeyillikdən götürməklə, Şiştala kalafalıqları yaxınlı-ğında burularaq kəndin qərb hissəsini bağlayır. Çəsməli bulaqdan və çeyillikdən mənbəyini götürən o biri çay isə kəndin qərbinə bağlayır. Bu iki çay kəndin qərbində kəndin içindən axan çayla birləşir və İmir kəndinin altında Böyük Tona çayına qoşulur. Qurdqala kəndinin iqlimi əsl dağ təbi-ətinə malik olmaqla, qışı mülayim-sərt, yayı isə sərin keçər-di. Əhalisi əsasən maldarlıqla və əkinçiliklə məşğul olurdu. Loru düzündə qış dövrü noyabrdan başlamaqla aprelin or-talarına kimi davam etdiyindən bu ərazidə yerləşən kəndlər-də iribuynuzlu mal-qara oktyabr ayının ortalarından içəri bağlanar, davarlar isə bəzən yanvar ayına kimi otarıldı.

Qurdqala kəndi çox məhsuldar torpaqlara malik olmaqla bərabər dağların arxasında daimi nəmişli (çeyilli) torpaqları olan biçənəklərə malik idi. Bu da quraqlıq illərində belə mal- qaranı qış aylarında keyfiyyətli quru otlə təmin etmək de-mək idi. Ruslar burada yaşamağa başladıqdan sonra bu kənd ayrıca təsərrüfat kimi mövcud olmuşdur. Sovet haki-miyyəti illərində əvvəlcə ayrıca artel, sonra isə kolxoz şə-k-lində fəaliyyət göstərmişdir. İmir (Mixaylovka) kolxozu ilə birləşmə müharibədən sonrakı dövrə təsadüf edir. Bu kən-də ilk köçüb gələn azərbaycanlı ailəsi Sarıyal kəndindən olan *Məhəmməd Sofiyevin* ailəsi olmuşdur. Onlar bu kən-də 1934- cü ildə köçüb gəlmişlər. Sonralardan Qurdqalaya Muğanlıdan, Sarıyaldan, Mollaeyubdan, Saatlıdan, Qamışlı-dan camaat köçüb gəlməyə başlayır. Yekəəhmədlilərdən bu kəndə ilk köçüb gələnlər isə *Sarı Mustafanın* və *Budaq Məhəmmədin oğlu Məmmədin* ailəsi olmuşdur. Rusiyanın müxtəlif şəhərlərinə köçmə nəticəsində 1970- ci illərdə bu kənddə malakan ailələrinin sayı azalaraq 4-5 ailəyə enmiş-di.

XIX əsrin əvvəllərində İmir və Qurdqala kəndlərinin arasın-da böyük bir göl olmuşdur. XX əsrin altmışıncı illərində İmir kəndində kolxoz sədrinin müavini işləmiş Hübət Abdulla-yevin dediyinə görə XIX əsrdə bu iki kənd arasında nəqliy-yat vasitəsi

yalnız qayıqlar olmuşdur. Koroğlu dağının döşü-nə kimi bataqlıq imiş. Bu yerlərdə Dəmirçilər kəndinin ca-mışları otlayarmış. Ətraf dağların hamısı meşəliklə örtülüy-müş. Bu göldə çoxlu sayda vəhşi quşlar (qaz və ördək), meşəliklərdə və dağlarda isə ayı, canavar, ceyran, vəhşi donuz olmuşdur. Sonralardan bu göl və bataqlıq quruyaraq, yeri düzəngaha çevrilmiş, meşəliklər isə əhali tərəfindən qı-rılaraq, məhv edilmişdir.

Qurdqala kəndinin üstündə olan dağlarda vaxtı ilə türklərin təlim düşərgələri olmuşdur. 1988- ci ilə kimi həmin təlim düşərgələrinin yerləri və yollar qalmaqda idi. Bu düşərgə Türk zirvəsinin alt hissəsində yerləşirdi.

Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Qurdqala kəndində 1935-ci ildə ilk dəfə olaraq ibtidai rus məktəbi açılmışdır. Bu məktəbdə Azərbaycan bölməsi 1964-65- ci ilə təsadüf edir. O vaxtlar məktəb direktoru *Laktionova Anna Fyodorovna* idi. Azərbaycan bölməsində ilk dərs deyən müəllim Mollae-yub kəndindən olan ***molla Hübətın oğlu Əhməd*** müəllim idi. 1968- ci ildə bu kəndə Qızıl Şəfəq kəndindən (Cücə-kənddən) *Məmmədov Şəmistan* müəllim gəldi və bizə dərs dedi. Sonralardan Şəmistan müəllim bu məktəbin direktoru təyin edildi. Şəmistan müəllimin direktorluğu dövründə *Ca-han Mustafayeva* və *Gülzadə Əliyeva* da bu məktəbdə dərs demişdir. Kənddə şagirdlərin sayı az olduğundan məktəb ibtidai idi. Hər sinifdə 8-12 uşaq oxuyardı. Bu məktəbi bitir-dikdən sonra bizim kəndin şagirdləri oxumağa İmir (Mixay-lovka) kəndinə gedərdilər.

Qurdqala kəndində elin dərd-sərinə yarayan, bir sözü iki edilməyən, ağır gündə elə dayaq və arxa duran, cavanları-mızın milli ruhda tərbiyə olunmasında öz töhvələrini vermiş ağsaqqallar çox olmuşdur. Bunlardan ***Sarı İsanı, Ramazan kişini, Sarı Mustafanı, Məhəmməd kişini, Məhərrəm kişi-ni, Şayıf kişini, İsxak kişini, molla Qaranı, uzun Qaranı, Veyis kişini, Qamışdı Mustafa kişini, İlməzdi Mustafa ki-şini, Həbil kişini, Kamul kişini, Usuf kişini, Qədir kişini, Noyruzdulardan İsa kişini, Tapdıq kişini*** misal göstərə bilərəm. 1978- ci ildə ermənilər bu

kəndin ölüşlərinə ağac və kollar səpmək istəyəndə ağsaqqallarımız başına kəndin qadınlarını və uşaqlarını toplayaraq qəti mübarizəyə qalix-dılar. Qoymadılar ki, kənddə yaşayanların gün-güzəranı pis-ləşsin ki, bunun da nəticəsində xalq bu kənddən köçüb getsin. Bu işdə xalqı marifləndirən, düz yol göstərən qəsəbə sovetinin sədri Hübət Abdullayev olmuşdur. O, ağsaqqal-ları başa salaraq bildirmişdir ki, uşaqları və qadınları qabağa verərək, bu işi kollektiv şəkildə görsünlər. Hübət müəllim məhv edilən ağac və kolların əvəzində kənd camaatının is-tər maddi, istərsə də mənəvi cəhətdən cəzalandırılmasının qarşısını ala bilmişdi.

Yüz evə qədər olan balaca Qurdqala kəndindən çoxlu ziya-lılar çıxmışdır. Bunlardan:

Heydər Mustafa oğlu İbrahimov– *Bakı Şəhəri Yol Polis İdarəsinin rəis müavini, polis polkovnik-leytenantı.*

Heydər İbrahimov 1954 - cü il oktyabr ayının 15 - də Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Petrovka kəndində kəndli ailəsində anadan olmuşdur. 1962- ci ildə Petrovka ibtidai məktəbinin birinci sinfinə (rus bölməsinə) getmiş, 1966- ci ildə ibtidai məktəbi bitirdikdən sonra təhsilini davam etdir-mək üçün Mixaylovka səkkizillik məktəbinə, 1970- ci ildə isə orta təhsil almaq üçün Kalinino rus orta məktəbinə getmiş-dir. O, 1973- cü ilin may ayında hərbi xidmətə çağırılmış, Al-maniya Demokratik Respublikasında qulluq etmişdir. 1975- ci ildə hərbi xidmətdən qayıtdıqdan sonra sənədlərini Ç.İldırım adına Azərbaycan Politeknik İnstitutunun avtomobil nəqliyyatı və istismarı fakültəsinə vermiş, imtahanları mü-vəffəqiyyətlə verdikdən sonra tələbə adını qazanmışdır. Heydər İbrahimov 1980- ci ildə Azərbaycan Politeknik İns-titutunu fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, təhsilini davam etdi-rərək 1982-1985- ci illərdə Xarici Dillər İnstitutunun fransız dili fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

Heydər İbrahimov 1986- cı ildə Moskva Avtomobil Yolları İnstitutunda təkmilləşmə kursunu da fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

Heydər Mustafa oğlu İbrahimov əmək fəaliyyətinə Bakı Şəhər Yol Polis İdarəsində leytenant rütbəsi ilə başlayıb. O, yol müvəkkili kimi işə başlasa da , təmiz, vicdanlı işi ilə ad çıxarmış, tağı komandiri vəzifəsinə kimi yüksələ bilmişdir.

2000- ci ilin may ayından Şəhər Yol Polis İdarəsinin rəis müavinidir, rütbəsi polkovnik-leytenantdır.

Heydər müəllim işlədiyi müddətdə öhdəsinə düşən işi vic-danla, rəhbərliyin onun qarşısında qoyduğu tapşırıqları vax-tında və şə-rəflə yerinə yetirmişdir. Məhz onun nəticəsidir ki, Heydər İbrahimov xüsusi nümunəvi işinə görə 50- dən artıq medallarla təltif olunmuşdur.

Heydər müəllimin işi çox məsuliyyətli olsa da, arada vaxt tapıb elin xeyir-şərində iştirak edir, hamımıza mənəvi da-yaq olmaqla, cavanlarımızın həyatda düzgün yol tutmasın-da, milli ruhda tərbiyə edilməsində öz töhvələrini verir.

Şəmistan Veyis oğlu Məmmədov–

Petrovka ibtidai məktəbinin direktoru.

1949- cu ildə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Qızıl Şəfəq (Cücəkənd) kəndində kəndli ailəsində anadan olmuşdur.

Erkən yaşlarından atasını itirən Şəmis-qəttli, ağır bir həyat

sürmüşdür. 1956- cı ildə Qızılşəfəq kənd orta məktəbinin birinci sinfinə getmiş, 1966- cı ildə orta məktəbi bitirmişir. 1967- ci ildə sənədlərini M.F.Axundov adına API- nin

filologiya fakültəsinə vermiş, instituta qəbul olunmuşdur. Ailə vəziyyətinin ağır olması nəticəsində təhsilini qiyabi davam etdirməli olmuşdur. 1968- ci ildə təyinatını Petrovka ibtidai məktəbinə vermişlər. Həmin ildən bu məktəbdə sırası müəllim kimi işə başlayan Şəmistan müəllim 1976- cı ildə məktəb direktoru təyin edilir, 1986- cı ilə kimi Petrovka ibtidai məktəbində bu vəzifədə çalışır. Həmin il o, ailəsi ilə birlikdə Rusiyanın Krasnodar diyarına köçür, 1989- cu ilə kimi orada yaşayır. 1989- cu ildə Şəmistan müəllim ailəsi ilə birlikdə Azərbaycana, Bakı şəhərinə pənah gətirir və burada məskunlaşır. Vətən, yurd həsrətini ürək ağrıları ilə çəkən bu insan 2002- ci il oktyabr ayının 13- də qəflətən 53 yaşında vəfat etmişdir.

Şəmistan müəllim Petrovka kəndində yaşadığı müddətdə özünü bir alicənab insan kimi göstərmişdi. Savadlı müəllim olmağı ilə bərabər, kasıb, yetim uşaqlara daimi atalıq qayğı-sı göstərmiş, elin xeyir-şərində, bütün tədbirlərində yaxın-dan iştirak etmişdi.

Allahverdi Məhəmməd oğlu Nəşibov–
olis mayoru.

1955- ci ildə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Petrovka kəndində kolxozçu iləsində anadan olmuşdur.

1962-66- cı illərdə Petrovka ibtidai məktəbində, 1966-70- ci illərdə Mixaylovka əkkizillik məktəbinin rus bölməsində, 1970-72- ci illərdə Kalinino rayon rus orta məktəbində oxumuşdur.

1973-1975- ci illərdə Monqolustan Xalq Respublikasında həqiqi hərbi xidmətdə olmuşdur. Hərbi xidməti başa vur-duqdan sonra Gürcüstan SSR Bolnisi rayonunda polis idarəsində işləmişdir.

1977- ci ildə sənədlərini Kalininqrاد şəhər orta xüsusi po-lis məktəbinə vermiş, imtahanları müvəffəqiyyətlə verərək, polis məktəbinə qəbul olunmuşdur. 1979- cu ildə həmin məktəbi bitirən Allahverdi Nəsimov leytenant rütbəsi alaraq, Dmanisi rayonunun polis idarəsində sahə müvəkkili, əmə-liyyat müvəkkili vəzifəsində çalışmışdır. İşlədiyi müddətdə təhsilini davam etdirmiş, 1989- cu ildə Moskva Ali Milis Məktəbini bitirmişdir. Məlum hadisələrdən sonra 1989- cu ildə Gürcüstan Respublikasından Azərbaycana gələn Al-lahverdi Nəsimov Xızı rayonunda məskunlaşmışdır. O, Xızı rayonunun polis idarəsində sahə müvəkkili, cinayət-axtarış bölməsinin rəisi və ictimai təhlükəsizlik üzrə polis müvəkkili işləmişdir.

Allahverdi Nəsimov 1992-93- cü illərdə Zəngilan rayonun-da erməni qəsbkarlarına qarşı aparılan döyüşlərdə iştirak etmişdir. Hal-hazırda təqaüddədir və Xızı rayonunun Altıa-ğac qəsəbəsində yaşayır. Elin sayılan ziyalılarından, istər mənəvi, istərsə də maddi cəhətdən elə köməkliyini heç vaxt əsirgəmir.

Almaz Mustafa oğlu Mustafayev–

ixaylovka kənd orta məktəbinin müəl-ni.

1951- ci ildə Gürcüstan SSR Dma-si rayonunun Muğanlı kəndində ana-n olmuşdur.

1958-62- ci illərdə Pet-vka ibtidai məktəbində, 1962- 66- cı il-rdə Mixaylovka səkkizillik məktəbin-də, 66-68- ci illərdə Kalinino orta məktə-ndə rus dilində oxumuşdur.

Almaz Mustafayev 1968- ci ildə sənədlərini M.F.Axundov adına APİ-yə vermiş, rus dili fakültəsinə qəbul olunmuşdur.

Almaz Mustafayev 1968- ci ildə sənədlərini M.F.Axundov adına APİ-yə vermiş, rus dili fakültəsinə qəbul olunmuşdur.

1973- cü ildə institutu bitirən Almaz müəllim Ermənistana, öz doğma kəndinə qayıtmışdır. 1973- cü ildən 1988- ci ilə kimi o, Mixaylovka orta məktəbinin azərbaycan bölməsin-də rus dilindən dərs demişdir. Almaz müəllim özünü işgü-zar bir müəllim kimi göstərmiş, qabiliyyətli uşaqlara əlindən gələn köməkliyi etmişdir. Kənd camaatı ondan çox razı idi. Hazırda o, Bakı şəhərində yaşayır, Yeni Günəşli qəsəbə-sində rus dili fənnindən dərs deyir, gələcək nəslin tərbiyəsi ilə məşğul olur.

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, mənim ədəbiyyata olan marağımı sezən, ilk şerlərimin ilk oxucusu məhz Al-maz müəllim olmuşdur. Şerlərimin «Azərbaycan pioneri» qəzetində çap olunması üçün mənə mənəvi dayaq durmuş, ədəbi yaradıcılığı davam etdirməyi məsləhət görmüşdür.

Hacı Ənvər Mustafə oğlu Mustafayev– Mixaylovka kənd orta məktəbinin dərs hissə müdiri, 1980- ci ildən 1988- ci ilə kimi bu məktəbin direktoru. Bu kənddən yoldaşı Gül-cahan xanım ilə birlikdə Həcc ziyarətində olan ilk **Hacıdirlar** (*Geniş məlumat Yekəəhmədlilərdə*).

İsgəndər Ənvər oğlu Mustafayev– Orta məktəbi qızıl medalla, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Kim-ya-biologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib. İs-gəndər müəllim Prezident Yanında İdarəçilik Akkademi-yasını da bitirmişdir. Petrovka kəndinin və Yekəəhmədlilər nəslinin perspektivli gənclərindən olub, dövlətçiliyimiz və xalqımızın firəvanlığı üçün əlindən gələni edir. Əzizbəyov rayonunda gənclərin milli ruhda tərbiyə edilməsində böyük işlər görmüşdür. Hal-hazırda Sosial Müdafiə Nazirliyində idarə rəisinin müavini.

İbrahim Ənvər oğlu Mustafayev– Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin tarix və dövlət hüququ fakültəsini, Prezident Yanında İdarəçilik Akademiyasını fərqlənmə dip-lomu ilə bitirib. O, hal - hazırda Əzizbəyov rayonu İcra hakimiyyətinə şöbə müdürüdür. Dövlətimizin işıqlı gələcəyi namə-nə var qüvvəsi ilə çalışır. Gənclər təşkilatının sədridir. Pet-rovka kəndinin və Yekəəhmədlilər nəslinin perspektivli gənclərindən biridir. İbrahim Mustafayev Qarabağda gedən döyüşlərdə də fəal iştirak etmişdir. Beş il orduda qulluq et-miş kəşfiyyatçı zabitdir.

Uğurlu Məhəmməd oğlu Sofiyev– Tüməndə neft və qaz-çıxarma idarəsinin rəisi.

Valeh Mahmud oğlu Nəbiyev– Ali təhsilli hüquqşünas, polis kapitanı. Hal-hazırda Yasamal rayonunda müstəntiq işləyir.

Dursun Veyis oğlu Nəbiyev– «Kommuna yolu» kolxozu-nun baş mühəndis-mexaniki.

İbrahim Mədət oğlu Sofiyev, İbrahim Hümbət oğlu Hü-seynov, Şamı Haley oğlu Hüseynov, Xıdır Məmməd oğ-lu Əliyev– Müxtəlif yerlərdə daxili orqanlarda çalışmışlar. Xıdır Məmməd oğlu Əliyev hazırda Sumqayıt şəhərinin polis şöbəsində işləyir.

1988- ci il hadisələrindən sonra Qurdqala (Petrovka) kən-dinin əhalisi Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına səpələnmiş-dir.

Bu kənddən olan bizim ailə– mənim, İbrahimin ailəsi, anam Qiymət, qardaşım Loğman, Sofiyev Cəhəngirin, Mustafayev Mamedin (Məmmədin) və Mahmudov Paşanın ailəsi həm qaçqın, həm də köçgün həyatını yaşamışlar. Bu ailələr 1991- ci ilin iyununda Bakı şəhərindən Qarabağa köçürül-müşdür.

Qurdqala kəndindən çıxmış ər oğullar Azərbaycanın azad-lığı, suverenliyi uğrunda, torpaqlarının erməni cəlladlarından təmizlənməsində fəal iştirak etmişlər. Etiraf etməliyəm ki, Qarabağda Dağ Borçalıdan könüllülər də daxil olmaqla çox

igidlər vuruşmuşdur. Bizə bəlli olan məlumatlara əsasən on-ların siyahısı oxucuların nəzərinə çatdırılır. Lakin Qurdqala kəndindən Qarabağda vuruşan oğullarımız çox olduğundan və əhalinin Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına səpələndiyini nəzərə alaraq gələcək nəşrlərdə bu siyahı dəqiqləşdiriləcək, yaddan çıxmış döyüşçülər siyahıya əlavə ediləcəkdir.

Vahid Mayıl oğlu Nəşibov – Azərbaycan Ordusunun mayoru.

1956- cı ildə Stepanavan rayonunun İrut kəndində kolxozçu ailəsində anadan olmuşdur. O, 1960- cı ildə ailəsi ilə birlikdə Kalinino rayonunun Petrovka əndinə köçmüşdür.

Vahid Nəşibov 1963-67- ci illərdə Petrovka ibtidai məktəbində, 1967-71- ci illərdə Mixaylovka səkkizillik məktəbinin rus bölməsində, 1971-73- cü illərdə Kalinino rayon rus orta məktəbində oxumuşdur. 1973-74- cü illərdə Dilican şəhərində Radio-mexanika Texnikumunda təhsil almışdır. Texnikumu bitirdikdən sonra Çexoslovakiyada həqiqi hərbi xidmətdə olmuşdur. Əsgərlikdə olarkən Vahid Nəşibov «motokross» moto-siklet yarışlarında iştirak etmişdir.

1976-78- ci illərdə «motokross» motosiklet yarışları üzrə idmançı olmuş, SSRİ idman ustası normasını doldurmuş, məşqçi işləmişdir. Sonralardan o, həmin idman yarışlarında hakimlik etmişdir.

1978-88- ci illərdə Kalinino rayonunda Hərbi Əlaqələr Dolu Əleyhinə Xidmət İdarəsində radiolokasiya üzrə baş texnik, Radiolokasiya Vasitələri üzrə komandir müavini işləmişdir. Burada işlədiyi müddətdə yaxşı işinə görə dəfələrlə fəxri fərmanlarla və pulla mükafatlandırılmışdır.

Vahid Nəşibov məlum hadisələrdən sonra 1988- ci ildə Bakı şəhərində məskunlaşmışdır. Burada o, Xəzər dənizində Şelf Neft və Qazçıxarma İdarəsində mühəndis işləyir.

1992- ci ildə könüllü olaraq Qarabağa gedir. Vahidin lazımlı mütəxəssis olduğunu bilən rəhbərlik onu Zirə qəsəbəsinə göndərir. O, orada N sayılı hərbi hissədə radiolokasiya stansiyasının rəisi işləyir. Həmin il Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin

tərkibində olan radiolokasiya vasitələrinin təmiri və döyüş hazırlığına gətirilməsi ilə məşğul olmuşdur. Vahid Nəsimov 1992-ci ildə döyüş gedən bölgələrdə yeni radio-lokasiya alaylarının yaradılması ilə məşğul olmuşdur.

1995- ci ilədək Azərbaycan Ordusunda Havadan Müdafiə Qoşunlarının yaradılmasında yaxından iştirak edən Vahid Nəsimov eyni zamanda N saylı hərbi hissənin silahlanma üzrə komandir müavini vəzifəsində çalışmış, 1996- cı ildən həmin hərbi hissənin komandiri olmuşdur.

1998- ci ildə Müdafiə Nazirliyində Havadan Hücüm və Müdafiə İdarəsində Radiolokasiya Vasitələrinin Təmiri və İstismarı şöbəsinə rəhbərlik etmişdir. Bundan sonra Radiolokasiya Vasitələrinin Döyüş Hazırlığına Nəzarət şöbəsinə rəhbərlik etmişdir. Azərbaycan Respublikasının və Naxçıvan MR ərazilərində olan bütün radiolokasiya sistemləri onun bilavasitə nəzarəti altında idarə edilirdi. Son zamanlar o, Azərbaycan Ordusunda Havadan Hücüm və Müdafiə Qoşunlarının döyüş hazırlığı ilə və zabit və gizir mütəxəssislərin hazırlanması ilə məşğul idi.

Vahid Nəsimov hazırda təqaüddədir. Dövlət qarşısında göstərdiyi xidmətlərə görə dəfələrlə Müdafiə Nazirliyinin və eləcə də komandanlığın pul mükafatları, fəxri fərmanları və medalları ilə təltif edilmişdir.

Loğman Məhəmmədali oğlu Ömərov –
unun baş leytenantı.

1967- ci ildə Ermənistan Respublikasının Kalinino rayonunun Petrovka (Qurdqala) kəndində anadan olmuşdur. 1975- ci ildə Petrovka kəndində olan ibtidai məktəbin birinci sinfinə getmiş, 1979- cu ildə həmin məktəbin dördüncü sinfini əla qiymətlə bitirərək, Mixaylovka kənd orta məktəbinin beşinci sinfinə getmişdir. 1985- ci ildə Mixaylovka orta məktəbini əla qiymətlə bitirən Loğman sənədlərini Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının baytarlıq fakültəsinə vermiş, akademiya qəbul olunmuşdur. O, həmin il həqiqi hərbi xidmətə çağırılmış və indiki Sanktpeterburq şəhərində iki il qulluq etmiş, hərbi qulluqdan qayıtdıqdan sonra təhsilini davam etdirmişdir. 1992- ci ildə akademiyanı fərqlənmə diplomu ilə bitirən Loğman Ömərov Azərbaycan Respublikasının Baytarlıq Laboratoriyasında aparıcı baytar həkimi kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır.

1993- cü ildə Qarabağda döyüşlər getdiyindən könüllü olaraq ordu sıralarına yazılmış, lakin o, Türkiyəyə, ixtisasını artırmaq üçün oxumağa göndərilmişdir. Türkiyədə təhsilini fərqlənmə diplomu ilə başa vurduqdan sonra geri qayıdan Loğman Ömərov müharibə bölgələrində (Goranboyda, Tər-tərdə, Ağdamda, Füzulidə) olan bütün müdafiə əhkamlarını yenidən qurmuşdur.

Loğman Ömərov ədəbiyyata, şeərə, saza bağlı bir insandır. Onun tələbəlik illərində yazdığı şerlər Gəncədə dövrü mətbuatda dəfələrlə çap edilmişdir. Bir şerini oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Cəhənnəmi diri gözlə gördüm mən,
Səni gəlin paltarında görəndə.

Ayaq üstə dirildim mən, öldüm mən,
Səni gəlin paltarında görəndə.

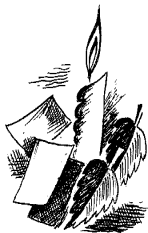
Niyə böldün bir vüsali yaridan,
Ayırmadın ağı bozdan, qaradan.
Könlüm yetim qaldı sevgi sarıdan,
Səni gəlin paltarında görəndə.

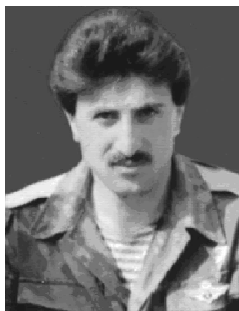
Canıma od salıb o qara gözlər,
Məni oda yaxdı verdiyin sözlər,
Gözlərim yol çəkər, yolunu gözlər,
Səni gəlin paltarında görəndə.

Bu cavan ömrümü vaxtsız qar aldı,
Əkdiyim güllərim vaxtsız saraldı.
Başım gicəlləndi, gözüm qaraldı,
Səni gəlin paltarında görəndə.

Görən nəyə yozum «güzgü» sözünü,
«Məhəbbət» sözünü, «sevgi» sözünü?
Ölməyə çalışdım, deyim düzünü,
Səni gəlin paltarında görəndə.

Elə bil bu dünyam dağılıb gedir,
Göz yaşım quruyub, soğulub gedir,
Loğman da büdrəyib, yıxılıb gedir,
Səni gəlin paltarında görəndə.

Hamlet Cəhəngir oğlu Sofiyev –

1968- ci ildə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Petrovka kəndində anadan olmuşdur. 1975-79- cu illərdə Petrovka ibtidai məktəbində, 1979-85- ci illərdə İxaylovka orta məktəbində təhsil almışdır. 1986- cı ildə hərbi xidmətə çağırılmışdır. Hamet Vladimir şəhərində, Murom kəndində qulluq etmiş, qulluğunun son 6 ayını Əfqanıstanın Kabul şəhərində keçirməli olmuşdur. Pi-yadaların Döyüş Maşınında sürücü-mexanik işləyən Hamlet Əfqanıstandan texnikanın çıxarılmasında yaxından iştirak etmişdir. Yaxşı qulluğuna görə fəxri fərmanla təltif edilmiş, baş çavuş hərbi rütbəsində geri dönmüşdür. O, hərbi xidmətdən qayıdarkən ailəsini qaçqın, Xanlar rayonunun Mirzik kəndində məskunlaşmış görünür.

1991- ci ilin iyun ayının 8- də Hamletin ailəsi də bizim ailə kimi Qarabağa, Hadrut rayonunun Hərəkül kəndinə köçürülür. Kənddə yaradılan polis dəstəsinə daxil olan Hamlet Hərəkül, Banazur, Zamzur kəndlərinin, Şayaq yüksəkliyinin qorunmasında öz töhvələrini verir, cəsur bir polis işçisi kimi ad çıxarır.

1991- ci ilin avqust ayında Şayaq yüksəkliyinə, öz xidməti borcunu yerinə yetirməyə gedərkən yolda minaya düşərək ciddi xəsarət almışdır. Bizim kənddən xəsarət alan ilk Qarabağ döyüşçüsüdür, II qrup Qarabağ əlilidir.

Mehdi Qədir oğlu Qaraisəyev – Azərbaycan Ordusunun giziri, tankçı. 1961- ci ildə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Petrovka kəndində anadan olmuşdur.

68-72- ci illərdə Petrovka ibtidai, 72-76- cı illərdə Mixaylovka səkkizillik məktəbində, 1976-78- ci illərdə Kalinino orta məktəbində rus dilində təhsil almışdır.

O, 1978- ci ildə sənədlərini Yerevan Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun baytarlıq fakültəsinə vermiş, texnikuma qəbul olunmuşdur. 1981- ci ildə texnikumu bitirən Mehdi hərbi xidmətə çağırılmışdır. 1983- cü ildə hərbi xidmətdən qayıtdıqdan sonra öz doğma kəndində baytar texniki işləmişdir. 1988- ci il hadisələrindən sonra Bakı şəhərində məskunlaşmışdır.

1992- ci ildə könüllü olaraq orduya getmiş, tankçı olmuşdur. Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə xüsusi qəhrəmanlıqlar göstərmişdir. Ağdam rayonu uğrunda, Tərtər rayonu uğrunda, bu rayonların müxtəlif kəndlərinin azad edilməsində fəal iştirak etmişdir. Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə hamı onu «Mixaylo» ləqəbi ilə tanımışdır. Mehdi əsil igid döyüşçü olduğunu, ölümün gözüne düz baxdığını dəfələrlə sübut etmişdir.

Petrovka (Qurdqala) kəndindən yuxarıdakılardan başqa Qarabağda vuruşan oğullar çoxdur:

İlqar Hüseynov– Azərbaycan Ordusunun kəşfiyyatçısı. Fərxudağda uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmişdir.

Şahismayıl Hüseynov– Bakı şəhəri Könüllü Polis batalyonunun polisi. Ağdam, Tərtər, Füzuli uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak

etmişdir. Füzuli uğrunda gedən döyüşlərdə xü-susi şücaət göstərmiş, «snayper» ləqəbini daşımışdır.

Heydər Abdürrəhmənov– topçu. 60 yaşı haqlamaq üzrə olan bu insan könüllü olaraq Ağdamda vuruşmuşdur. Düş-mən mövqelərindəki hədəfləri dəqiq vurmağı ilə seçilmişdir.

Sahib Hüseynov– Tərtər rayonu uğrunda gedən döyüşlərdə düşmən mövqelərində atəş nöqtələrinin məhv edilməsin-də xüsusi şücaət göstərmişdir. Dəfələrlə komandirlərinin tə-şəkkürünü almış bir topçu olmuşdur.

Elçin Novruzov– Azərbaycan Ordusunun əsgəri olub, Mu-rov uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmiş, qəhrəman-lıqlar göstərmişdir.

Ruslan Mustafayev – Qarabağda gedən döyüşlərdə fəal iş-tirak etmişdir. Döyüşlərin birində ağır yaralanmışdır. Hal- hazırda II qrup Qarabağ əlilidir.

Ramiz Mustafayev – Azərbaycan Ordusunun əsgəri. Füzuli rayonunun torpaqlarının azad edilməsində fəal iştirak etmiş, döyüşlərin birində minaya düşərək, xəsarət almışdır.

Qələndər Hüseynov– Azərbaycan Ordusunun əsgəri. Qarabağda, xüsusən də Murovda gedən döyüşlərdə iştirak et-mişdir.

Etibar Abdürrəhmənov– Azərbaycan Ordusunun əsgəri. Tərtər, Ağdam uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmiş, şü-caət göstərmişdir. Döyüşlərin birində ağır yaralanmışdır.

Ədil Qara oğlu Qaraisayev – Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmiş, itgin düşmüşdür. Ədil Azər-baycan ordusunun zabiti idi.

Hal-hazırda yağı tapdağı altında qalan Qurdqala (Petrov-ka) kəndində olan yurd yerlərinin adlarını tarixin yaddaşına köçürürəm:

Qoca dağ, Türk zirvəsi, Türk yaylası, Pişik dağı, Ko-roğlu dağı, Emnənin dərəsi, Ziyəddinin dərəsi, Çeyillik, Qoşa daş, Çəsməli bulaq, Sandıq bulaq, İrvaham kişi-nin bulağı, Telmanın bulağı, Qoşa bulaq, Qaranın arxa-cı, Hübətın

arxacı, Mahmudun arxacı, Mal arxacı, Qo-yun arxacı, Mollaeyub yalı, Yırğançay yolu.

İmir (Mixaylovka) kəndi

Gülüstan müqaviləsindən dərhal sonra çar Rusiyası Dağ Borçalının Çubuxlu, Gərgər (Puşkin kəndi) və Privolnı de-yilən ərazilərinə Tambov, Saratov və Voronej vilayətindən olan öz hərbi birləşmələrini yeritmişdi. Həmin vaxtdan bu ərazilərdə rus hərbiçiləri yaşamışlar. Rus ordusunda qulluq edən bu hərbiçilər dədə-babadan orduya bağlı olmaqla, təqaüdə çıxdıqdan sonra da bu yerlərdə qalmışlar. Bunun üçün onlara pulsuz torpaq sahələri də ayrılmışdır. Bu zabit-lərin törəmələrinə «Kantanist» (əsgər oğlu— *doğulduqdan sonra birbaşa hərbi mükəlləfiyyətə cəlb olunan və əsgəri xidmət üçün hazırlanan xüsusi məktəblərdə oxuyan ən aşağı çinli zabitlər*) deyirdilər.

Ermənilərin Dağ Borçalıya axınını görən Voronsovka kəndi-nin camaatı Çubuxluda yaşayan həmyerliləri ilə olan əlaqə-dən istifadə edərək, onları İmir kəndinin yerləşdiyi torpaq-lara dəvət etmişlər. Rusiyadan köçən, Loruda 20 ildən çox orduda qulluq edən ruslar xristian dinini də yaddan çıxarmış, İmirə köçdükdən sonra Voronsovka kəndinin mala-kanlarının təsiri ilə malakan məzhəbini qəbul etmişlər.

Mixaylovka kəndi 1887- ci ildə qədimi İmir kəndinin yerin-dən bir az cənub-şərqdə salınmışdır. Kənd ilk olaraq çarın Qafqaz ordusunun komandanı Mixayıl Romanovun şərəfinə Novo-Mixaylovka adlandırılmışdır. Həmin vaxtlar bu kəndin ərazisinin

torpaqları Gürcü knyazı Baratinin olduğundan M.Romanov öz pulu ilə bu torpaqları gürcü knyazından kənd camaatı üçün almışdır.

Bundan başqa XIX əsrdə Loru düzünün şimal hissəsinin 2400 ha torpağı Alman knyazı Koçenbaxa, Dağ İlməzli kən-dinə yaxın olan və qərbdə yerləşən 1100 ha torpaq isə İs-veç knyazı Qotleba məxsus idi.

Novo-Mixaylovkaya ilk köçənlər Şebetov Yemelyan, Vaku-lin Lukyan, Sırovatkin İvan, Vlasovlar və Qolovinovlar ol-muşlar. Köhnə İmir kəndinin yeri yuxarıda göstərildiyi kimi, indiki qoyun yataqlarının yeri olmuşdur. Bu kənd də Loru şəhəri kimi bir neçə dəfə yağı düşmənlərin, yadellilərin hü-cumuna məruz qalmış, dağıdılaraq, xarabalıqlara çevrilmiş-dir. Lakin XVIII əsrə qədər mövcud olmuş, azərbaycanlılar yaşamışdır. Əhali rus imperialistləri tərəfindən təzyiqə mə-ruz qalaraq, XVIII əsrdə arana köçürülmüşdür. Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, keçmiş İmir kəndinin yaxınlığı-da, təqribən 700-1000 metr məsafədə, şimal-şərqdə Yır-ğançay yolunun alt hissəsində Loruda adnan olan «Qırmızı qəbiristanlıq» deyilən məzarıstan yerləşirdi. 1990- cı illərə qədər bu zonada yaşayan əhali rəhmətə getmiş insanların bu qəbiristanlıqda və Hacı Xəlil ocağında dəfn edərildilər. Hacı Xəlil ocağı kimi bu qəbiristanlıq da qədim tarixə malik idi. «Qırmızı qəbiristanlıq»da olan bir çox baş daşlarındakı yazılar XIV-XVI əsrə aid idi. Mənfur qonşularımız bu qəbi-ristanlığı 1988- ci ildən sonra traktorun qabağına verərək, darmadağın etdilər. Bununla da xalqın yaddaş tarixi olan bir qəbiristanlıq da yer üzündən silindi.

Oxucuların nəzərinə çatdırıram ki, Mixaylovka (İmir) kəndi Loru düzünün şimal-şərqində yerləşməklə, Qurdqala kən-dindən 3 km qərbdə, düzəngahda salınmışdır. Bir tərəfi– şərq hissəsi İmir düzü deyilən yerə, şimalı Qızıl dağın ətək-lərinəcən uzanan əkin sahələrinə, biçənəklərə söykənirdi. Kəndin şimal hissəsindən el yolu olan Yırğançay yolu keçir-di. Mixaylovka kəndinin qərbindən isə Böyük Tona çayı axırdı. Son zamanlar əhali

artdığından, çayın kənarında da evlər tikilməyə başlanılmışdı. Kəndin qərb hissəsində Liman deyilən göl yerləşirdi. Göl ilə kəndin arasında at və donuz tövlələri var idi. Mixaylovka kəndinin cənub hissəsində olan düzəngah xırda bir təpəciyə birləşirdi. Bu ərazidə asfalt zavodu yerləşirdi. Asfalt zavodundan cənubda, çayın üstündə körpü (Ağ körpü) qurulmuşdu. Kalinino qəsəbəsi onun cənubi-qərbində, bir neçə kilometrlik məsafədə yerləşirdi. Böyük əhəmiyyət kəsb edən İrəvan–Tiflis avto-mobil yolu bu kəndin cənubundan şimala doğru burularaq, 2 km məsafədə keçirdi. Gözəl təbii-iqlim şəraitinin olması, bu yerlərin təmiz suyu, havası İmir və Qurdqala camaatının saf və təmiz olmasına təsir etmişdir. Bir tərəfdən də ruslarla bir kənddə yaşamaq bu camaatı düzlüyə, doğruluğa yönəlt-mişdi. Hamı halal əməyə üstünlük verirdi.

İmir kəndi Sovet hökuməti qurulduqdan sonra 1926- cı ildə artel, 1930- cu ildə isə ayrıca kolxoz şəklində fəaliyyət gös-tərmişdi. Mühəribədən sonra Petrovka (Qurdqala) kolxozu ilə birləşdikdən sonra daha da güclənmiş, heyvandarlıqda, və bitkiçilikdə yüksək nailiyyətlər əldə edilmişdir. Kolxozun adı «Kommuna yolu» adlanırdı.

Əvvəllər bizim kolxozda maldarlıq ilə yanaşı qoyunçuluq, atçılıq, donuzçuluq da inkişaf etdirilirdi. Sonralardan maldarlıqdan başqa bütün sahələr ləğv edildi. Kolxozun yaylaq yeri Qaraxaç yaylağının belə, sağmal inək naxırlarını saxlamaq üçün yer isə Qaraxaçın belinə qalxan dolama yolun aşağı hissəsi idi. Burada Petrovka kəndinin mal-qarası çayın kə-narında, şərq hissədə, Mixaylovka kəndinin mal-qarası isə qərb tərəfdə, dağın ətəyində yerləşirdi.

Kolxozda məhsuldarlıq çox yüksək idi. Bir inəkdən orta he-sabla ildə 3500-4000 kq süd sağılırdı. Hər hektardan məh-suldarlıq taxıl üzrə 20-25 sent., arpa üzrə 30-40 sent., kar-tof üzrə isə 350 sent.- ə qədər olmuşdu.

Mixaylovka kəndi də Petrovka kəndi kimi başqa kəndlər-dən (Muğanlı, Saatlı, Dəmirçilər, Evli, Qamışlı, Hamamlı, Sarıyal,

Cücəkənd, Qızıldaş, Bəzəkli) köçüb gələn azərbaycanlılar hesabına azərbaycanlılaşmışdı. Bu kəndə ilk də-fə olaraq Bəzəkli kəndindən **Cəlil İbrahimovun** və Saatlı kəndindən **Məhəmməd Bayramovun** ailələri köçüb gəlmişlər. 1988- ci ilin sonuna əhalinin 75%-ni azərbaycanlılar təşkil edirdi. Mixaylovkada malakanlardan və azərbaycanlılar-dan başqa yunanlar, kürdlər, ermənlər də yaşayırdı.

«Kommuna yolu» kolxozu dəfələrlə SSRİ Xalq Nəaliyyət-ləri Sərgisinin qızıl, gümüş, bürünc medallarını almış, əmək-sevər, saf insanları bir çox orden və medallara, SSRİ Xalq Nailiyyəti Sərgisinin qızıl, gümüş, bürünc medallarına layiq görülmüşlər. **Hüzeyir Kərimov, Kamil Qaraisəyev, Cə-həngir Sofiyev, Hacı Gülcəhan Mustafayeva, Mustafa Bəkirov, Usuf Nəsimov, Tükəzvan Nəsimova, Tükəzvan Məmmədova, Mayqa Kərimova, Qiymət Ömərova** və başqaları bir çox orden və medallarla təltif edilmişdilər.

Maya Aliyeva və **Şaxlax Hüseynovanın** hər biri bir çağırış Ermənistan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuşdur.

Bu kəndin başbilən ağsaqqaları olmuşdur. Həmişə cavan-lara örnək olan, yıxılanın qolundan tutan, doğru yol göstə-rən, elin dar günündə, xeyir-şərində başda olan, bir sözü iki edilməyən, qan yatıran bu ağsaqqalarla mən həmişə fəxr etmişəm:

– **İsmeyil kişi, Məmməd kişi, Suleyman kişi, Paşa kişi, Vəli kişi, Kərim kişi, Qadım kişi, Cəlil kişi, Musa kişi**– Al-lah hamısına rəhmət etsin!

İmir kəndində Dağ Borçalıda məşhur olan, elin xeyir-şərini yola verən Türkiyədən gəlmiş **Xoca Əhməd Əfəndi** yaşa-mışdır. Baş çox müsibətlər çəkən, 1949- cu ildə Sibirə sür-gün edilən Əhməd Əfəndi bu kəndə sürgündən qayıtdıqdan sonra Yırğançay kəndindən köçmüşdür.

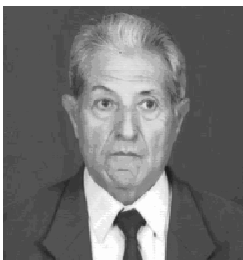
İmir kəndində yaşayan, əslən Mollaeyub kəndindən olan feldşer **Mahmud Hübət oğlu Hacıyevu** hamı savadlı bir həkim kimi tanıyırdı. Güclü savada malik olan bu insan ali təhsilli həkimlər qədər bilirdi, xəstəyə baxan kimi düzgün diaqnoz qoyurdu və

müalicə edirdi. El içində hamı ona «Doxdur Mahmud» deyə müraciət edirdi. O, hazırda Şəmkir rayonunun Bada kəndində məskunlaşmışdır.

Mixaylovka kəndində ilk məktəb 1920- ci ildə ibtidai mək-təbin birinci sinfi, 1924- cü ildən isə tam ibtidai məktəb kimi fəaliyyət göstərmişdir. Bu kənddə dərslər rus dilində keçi-rilirdi. Müharibə qurtardıqdan sonra azərbaycanlıların bu kənddə artması 1964-65- ci dərs ilində məktəbdə azərbay-can bölməsinin açılmasına səbəb oldu. Məktəb səkkizilik idi. Məktəbi bitirdikdən sonra şagirdlər orta təhsil almaq üçün Mollaeyub və Muğanlı kəndinə gedirdilər. Mixaylovkada 1980- ci ildə təzə məktəb binası tikilib başa çatdı və orta məktəb yaradıldı. Məktəbin direktoru Ənvər Mustafayev təyin olundu. Bu dövrə kimi məktəb direktoru *Qolovinov İvan İvanoviç* idi. Son dövrlər Mixaylovka orta məktəbinin müəllim heyəti çox savadlı idi. Onlardan *Ənvər Mustafayevi, Şıxı Məmmədovu, Vaqif Məmmədovu, İlyas Hüseynovu, Hümət Abdullayevi, Almaz Mustafayevi, İsa Vəliyevi, İsa-xan Xəmmətovu, Alman Qasimovu, Şamxal Məmmədovu, Saleh Aliyevi, Nəriman Əliyevi, Mariya Məmmədovanı, Bəhlul Əliyevi, Hamlet Xəmmətovu, Dilara Musayevanı, Gülarə Kərimovanı* misal göstərmək olar.

Axır zamanlar Kalinino rayonunda Mixaylovka orta məktəbi ən qabaqcıl orta məktəblərdən biri idi.

Bu kənddə sayılan-seçilən, elin xeyir-şərinə yarayan, ca-vanlara düzgün yol göstərən ziyalıları çoxdur. Bunlardan:

Hümət Məmməd oğlu Abdullayev–
33- cü ildə Kalinino rayonunun Də-
irçilər kəndində anadan olmuşdur.

1942-46- cı illərdə Dəmirçilər ibtidai məktəbində, 1946-49- cu illərdə Evli yeddiillik məktəbində, 1949-52- ci illərdə Dağlı İlməzli orta məktəbində oxumuşdur. İlməzli orta məktəbində oxuyarkən komsomola daxil olmuş, 1952-54- cü

illərdə kolxozda işləmişdir.

1954- cü ildə hərbi qulluğa çağırılmış, 1956- cı ildə kiçik leytenant hərbi rütbəsi ilə Mixaylovka kəndinə qayıtmışdır.

1956-59- cu illərdə Petrovka və Mixaylovka kəndində klub müdiri, 1959-66- cı illərdə «Kommuna yolu» (Mixaylovka) kolxozunda baş mühasibin müavini, 1966-69- cu illərdə kolxozun baş iqtisadçısı, 1969-71- ci illərdə kolxoz azad partiya təşkilatının katibi və kolxoz sədrinin müavini, 1971- ci ildən 1989- cu il mart ayının 18- nə kimi Mixaylovka qəsəbə sovetinin sədri işləmişdir.

Hümbət Abdullayev işlədiyi müddətdə çox işgüzar bir mütəxəssis kimi özünü göstərmiş, xalqın rifahı üçün əlindən gələni etmişdir. Kolxozda azərbaycanlıların vəzifələrə çəkil-məsində onun əməyi böyük olmuşdur. Hümbət müəllim is-tər Petrovka, istərsə də Mixaylovka kəndində azərbaycanlı-ların yerləşdirilməsində, cavanlara torpaq sahələrinin ayrıl-masında əlindən gələn köməkliyi etmişdir. Kənd sovetinin sədri olduqdan sonra 10-12 nəfər orta təhsilli azərbaycanlı-nı hərbi təlimlərə cəlb etdirmiş, kiçik leytenant rütbəsinin və-rilməsinə şəxsən özü nəzarət etmişdir. Bu da azərbaycan-lıların hərbi biliklərə və hərbi sirlərə yiyələnməsi demək idi.

Hümbət müəllim Mixaylovka kəndində ilk azərbaycanlı zi-yalı idi. Təmiz və professional əməyi yüksək qiymətləndiril-mişdi. O, 1983 və 1984- cü illərdə Ermənistan SSR Nazir-lər Sovetinin fəxri fərmanları ilə təltif olunmuş, dəfələrlə ra-yon deputatı seçilmişdir. «XI beşilliyin kommunist əməyi zərbəçisi» idi. Ən əsası, kolxozun sözü keçən ağsaqqalı idi, xalqın xeyir-şərində, dar günündə öz köməkliyini əsirgə-məzdi.

Bakıya köçdükdən sonra Az.DDY idarəsinin Bakı hissəsin-də NODQS- də mühəndis, Az.DDY- nun Bakı bölməsində ikinci bölmənin MM üzrə rəis müavini, 1992- ci ildən isə Keşlə dəmiryol qovşağının MM qərargahının rəisidir.

Hümbət müəllim Bakı şəhərində işlədiyi idarədə gənclərə örnəkdir. Onu hamı bir ağsaqqal kimi çox sevir, bir sözünü iki etmirlər.

Murad Dəmirçi (Vəliyev Murad Ömər ğlu) – 1937- ci ildə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Dəmirçilər kəndində əndli ailəsində anadan olmuşdur. İbtidai əhsilini öz kəndində alan Murad müəllim, əkkizillik təhsilini qonşu Muğanlı kəndinə, orta təhsili isə Kalinino rayonunun İl-əzli kəndində almışdır.

1954-1956- cı illərdə Dəmirçilər kəndində klub müdiri işləmişdir. 1956- cı ildə sənədlərini İrəvan Redaqoji İnstitutunun tarix-filologiya fakültəsinə vermiş, 1961- ci ildə İnstitutu fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Hə-min ildən Evli kənd orta məktəbində müəllim kimi pedaqoji fəaliyyətə başlamış, 1966-77- ci illərdə bu məktəbin direktoru olmuşdur. 1978-87- ci illərdə Kalinino rayon partiya ko-mitəsində humanitar şöbənin müdiri, rayonun Mixaylovka kolxozunda azad partiya təşkilatının katibi işləmişdir.

1988- ci ildə Qarabağ hadisələri ilə əlaqədar olaraq Ermənistandan qovulmuşdur.

1989- cu ildən indiyədək Bakı şəhərinin müxtəlif məktəblərində pedaqoji fəaliyyətini davam etdirmiş, həm bədii, həm də elmi yaradıcılıqla məşğul olmuşdur. İndiyədək «Doğma yollar» (1963, İrəvan), «Nəğməli dünyam» (1997, Bakı), «Karvan gedər, izi qalar» (2004, Bakı), «Qar qızla bahar qı-zın nağılı» (2007, Bakı) kitabları nəşr edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası məktəblərində hazırda tədris olunan «Ümumi tarix», «Azərbaycan tarixi» proqramlarının, həmçinin «Yeni tarix» (IX sinif), «Yeni tarix» (X sinif), «Ən yeni tarix» (XI sinif), «Azərbaycan tarixi» (XI sinif), «İnsan və cəmiyyət» (IX sinif) dərsliklərinin müəlliflərindən biridir.

2004- cü il oktyabr ayının 4- də Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanı ilə «Əməkdar müəllim» fəxri adına la-yiq görülmüşdür.

Murad Dəmirçinin «Nəğməli dünyam» kitabından bir şeri oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Tələbə yoldaşım Eminə məktub

Xəyalım bir anlıq köhlən at kimi,
Uşaqılıq çağına qayıdır yenə.
Olub-keçənləri bir sovqat kimi,
Toplayıb təzədən bəxş edir mənə.

Söylə, yadımdamı Muğanlı kəndi,
Bir də üç otaqlı məktəb binası?
Daşdəmir, Əmirxan, Suleyman, Dursun,
Bir de unutdunmu, yoxsa Qiyası?

Bizim Bala dərə, sizin Zağalı,
Qayalar üstündə bitən kəkotu.
Tozlu, Bala dərə, Tüklünün dalı,
Dərdin dərmanıdır onun hər otu.

Əkilən yerlərdə keçimcəyi,
Bizim güneylərdə bitən xımlar.
Yemlik, quzqulağı, xam çiyələyi,
Türpəyi dərməyə düşər hamılar.

Yaz gələr, bulaqlar nəğməylə sızlar,
Bitər ilanotu, əvənkövənci.
Calada yarpızı döşürən qızlar,
Yolundan edərdi gör neçə gənci.

İlməzli– ocaqsız, hisli qara dam,
Titrərdik yataqda sabaha kimi,
İçinə girməyə qorxardı adam,
Xoflu, vahiməli bir kaha kimi.

Əlimiz soyuqdan əlcəksiz qaldı,
Şaxtada doğrandı barmaqlarımız.
Qış dondu, yay isə yandı, qaraldı,
Rezin çarıqlarda ayaqlarımız.

Sən şinel geyindin palto əvəznə,
Mən də dirsəkləri süzülmüş pencək.
Rahatlıq, istilik tapmadı bizi,
Oxuduq, həvəsdən düşmədi ürək.

Nədir, tanımadıq biz alt köynəyi,
Yelxayı şalvarda qaldı qıçımız.
Doyunca yemədik quru çörəyi,
Nəydi günahımız, nəydi suçumuz?

Söylə, yadımdamı qar yağan günü,
Çarığın içinə saman qoyardıq.
Onda ayaqlarda, deyim düzünü,
Biz azca istilik, şəfa duyardıq.

Düşdüksə çətinə, qaldıqsa da ac,
Unutduq kədəri, unutduq dərdi.
Bəlkə o zamanlar olan ehtiyac,
Sonralar xoş günü bizlərə verdi.

...Keçir gəncliyimiz, qocalırıq biz,
Zaman öz hökmünü verir sürətlə.
Saçlara dən düşür, ağarıq biz,
Ürəksə döyünür köhnə adətlə...

Üzeyir İsmayıl oğlu Kərimov– 1934- cü ildə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Qızıl Şəfəq kəndində anadan olmuşdur. O, 1948- ci ildə ailəsi ilə birlikdə Kalinino rayonunun Mixaylovka (İmir) kəndinə köçmüşdür. Orta təhsillidir. Yaxşı təşkilatçılıq qabiliyyətini görən kolxoz rəhbərliyi onu 1960- ci ildə ferma müdiri təyin edir. Üzeyir Kərimov bu vəzifədə 1973- cü ilə kimi çalışır. O, 1973- cü ildən 1988- ci ilə kimi «Kommuna yolu» kolxozunda sahə briqadiri işləyir, işin öhtəsindən vicdanla və bacarıqla gəlir, taxılçılıqda və kartofçuluqda yüksək nəəliyyətlər əldə edir. Məhz bunun nəticəsidir ki, 1975- ci ildə «Sosializm yarışının qalibi» döş nişanı ilə, 1978- ci ildə «Şərəf nişanı» ordeni ilə, 1985- ci ildə isə SSRİ Xalq Nailiyyəti Sərgisinin gümüş medalı ilə təltif edilmişdir.

Üzeyir kişi atası İsmayıl (İsmeyil) kişiylə birlikdə el içində sözü ötkəm, düzlüyün, doğruluğun carçısı kimi ad çıxarmışdı. Elin dar günündə həmişə başda olardı. Cavanlara, gənc-lərə düzgün yol göstərən, örnək olan bir el ağsaqqalı idi. Təbəçiliyində olan insanların əməyini düzgün qiymətləndir-məyi çox sevərdi. Kasıblara, başsız qalan ailələrə həmişə yardım edərdi.

Üzeyir kişi gözəl ailə başçısıdır. Dörd oğlunun hamısına ali təhsil verə bilmişdir. Böyük oğlu Zakir və ortancıl oğlu Vahid hazırda Rusiya Federasiyasında məsul vəzifələrdə çalışır.

Üzeyir Kərimov 1988- ci il məlum hadisələrindən sonra öz doğma kəndindən qovulmuş və Azərbaycana pənah gətirmişdir. O, Bakı şəhərində məskunlaşmışdır. 1988- ci ildən 1993- cü ilə kimi «Neft-qaz avadanlığı» zavodunda çalışmışdır. Hazırda təqaüddədir. Elin xeyir-şərində həmişə iştirak edir, yenə də elin sayılan ağsaqqallarındandır.

Cavanşir Yasin oğlu Həsənov– 1941- il mart ayının 7- də Ermənistan SSR alinino rayonunun Qızıl Şəfəq kəndində adan olmuşdur. 1948- ci ildə Qızıl Şə- q yeddiillik məktəbinin birinci sinfinə xtmış, 1955- ci ildə həmin məktəbi əla ymətlə bitirmişdir. O, 1955- ci ildə İrə- nın Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun ıytarlıq fakültəsnə daxil olmuş və tex-nikumu

1959- cu ildə fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

Cavanşir Həsənov 1959-1961- ci illər Qızıl Şəfəq kəndində baytar texniki işləmişdir. 1961-1964- cü illərdə SSRİ Silahlı Qüvvələri sıralarına çağırılmış, sərhəd qoşunlarında əsgəri xidmətdə olmuşdur. Hərbi xidməti başa vurduqdan sonra Kalinino rayonunun müxtəlif kəndlərində baytar texniki iş- ləmişdir.

1966- cı ildə istehsalatdan ayrılmaqla İrəvan Zoobay-tarlıq İnstitutunun baytarlıq fakültəsinin rus şöbəsinə daxil olmuş və 1972- ci ildə həmin institutu bitirmişdir.

Cavanşir Həsənov 1973- cü ildə Mixaylovka (İmir) kolxozu-na baş baytar həkimi təyin edilir və o vaxtdan 1988- ci il ha- disələrinə qədər «Kommuna yolu» kolxozunda baş baytar həkimi işləyir. İşlədiyi müddət ərzində özünü çox bacarıqlı bir mütəxəssis kimi göstərir, savadlı kadrların yetişdirilmə-sində əlindən gələni edir. O, elin rəğbətini qazanmış bir in-sandır. Sadə insanların həmişə arxasında durmuş, xalqın təsərrüfatında olan mal-qaranın, davar və quşların sağlam-lığı üçün əlindən gələni etmişdir. El içində təmiz qəlbliyi ilə seçilirdi.

Cavanşir Həsənov doğma yurd-yuvasından qovulduqdan sonra Bakı şəhərində məskunlaşmışdır. Hazırda «Odlar yur-du» əzcaçılıq şirkətində çalışır, elin xeyir-şərində yaxından iştirak edir.

Aftandil Suleyman oğlu Xancıqazov – 1940- cı ildə Gürcüstan SSR Başkeçid ayonunun Muğanlı kəndində anadan olmuşdur. 1947-1955- ci illərdə Muğanlı kənd səkkizillik məktəbində, orta təhsilini sə 1957- ci ildə Mollaeyub orta məktəbində almışdır.

Aftandil Xancıqazovun ailəsi 1954- cü il-lə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Mixaylovka (İmir) kəndinə köçmüşdür. O, əmək fəaliyyətinə bu kənddə başlamışdır. Petrovka, Mixaylovka kəndlərində müxtəlif zamanlarda anbardar, sahə briqadiri işləmişdir. 1975- ci ildə sənədlərini Kirovabad (Gəncə) Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun aqronomluq fakültəsinə vermiş və texni-kuma qəbul edilmişdir. 1978- ci ildə təsərrüfatdan ayrılma-maqla texnikumu bitirmiş, yenə də sahə briqadiri işləmişdir. Aftandil Xancıqazov kolxozda işlədiyi vaxtlar özünü bacarıq-lı mütəxəssis kimi göstərmişdi. Bundan başqa o, bir el ağ-saqqalı idi, qapısı qonaq-qaranın üzünə həmişə açıq olardı. Kasıblara, başçısını itirmiş ailələrə əlindən gələn köməkliliyi edərdi. Mən ondan atalıq qayğısı görmüşəm!

1988- ci il hadisələrindən sonra Aftandil Xancıqazov Xanlar rayonunun Mirzik kəndində məskunlaşmışdır. Təsərrüfat dağılana kimi bu kənddə yenə də sahə briqadiri işləmişdi. Hazırda kəndin sayılıb-seçilən ağsaqqallarındandır.

Mixaylovka kəndində yuxarıdakılardan başqa nüfuza malik olan insanlar çox olmuşdur. Bunlardan:

Vəliyev Mustafə Ömər oğlu– Azərbaycan Tibb İnstitutunun məzununu, tibb elmləri namizədi, ali dərəcəli cərrah. Hal-hazırda Respublika xəstəxanasında cərrah işləyir.

Vəliyev Sirac İsa oğlu– ADU- nun fizika fakültəsinə bi-tirib.

Vəliyev Vəli İsa oğlu– Moskva Aviasiya İnstitutunu bitirib. Hazırda Azərbaycan Aviasiya Akademiyasında mü-əllim işləyir.

Mustafayev Mustafa– kolxozun baş aqronomu. **Qorçuyev İsa**– kolxozun baş mühəndisi.

Bayramov Vəlişan– Kolxozun tikinti üzrə mühəndisi.

Xəlilov Əhməd– Kolxozun baş mühasibi.

Məmmədov Mürsəl– kolxozun baş zootexniki.

Vəliyev İsa– Mixaylovka orta məktəbinin qocaman mü-əllimi.

İmir kəndində yaşamış, əslən Dmanisi rayonunun Qamışlı kəndindən olan Məhəmməd kişi bəməzəçi bir insan kimi Dağ Borçalıda el arasında çox məşhur idi. Ona el arasında **Qoqu Məhəmməd** deyirdilər. Molla Nəsrəddin kimi gördüyü və yoldaş olduğu insanlara lətifələr qoşmağı sevərdi. Bu lə-tifələr onun elə hərəkətlərindən və danışığından yaranırdı.

Qoqu Məhəmmədin hər günü, hər saati bir lətifə idi. Qarşı-sındakı insanla rəftarı gülüş yaratsa da, özü heç vaxt gül-məzdi. Bu bəməzə insan 78 yaşında Mixaylovka kəndində rəhmətə getmiş və «Qırmızı qəbiristanlıq»da dəfn edilmişdir.

Qoqu Məhəmmədin üç lətifəsini oxucuların nəzərinə çatdırıram: – Payızın son günlərindən biri idi. Havalər soyuq keçirdi. Camaat mal-qarasını yavaş-yavaş tövlələrə bağlamağa başlamışdı. Qurdqala (Petrovka) kəndində yaşayan Musta-fa kişi təzə tikdiyi tövləsinin üstünü örtə bilməmişdi. Nə qə-dər o yan-bu yana vurnuxsa da heç yerdən şifer tapa bil-məmişdi. Günlərin birində Qoqu Məhəmmədlə Qurdqala kəndində rastlaşan Mustafa kişi dər-dini ona da danışır. Mustafa kişini çox diqqətlə dinləyən Qoqu Məhəmməd fiki-rə gedir və birdən sanki şifer tapmış kimi sevinərək üzünü Mustafa kişi-yə çevirir:

– Axşamüstü bizə gəl, mən sənə şifer verərəm.

Mustafa kişi arabanı qoşaraq, axşamüstü Qoqu Məhəm-mədgilə gəlir. Onu qarşılayan ev yiyəsi tez yoldaşı Xalsaya tapşırır ki, qurutlu xəngəl bişirsin. Xəngəl bişir. Hər ikisi do-yunca yedikdən sonra Qoqu Məhəmməd üzünü arvadına tutaraq deyir:

– Arvad, bizim bu Mustafanın tövləsinin üstü açıq qalıb, mal-qarası çöllərdə qalacaq. Sən atanın goru, get o mıx çı-xardanı gətir. Qoy Mustafa kişi bizim evin damının şiferlə-rindən nə qədər lazımdı söküb aparsın, mən evin damını başqa materialla örtərəm...

Bunu eşidən Mustafa kişi Qoqu Məhəmmədə heç nə de-mədən atları qamçılayır və kor-peşiman İmirdən geri, Qurd-qalaya dönür.

– Günlərin birində Qoqu Məhəmməd Qamışlı kəndinə get-məli olur. Muğanlı kəndində, dükanın yanında avtobusdan düşərək, bir-iki kilo şirniyyat alır və piyada yoluna davam edir. Yolda Dəllək İsmeyillə rastlaşır. Salamlaşdıqdan sonra onunla mehribancasına hal-əhval tutaraq yoluna davam edir. Kəndin ortasında yerləşən qənsələrin yanından keçər-kən görür ki, bura xeyli adam toplaşmış. Onların yanından ötürkən başı ilə salam verərək keçir. Dükanın yanından düz qənsələrə qədər Qoqu Məhəmmədi izləyən bir uşaq ondan soruşur:

– Ay Qoqu baba, sən niyə Dəllək İsmeyillə başqa cür, bu yığnaqla başqa cür salamlaşdın?

Özünü itirməyən Qoqu Məhəmməd tez cavab verir:

– A bala, ağsaqqal və kişilərlə dil və əllə, uşaq-muşaqla başla salamlaşarlar!...

– Günlərin birində Qoqu Məhəmməd Marneulidən İmirə axşamüstü qayıtmalı olur. Şər qarışar-qarışmaz Marneulinin ortasındakı dairədə maşın gözləməli olur. Bir xeyli gözlədik-dən sonra dağlar istiqamətində hərəkət edən bir taksiyə əl qaldırır. Məlum olur ki, azərbaycanlı olan bu sürücü Kali-ninoya gedir. Qoqu Məhəmməd taksiyə oturur və Bolnisiyə qədər heç bir söz danışmır. Bolnisdən sonra başlayır öz bəməzə hərəkətlərinə...

Sürücünün ona diqqətlə qulaq asdığını görüb, arvadını tərifləməyə başlayır. O qədər həyat yoldaşının gözəlliyindən da-nışır ki, sürücü Qoqu Məhəmmədin arvadını görmək üçün onu evlərinə qədər aparmağa razı olur. Halbu ki, asfalt yol-dan düz Qoqu Məhəmmədin evinə qədər olan məsafə 2 km- ə bərabər olardı.

Sürücü maşını Qoqu Məhəmmədin evinin yanında saxla-yan kimi Qoqu Məhəmməd arvadı Xalsanı səsləyir. Evin bi-rinci mərtəbəsində qaz yolan Xalsa arvad eşiyə çıxmalı olur. Üst-başı, saçları qaz tükünə bələnmiş bu qadına nəzər ye-tirən sürücü yerə tüpürərək, tez maşına oturur və sürətlə oradan uzaqlaşır...

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, öz xarakterinə və qəlbinə görə çox təmiz və pak olan Xalsa arvad çox da gö-zəl deyildi. Yaşı 60- ı haxlamış bu qadının sifətində yalnız nuranilik cizgiləri qalmaqda idi. Xalsa arvad öz duz-çörəyi, açıq süfrəsi ilə eldə tanınmışdı.

1988- ci il hadisələrindən sonra azərbaycanlılar Mixaylov-ka kəndindən də köçməyə məcbur oldular. Hazırda bu kən-din əhalisi də Petrovka kəndinin əhalisi kimi Azərbaycanın bir çox rayonlarına səpələnib.

Mixaylovka kəndindən olan *İsgəndərov Tahirin, İsgəndə-rov İsaxanın, İbrahimov Zahidin və İbrahimov Rəşidin* ailəsi Hadrud rayonuna köçürülmüş, sonralardan onlar da köçgün və qaçqın həyatını yaşamağa başlamışlar.

Səndən ayrı düşdüm elim,
Mən ağlaram, sən ağlama!
Nəydi belə zillət, zülüm?
Mən ağlaram, sən ağlama!

Çərxi-fələk saldı oda,
Ata yurdum qaldı yada!
Qəm-hicrannan dada-dada,
Mən ağlaram, sən ağlama!

Ayrı düşmək zor olubdu,
Bu gen dünyam dar olubdu,
Sinəm od-köz, qor olubdu,
Mən ağlaram, sən ağlama!

Şair Alxan sorağında,
Səs-səmirin qulağında!
Gəlib ölləm qabağında,
Mən ağlaram, sən ağlama!

İmir kəndinin cavanları istər Sovet hökuməti dövründə Əfqanıstanda, istərsə də Azərbaycanın suverenliyi uğrunda, torpaqlarının bütövlüyü uğrunda, Qarabağ uğrunda gedən savaşlarda fəal iştirak etmişlər. Bizə bəlli olan məlumatlara əsasən onların siyahısı oxucuların nəzərinə çatdırılır. Lakin bu kənddən Qarabağda vuruşan igidlərimiz çox olduğundan və əhalinin Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına səpələndiyini nəzərə alaraq gələcək nəşrlərdə bu siyahı dəqiqləşdirilə-cək, yaddan çıxmış döyüşçülər siyahıya əlavə ediləcək:

Xəlid Yusubov– Azərbaycan Ordusunun polkovniki. Qara-bağ uğrunda gedən döyüşlərin iştirakçısı. Müdafiə Nazirliyi-nin əməkdaşı.

Murad Namazov– Azərbaycan Ordusunun polkovnik-leytenantı. Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə qəhrəmanlıqlar göstərmiş, Füzuli, Beyləqan uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmişdir. Naxçıvan MR- da ordu quruculuğunda Murad Namazovun az əməyi olmamışdı.

Kərim Həsənov– Azərbaycan Ordusunun qvardiya polkovnik-leytenantı. Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmişdir. Sonralardan Azərbaycan prezidentinin fəxri qarovulunun qarovul rəisi olmuşdur.

Vəli Kazımov– Azərbaycan Ordusunun polkovnik-leytenantı. Kəlbəcər rayonu və Murov dağı uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir. Vəli Əfqanıstanda gedən döyüşlərin də iştirakçısıdır.

Zahid Kərimov– Azərbaycan Ordusunun kapitanı. Tərtər, Beyləqan, Ağdam uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Səyyad Yusubov– Azərbaycan Ordusunun kapitanı. 1991- ci ildə könüllü olaraq Qarabağda gedən döyüşlərdə, o cümlədən Tərtər, Ağdam, Goranboyda gedən döyüşlərdə iştirak edib.

Fərman Məmmədov– Azərbaycan Ordusunun kapitanı. Şuşa, Ağdam uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Dursun Hüseynov– Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə, xüsusən də Ağdam uğrunda və eləcə də Yeddi Xırman, Fərrux, Qaralar uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir. Dursun bölük komandiri olmuşdur.

Ramiz Kərimov– Milli Ordunun kiçik leytenantı. Qarabağ müharibəsi başlandıqdan qurtarana kimi hərbi əməliyyatlarda iştirak etmişdir.

İmran Nəsimov, Hidris Şəmilov, Rövşən Orucov, İslam Yusubov– Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstələrinin tərkibində könüllü olaraq vuruşmuşlar. Onlar Ağdərə, Füzuli, Ağdam rayonları uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmişlər.

Mübariz Kərimov– Milli Ordunun əsgəri olub, Ağdərə, Füzuli uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Şahin Xançığazov– Milli Ordunun əsgəri olub, Ağdərə, Füzuli uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Əlləz Mustafayev– Milli Orduda tankçı olub, Ağdam uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Kamandar Hüseynov– Milli Ordunun əsgəri olub, Ağdam uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Rəşid İbrahimov– Daxili İşlər Nazirliyində polis olub, Cəbrayıl Hadrut uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Mustafa Kərimov– Milli Ordunun əsgəri olub, Ağdərə, Tərtər uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Cümşüd Hüseynov– Milli Ordunun əsgəri olub, Ağdam, Tərtər rayonlarının kəndlərinin azad edilməsi uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Vahid Xəlilov– Havadan Müdafiə Qoşunlarının tərkibində Qarabağda vuruşmuşdur. Ağdam, Füzuli, Tərtər rayonlarında gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir. Dəfələrlə komandirlərinin təşəkkürünü almışdır.

İsaxan İsgəndərov– Milli Ordunun əsgəri olub, Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

İfrat Yusubov– Azərbaycan Ordusunun əsgəri. Şuşa, Ağdam uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Qurban İsmayılov– Milli Ordunun əsgəri. Ağdərə rayonunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Tofiq Ziyəddin oğlu İbrahimov – Əfqanıstanda gedən döyüşlərdə qəhrəmancasına həlak olmuşdur. Tofiq İbrahimov Sovet ordusunun zabiti idi.

Rövşən Salman oğlu Yusubov – Atəşkəs dövründə düşmən snayperçisinin gülləsinə tuş gəlmişdir. Rövşən Azərbaycan Ordusunun zabiti idi.

Əslən Muğanlı kəndindən olan, Mixaylovka kəndində yaşamış **İbrahim Osman oğlu Osmanov** 2005- ci ildə Həcc ziyarətində olmuş, bu kənddən olan ilk **Hacıdır**.

Əvvəlki adı Xarrat, Aşıq Noyruz olan bu kənd üç tərəfdən dağlarla əhatə olunub. Bir tərəfi meşələrə, o biri tərəfi isə münbit torpaqlı düzəngaha söykənməklə, bol sulu bulaqlara malikdir. Çaxraxlı çayı öz mənbəyini bu kəndin ərazisindən götürür.

Mollaeyub kəndi həmişə sayılan tayfaları, şəxsiyyətləri və ziyalıları ilə tanınmışdır. Dağ Borçalıda ikinci orta məktəb bu kənddə açılmışdı. Bu kənd Azərbaycana görkəmli alimlər, tibb və mədəniyyət işçiləri, savadlı mütəxəssislər bəxş etmişdir. Canbaxca elinin, hətta dağlı-aranlı Borçalının sayı-lıb-seçilən, barmaqla göstərilən din alimlərindən biri olan **molla Hümbət** bu kənddən idi. Yeganə adam idi ki, ərəb di-lində ali təhsil almışdı, dini elmləri yaymağa ixtiyarı vardı. Repressiya illərində yeganə adam idi ki, repressiya qurbanı olmamışdı. Dinin qadağan olunduğu illərdə rayon rəhbərliyi onunla hesablaşardı.

Hümbət baba haqqında yazarkən **Həsən oğlu Əhməd** haqqında yazmasam özümü günahkar sayardım.

Qorçuyev Əhməd Həsən oğlu
(1910 – 1969)

El arasındı hamı ona hörmət əlamətiaraq «**Hasan Əhməd**» deyərdi. Dağ və Aran Borçalıda çox böyük nüza malik olub. Uzun müddət Evli ndində kolxoz sədri vəzifəsində çalışı-

şıb. Sovet hökumətinin sərt qanun-qaydalarına baxmayaraq, kolxozun hesabına aclıq illərində kənd cammatını qoruya bilmişdi. Ya-xın və uzaq azərbaycanlı kəndlərinə öz köməyini əsirgəmə-mişdi. Aran Borçalısı ot-ələf sarıdın qıtlıq çəkəndə, orada yaşayan azərbaycanlı əhalisinə kömək edib, mal-qarasının tələfatının qarşısını almışdı. Sözünl əsil mənasında kasıb-ların arxası olmuş, onları daim diqqətində saxlamışdı. Yeri gəldikdə onları taxılla, kartofla təmin etmiş, camaata əsil atalıq qayğısı göstərmişdi. Ömrünün son illərində Evlidə kənd sovet sədri olmuşdu.

Bu gün onun oğulları atalarının yolunu layiqincə davam et-dirlər. Oğlu *Muxtar* müəllim buna bariz misaldır. Belə hesab edirəm ki, Həsən oğlu Əhməd haqqında daha çox yazılar yazılmalı və gələcək nəsillərə ərməğan edilməlidir.

1960-80- ci illərdə Evli kəndində müəllim işləmiş **Mahmud Məmmədovun** və Talıblıdan **Məhəmmədəli kişinin** el içində böyük hörməti var idi. Hazırda Mahmud müəllimin yetirmələrinin sorağı Azərbaycanın bölgələrindən gəlməklə yanaşı olaraq, bir çoxu müstəqil dövlətimizin quruculuğun-da fəal iştirak edirlər. Əsil ziyalı olan Mahmud müəllimin oğulları *Asim* və *Əkrəm* də atalarının yolunu davam etdirir-lər. Onlar eli üçün, sadə insanlar üçün əlindən gələn kö-məkliyi əsirgəmirlər.

Hüseyn Məhəmməd oğlu Vəliyev. Son dövrlər pulun hökmran olduğu bir zamanda, insanlar arasında ünsiyyətin itdiyi bir vaxtda hələ də dağ vüqarını, əzəmətini itirməyən, haqqı nahaqqa verməyən, sadə, əliqabarı insanların qay-ğısına qalan bu insanı gördükdə onun haqqında yazmağı özümə borc bildim. Hüseyn sadə bir insan olmaqla bəra-bər, yaxşının-pisin, əyrinin-düzün yerini biləndi. Mayası saf-lıqla, düzlüklə tutulan bu insan əsil insanlığın təcəssümü-dür. Onunla Dağ Borçalılar fəxr edə bilərlər!

Gələcəkdə Evli kəndindən olan ziyalıların öz kəndləri haq-qında geniş məlumatları gələcək nəsə çatdıracağını nəzərə alaraq, Mollaeyub kəndinin ziyalıları və ağsaqqalları haqqın-da ətraflı məlumat vermirəm.

Mollaeyub kəndinin də cavanları Azərbaycan dövlətinin suverenliyi, ərazisinin bütövlüyü uğrunda əlindən gələni et-mişlər. Bu kənddən Qarabağda vuruşanlar çox olmuşdur. Bizə bəlli olan məlumatlara əsasən onların siyahısı oxucula-rın nəzərinə çatdırılır. Lakin bu kənddən Qarabağda vuruşan oğullarımız çox olduğundan və əhalinin Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına səpələndiyini nəzərə alaraq gələcək nəşrlərdə bu siyahı dəqiqləşdiriləcək, yaddan çıxmış döyüş-çülər siyahıya əlavə ediləcək:

Qurban Bayramov– Milli Ordunun polkovniki. Vətənimizin şahinlərindən biridir. O, Qarabağ uğrunda gedən döyüşlər-də çox qəhrəmanlıqlar göstərmişdir.

Ramiz Yusubov– Milli Ordunun əsgəri olub, Ağdərə, Ağ-dam, Füzuli uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Ramiz Vəliyev– Milli Ordunun əsgəri olub, Laçın uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Lətif Səməd oğlu Cuvarov 1991- ci ildə Hadrut rayonu-nun Dolanlar kəndində minaya düşərək həlak olmuşdur.

Ramin Xəzeyin oğlu Yusubov–Qarabağda gedən döyüş-lərdə itgin düşmüşdür.

Mollaeyub kəndində olan yurd yerləri:– **Çaxraxlı, Quzu xalxalı, Cala, Koroğlu dağı, Qulunun çökəyi, İmirin dağı, İmirin yeri, İlanlı, Bayramın çökəyi, Taxta yeri, Səngər.**

Bulaqlar:– Möylüdün bulağı, Paşanın bulağı, Qarabulaq, Çaxraxlı bulağı, Hacının bulağı, Hüseyn kişinin bulağı, Aşafatmanın bulağı, Aşırın bulağı, Molla Hümbətin bu-lağı, Korbulaq, Məşədin bulağı.

Dəmirçilər kəndi

Bu kənd iki dağ arasında yerləşməklə bumbuz bulaqlara, durnagözlü çeşmələrə malik idi. «Çaxraxlı» çayı Dəmirçilər kəndinin ortasından axırdı. «Hərbi Gürcüstan yolu» da bu kəndin ortasından keçirdi. Bu yolun kənarında axan Almalı bulaq öz sərin suyu ilə dağlı-aranlı Borçalını həmişə özünə cəlb edlənirdi. Dəmirçilər kəndinin füsunkar coğrafi möv-qeyi var idi. Təmiz dağ təbiətinə, mal-qara saxlamaq üçün gözəl otlaqlara və biçənəklərə malik olması bu kəndi Bor-çalıda məşhur etmişdi. Kəndin əhalisi maldarlıqla, qoyun-çuluqla, əkinçiliklə məşğul olurdu.

Babamgil– Yekəəhmədlilər buranı ilk olaraq özlərinə yaşa-yış məskəni seçənlərdən olmuşlar. Yekəəhmədlilərin dədə-baba qonşuları bu kənddə **Dəmirçi Ömər**in (Omarın) ailəsi olmuşdur. XX əsrin ortalarında Dəmirçi Ömər bu kənddə və Dağ Borçalı bölgəsində dəmirçiliklə məşğul olan bacarıqlı adamlardan idi. Onun bağladığı arabalar, düzəltdiyi kotan-lar, əl və ayaq kərkiləri, müxtəlif kənd təsərrüfatı alətləri Borçalıda, Gümrüdə, Cəlaloğluda, Hamamlıda, Qarakisədə adnan idi. Dəmirçi Ömər Canbaxça elinin əsil ağsaqqalı idi. 1988- ci ilə kimi onun törəmələri İmir (Mixaylovka) kəndində yaşamışlar. İsa müəllim, Mustafa həkim, Murad Dəmirçi, Musa dayı onun baş ucaldan övladlarıdır.

Dəmirçilər kəndi Dağ Borçalıda xalqın toy-şanını yola ve-rən el sənətkarları zurnaçı **Omar kişini**, **İsəbalı kişini** yetiş-dirmişdir.

Murad Dəmirçinin davamçısı olan şair-publisist Salman Qa-zinin də uşaqlığı və gəncliyi bu kənddə keçmişdir.

**Salman Qazi (Salman Qərib oğlu Şə-
ilov)**

1952- ci ildə Loru düzündə yerlə-
n İlməzli kəndində sənətkar ailəsində
ıadan olmuşdur. Onun dünyaya gəldiyi
:aq– Təmirrər ocağında haqqa bağlı in-
nlar çox olmuşdur. Hamı saza-sözə
ıqlı olduğundan, neçə-neçə el sənət-
ırları (aşığılar) bu ocaqda qonaq qalmış,

ı cazibədar, sehrli saz havaları ilə Salma-na
layla çalmışlar.O, uşaq yaşlarında taleyin hökmü ilə qon-şu
Dəmirçilər kəndinə köçmüş, uşaqlığı və gəncliyi bu kənd-də
keçmişdir.

Səkkizillik məktəbi Evli (Mollaeyub) kəndində bitirən Sal-man
orta təhsil almaq üçün öz doğma kəndi İlməzliyə get-mişdir.
İlməzli orta məktəbini 1969- cu ildə başa vurduqdan sonra
sənədlərini Azərbaycan Dövlət Universitetinin filolo-giya
fakültəsinə vermiş, müsabiqədən keçmədiyindən ordu sıralarına
çağırılmışdır. Hərbi qulluğa Almaniyada başlayan şair düz 27 il
hərbi qulluqda olmuşdur. 1990- cı ildən o, Azərbaycan ordusunda
qulluq etmişdir. Sərhəd qoşunları-nın yaranmasında birbaşa
iştirak edib. Salman Qazi həm də Qarabağ uğrunda gedən
döyüşlərdə, Füzuli rayonunun torpaqlarının azad edilməsində fəal
iştirak etmişdir. Dövləti-miz tərəfindən orden və medallara layiq
görülən şair Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin təqaüdçüsüdür.

İndiyədək Salman Qazinin 7 kitabı işıq üzü görüb. Sonuncu
kitabı *«İtirdiyim yerlər»* 2006- cı ildə nəşr edilmişdir.

Salman Qazi haqqında yazmaq, danışmaq mənim üçün həm
şərəfli, həm də məsuliyyətli bir işdir. Gözəl duyumu olan,

bədahətən şerlər deyən, sinədəftər, özündən başqa Nizami Gəncəvidən başlamış son dövrlərə qədər yaşayıb- yaradan klassiklərimizin, aşıqlarımızın, müasir şairlərimizin yaradıcılığını dərindən bilən bir şair haqqında danışmaq ol-duqca böyük cəsarət tələb edir.

Salman Qazinin sinəsində Qurbanidən tutmuş aşiq Ələs-gərə qədər bütün aşıqlarımızın bağlamaları, divaniləri, təc-nisləri, cığalı təc-nisləri, qoşmaları, gəraylıları, müxəmməs-ləri, dastanları yatır. Güzgü kimi təmiz qəlbli, saf, paxıllıq-dan, kindən-küdurətdən uzaq olan bu insana baxdıqca, onunla həmsöhbət olduqca insanın könüü açılır, həmişə pis-likdən uzaq olmağa çalışırsan. O, istər yaradıcılığına, istərsə də insanlığına görə seçilən şairlərimizdəndir. Salman Qazi-nin çoxlu sayda bağlamaları, divaniləri, ustadnamələri, təc-nisləri, cığalı təc-nisləri, dodaqdəyməz təcnis, cığalı təcnis və müxəmməsləri var. Son dövrlərdə aşiq ədəbiyyatını inki-şaf etdirən şairlərimizdəndir, şerləri qəlbə və saza yatımlığı ilə seçilir. Salman Qazinin yaradıcılığında sadəlik, təmizlik, ən əsası da doğru-düzgünlük özünü biruzə verir. Bizə həya-tı necə görürüksə, elə yazmağı, həm də xalq dilində yazma-ğı tövsiyə edir.

Salman Qazi sənətdə qədəmləri hələ bərkiməyən, yeni addımlar atan cavan şairlərə həmişə dayaq durmuş, neçə- neçə qaynar bulaqların gözünü açmışdır. Haqqa bağlı olan bu insan heç zaman düz yolundan sapınmamış, haqqı na-haqqa satmamışdır. Görkəmli alimimiz, filologiya elmləri doktoru, professor **Mürsəl Həkimov** onu «*müasir dövrümü-zün övliyası*» adlandırmışdır.

Salman Qazi onu bu zirvəyə qaldıranları, qolundan tutan, kömək edən insanları həmişə fəxrlə yad edir, yaşadır. O, ədəbiyyatımızda tutduğu mövqeyinə və sazı öyrətdiyinə görə aşiq Kamandarı özünə ustad sayaraq, həmişə ona böyük Tanrıdan rəhmət diləyir.

Doğma yurdu Dağ Borçalını öz şerlərində yaşadan şairi və-tən, yurd nisgili həmişə sıxdığından, hər yay Gürcüstan Respublikasının Dmanisi (Başkeçid) rayonuna gedir, uşaq-lığı, gəncliyi keçdiyi doğma kəndi Dəmirçilərə, İlməzliyə və

doğmaları uyuyan Hacı Xəlil ocağına uzaqdan da olsa «baş çəkir». Geri dönərkən bizim üçün təəssüratla dolu xatirələr, dərd-qəmə tutulmuş şerlər gətirir...

Onun bir ustadnaməsini oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Dünyaya gəlibsən, getməyin də var,
Fikir veribsənmi bu yola, insan?
Dünyada yığdığın dünyada qalar,
Qurşan zəhmətinlə halala insan!

Qabildən qalıbdı paxıllıq, kinlik,
O vaxtdan yol gəlir neçə min illik.
Hər vaxt söylənəcək mərdlik, kişilik,
Pisliyi qəlbindən qovala, insan!

Hörmət görməlidir insan insandan,
Gen dolan, aralaş şərdən, böhtandan!
Sənə nə gələcək qırğından, qandan?
Batmaynan günaha, babala, insan!

Göstər necə varsa səxavətini,
Ataya-anaya et hörmətini.
Bir Allaha olan məhəbbətini,
Dəyişmə dövlətə, var-hala, insan!

Ölən kimi qara torpaq gizləyir,
Xeyri-şəri yazanların izləyir,
Nakür-Makür əldə dəftər gözləyir,
Cavab hazırdımı suala, insan?

Mənəm-mənəm demə, deyənlər hanı?
Fələk viran qoydu çox xanimanı!
Özünü dərk elə, özünü tanı,
Qayıt əyri yoldan düz yola, insan!

Adəmi cənnətdən qovdurdu bir dən,
Günahkardı günahlara sövq edən.
Milyonçu görmüşəm, əli boş gedən,
Ürəyim ağrıyıb bu hala, insan!

Dünyanın neməti yuxuya bənzər,
Bu yolda məhv oldu çox sərkərdələr!
Əzrayıl götürmür nə qızıl, nə zər,
Qəflətən keçirir çəngələ, insan!

Salman Qazi sizin kimi qonaqdı,
Hələ görəcəyim qabaqda haqdı!
Necoldu Suleyman, hardadır taxtı?
Dayan, bir az qayıt əzələ, insan!

İmran Omar oğlu Hüseynov - 1968- ci ildə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Dəmirçilər kəndində anadan olmuşdur. O, 1975-1979- cu illərdə Dəmirçilər ibtidai məktəbində, 1979-1985- ci illərdə Evli orta məktəbində oxumuşdur. 1988-ci il məlum hadisələ-rindən sonra Bakı şəhərində məskunlaşmışdır.

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, İmranın atası Omar kişi Dağ Bor çalıda tanınmış zurnaçılardan olmuş, bu ailədə hamı incəsənətə bağlı insanlar idi. Qardaşı Cüm-şüd gözəl qarmon çalırdı.

İmran son zamanlar Azərbaycanda, Gürcüstanda, İranda, Rusiyada, Türkiyədə məlahətli səsi ilə seçilən müğənnilərimizdən biridir. Elimizin toy-düynü onsuz keçmir, bəstələ-diyi mahnılar müğənnilərin repertuarına çevrilmişdir. Xalq arasında geniş yayılan «Nənəm-nənəm», «A Minavar» və s. mahnıların

müəllifi və ilk ifaçısı İmran olmuşdur. Onun mə-lahətli səsi toy və düyünlərdən başqa Azərbaycanın milli efi-rindən də gəlməkdədir.

İmran kimi müğənnisi, Salman kimi şairi olan Dəmirçilər kəndinin adı uzun müddət xalqımızın yaddaşında yaşaya-caqdır.

Dəmirçilər kəndində də haqqa bağlı insanlar çox olmuşdur. Məhz bunun nəticəsidir ki, bu kənddən olan *Həlmə Hü-seynova*, *Narın Piriyeva* və *Həqiqət Şəmilova* Həcc ziya-rətində olmuş və şərəfli «*Hacı Xanım*» adına layiq göröl-müşlər.

Azərbaycan torpaqlarının üstünü qara buludlar alanda Dəmirçilər kəndinin cavanları da silaha sarılmış, Qarabağ uğ-runda gedən döyüşlərdə fəal iştirak etmişlər. Bizə bəlli olan məlumatlara əsasən onların siyahısı oxucuların nəzərinə çatdırılır. Lakin bu kənddən Qarabağda vuruşan igidlərimiz çox olduğundan və əhalinin Azərbaycanın müxtəlif rayonla-rına səpələndiyini nəzərə alaraq gələcək nəşrlərdə bu siya-hı dəqiqləşdiriləcək, yaddan çıxmış döyüşçülər siyahıya əla-və ediləcək:

Almaz Xəlilov— Azərbaycan Ordusunun mayoru. Ağdam, Cəbrayıl, Goranboy uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak et-mişdir.

Haley Şəmilov— Daxili qoşunların kapitanı. Ağdam, Goran-boy, Füzuli, Beyləqan, Cəbrayıl uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Arif Şəmilov— Daxili qoşunların kapitanı. Ağdam, Goran-boy, Füzuli, Beyləqan, Cəbrayıl uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Vaqif Şəmilov– Daxili qoşunların giziri. Ağdam, Goranboy, Füzuli, Beyləqan, Cəbrayıl uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Fərman Vəliyev– Daxili qoşunların əsgəri. Daşaltı, Goran-boy, Ağdamda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Hümbət Xəlilov– Azərbaycan Ordusunun əsgəri. Qarabağ-da gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Ramiz Xəlilov– Daxili qoşunların əsgəri. Cəbrayıl-da gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Şəmistən Xəlilov– Azərbaycan Ordusunun əsgəri. Qarabağ-da gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Fərman Noyruz oğlu Qurbanov– Qarabağda gedən döyüşlərdə həlak olmuşdur.

Dəmirçilər kəndində olan yurd yerləri:– **Tozdu dərə, Qa-bax dös, Köç yeri, Bulaqlı, Darı yeri, Göl yeri, Qırxın yurdu.**

Dəmirçilər kəndində olan bulaqlar:– **Almalı bulaq, Telli bulağı, Çolaq Musanın bulağı, Şair bulağı.**

»

Saath kəndi

Bu kənd Canbaxca çökəkliyinin ortasında yerləşməklə gö-zəl təbiətinə, coğrafi mövqeyinə görə seçilirdi. Saatlı kəndi iki çayın qovuşduğu ərazidə salınmışdı. Onun Bala Təpə deyilən ərazisindən də Loru düzünə (Qızıldaş kəndinə) yol (çıxış) var idi.

Bu kənd Muğanlı kəndi kimi Dağ Borçalının açarı idi. Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, bu kəndin əsasını Qazax mahalının Şıxlı kəndindən köçüb gəlmiş Namazdar nəslə və həmin mahalın Alılar kəndindən olan Qazağalılar nəslə qoymuşdur. Kəndin əhalisi maldarlıq, qoyunçuluq və əkinçiliklə məşğul olurdu.

Saatlı kəndinin mal-qarası Güllümbulaq yaylağına çıxardı. Son dövrlər bu kənd Muğanlı, Qamışlı, Lök Candar, Qora və Sakira kəndləri ilə birlikdə Muğanlı sovxozuna daxil idi.

Saatlıda tanınmış adamlar çox idi. Bunlardan biri Namazdar nəslindən olan **Hasan kişi** idi. El ağsaqqalı olan bu kişi təmiz qəlbliyi ilə seçilirdi, başqasının malında gözü yox idi, üstünə gələnə əliboş qaytarmazdı, qonaqpərvərliyi, duz-çö-rəyi ilə məşhur idi. Haqqa bağlı olan bu insan heç vaxt mol-lalıq etməmişdi. Təbiət elmlərinə maraq göstərirdi, savadlı idi. Namazdar nəslinin dəqiq elmlərə meyl etməsində onun böyük əməyi olmuşdur.

Bu kənddə Hasan kişi kimi **İsə kişi** də böyük nüfuza malik idi. 50-ci illərdə təsərrüfata rəhbərlik etmiş bu insan kəndi Aran və Dağ Borçalıda çox tanıtmışdı. Camaatı üçün əlin-dən gələn köməkliyi etmiş, kasıblara əl tutmuşdu. İsə kişi zi-yalı bir insan idi.

Saatlı kəndində yaşamış **Əsgər Əsgərovun** el içində və Borçalıda nüfuzu böyük idi. Uzun müddət Muğanlı sovxozunun direktoru və Muğanlı kənd sovetinin sədri işləmişdi. İş-lədiyi müddətdə elin hörmətini qazanmışdı.

Saatlı kəndi Azərbaycana **Emin Namazov** kimi görkəmli bir alimi (texnika elmləri doktoru, professoru) vermişdir.

Emin Mahmud oğlu Namazov

1936- cı ildə Gürcüstan Respublikasının Başkeçid (Dmanisi) rayonun Saatlı kəndində kəndli ailəsində anadan olmuşdur. 1943-1952- ci illərdə Muğanlı kəndində natamam orta təhsil almış, 1954- cü ildə isə Kalinino rayonunun İlməzli kəndində orta məktəbi bitirmişdir. Həmin il sənədlərini Gəncə (Kirovabad) Peda-qoji İnstitutuna vermiş, institutun fizika-riyaziyyat fakültə-sinə qəbul olunmuşdur. 1959- cu ildə institutu fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, fizika-riyaziyyat müəllimi ixtisası almış-dır. O, 1968- ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fi-zika İnstitutunun aspiranturasını bitirmişdir. 1973- cü ildə texnika elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə, 1991- ci ildə isə texnika elmləri doktoru adını almışdır. Emin müəllim 1992- ci ildən texnika elmləri doktoru, professordur. 1970- ci ildən Azərbaycan Texnologiya Universitetində çalışır.

Emin Namazov həm də şerə, ədəbiyyata bağlı bir insandır. Azərbaycanın dövrü mətbuatında 1975- ci ildən «*Canbax-çalı*» təxəllüsü ilə şerləri «Azərbaycan», «Ulduz» jurnalla-rında; «Azərbaycan gəncləri», «Gəncənin səsi», «Texno-loq» qəzetlərində; «Ana Kür», «Ovqat», «Çəsmə», «Yel-kən» almanaxlarında nəşr edilmişdir. Onun 2005- ci ildə «İl-kin» nəşriyyatında çap olunan «*Məni öz dünyama aparan yollar*» kitabından bir şəri oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Elə bil əlimdən tutub tulladın,
Əlli il qabağa sən ay Bulaqlı.
Bu köhnə cığırılar, uşaq sevincim,
Oldu gözlərimdə qəm, ay Bulaqlı.

Çiçəklərin boynu bükülü qalıb,
Gözləri yollara dikili qalıb,
O tayda tək palıd əkili qalıb,

Adama həsrətdi bu tay, Bulaqlı!

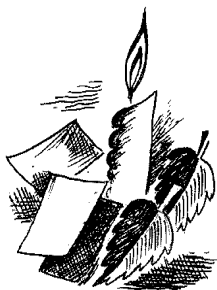
Dərdimi içimdən dodağa dedim,
Uzağa boylandım, o dağa dedim,
Ovucla su içdim, bulağa dedim,
Gözümə dəymədi o noy, Bulaqlı!

Ölkələr gəzmişəm, dönüb səyyada,
Aşiq olmamışam şöhrətə, ada.
Vurğunu olduğum gözəl dünyada,
Sənə tapammadım bir tay, Bulaqlı!

Bağışla günahmı, yolum gec oldu,
Məni qərib qoyan elim nec oldu?
Şor, pendir, qaymağım, balım nec oldu?
Yadımnan çıxarmı o pay, Bulaqlı!

Kişilər yaşadı Allah adına,
Fikir vermədilər vara, altuna.
Yəhəri qoydular köhlən atına,
Namazdar adında bir soy, Bulaqlı!

Dağlar buludların köksün deşəndə,
Güllərin üstünə şəhlər düşəndə,
Canbaxçalı bir gün qayıdar kəndə,
Qoynunda qurular bir toy, Bulaqlı!

Saatlı kəndindən Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak edən oğullar çox idi. Bizə bəlli olan məlumatlara əsasən onların siyahısı oxucuların nəzərinə çatdırılır. Lakin bu kənd-dən Qarabağda vuruşan oğullarımız çox olduğundan və əhalinin Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına səpələndiyini nəzərə alaraq gələcək nəşrlərdə bu siyahı dəqiqləşdiriləcək, yaddan çıxmış döyüşçülər siyahıya əlavə ediləcək:

Araz Əsgərov Azərbaycan Ordusunun əsgəri. Goranboy-da gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Vidadi Əliyev – Azərbaycan Ordusunun əsgəri. Tərtərdə gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

İfrat Əliyev– Azərbaycan Ordusunun əsgəri. Daşaltı uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmişdir.

Şükür Həsən oğlu Abdullayev 1991- ci ildə Hadrut rayonu-nun Zamzur kəndi uğrunda gedən döyüşlərdə şəhid olmuşdur.

Tacir Məhəmməd oğlu Ömərov 1992-93- cü illərdə Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə itgin düşmüşdür.

Saatlı kəndində olan yurd yerləri:– **Qatarın altı, Tək kol, Sarının başı, Meyxana təpəsi, Qaşqa atdı, Zağalı, Şah-nazar yeri, Taxtanın belı, Tozdu, Tozdu dərəsi, Armudun üstü, Bala təpə, Quzeylər.**

Saatlı kəndində olan bulaqlar:– **Cala bulaq, Sarı bulaq, İsmeyilin bulağı, Bulaqlı bulağı, Şarvannı bulağı.**

uğanlı kəndi

Ata-anamın doğulub, boya-başa çatdığı, özümün doğul-duğum, kamal attestatı aldığım Muğanlı kəndi iki dağ ara-sında yerləşməklə, böyük strateji mövqeyə malik idi. Meşə-lərlə əhatə olunmuş dağ keçidində yerləşən bu kənd Aran Borçalını Dağ Borçalı ilə, Türkiyə ilə əlaqələndirirdi.

Muğanlı kəndinin yamyaşıl yamacları, durnagözlü bulaqları, otlaqları, biçənəkləri ilə bərabər, «Hərbi Gürcüstan yolu»-nun da buradan keçməsi onu dağlı-aranlı Borçalıda tanıt-mış, məşhur etmişdir.

Kəndin şərqində Zağalı, qərbində Qabax quzey, cənub- şərqində isə Koroğlu qalası yerləşir. Muğanlı kəndinin ba-şında Yekəəhmədlilər bulağı, ortasında Fatma bulağı, aya-ğında isə tövlələr yerləşən ərazinin yaxınlığında Qızlar bu-lağı çağlayır, kəndin ortasından Çaxraxlı çayı keçir.

Muğanlı kəndinin yaranması haqqında bir neçə rəvayətlər mövcuddur. Bu rəvayətləri ümumiləşdirdikdə belə bir nəti-cəyə gəlmək olur ki, kəndin əhalisi əsasən XVIII əsrin axır-larında gəlmişlər. Ərazinin dağlıq və meşəlik olması köçən camaatın yerləşməsinə münbit şərait yaradırdı. Bu kəndin ərazisində «Donuz damı» adlanan münbit torpaqlı bir ərazi var. Yoldan

kənarda, dağların arxasında, sakit bir guşədə yerləşir «Donuz damı». Ona görə də ilk gələn tayfalar bu yeri məskən seçmişlər. Lakin get-gedə əhalinin artması, ti-carət əlaqələrinin güclənməsi xalqı yol kənarına cəlb etmə-yə başladığından, sonralardan Muğanlı kəndi indiki yerində bərqərar olmuşdur. İlk gəlmiş tayfalar bunlar idi:

1. Nəsiflər
2. Gülməmmədlilər
3. Molla Usuflar
4. Ocaqqulular
5. Kələşdilər
6. Əzizlər
7. Astanınöyü
8. Qaraməmmədlilər
9. Mehralılar

Nəsiflər, Gülməmmədlilər və Molla Usuflar bir kökdən-dirlər, əmiuşağıdırlar. Bu nəsillərin Muğanlı kəndində yara-dıcıları Suleyman kişi, Molla Usuf, Nəsif kişi olmuşdur. Son-ralardan ayrıca nəsil kimi formalaşan **Cilvələr** də Gülməmmədlilərlə əmiuşağıdırlar. Bu nəsillər Muğanlıya Qazağın II Şıxlı kəndindən köçüb gəlmişlər.

Muğanlı kəndində ən böyük nəsillərdən biri **Ocaqqulular** nəslidir. Adından göründüyü kimi, bu nəsil Haqqa bağlı nə-sildi. Nəslə Nazaröyü və Cəlillər aid edilir. Bu nəslin yaradı-cıları Qurban kişi və Cəlil kişi olmuşdur. Bu nəsil də Muğan-lıya Qazağın II Şıxlı kəndindən köçüb gəlmişdir.

Kələşdilər nəslinin yaradıcıları Əscər kişi, Məmməd kişi, Bayram kişi, Omar kişi və Qaraca kişi olmuşdur. Bu nəsil də Muğanlıya Qazağın II Şıxlı kəndindən köçüb gəlmişdir.

Əzizlər nəslində Muğanlıya Qazağın II Şıxlı kəndindən gə-lənlərdəndir. Nəslin yaradıcısı Mahmud kişi hesab edilir. Bu nəsildə dini savadı olan Əzizoglu Əhməd elin xeyir - şərində

iştirakına görə həmişə seçilərdi. Kələşdilər nəslilə Əzizdər nəslilə xalauşağıdırlar.

Astanınöyü və Qaraməmmədlilər əmiuşağıdırlar. Bu nəsil Muğanlıya Qazağın I Şıxlı kəndindən köçüb gəlmişlər. Qaraməmmədlilərdən ilk gələn Alı oğlu Kazım olmuş, ondan Məmməd (Qara Məmməd), sonra nəsil ardıcılığı ilə İsmayıl; Alı və Yusif; Yasin və Ənvər və uşaqları törəmişlər. Qaraməmmədlilər nəslilə Azərbaycana **Yasin Qara-məmmədliləri** kimi görkəmli bir şəxsiyyəti vermişdir.

Mehralılar nəslilə Muğanlıya Qazağın I Şıxlı kəndindən köçüb gəlmişdir. Nəslin yaradıcısı zurnaçı Məmməddir. O, Borçalıda çox məşhur zurnaçı olmuşdur.

Muğanlı kəndinə sonradan gələn nəsil bənlər bunlardır:

1. **Yekəhmədlilər**. Bu nəsil Muğanlıya Dəmirçilər kəndindən gəlmişdir. Nəslin yaradıcısı Əhməd kişi olmuşdur. Bu nəsil Qazağın Astanbəyli kəndindən köçüb gəlmişdir.
2. **Dəlləklilər**. Bu nəsil Muğanlıya Dəmirçilər kəndindən gəlmişdir. Dəlləklilər əslən Qazağın Dəmirçilər kəndindən olmaqla, əvvəlcə Qızıldaş kəndinə, sonra isə Dəmirçilər kəndinə köçmüşdür. Nəslin yaradıcısı Dəllək Hidridir. Onun beş oğlu olmuşdur. Şəmil və Dəllək Məhəmmədin törəmələri Dəmirçilər kəndində məskunlaşsa da, sonralar Dəllək Məhəmməd Muğanlı kəndinə köçmüş və indiki Dəlləklilər nəslilə onun oğulları olan Dəllək İsmayılın və Dəllək İbrahimin törəmələridir.
3. **Şeyranlılar**. Bu nəsil Muğanlıya Dəmirçilər kəndindən köçüb gəlmişdir. Nəslin əslinin Qazağın Poylu kəndindən və ya Köçvəlli kəndindən olduğu söylənir. Şeyranlılar nəslinin yaradıcısı Bayram kişi haqqa bağlı bir in-san idi.
4. **Xəmmətlər**. Bu nəsil Muğanlıya Saatlı kəndindən köçüb gəlmişdir. Xəmmətlər əvvəlcə Marneulinin Hacılar kəndinə, sonra isə Qamışdı və Saatlı kəndinə köçmüşdür. Bu nəslin yaradıcısı Koxa Suleyman olmuşdur. Bu nəsilə dini savadı

- olan *Usuf kişi* həmişə fərqlənmişdir. Xəmmətlər ilə Şeyranlılar xalauşağıdırlar.
5. **Osmanalılar.** Bu nəsil Muğanlıya yunan kəndi Qora-dan köçüb gəlmişdir. Osmanalılar Qora kəndinə Tür-kiyədən gəlmişlər. Nəslin yaradıcısı Alı kişidir.
 6. **Gəncəlilər.** Bu nəsil Muğanlıya Dəmirçilər kəndindən köçüb gəlmişdir. Gəncəlilərin Dəmirçilər kəndinə Gən-cə şəhərindən gəldiyi ehtimal olunur. Nəslin yaradıcıları Daşdəmir kişi və Abdulla kişi hesab edilir. Daşdəmir kişinin törəmələri Muğanlı kəndinə köçmüş, Abdulla kişinin törəmələri isə Dəmirçilər kəndində qalmışlar. 1950- ci illərdə Abdulla kişinin törəmələri Mixaylovka kəndinə köçmüş və 1988- ci ilə qədər Petrovka və Mixaylovka kəndlərində yaşamışlar.
 7. **Söyxanlılar.** Bu nəsil Muğanlıya Mollaeyub kəndindən köçüb gəlmişdir. Söyxanlılar əslən Şəkidən olub, Hü-seyin xanın nəslindəndir. Mollaeyub kəndinə Musa və oğlu Mustafa gəlmişdir. Hər ikisi bu kənddə rəhmətə getdikdən sonra yetim qalan uşaqlar Muğanlı kəndinə köçürülmüşdür. Bu nəsildən olan haqqa bağlı *Uzun Məhəmməd*in eldə hörməti böyük idi.
 8. **Dərzilər.** Bu nəsil Muğanlıya Sadaxlıdan köçüb gəlmişdir. Dərzilər Sadaxlıya Qazağın Salahlı kəndindən köçmüşdür. Nəslin yaradıcısı Dərzi Alı hesab edilir.
 9. **Lejvəndlilərər.** Bu nəsil Muğanlıya Qamışlı kəndindən, Qamışlı kəndinə isə Marneulinin Lejvəndlilər kəndindən köçmüşlər. Lejvəndlilər nəslə əslən Qazax rayonunun II Şıxlı kəndindən olmaqla, Muğanlı kəndinə bu nəsildən ilk gələn Lejvənd Məhəmməd olmuşdur.

Muğanlıda yaşayan əhali əsasən maldarlıqla, qoyunçuluqla, əkinçiliklə və meşə təsərrüfatı ilə (ağac materialı istehsalı, ağac kömürü istehsalı ilə) məşğul olmuşdur.

Məşəliklərdə bitən yabanı meyvə və giləmeyvələrin əhali-nin dolanışığında böyük rolu olmuşdur. Lakin get-gedə me-şələrin qırılaq azalması xalqı başqa işə, gil torpaq sat-mağa və dulusçuluğu inkişaf etdirməyə məcbur etmişdir.

Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra düzgün siyasət aparılmaması Muğanlıda vəziyyəti ağırlaşdırmışdır. Yaşayış tərzinin pisləşməsi, torpağın azlığı, kənd əhalisinin sürətlə çox-xalması, ziyalı və ağsaqqalların repressiya qurbanına çevril-məsi bir çox ailələrin köçüb getməsinə səbəb olmuşdur.

1930-37- ci illərdə bu kənddən doqquz nəfər tutularaq Si-birə sürgün edilmiş, mal-qarası, atları və qoyun sürüləri mü-sadirə edilmişdir. Halbuki bu var-dövlət alın təri ilə, halal zəhmətlə qazanılmışdı. Tutululardan yeddi nəfəri Yekə-əhmədliyə, iki nəfəri (**Səməd Həmidov, Osman Daş-dəmirov**) isə Gəncəlilərdən idi.

Böyük Vətən müharibəsi başqa kəndlər kimi Muğanlıni da başsız (kişilərsiz) qoymuşdur. Ağır müharibə illərini məta-nətlə, dözümlə yola verən Muğanlı camaatı müharibənin so-nunda bir çox igidlərinin geri dönmədiyinin şahidi olmuşdur. Müharibəyə öz qoçaq və igid oğullarını göndərən Muğanlı camaatının geri dönmələri yaralı və əsir düşənlər oldu.

Ocaqqululardan İsgəndər, Qara Nəşif, Asdan; *Yekəəh-mədliyə* Sarı İşə, Kamil, Həməzə, Alı; *Söyxanlıdan* Hüm-bət, Mustafa; *Dəlləkliyə* Dəllək İrvaham; *Gülməmmədliyə* Hüm-bət, Əmir, Möhübbət; *Asdanınöyündən* Həməzə, Osan, İsmeyil; *Lejvəndliyə* Omar, Mahmud; *Kələşdiyə* Mə-həmməd; *Cilvələrdən* Mustafa, Paşa, Hasan; *Osmanlılar-dan* Sarı Qasım; *Gəncəlilərdən* Bıqlı İrvaham, Şeyranlıdan Hasan, İsmeyil; *Dərzilərdən* Məmməd; *Molla Usufi* İslam; *Xəmmədlərdən* Usuf; *Omarlardan* Qara Alı müharibə iştirakçıları idilər.

Muğanlınin əksər oğulları geri qayıtmadı. Bunlar: Yekəəh-mədliyə *Hümbət*; Ocaqqululardan *Usuf, Nəbi, Qurban, Xəlil, Bayram, Əhməd*; Qaraməmmədliyə *Alı, Usuf*; Osmanlılardan *Mustafa, İsmeyil*; Dərzilərdən *Məhəmməd, Mahmud*;

Şeyranlıdan *Sirac, Mahmudalı*; Gülməmməd-lidən *Nəsib*, Molla Usufludan *Qara Mahmud* ; Söyxanlıdan *Əhməd* idi.

Muğanlı kəndində ilk kolxoz 1935- ci ildə Yekəəhmədlilər tərəfindən qurulmuşdur. Öz mal-qarasını dövlətə verən Yekəəhmədlilər bu bazanın əsasında kolxoz qurmuşlar və *Molla Osmanı* kolxoz sədri seçmişlər. Həmin il taxılçılıqda çox yüksək məhsuldarlıq əldə olunduğundan sonrakı il baş-qa tayfalar da kolxoza daxil olmuşlar.

Molla Osman tutulduqdan sonra Muğanlıda kolxoz sədri *Dəllək İrvaham* olmuşdur. O, oxumağa getdikdən sonra *Sa-rı Qasım* kolxoz sədri işləyir. Sonra yenə də Dəllək İrvaham kolxoz sədri olur. Müharibə başlayan kimi onu müharibəyə aparırlar və yerinə qardaşı *Dəllək İsmeyil* kolxoz sədri təyin edilir. Uzun müddət , yəni 1950- ci ilə kimi Dəllək İsmeyil kolxoz sədri işləmişdir. Deyilənə görə, bu dövrdə xalq pis yaşamamışdır. Lakin, 1950- ci ildə Saatlı və Muğanlı kolxoz-larının birləşdirilməsi heyvandarlıqda və bitkiçilikdə məhsul-darlığın aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur. Həmin il kolxoz sədri Saatlıdan *İsə kişi* seçilmişdir. İsə kişidən sonra isə kol-xoz sədri 1956- cı ildə Dəlləklilərdən *Şərif müəllim* olmuşdur. Kolxoz rəhbərliyinin sonrası belədir:

Dəllək İrvaham, Saatlıdan *Mustafa müəllim*, Dəlləklidən *Şərif müəllim*, Yekəəhmədlidən *Hümbət kişi*, Osmanalından *Mədəd kişi*, Gəncəlidən *Nəbi kişi*.

Müharibədən sonrakı illər (1951-60- cı illər) Muğanlı kəndi-nin əhalisi üçün çox ağır keçmişdir. Ərazinin dağlıq olması, meşələrdən istifadənin qismən qadağan edilməsi, torpaq-larda məhsuldarlığın aşağı düşməsi, münbit torpaqların ol-maması bir çox ailələrin köçüb qonşu rayonlara, o cümlə-dən də Ermənistan SSR- in Kalinino (Voronsovka) rayonu-nun müxtəlif kəndlərinə getməsinə səbəb olmuşdur. Geridə qalan əhali isə odun, pastorpağı, cır meyvə və giləmeyvələr satmaqla birtəhər dolanmışlar. 1975- ci ildə altı kənd (Saatlı, Muğanlı, Sakira, Qora,

Qamışlı, Lök Candar) bir sovxoz– təsərrüfatda birləşdirilmişdir. Direktor vəzifəsinə Saatlı kən-dindən *Əsgər müəllim* təyin edilmişdir. Əsgər müəllim 1990- cı ilə kimi fasilələrlə də olsa bu sovxozu başçılıq etmişdir.

Muğanlı camaatı yaylağa əvvəllər Gülümbulağına, sonra-lar isə Öyriqara çıxardı.

Kolxozların birləşdirilərək sovxoz yaradılması da Muğanlı kəndinin əhalisi üçün yaxşı nəticə verməmişdir. Belə ki, yaradılan sovxozda əməkhaqqı çox aşağı olmuşdur (orta ay-lıq əməkhaqqı 18-20 manat). 70- ci illərin əvvəlindən baş-layaraq kənddə əsas işçi qüvvəsi olan kişilər qazanc dalın-ca Rusiya və Qazaxstana getməyə məcbur olmuşlar.7- 8 ay ağır zəhmətlə ailədən uzaqda qazanılan pulların hesabına

Muğanlı kəndində maddi durum normallaşmağa başladı. Bu vaxtdan başlayaraq əhalinin güzəranı yaxşılaşmış, ikimərtə-bəli evlər tikilmiş, iki evdən birində minik maşını olmuşdur.

1980- ci ildən başlayaraq yaxşı güzəran görən Muğanlı kəndinin camaatı öz intellektual səviyyəsi ilə də seçilirdi. Bu kənddən ali təhsilli müəllimlər, həkimlər, aqronomlar, zo-omühəndislər, mühasiblər, orta ixtisas məktəblərini bitirmiş çoxlu sayda ixtisaslı mütəxəssislər çıxmışdır.

XX əsrin əvvəllərində və Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Muğanlı kəndində ilk dəfə savadsızlıqla mübarizə aparan *Xoca Usuf Əfəndi* olmuşdur. Öz evində məktəb açan Usuf Əfəndi şagirdlərinə islam dini ilə yanaşı təbiət elmlərini, ri-yaziyyatı da öyrətmişdir. Mühəribədən sonra Canbaxca çö-kəkliyində olan əksər mollalar onun yetirmələri idilər. O, əs-lən Türkiyənin Trabzon vilayətindən olmaqla Başkeçid ra-yonunun Hamamlı kəndində məskunlaşmışdı. 1900- cü illə-rin əvvəlində Muğanlıya köçmüş, ömrünün axırına kimi bu-rada yaşamışdır. Usuf Əfəndi həm də xeyirxah, kasıblara əl tutan bir insan idi. Onun vəsaiti

hesabına kasıbların uşaqlarına sünnət toyunun edilməsini çoxları xatırlayır.

Xocanın məktəbindən sonra Muğanlıda məktəb Ocaqqulu-larda *Məhəmməd* kişinin, Söyxanlıda *Hümbət* kişinin, As-danınöyündə *Asdan* kişinin, Yekəəhmədlilərdə *İbrahimxəlil* kişinin evində açılmışdır. 1935- ci ildə kolxoz sədri olan Mol-la Osmanın rəhbərliyi ilə kənd camaatı öz vəsaiti hesabına Yekəəhmədlilərin xırman yerində məktəb tikirlər. Bu məktəb Yekəəhmədlilərdən olan Həmzə kişinin evinin arxasında yerləşirdi. Sonralar məktəblilərin çoxalması nəticəsində *Dəl-lək Hidrisin*, *Hümbət* kişinin, *Avdı* kişinin, *Ədil* kişinin, *Qasım* kişinin, *Məmdü Məhəmmədin*, *Dərzi Məmmədin* evində də dərs keçilmişdir. Mütü müəllimin təkidindən sonra şagird-lərin çoxluğunu nəzərə alan Dmanisi rayon maarif şöbəsi 1964- cü ilin ortalarında birinci məktəb binasının yaxınlığında ikinci binanı tikir. Muğanlı kəndinin əhalisinin çoxalması, Saatlı, Dəmirçilər, Mixaylovka, Petrovka, Qızıldaş, Sa-rıyal, Qamışlı, Lök Candar kəndlərindən olan şagirdlərin də bu məktəbdə oxuması yeni məktəbin tikilməsini zəruri edir-di. Bu kənddə gen-bol orta məktəb binası, nəhayət, Sov. İKP- nin XXIV qurultayına müraciətdən sonra 1975- ci ildə Saatlı və Muğanlı kəndlərinin arasında yerləşən ərazidə tiki-lib, istifadəyə verildi. Bu məktəb binası üçmərtəbəli olmaq-la, müasir standartlara cavab verirdi.

Muğanlıda ilk məktəb direktoru Qazağın Ağköynək kəndin-dən olan **Məmmədov İslam** təyin edilmişdir. Bu kənddə Qazaxdan Mustafa müəllim, II Şıxlıdan Kamal müəllim, Fəxrənsə müəllimə, İmamalı müəllim dərs demişlər.

Müharibə başlayanda Arxlıdan Camal müəllim, sonra isə Tiflisdən Səriyyə müəllimə məktəb direktoru işləmişdir. 1946- cı ildə Muğanlı məktəbinin direktoru Aşağı Oruzman-dan Cəfər Əliyev olmuşdur. 1959- cu ildə Yekəəhmədlilər-dən **Mütü Osmanov** məktəb direktoru təyin olunmuş və kənd köçənə kimi (1990- cı ilə kimi) işləmişdir.

Muğanlı məktəbinin ilk yerli müəllimi 1939- cu ildən işləyən **Həmzə müəllim** (Astanınöyü) və **Yunus müəllim** (Gülməmmədli) olmuşdur. 1941- ci ildə Gülməmmədlidən Ziyəd-din müəllim də bu məktəbə təyinat alır. Həmzə müəllim və Ziyəddin müəllim 1990- cı ilə kimi bu məktəbdə dərs demişlər. Son zamanlar Ziyəddin müəllim dərs hissə müdiri idi. Hazırda Azərbaycan dövlətçiliyinin quruculuğunda, elmində, ədəbiyyatının inkişafında əməyi olan Muğanlı məktəbindən çıxan ziyalıların təlim-tərbiyəsində, savad almasında Ziyəd-din müəllimin və Həmzə müəllimin də əməyi vardır.

Müharibə illərində Muğanlı məktəbində Şeyranlıdan *Abbas*, Saatlının Qəmələr tayfasından *Hümbət*, *Hajrəhim oğlu İsa* və *Yahya* qardaşları müəllim işləmişlər. Sonralar Muğanlı-dan və Saatlıdan yüksək bilikli müəllimlər çıxmışdır.

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, mən də bu məktəb-də iki il oxumuşam və kamal attestatı almışam. Mənim bu mövqeyə gəlib çatmağında ədəbiyyat müəllimlərim **İlyas Hüseynovun və Simnaz Məmmədovanın** əməyi böyük-dür. Mənə dərs deyən bütün müəllimlərimə minnətdaram!

İlk dövrlər Muğanlı kəndində orta məktəb olmamışdır. Əv-vəlcə yeddiillik, sonralardan 1968- ci ilə kimi səkkizillik məktəb olmuşdur. Səkkizilliyi bitirən şagirdlər təhsilini davam etdirmək üçün ya Dağ İlməzlisinə, ya da Hamamlıya getməli olurdular. Oxucular bilməlidirlər ki, Dağ Borçalının Loru ərazisində ilk orta məktəb yalnız **İlməzli** kəndində olmuşdur. Bu orta məktəb Azərbaycana çoxlu sayda bilikli alimlər, müəllimlər, tibb işçiləri, mədəniyyət və dövlət qulluqçuları verib. Azərbaycanın bütün ali təhsil ocaqlarında son dövrlərə qədər İlməzli orta məktəbinin adı fəxrlə çəkilərdi.

Məlum hadisələrdən sonra (1990- cı ildən sonra) Başkeçid (Dmanisi) rayonunun Muğanlı kəndində yerləşən bu üçmərtəbəli orta məktəbin düz 17 ildir ki, qapıları bağlı qalıb. Bu məktəbdə dərs keçilmir, şagirdlərin gülüşləri, hay-küyü eşidilmir, divar-

döşəmələr uçub-dağılır, yolları və cığırıları ot-alaq basıb. Məktəb
sanki sükuta dalıb:

Nədəndi yollarını ot-alaq basıb,
Görürəm başında dumanı, məktəb!
İnsanımı vəfasız, yoxsa dünyamı?
Qınaya bilmirəm zamanı, məktəb!

Sükuta dalıbsan, bağlı qapılar,
Dəyişib rəngini döşəmə, divar.
Dağılır, sökülür, uçur hər nə var,
Gürcülər daşıyır qalanı, məktəb!

Səs-səmir kəsilib otaqlarından,
Heç kəs halı deyil qovaqlarından,
Çantalar asılmır budaqlarından,
Görmürəm qaçanı, qovanı, məktəb!

Haqqı-ədaləti tutardın üstün,
Müəllimlərinin sözləri ötgün,
Uşaqlar varıydı dəcəl, ərköyün,
Düz yola çəkərdin azanı, məktəb!

Biz dərəcə gedəndə bayram olardı,
Siniflərin gülüşlərlə dolardı.
Heyif indi şagirdlərin kənardı,
Çalır qəm üstündə kamanı, məktəb!

Mütü, Simnaz, Nərimanın yaralı,
Ənvər, Muxtar, İbrahimin aralı,
Səyyad, Rəhim sənirləydi arxalı,
Saxlayır Əsmərin peymanı, məktəb!

Qocaltdı Tamara, Lenanı qürbət,
Qalıb Kamil, Məmməd, Yaqubun həsrət,

Mamed, Vahidlərin axtarmır şöhrət,
Simnaz yada saldı olanı, məktəb!

Baxşəli, Minavar, Sürayyə, Tamam,
Bayram, Sabir, Zahid soruşur, müdam,
Musa, Niyazalı deyir ki, yadam,
Görmürsən gözləri dolanı, məktəb!

Dözmədi Ziyəddin, Həmzə, Şərifin,
Əvdiləz, Mustafa dönərdi yəqin!
Əsgər, Mayıl, Mamed, Bilal həsrətin,
Yazıram birbəbir solanı, məktəb!

Şan-şöhrətin yayılmışdı hər yana,
Bilik verdin, savad verdin Alxana!
Kor olsun gözləri, kim səni dana,
Sən şair eylədin Alxanı, məktəb!

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, tək Muğanlıyı yox, eləcə də Canbaxça elini, Dağ Borçalını Aran Borçalıda tanıtdıran **Dəllək İsmeyil** (İsmeyil) və onun qardaşı **Dəllək İbrahim** (İrvaham) olmuşdur. Dəllək İsmeyil atası Dəllək Məhəmməddən öyrəndiyi dəl-klik sənəti ilə Borçalıda çoxlu sayda ünnət toyu çalıbdı!... Hamı bilməlidir ki, ağır müharibə illərində (1941-45- ci illərdə) Dəllək İsmeyil Başkeçid, Bolnisi rayonunun bütün kəndlərini və eləcə də Qaraxaç yaylağına çıxan Qarayazı və Qaraçöp ellərinin dəyələrini atla gəzərək, təmənnəsiz sünnət toyu çalmışdı. Bu oğlanların çoxu oxuduqdan sonra Azərbaycanda qala-raq, respublikanın inkişafında öz töhvələrini vermişlər. Həmin insanlar da övladlarına sünnət toyunu çaldırmaq üçün öz doğma kəndlərinə qayıtmış və sünnət toyunu məhz Dəl-lək İsmeyilə çaldırmışlar.

Xalqın güzəranı yaxşılaşdıqdan sonra da Dəllək İsmeyil xeyirxah əməllərindən əl çəkməmişdir. Həmişə kasıb-kusuba əl tutmuş, kasıb uşaqlarına sünnəti təmənnəsiz etmişdi.

Dəllək İsmeyil və Dəllək İrvaham uzun müddət Muğanlı və Qamışdı kolxozlarına rəhbərlik etmişlər. Elin sayılan kişilərdən olmuşlar.

Haqqa bağlı, el ağsaqqalı Dəllək İsmeyil 1983- ci ildə 93 yaşında Muğanlı kəndində rəhmətə getmiş və Saatlı kəndinin qəbiristanlığında dəfn edilmişdir.

Hazırda dəlləklik sənətini Dəllək İsmeyilin oğlu **Dəllək Hid-ris** davam etdirir. O, Bakıda, Azərbaycanın bir çox bölgələrində, Borçalıda sünnət toyu çalaraq, çox böyük xeyriyyəçilik işi görür. Kasıbların uşaqlarına öz elində sünnət toyunu həmişə təmənnəsiz etmişdir və edir.

Muğanlı kəndində mərd, mübariz, bir sözü iki edilməyən qoçaq insanlar çox olmuşdur. El içində **Uzun Omar** adnan tanınarmış. 300 kq- dan ağır çuvalı təkbaşına arabaya yükləyərmiş. Muğanlı kəndinin qocalarının dediyinə görə, Sadaxlı kəndində Uzun Omar çox böyük bir çuvalı təkbaşına yerdən qaldırmış və bir pəhləvanı mat-mətəl qoymuşdur.

Yeri gəlmişkən deməliyəm ki, Muğanlıda tanınmış, erməni-lərə qan udduran kişilər çox olmuşdur. Onlardan biri **Avdilla kişi** olmuşdur. İstərdim ki, onun bir qoçaqlığını danışım:

– 1905- ci ildə Avdilla kişi beş-altı yoldaşı ilə Gümrüdən (Leninakandan) öküz arabaları ilə qayıdırmış. Ermənilər on-ları Boz Yoxuşda, Yelli dərədə öldürmək istəsələr də yerli camaat imkan verməmişdi. Muğanlılar Dirəhlilərin yaylası-na çatanda (Qaraxaçın belində) onların qabağını ermənilər yenidən kəsir. Beşatılanı onlara tuşlayaraq, öküzləri əllərin-dən alırlar və bir erməniyə göstəriş verirlər ki, öküzləri apar-sın. Qalan ermənilər isə Muğanlıdan olanları yaylada yerlə-şən daxmaya salaraq, qollarını bir-bir bağlamağa başlayır-lar. Arada fürsət tapan Avdilla kişi öz xəncərini qapının sü-əsinə sancır. Muğanlıdan olanlardan biri ermənicə bildiyin-dən eşidir ki, ermənilər onları sıraya düzərək, beşatılanı on-ların üzərində sınaqdan keçirəcəklər. Öyrənmək istəyirlər ki, bir güllə neçəsinin bədənindən keçəcək. Bunu eşidən Av-dilla kişi deyir ki, bir təhər qolunuzu açmağa çalışın. Məlum olur ki, Kələşdilərdən olan Məmməd kişinin qolu açıqdır, çünki o, təkqollu idi. Məmməd kişi bir təhər yoldaşlarından birinin qolunu açır, o, da geridə qalanların köməyinə çatır. Bütün dustaqların qolu açılır və Avdilla kişi qəflətən erməni-nin üstünə atılır. Bıqlı Osman sancılmış xəncəri qoparır və bir erməninin qarnına soxur. İki ermənini öldürürlər. O biri erməninin də əlindən silahını alaraq, o qədər döyürlər ki, özündən gedir. Muğanlılar elə bilirlər ki, o da ölüb. Sonra Təhnəli yaylasını keçib getmək üzrə olan, öküzləri aparan erməninin dalınca beşatılanı ata bilən rus Hübət atəş aç-mağa başlayır. Güllələncəyindən qorxan erməni öküzləri qoyub qaçır.

Avdılla kişigil öküzləri qabağına qataraq ora-dan uzaqlaşırılar. Bir azdan duyuq düşən başqa ermənilər Avdılla kişigilin arxasınca düşürlər. Qaraqala və Qaraisə kəndlərindən köməyə gələn azərbaycanlılar muğanlıları təh-lükədən qurtarırlar.

Avdılla oğlu Məhəmməd

ə ermənilərə qarşı mübarizə aparır. Çox qoçaq və qorxmaz olan u kişi də atası kimi el içində ad çıxartmışdı. Avdılla oğlu Məhəmməd ermənilərə qarşı mübarizəsini son övrlərə kimi davam etdirmiş, çoxlu əhrəmanlıqlar göstərmişdir. Onun göstərdiyi qəhrəmanlıqlardan bir das-tan

bağlamaq olar.

Avdılla oğlu Məhəmməd 1906- cı ildə Muğanlı kəndində anadan olmuşdur. Ruhani təhsili alan bu insan Muğanlı kəndində uzun müddət ferma müdiri işləmiş, 1990- cı ildə məlum hadisələrdən sonra Azərbaycana pənah gətirmiş, 1995- ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Mən istərdim ki, onun iştirak etdiyi iki hadisəni danışım:

– Muğanlılar Gülumbulağında qoyun otarırmışlar. Ferma müdiri Avdılla oğlu Məhəmməd imiş. Günlərin birində Noylu bulaqda ermənilər onun oğlu Avdıllanın başını yarırlar. On-suz da ermənilərdən yanıqlı olan Muğanlının çobanları əlinə keçən erməni çobanlarını döyüb, Sarı bulaqdan aşağı qo-vurlar. Tarpın üstündən, Oy dərəsi tərəfdən (Kəpənəkçi yur-du tərəf) döyülən ermənilərin köməyinə iki maşın Nəraşen kəndinin biçinçiləri gəlir. Avdılla oğlu Məhəmməd başda ol-maqla, çobanlar bir an içində biçinçilərin üstünü alırlar. Və-ziyyətin pis olduğunu başa düşən ermənilər geri çəkilməyə məcbur olurlar. Səhərisi günü Kalininodan üç milis işçisi yaylağa gəlir, baş vermiş hadisəni araşdırmağa başlayır. Onlar Avdılla oğlu Məhəmmədi izahat vermək üçün aşağı çağırırlar. Avdılla oğlu Məhəmməd qatırı

belinə bağlayır və qoşalülə tufəngini götürərək aşağı enir. Gedərkən tapşır ki, uşaqlar bağlı itlərin yanında dursunlar. Milislər onu tutmağa cəhd etsə, güllə atacaq. Onda Muğanlı sürülərinin itlərini buraxsınlar, Saatlı sürülərinin itlərini isə açmasınlar. Əgər bütün itləri açsalar itlər boğuşacaqlar, bu isə ermənilərin əli-nə fürsət salacaq. Gedərkən hər ehtimala qarşı çobanlara ayıq-sayıq olmağı tapşır.

Bir azdan o, milis işçiləri ilə geri dönür. Bir erkək kəsdirir, onları qonaq edir. Milis işçiləri izzətlə yola salınır. Həmin gündən Avdilla oğlu Məhəmmədə ermənilər «Sultan Suley-man» adını verirlər.

– Axcalıda, tarpın üstündən eşşəklə aşağı enərkən Yekə-əhmədliyərdən olan Suleyman kişiye qəflətən ermənilər hü-cum edirlər. Qollarını iplə möhkəm bağladıqdan sonra ara-baya uzadaraq İlməzli kəndi istiqamətində hərəkət edirlər. Yolda ermənilərlə Avdilla oğlu Məhəmməd qarşılaşır. O öz atını arabanın yanından sürərkən zəif inilti eşidir. Diqqətlə baxdıqdan sonra Suleyman kişini tanıyır. Özünü itirmədən əlində olan şallaqla ermənilərin üstünə düşür, onları pərən- pərən salır. Lakin Suleyman kişini ermənilərin əlindən ala bilmir. Geri, İlməzliyə dönür. Yaxın dostu Nazar İbrahimin evinə gəlir. Məsələni ona danışır.

Ermənilər İlməzlinin bərabərinə çatanda iki mərd insan on-lara qəflətən hücum edir və Suleyman kişini erməni əsirli-yindən azad edir.

Əslən Muğanlı kəndindən olan savadlı insanlar çoxdur. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin quruculuq işlərində bu in-sanlar vicdanla çalışır, öz savadını və iş təcrübəsini milləti-mizin firavanlığı və

gələcəyi uğrunda əməli surətdə istifadə edirlər. Muğanlılar həmişə bu insanlarla fəxr etmişlər:

Yasin Ali oğlu Qaraməmmədli.

zərbaycan Milli efirində, ekranında 40 lən artıq səsi gələn tanınmış siyasi ic- alçımız Yasin Qaraməmmədli 1938- ildə Muğanlı kəndində kəndli ailəsin- ı dünyaya göz açıb. İlk səkkizillik təh- li öz doğma kəndi olan Muğanlıda al- ışıdır. Tələbəlik illərində babasının adı ı «İsmayilov» soyadını daşımışdır.

Özü xatırlayır ki, yaş kağızında fəmiyyə göstərilmədiyindən, 1954- cü ildə kənddə səkkizillik məktəbi bitirdikdən sonra az-çox ağıl kəsənlərin məsləhəti ilə təhsilini pedaqoji mək-təbdə davam etdirmək qərarına gəlir. Rayon pasport şöbə-sində 16 yaşının hələ tamam olmadığını söyləyib, gözləməyi məsləhət görürlər. Muğanlı kəndindən rayon milis şöbəsin-də işləyən Şeyranlı nəslindən olan Kazım kişi uşağın «Əla» qiymətlə oxuduğunu, atasının Böyük Vətən müharibəsində həlak olduğunu, indi təhsilini Azərbaycanda davam etdir-mək istədiyini söyləyib, Başkeçid rayon milis şöbəsinin pas-port bölmə rəisini «insafa gətirir». Lakin yaş kağızında nə fəmiyyə, nə də doğum günü göstərilməmişdi. Beləcə razılaşırlar ki, təvəllüdü doğum şəhadətnaməsinin verildiyi 1938- ci il dekabrın 1- i göstərsin, soyadı isə babasının adı ilə «İsma-yilov» kimi qeyd olunsun...

Yasin müəllim danışır ki, evə çatan kimi nənəm Fatma (Qara Fatma) qarıya : «Nənə, fəmiyyəmə İsmayilov oldu!» deyəndə qarı fikrə gedir. O, oğulları kimi (Yasin müəllimin atası Ali və əmisi Yusif 1941- ci ilin payızında bir bazar er-təsi cəbhəyə yollanmışlar və qayıtmamışlar) əri İsmayıl ki-şini də cavan itirmiş, əvvəlcə özünün, sonra da oğlunun

övladlarını min bir əzab-əziyyətlə böyütməli olduğundan, nəvəsinin sevincək xəbərinə kənddə zərb- məsələyə çev-rilən belə bir cavab verir:

– Bıyy, əzizin ölsün! İsmayıl rəhmətliyin adıdı, 35 yaşında nakam getdi, bu «of» nə idi adına yapışdırdınız?!...

Aradan 20 il keçəcək, bu vaxt ərzində Yasin İsmayılov Mar-neuli pedaqoji məktəbini, ardınca Azərbaycan Dövlət Peda-qoji Universitetinin tarix-filologiya fakültəsini «əla» qiymətlə bitirəcək, Azərbaycan SSR Dövlət Radio və Televiziya Ve-rilişləri Komitəsinə dəvət olunacaq, ölkəmizin ilk siyasi ic-malçıları Qəmbər Hüseynov, Şirməmməd Hüseynov, Bilal Muradov, Həmid Əliyev, Murtuz Ələsgərov, Seyfəddin Qən-dilov və başqaları ilə birlikdə ölkəmizin və dünyanın siyasi həyatını araşdırıb, Azərbaycan dinləyicilərinə izah edəcək, amma nənəsinin: «Bıyy, əzizin ölsün! Bu «of» nəydi?» ya-nıqlı nidası beynindən çıxmayacaq. Nəhayət, 1975- ci ildə Böyük Vətən müharibəsində qələbəmizin 30 illiyini bəhanə edərək, müharibədən qayıtmayan ata və əmisinin xatirəsinə onların tanındığı Qaraməmmədli nəslinin adını soyad kimi bərpa etməyə icazə istəyir. Bunun üçün rayon partiya komi-təsindən tutmuş respublika təşkilatlarınadək müxtəlif instan-siyalara müraciət etmək lazım gəlir. O vaxt belə bir əməliyyat nə qədər çətin olsa da Yasin müəllimin artıq tanınmış si-yasi icmalçı nüfuzu, fikrini əsaslandırma bilməsi öz bəhrəsini verir, fəmiliasını rəsmən ilk milliləşdirənlərdən olur...

Yasin müəllim pedaqoji fəaliyyətə özünə çox doğma olan müəllimlikdən başlayıb. Görünür, həm orta, həm də ali pe-daqoji təhsili şüurlu seçmiş imiş. O, əvvəlcə Saatlı rayonu-nun Krasnoselsk orta məktəbinin Rus və Azərbaycan böl-mələrində tarix və Azərbaycan dili-ədəbiyyatı müəllimi kimi pedaqoji praktika keçsə də, tezliklə Bakıya qayıdaraq elmi fəaliyyətə başlamağı qərara alır. Borçalının görkəmli ziyalı alimi Camal Mustafayevin məsləhəti ilə Azərbaycan EA- nın Fəlsəfə bölməsinin dissertantı olur və 1964- cü il noyabr ayının 2- dən

milli radiomuzda əvvəlcə tərcüməçi, sonra isə siyasi icmalçı kimi fəaliyyətə başlayır, şərhçi, şöbə müdiri, baş redaktorun müavini vəzifələrində çalışır.

Yasin müəllim eyni zamanda elmi tədqiqatlar aparır, ali məktəblərdə, o cümlədən, doğma API- də fəlsəfi fənlərdən dərs deyir. 1978- ci ildə «Bədii xarakter anlayışı» mövzu-sunda dissertasiya müdafiə edərək, fəlsəfə elmləri namizə-di alimlik dərəcəsinə alır. 20 il işlədiyi Azteleradiodan API- nin fəlsəfə kafedrasına dəvət edilir. 1984- cü ilin noyabrında müsabiqə yolu ilə kafedrada baş müəllim, sonra isə dosent vəzifələrini tutur, 1985-1990- cı illərdə həmin fəlsəfə kafed-rasının, sonra isə özünün təşkil etdiyi mədəniyyətşünaslıq kafedrasının müdiri (1991-1996) olur. 1996-1997- ci illərdə ADPU- da tərbiyə işləri üzrə prorektor işləyir.

Bütün bu müddət ərzində Azteleradio ilə əlaqəsini bir gün belə kəsmir, siyasi icmalçı kimi fəaliyyətini həm milli televizi-yada, həm də bütün ömrünü bağladığı Azərbaycan radio-sunda fasiləsiz davam etdirir. Yasin müəllimin bu sahədə əməyi hamı tərəfindən etiraf olunur. O, bunu özü üçün ən yüksək qiymət hesab edir. 2001- ci ilin iyulunda üzvü oldu-ğu Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin idarə heyəti tərəfindən beynəlxalq mövzuda şərhlərinə görə Həsən bəy Zərdabi adına mükafata layiq görülərkən jurnalist həmkarlarından biri ondan qəzetləri üçün müsahibə alır. Mükafatlara münasibətini soruşanda belə bir cavab eşidir: «Mənim ən böyük mükafatım efirdən səsimin gəlməyidir!»

Efir yoldaşları, başda milli radiomuza başçılıq edən xalq yazığımız Mövlud Suleymanlı olmaqla, hesab edirlər ki, Yasin Qaraməmmədlinin ağla və ürəyə yatımlı şərhləri və səsi efirimizə hədiyyədir...

Biz isə deyirik:

– Yasin müəllim elimizin adını uca edən ziyalımızdır!...

Yasin müəllim xalqımızın maarifləndirilməsində yalnız ali məktəb auditoriyası və efir vasitəsilə iştirak etmir. Onun sər-rast qələmi də millətimizin qulluğundadır. Respublikanın müxtəlif

nəşrlərində beynəlxalq həyata dair yüzlərlə məqalənin, «Riskin idarə olunmasında insan amili– psixoloji faktorlar» monoqrafiyasının müəlliflərindən biridir. «Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası»nın IX - X cildlərinin, «Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti»nin (1997), «Diplomatiya: ensiklopedik lüğət»in (2005) müəlliflərindəndir. Mənəvi tərbiyə silsilələri-nə həsr olunmuş «Davranış estetikası» kitabını ruscadan Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş (1978), orta məktəbin bir sıra tarix dərslərlərinin tərcüməsində fəal iştirak etmişdir. Bir alim, jurnalist, peşəkar tərcüməçi kimi əsas vəzifəsini hamı-mızın ulu ümumi sərvətimiz olan Azərbaycan dilinin gözəlli-yinin qorunmasında gördüyünü deyir.

Yasin Qaraməmmədli elimizin xeyir-şərindən qalmayan insandır. Hər belə görüşdə onun başına toplaşanlar hal-əhval tutub, böyük Vətənimiz Azərbaycanın, itirdiyimiz yurdumuz Dağ Borçalının və eləcə də onun ayrılmaz hissəsi olan Muğanlı kəndinin taleyini soruşurlar. Yasin müəllim isə bunun hamımızdan asılı olduğunu deyir, «El bir olarsa zərbi kərəm sındırar!» deyən xalqımızın müdriqliyinə söykənməyi məslə-hət görür.

Talib Molla Osman oğlu Mustafayev ali təhsilli hüquqşünasdır. O, 1936- cı ildə Gürcüstan SSR Başkeçid (Dmanisi) rayonunun Muğanlı kəndində anadan olmuşdur. 1943- cü ildə Muğanlı kənd səkkizillik məktəbinin birinci sinfinə getmiş, 1951-ci ildə səkkizillik məktəbi bitirmişdir. Talib Mustafayev təhsilini

davam etdirmək üçün Azərbaycan SSR İsmayılı ra-yonunun Baskal kəndinə gəlmiş, 1954- cü ildə həmin mək-təbi bitirmişdir. Talib Mustafayev 1954-1957- ci illərdə ordu sıralarında şə-rəflə qulluq etmişdir. Ordu sıralarında xidməti dövründə Ma-carıstan

Respublikasında Sovet müstəmləkə rejiminə qarşı üsyan qalxdığından, onun qulluq etdiyi hərbi hissə də bu üsyanın yatırılmasında iştirak etmiş, Talib Mustafayev Ma-carıstanda ağır yaralanaraq, qospitala düşmüşdür. O, ko-mandanlığın əmrini olduğu kimi yerinə yetirdiyinə görə yük-sək ordenlə təltif olunub. Ordudan tərxis olunduqdan sonra Litva Respublikasının Kaunas şəhərində yerləşən milis məktəbinə daxil olur, 1959- cu ildə milis məktəbini leytenant rütbəsi ilə bitirir. Təyinatı ilə Litva Respublikasında 5 il milis orqanlarında çalışdıqdan sonra 1965- ci ildə Gürcüstan Respublikasının Dmanisi rayonuna gəlir və bu rayonda iki il milis orqanlarında çalışır. 1967- ci ildə yenidən Litva Res-publikasına qayıdan Talib Mustafayev milis orqanlarında müxtəlif vəzifələrdə çalışaraq, polkovnik rütbəsinə kimi yük-səlmişdir. İşlədiyi müddətdə SSRİ- nin bir çox orden və me-dallarına layiq görülmüşdür. Hal-hazırda Litva Respublika-sında yaşayır və polkovnik rütbəsində təqaüddədir. Litvada- kı Azərbaycan diasporunun fəal üzvlərindəndir.

Yusifov Fəxrəddin Allahverdi oğlu

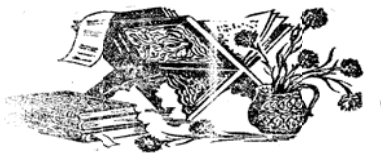
1956- cı ildə Gürcüstan Respublikasının Dmanisi rayonunun Muğanlı kəndində anadan olmuşdur. Orta təhsilini Muğanlı kəndində almış, orta məktəbi əla qi-y-nətlə başa vurmuşdur. Ali təhsilini H.Zərdabi adına Gəncə (Kirovabad)

Pedaqoji İnstitutunun Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsində almış, oranı da fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1977-1980- ci illərdə ixtisası üzrə təyinatla Füzuli rayonunun təhsil şöbəsinin sə-rancamına göndərilmiş, Böyük Bəhmənli kənd orta məktə-bində müəllim işləmişdir. 1980-1983- cü illər indiki ADPU- nun aspiranturasında istehsalatdan ayrılmaqla «Ədəbiyya-tın tədrisi metodikası» ixtisası üzrə (13.00.02) təhsil almışdır.

Fəxrəddin müəllim 1984- cü ildən Ədəbiyyatın tədrisi metodikası kafedrasında baş laborant kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır. O, 1988- ci ildə «Folklorun tədrisi prosesində şagirdlərin şifahi nitqinin inkişaf etdirilməsi (V-VIII siniflər) adlı namizədlik işini müdafiə edərək pedaqoji elmlər nami-zədi alimlik dərəcəsinə almışdır. Həmin dövrdən başlayaraq kafedrada müxtəlif illərdə müəllim, baş müəllim, dosent kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Ədəbiyyat tədrisinin ən vacib sahələri– klassik və çağdaş ədəbiyyatın tədrisi problemləri, fəal/interaktiv təlim üsulları onun axtarışlarının əsas obyektidir. İndiyə qədər Fəxrəddin müəllimin bu sahələrə dair xeyli məqaləsi və 5 vəsaiti çap olunmuşdur. «Orta məktəbdə S.Ə.Şirvani əsərlərinin dilinin öyrədilməsi» (metodik vəsait, Bakı- 2001), «Orta məktəbdə «Dastani-Əhməd Hərami»nin məzmununun öyrədilməsi» (metodik vəsait, Bakı- 2003), «Məktəbdə ədəbiyyat dərslə-rinin təşkili» (metodik göstəriş, Bakı- 2003), «Məktəbdə Nə-simi əsərlərinin məzmununun öyrədilməsi» (dərs vəsaiti, Bakı- 2004), «İfadəli oxu» (dərs vəsaiti, Bakı- 2006) və b. pedaqoji ictimaiyyət və məktəb müəllimləri tərəfindən rəğ-bətlə qarşılanmışdır.

Fəxrəddin müəllim hazırda ədəbiyyatın tədris metodikası kafedrasında dosent vəzifəsində çalışır. Ailəlidir, iki övladı var.

Kərəm Yusif oğlu Məmmədov

941- ci ildə Muğanlı kəndində anan olmuşdur. Elin sayılan oğulların an olan atası *Yusif (Usuf)* həmin il üharibəyə getmiş və qayıtmamışdır. Ona görə də Kərəmin böyüyüb-başa atmağında, ali təhsil almağında, ailə urmağında atalığı *Musa* kişinin böyük əvəzsiz əməyi olmuş, onun ögey olmasını

Kərəm hiss etməmişdir. Babası *Mehralı* kişininin və nənəsi *Ayşə* arvadın ona qarşı münasibətinin çox yaxşı ol-masını Kərəm həmişə xatırlayır və həmişə onlara Allahdan rəhmət diləyir.

Kərəm Məmmədov ilk təhsilini Muğanlı kəndində olan səkkizillik məktəbdə almışdır. 1957- ci ildə məktəbi bitirdikdən sonra təhsilini davam etdirmək üçün babası Mehralı kişi onu Qazax rayonunun I Şıxlı kəndinə gətirmiş və xalası oğlu «Tosu» ləqəbli Həsən kişinin evində yerləşdirmişdir. I Şıxlı kənd orta məktəbini Kərəm 1960- cı ildə yaxşı qiymətlərlə bitirmişdir.

1960- cı illərdə Muğanlı kəndindən Bakıya ilk gələn və bu şəhərdə əmək fəaliyyətinə başlayan gənclərdən biri də Kərəm olmuşdur. Şəhər həyatı, ağır əmək fəaliyyəti onun əz-mini qıra bilməmiş, işıqlı gələcəyə olan duyğuları daha da pərvazlanmış, ali təhsil almaq arzuları çiçəklənməyə başlamışdır. İşləyə-işləyə hazırlanmış, dəfələrlə Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsinə imtahan vermiş, lakin qəbul ola bilməmişdir. Kərəm Məmmədov bu uğursuzluq-dan sonra yenə də ruhdan düşməmiş, ali savad almağı düşünmüşdür. O, sənədlərini 1980- ci ildə Odessa Ali Mü-həndislər İnstitutuna vermiş, imtahanlardan yaxşı qiymətlər alaraq, instituta qəbul edilmişdir. İstehsalatdan ayrılmadan bu ali təhsil ocağında təhsilini başa vurmuş və 1986- cı ildə ali təhsilli mühəndis kimi Bakıya dönmüşdür.

Kərəm Məmmədov taleyini 1964- cü ildən «Xəzərdəniz-neftdonanma» İdarəsinə bağlamışdır. Bu idarədə matros kimi əmək fəaliyyətinə başlasa da, çalışqanlığı, işgüzarlığı nəticəsində gəmi kapitanı vəzifəsinə qədər yüksəlmişdir. Nəhayət, 1992- ci ildə o, «Xəzərdənizneftdonanma» İdarə-sində idarə rəisinin müavini təyin edilir. Bu vəzifədə Kərəm Məmmədov 1996- cı ilə kimi işləmişdir. 1996- cı ildən indiyə kimi yenə də göy dənizlərin qoynunda üzən bir gəminin ka-pitanıdır.

1990- cı il **20 yanvar** faciəsi Azərbaycan xalqının tarixində qanlı izlər buraxdı. Bir tərəfdən Qarabağ hadisələrinin geniş vüsət alması, digər tərəfdən də imperiya zəncirlərini qopa-rıb, qırmağa çalışan Azərbaycan xalqı yanvarın 19- dan 20- nə keçən gecə Sovet Ordusunun əsgərləri tərəfindən güllə-baran edildi. 20 yanvarda ölümündən qorxmayaraq imperi-yanın polad tankları ilə üz-üzə dayanan qəhrəman oğul və qızlarımızın xatirəsi unudulmazdır. Çoxlu sayda şəhid verən xalqımızın bu ağır günündə köməyinə ilk gələnlər sırasında «Xəzərdənizneftdonanma» İdarəsinin dənizçiləri də olmuş-dur.

Tarixi hadisələrin ayrı-ayrı epizodları zaman keçdikcə kiçi-lir, az maraq doğurur. Onun həqiqətləri, nəticələri isə daha iri planda görünür, yeni-yeni nəsillərin yaddaşında daim və-rəqlənir. 20 yanvar faciəsi zamanı «Xəzərdənizneftdonan-ma» İdarəsinin yeddi kapitanının birləşərək qərargah yarat-ması və tarana getməsi haqqında indiyə kimi dövrü mət-buatda çox yazılar getmişdir. Bu cəsur dənizçilər haqqında «Səhil» qəzetinin 2 №- li 20-26 yanvar 1993- cü il, «Xalq» qəzetinin 15 №- li 20 yanvar 2005- ci il, «Xalq» qəzetinin 20 yanvar 2006- cı il saylarında geniş məlumatlar verilmişdir.

Bu cəsur kapitanlardan biri də Kərəm Məmmədov olmuş-dur. «Xalq» qəzeti yazırdı ki, Kərəm Məmmədov həmin müdhiş gecəni belə xatırlayır:

– Yanvarın 19- da saat 16 radələrində bizim gəmi Nargin adası səmtində idi. Mərkəzi Komitənin binası qarşısındakı izdiham

aydın görünürdü. Bütün heyət göyərtədən şəhərə tamaşa edirdi. Bakı heç vaxt dənizdən belə sakit və kimsə-siz görünməmişdi. Dispetçerdən körpüyə yan almaq üçün icazə istədim. O, mənə reyddə lövbərə dayanmaq əmrini verdi. Gecədən xeyli keçmişdi. Şimal-şərq və qərb tərəfdən şəhərə yüksək sürətlə ordu yeridildi. Tanklar və digər hərbi maşınlar şəhərin mərkəzinə doğru irəliləyirdi. Şəhərin üs-tünə işıq saçan güllələr yağış kimi yağmağa başladı. Səhə-rə yaxın Bakı limanında gəmilərin sayı çoxalmağa başladı. Artıq yanvarın 20- də saat 10- da gəmilər özlərinə dəniz vağzal ətrafında daha yaxşı mövqe seçdilər. Əsas məqsəd dəniz hərbiçilərinin qarşısını almaq idi.

«Sabit Orucov» gəmisində qərargah yaradıldı. Artıq dəniz-çilər sahildən bütün xəbərləri ala bildilər. Kremlin general-ları dənizçilərimizə hədə-qorxu gəlir, gəmilərin yaratdığı blo-kadanı yarmaq üçün yollar axtarırdılar. SSRİ müdafiə na-zirinin müavini kontr-admiral V.Sidorovdan dalbadal xəbər-darlıqlar alırdıq. O, təcili olaraq Bakı buxtasını tərk etməyi tələb edirdi. Dənizçilərin tələbləri isə radiotelefon vasitəsilə buxtadakı bütün gəmilərin heyətlərinə çatdırılırdı. Beş mad-dədən ibarət tələb Sov. İKP MK-nın Baş katibi M.S.Qorba-çovun, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin sədri E.Qafarovanın və SSRİ Ali Sovetinin deputatı neftçi Qurban Abbasovun ünvanına göndərildi.

Mənim təşəbbüskarlığım və qətiyyətim nəticəsində dənizçilərimizin verdikləri «SOS» Bakı həqiqətini bütün dünyaya çatdırdı. «SOS»- un mənası belə açıqlanır:

– Dənizçilərin dilində «ölü dəqiqələr» deyilən bir termin var. Belə ki, hər saatdan bir 3 dəqiqə bütün dünyanın dəniz-çiləri yeni məlumatlar alırlar. Yanvarın 20- si səhər saat 11.30 radələrindən 21- nə keçən gecəyədək 4 dəfə təkrar olunan «SOS»- un ilk mətninin əks-sədasını bir saat keçən-dən sonra Kalininqraddan, Qara və Baltik dənizlərindən ve-rilən radioqramlardan alırdıq: «Qardaşlar, möhkəm dayanın, naviqasiya olmadığına görə Xəzərə üzə bilmirik». Yanvarın 21- də səhərə yaxın Sakit və Atlantik okeanlarında üzən dünyanın 50- dən artıq ölkəsinin gəmiləri

dənizçilərimizin səsinə səs verdilər. Bütün radioqramlarda bizimlə həmrəy olduqlarını, dərdimizə şərik çıxdıqlarını, qanlı faciənin bütün dünyaya çatdırılmasında kömək edəcəklərini bildirdilər. Tarixdə ilk dəfə idi ki, dünya dənizçiləri öz həmrəyliklərini belə mütəşəkkil nümayiş etdirirdilər.

«SOS»- un mətnini verməkdə isə çətinliklərlə rastlaşdıq. Səbəbi bu idi ki, donanmanın bütün gəmi radistləri rus mil-lətindən olan insanlar idi. Onlar «SOS»- un məzmununu oxuyan kimi imtina edirdilər. Axır ki, onlardan birini razı sala bildilər. O, da şərt qoydu ki, onun kimliyini, hansı gəmidən verdiyini heç kəs bilməsin.

Ölkədə radio-televiziya susdurulduğundan, gecə ikən Bakı buxtasını mühasirəyə almış hərbi gəmilərin hərəkətinə yol verməyən, Sovet ordusunun törətdiyi amansız qırğını və vəhşiliyi bütün dünyaya çatdıran Xəzər dənizçiləri oldular. «Xəzərdənizneftdonanma» İdarəsinin hərəkətdə olan irili- xırdalı gəmiləri yanvarın 20- də, günün ikinci yarısında artıq Bakı buxtasında idilər. Bunlardan 102- sinin aramsız həyə-can siqnalları şəhidlərimizi son mənzilə yola salana və daha sonrakı saatlaradək davam etdi.

Yanvarın 21- də dəniz qərargahından 73- cü kanalla Azər-baycan dilində bizə məlumat verdilər ki, Bayıl hərbi dəniz körpüsünə çoxlu şəhid meyidi gətirilir, dənizə tökmək üçün hərbi gəmilərə yüklənir. Onların cəsədini yandırır, izi itirmə-yə çalışırlar, törətdikləri qanlı cinayəti ört-basdır etmək istə-yirlər.

Bu acı, dəhşətli xəbərlərdən hiddətlənərək son çarə olan gəmi döyüşünə— *tarana* hazırlaşdıq. Bir neçə gəmi lövbəri qaldıraraq, döyüşə hazır dayandı. Bir sözlə, hərbi gəmiləri dənizə çıxmağa qoymadıq. Bunu görən hərbiçilər yeni bir hiyləyə əl atdılar. Bildirdilər ki, guya iki gəmi gecə növbəsi-nə gedir, onları buraxmaq lazımdır. Dənizçilərin möhkəm dayandıqlarını və onlardan rədd cavabını alan kontr-admi-ral V.Sidorov cinayət etməyə üstünlük verdi. Bizim dəniz-dən gələn «Aktau» yedək

gəmisini gülləbaran etdirdi. Gə-minin sualtı hissəsi deşilsə də heyətin fədakarlığı nəticəsin-də batmadı.

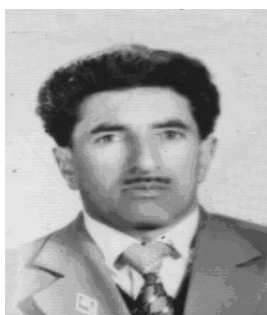
Bundan sonra Bakı limanına bir hərbi gəmi buraxdılar. Hər an döyüşə hazır olan gəmilərimiz güclü avtomat, raket atəş-lərinə məruz qaldı. Dənizçilərimizin cəsarəti, mətinliyi və ta-ran nəticəsində hərbi gəmi batmaq təhlükəsi qarşısında qa-laraq, atəşi dayandırdı. Taktikasını dəyişən kontr-admiral V.Sidorov bizimlə görüşmək məcburiyyətində qaldı. Yanva-rın 23- də xəbər gəldi ki, şəhidlərin dəfn günündən sonra dənizçilərin nümayəndələrini Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin sədri E.Qafarova qəbul edəcək. Gəmi komandirlərinin gizli iclasında Ali Sovetə getmək üçün yeddi nəfərdən ibarət nü-mayəndə heyəti seçildi. Mən də heyətə daxil idim.

Ali Sovetdə E.Qafarova ilə bərabər SSRİ xalq deputatları Tofiq İsmayılov, Arif Məlikov, Akif Əmənov, şeyxülislam Al-lahşükür Paşazadə və bir nəfər tanımadığım azərbaycanlı qadınla görüşdükdən sonra kontr-admiral V.Sidorovla gö-rüşdük. Onunla görüşümüz daha çox məhkəməyə oxşayı-r-dı, elə ilk andan hədə-qorxu gəlməyə başladı. Hərəkətləri-mizdə cinayət əməlinin olduğunu söyləyərək, bizi 9 ildən 15 ilə qədər həbs cəzasının gözlədiyini söylədi. Məni isə güllə-lətdirəcəyi ilə hədələdi. Qəti bildirdi ki, gəmilərin səsi kəsil-məlidir. Bakı buxtasında yanvarın 23- ü saat 24- dən fəvqə-ladə vəziyyət elan etdiyini dedi. Nəhayət, bizim təkidimiz ilə fəvqəladə vəziyyət yanvar ayının 24- ü saat 16- ya keçirildi.

Artıq fəvqəladə vəziyyət elan edildiyi vaxt çatdı. Xəzər Hər-bi Donanmasının gəmilərindən də güclü atəş açılmağa baş-ladı. Yeganə əlac lövbəri qaldırıb, açıq dənizə üz tutmaq idi. Belə də etdik. Sahildə hamımızı ciddi və amansız cəza, iş-gəncə gözləyirdi. Mən və bir neçə dənizçi yoldaşlarımızın təkidi ilə gəmiləri tərk etdik...

Kərəm Məmmədov və «Xəzərdənizneftdonanma» İdarəsi-nin dənizçiləri istilaçılar qarşısında sınımadılar, əyilmədilər, nəsilərə

qəhrəmanlıq nümunəsi göstərdilər, Azərbaycanın müstəqilliyinə yol açdılar.

Şərif İsmayıl oğlu Məmmədov

27- ci ildə Gürcüstan SSR Başke-
l (Dmanisi) rayonunun Muğanlı
ndində anadan olmuşdur. O, ilk
ısilini doğulduğu kənddə– Muğan-
a almışdır. 1941- ci ildə yeddi illik
ısilini başa vurduqdan sonra Baş-
çid Pedaqoji Texnikumuna daxil
ır və 1943- cü ildə təhsilini başa vu-
rur.

Həmin ilin sentyabrından Ermənistan SSR Kalinino ra-
yonunun Qızıldaş kəndində müəllim kimi pedaqoji fəaliyyətə başlamış, iki
aydan sonra həmin rayonun Mollaeyub (Evli) kəndinə müəllim
təyin edilmiş və bu kənddə bir il müəllim iş-ləmişdir.

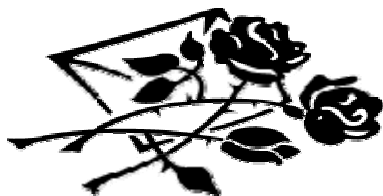
Şərif müəllim 1944- cü ildən Muğanlı kəndində kənd soveti-nin
katibi təyin edilir. O, 1951- ci ildə Dmanisi rayon partiya
komitəsində instruktör vəzifəsinə irəli çəkilir. 1956- cı ilin əv-
vəllərində rayon partiya komitəsinin qərarı və göndərişi əsa-sında
Şərif müəllim Muğanlı kolxozuna kolxoz sədri təyin edilir və
1961- ci ilə kimi bu vəzifədə çalışır. Bu müddət ər-zində kənd
əhalisi üçün əlindən gələn köməkliyi etmişdir. Muğanlı kəndində
klub binasını tikdirmiş, kənddə olan bir neçə yolun yenidən
qurulmasında onun böyük əməyi ol-muşdur. Kolxoz sədri işlədiyi
müddətdə təsərrüfatdan ayrıl-madan H.Zərdabi adına Kirovabad
(Gəncə) Pedaqoji İnsti-tutunun biologiya fakültəsində təhsilini
davam etdirmiş, bio-logiyanın sirlərinə yiyələnmişdi.

Şərif müəllim 1961- ci ildən Muğanlı kənd səkkizillik məktəbində biologiya müəllimi işləmişdir. O, sonralardan Muğanlı kəndində kənd sovetinin sədri, kolxoz sədri, 1977-1980- ci illərdə Muğanlı orta məktəbində tədris işləri üzrə dərş hissə müdiri, 1980-1983- cü illərdə Muğanlı sovetliyində kənd sovetinin sədri, 1983- cü ildən 1990- cı ilə kimi Muğanlı sov-xozunda baş aqronom vəzifələrində çalışmışdır.

Camaatın dediyinə görə Şərif müəllim işlədiyi müddətdə bütün vəzifələrin öhtəsindən layiqincə gəlmiş, xalqın etimadını qazanmışdı.

Şərif müəllim Muğanlı kəndində yaşadığı və işlədiyi vaxt ərzində bir el ağsaqqalı kimi ad çıxarmışdı. Bu insan elin görən gözü, düşünən beyni idi. İstər qan davalarının yatırılmasında, küsülülərin barışdırılmasında, istərsə də elçilikdə, toyda-şanda Şərif müəllim həmişə birinci olaraq irəli düşmüş, bütün mübahisəli məsələləri vaxtında və yerində həll etmişdi. O, həmişə cavanlara örnək olmuş, onları düz yola çəkmişdi.

1990- cı ildə Muğanlı camaatı köçdükdən sonra Şərif müəllim ailəsi ilə birlikdə Gəncə şəhərinə gəlmiş və burada məskunlaşmışdır. 2003- cü ildə Gəncə şəhərində vəfat etmiş, Xanlar rayon qəbristanlığında dəfn edilmişdir.

Muğanlı kəndinin sayılan-seçilən, el içində nüfuza malik adamları çox olmuşdur. Bu insanlar işlədiyi yerdən, tutduğu vəzifədən asılı olmayaraq, həmişə elin dərd-sərinə yaramış, elə arxa olmuşlar. Çoxları Dağ Borçalıda tanınmış şəx-siyyətlər idi. Bunlardan:

1. **Həmzə Mustafayev** – sovxoz direktoru, Dmanisi ra-
yon partiya komitəsinin məsul işçisi, fabri-
k direktoru, Muğanlı kolxozunun baş mühasibi.
2. **İsabalı Xəmmətov**– Kalinino rayonunun sosial təmi-
nat şöbəsinin müdiri.
3. **Mahmud Daşdəmirov**– Dmanisi rayonunun sosial təminat
şöbəsinin müdiri.
4. **Məhəmməd Xəmmətov**– sovxoz direktoru, baş zoo-
texnik.
5. **Mədət Əliyev** – kolxoz sədri, zootexnik.
6. **Nəbi Daşdəmirov** – kolxoz sədri, iş icraçısı.
7. **Hümbət Mustafayev** – kolxoz sədri, briqadir.
8. **Mütü Osmanov** – məktəb direktoru.
9. **Məhəmməd Ömərov** – iş icraçısı, briqadir.
10. **Abbas Bayramov** – baş mühasib, müəllim.
11. **Kazım Bayramov** – milis işçisi, meşəbəyi.
12. **Roza Nəzərova** – baş mühasib.
13. **Yahya Suleymanov** – iş icraçısı, mühasib, kənd so-
vetinin katibi.
14. **Qasım Əliyev**– rayon Xalq Məhkəməsinin üzvü, kol-
xoz sədri.
15. **Ziyəddin Suleymanov** – dərs hissə müdiri.
16. **Məhəmməd Nəsimov** – kənd sovetinin katibi.
17. **Mustafa Mustafayev** – kənd sovetinin katibi, təftiş
komissiyasının sədri, anbardar.
18. **İbrahim Mustafayev** – poçt rəisi.
19. **İsmeyil İsmayılov** – ferma müdiri.
20. **Kamil Məmmədov** – meşəbəyi.
21. **Xəlil Xəmmətov** – meşəbəyi.
22. **Mansır Mahmudov** – qaraj müdiri, mağaza müdiri.

Muğanlı kəndində haqqa bağlı adamlar çox olmuşdur. On-lardan biri də Kələşdilərdən olan **Əsgər** kişi idi. Çox əlitə-miz, qəlbinur,

gözüaçıq adam idi, haqqı nahaqqa verməzdi, düz yol göstərən bir el ağsaqqalı idi. Həmişə xalqı düz yola çəkər, cavanları haram maldan uzaq olmağa çağırırdı. Məhz haqqa bağlılığın nəticəsidir ki, əslən Muğanlı kəndin-dən olan **Nəbi Mustafa oğlu Mustafayev** 2006- cı ildə Həcc ziyarətində olmuş, bu kənddən olan ilk *Hacıdır*.

Muğanlı kəndində ilk sənətkar **Dərzi Alı** olmuşdur. O, Bor-çalıda çox məşhur dərzi idi. Tiflisdə, Sarvanda, Dəmyə Go-rarxında dərziilik etmişdir. Onun oğlu **Məhəmməd və Qaraməmmədlilərin Alı** Dağ Borçalıda tanınmış dülgər idilər. Son dövrlər bu kəndin ən yaxşı dülgəri Qaraməmmədlilərin Alının oğlu **Ənvər müəllim** idi. Hər üç sənətkarın düzəlttdiyi qapı-pəncərələr Muğanlı kəndində 1990- cı ilə kimi evləri bəzəyirdi.

Muğanlı kəndində el sənətkarları çox olmuşdur. İlk dəfə zurnanı bu kəndə gətirən Mehralılardan olan **Zurnaçı Məmməd** olmuşdur. **Qaraməmmədlilərin Alı** da yaxşı zurnaçı imiş. Hazırda onun şümşədi oğlu Ənvərin evində yadigar kimi saxlanılır.

Zurnaçı Məmmədin çoxlu sayda şəyirdləri olmuşdur. Bun-lardan **Zurnaçı Mahmud və Zurnaçı Osman** son illərə qədər elin toylarını yola vermişlər. Zurnaçı Mahmud sonralar Kalinino rayonunun Dəmirçilər, zurnaçı Osman isə Mixay-lovka kəndində kəndində yaşamışdır. Zurnaçı Mahmudun ilk ustadı Qaraməmmədlilərin Alı olduğu söylənilir.

Zurnaçı Məmməd güclü sənətkar olmuşdur. İndiyə kimi onun at minmiş bir gəlinə zurna vasitəsi ilə müraciət edə-rək, atdan düşüb o biri tərəfdən atı minməyini xahiş etmə-sini və gəlinin də bu xahişi yerinə yetirməsini bütün Can-baxça eli danışır.

Muğanlı kəndində sufiliyə qulluq edən, haqqa bağlı olan, Həzrəti Pirin, Mirhəməzə Seyid Nigarinin qəzəllərini əzbər-dən bilən meyxana ustaları var idi. Bunlar **Lejvənt Məhəmməd və oğlu Hümbət**, bacısı oğlu **İsgəndər, Mehralı kişi və zurnaçı Osman** idi. Bu meyxanaçılar tək Muğanlıda yox, eləcə də Başkeçid (Dmanisi) rayonunun başqa kəndlərində, Bolnisi və

Marneuli rayonlarında, Qaraçöpdə də məşhur idi-lər. Onlar nişanlarda, gəlinin və bəyin xına oynatma məra-simlərində, Peyğəmbərin mövlud gecələrində, bir çox başqa el şənliklərində çıxış edərdilər. Bu meyxanaçılarından el içində **«Göygöz İsgəndər»** ləqəbi ilə tanınan babam İsgən-dər kişi öz məlahətli səsi və sinədəftərliyi ilə tanınmışdı. Onun sinəsində 2000 beytdən çox qəzəl və qəsidə yatırdı. İsgəndər kişi haqqa bağlı bir insan idi.

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, **Lejvənt Məhəm-məd, bacısı Anaxanım arvad və bacısı oğlu İsgəndər kişi** el təbabətini yaxşı bilirdilər. Lejvənd Məhəmməd və İs-gəndər kişi yaz vaxtı təzyiqi olan insanlardan və eləcə də ciyər xəstəliyindən əziyyət çəkənlərdən, sətəlcəm olanlar-dan qan alardılar. Bu üsul geniş yayılmışdı və gözəl effekt verirdi. Lejvənd Məhəmməd gözəl təbib imiş. 1900- cü il-lərdə Muğanlıda həkim olmadığından, camaatın ağrıyan di-şini çəkir, anginanı (qlandı) neşlər vasitəsi ilə kəsməyi baca-rırmış, cərrahi üsulla müalicə edirmiş. Lejvənd Məhəmməd Hacı Mahmud Əfəndidən təriqət alıb, haqqa bağlı bir insan idi.

Son dövrlər eldə sınıqçı kimi **Ziyəddin Suleymanov və Havaxanım Nəzərova** məşhur idi.

Havaxanım Nəzərova həm də yax-şı çöpçü kimi Dağ Borçalıda ad çı-armışdı, el arasında **«Çöpçü Ha-axanım»** kimi məşhurlaşmışdı.

Havaxanım Mustafa qızı Nəzərova 1937- ci ildə Başkeçid rayonunun Muğanlı kəndində anadan olmuşdur. Hələ körpə ikən atası Mustafa kişi müharibəyə getmiş və qayıtmamışdı. Anası Məryəm arvad 6 uşağı tənliklə də olsa böyütmüş, onlara təlim-tərbiyə vermişdi.

1990- cı il məlum hadisələrindən sonra Havaxanım xalanın da ailəsi Bakı şəhərinə köçmüş və burada məskunlaşmışdır.

Hal-hazırda Bakı şəhərində ömrünün ixtiyar çağlarını ya-şaya-yaşaya yenə öz sevimli peşəsinin sahibidir və müraci-ət edənlərə öz köməkliyini əsirgəmir.

Elin qınaq obyektı olmayım deyə hörmətli şairimiz Salman Qazinin təkidi ilə və qaynanamın el içində böyük nüfuza, hörmətə malik olduğunu nəzərə alaraq, şəkilini kitaba ver-dim.

Çöpçülüklə Muğanlı kəndində *İsmaylova Gülavar* və *Məmmədova Niyar* da məşğul olurdular.

Muğanlı kəndində *Aşıq Muxtar* və qardaşı *Toyçu Mustafayev* yaşamışdır. Deməliyəm ki, aşıq Muxtar aşıq Hüseyn Sa-racılıya qulluq etmiş, onunla bir çox el şənliklərini, toyları yo-la vermişdi. Onun ilk ustadı isə el içində ad çıxarmış meşə-bəyi Abbas olmuşdur.

Gözəl təbiətinin, təmiz dağ havasının və eləcə də saf, dum-duru bulaqlarının olması Muğanlı camaatını gümrəh saxla- yırdı. Bu kəndin camaatına uzunömürlü camaat demək olar. Kənddə orta yaş həddi 80 - 85 il idi. Yüz yaşdan yuxarı ya-şamış insanlar Muğanlıda çox olmuşdur. Bunlardan: *Kələş-dilərdən* Omar kişi 130 il, Lejvənd Məhəmməd 120 il, bacısı Anaxanım qarı 116 il, Söylü Əliyeva 118 il, oğlu Alı Əliyev 100 il, *Ocaqqululardan* Hajalı Nəzərov 104 il, *Söyxanlı* Mə-həmməd kişi 100 ilə yaxın yaşamışlar.

Yekəəhmədlilərdən Gülavatın Mustafayeva 125 il, Xancı-ğaz kişi 120 il, Qizbəz Mustafayeva 110 il, Molla Osmanın oğlu Məhəmməd kişi 97 il yaşamışdır. Mamalarım Oysandıq və Əsmərin dediyinə görə Sayalı qarı, Sultan qarı (İbrahim-xəlil

yoldaşı), Əhməd kişi, Omar kişi, Ballı qarı da uzunö-mürlülərdən olmuşlar.

Mustafayeva Qizbəs

Mustafayeva Gülavatın

Hazırda yaşayan Allahverdi Usubovun, Yekəəhmədlilər qızı olan Fatma Nəsibovanın yaşı bir əsrə yaxındır.

Muğanlı kəndində qonaqpərvərliyi ilə seçilən insanlar çox olmuşlar. Onlar ləziz yeməyini, şirin tikəsini, xam yorğan-döşəyini həmişə qonaq üçün istifadə etmişlər. Kənddə öz qonaqpərvərliyi ilə **Molla Osman, Mehralı kişi, Dəllək İs-meyil, Dəllək İrvaham**, Ocaqqululardan **İsgəndər kişi, Qara Nəsif**, Nəsiflərdən **Vəli kişi**, Yekəəhmədlilərdən **Alı kişi**, Gəncəlilərdən **Bıqlı İrvaham**, Kələşdilərdən **Yekə Omar** və Söyxanlıdan **İbrahim kişi** seçilmişdir.

Bu kənd cakinindən birinin– *Qara Nəsifin* qonaqpərvərliyi haqqında Borçalıda çox danışıldığından, onun Saracılı aşığı Hüseynlə ilk görüşünü oxucuların nəzərinə çatdırıram:

– Bir dəfə Stepanavandan (Cəlaloğludan) qayıdan aşığı Hü-seyin və aşığı Əhməd axşama düşürlər. Piyada Muğanlıya qədər gəldikdən sonra aşığı Hüseynin aşığı Əhmədə deyir ki, deyirlər bu kənddə Qara Nəsif adlı bir qonaqpərvər adam yaşayır, gəl onlara

gedək. Soraqlaş-soraqlaş Qara Nə-sifin evinə gələn aşıqları ev yiyəsi gözləməsə də xüsusi hör-mətlə qarşılayır. Həyat yoldaşı Maral arvad tez əl-ayağa dü-şərək əlüstü bir xoruz kəsir, qonaqlar üçün camış qatığı gə-tirir və onları yedizdirir. Bir azdan heyvanlar örüşdən qayı-dır, Qara Nəsif bir erkək kəsir və aşıqlar düz dan yeri sökü-lənə qədər çalib-oxuyurlar... Aşıq Hüseyn bu əhvalatı radi-oda çıxışı zamanı və bir çox məclislərdə danışmışdı.

Hazırda Bakı şəhərində elin xeyir-şərini yola verən, kasıb-lara əl tutan, əsl ağsaqqallıq göstərən Gəncəlilərdən *Avdı Səməd oğlu, Yekəəhmədlilərdən Xancıgəz Suleyman oğ-lu* və *Astanınöyündən Calal İsmayıl oğ-ludur*. İndiki ağır zəmanədə onlar öz xeyirxah əməllərindən əl çəkməmiş, elin ağır günlərində həmişə başdadırlar.

1988- ci il hadisələri Muğanlıdan da yan ötmədi. Strateji ərazidə yerləşən bu kənd ermənilərə və onların havadarları-na böyük təhlükə idi. Qərbi Azərbaycandan çıxarılan bütün azərbaycanlılardan sonra Saatlı və Muğanlı kəndləri böyük maneəyə çevrilmişdi. Dmanisi (Başkeçid) rayonunda yuxa-rı vəzifələrdə işləyən gürcü fəmilialı ermənilər bu kəndləri boşaltmağın başqa yolunu tapdılar. Evləri, bar ağaclarını, hətta su kəmərlərini, bütün qalan tikililəri pulla alan rayon rəhbərliyi əhalini 1990- cı ilin axırına kimi köçürə bildilər. O vaxtdan Saatlı və Muğanlı kəndlərinin əhalisi də Azərbayca-na pənah gətirdilər və Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında, Bakıda məskunlaşdılar.

Əslən Muğanlı kəndindən olan *Elza Nərimanqızı* «Kefli İs-gəndər» qəzetinin 26 iyul-1 avqust 2003- cü il sayında bu hadisəni belə şərh edirdi: « Qonşu rayon olan Kalininodan azərbaycanlılar qovulduqdan sonra kəndin ortasından ke-çən İrəvan–Tiflis avtomobil yolu əhalinin təhlükəsizliyinə əngəllər törədirdi. Kəndin öz avtobusu olmadığından, cama-at İrəvan–

Tiflis, Kalinino–Tiflis və s. avtobuslara minməli idilər. Hələ Sovetlər dövründə «türk-türk!» deyib, bizi avto-buslarda biabır edən ermənilər daha da azğınlaşmışdılar. Gürcüstanın müxtəlif yerlərinə Ermənistandan işləyən avto-buslarla getmək və qayıtmaq olduqca təhlükəli idi. Hətta, belə bir hal olmuşdur ki, kənddən olan bir neçə nəfəri avto-bus saxlamadan Ermənistana aparmış, döyüb buraxmışdı-lar. Bundan başqa, bizim kəndə elektrik cərəyanı Ermənistan-tandan verildiyindən, tez-tez işıqlar keçirilir, kənd camaatı qaranlıqda saxlanılırdı. Dəfələrlə bizim kənddən olan çoban-lara ermənilər tərəfindən təcavüzlər edilmişdi. Bütün bunla-rı Dmanisi rayon rəhbərliyi (birinci katib Eloyan-Eloşvili) bil-sə də, təcavüzlərin qarşısı alınmırdı. Çünki rayonda çalışan gürcü fəmilialı ermənilər Saatlı və Muğanlı kəndlərinin köç-rülməsini düşünür, əhalinin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması üçün heç bir tədbir görmürdülər...

1990- cı ilə kimi bu vəziyyətdə yaşayan bu iki kəndin əhali-sinə günlərin birində rayon rəhbərliyindən belə bir təklif gəl-di: «... kəndləri boşaldın, sərhədlərimizi gürcüləşdiririk, ev-ləri dövlət qiymətinə alırıq. Sizin təhlükəsizliyinizə heç bir tə-minat verə bilmərik. Ermənilər sizə hər an nəşə edə bilərlər. Bunun isə bizim respublikada baş verməsini istəmirik...»

Qorxu içində yaşayan, əli hər yerdən üzülən əhalinin razılaşmaqdan başqa çarəsi qalmırdı...»

1991- ci ilin iyununda Muğanlıdan olan iyirmiyə qədər ailə Qarabağa köçrölmüşdü. Sonralardan bu ailələr də həm qaçqın, həm də köçgün həyatını yaşamışlar. Bu kənddən olan *Qəşəm Mustafayev, Qara Nəzərov, Almaz Əliyev, Xə-zeyin Daşdəmirov* də Hərəkül kəndinin özünümüdafiə dəs-təsinin yaradılmasında fəal iştirak etmişdilər.

Muğanlı kəndinin cavanları Azərbaycanın bütövlüyü, suverenliyi, Qarabağ torpaqlarının azad edilməsi uğrunda vuruşublar. Onların əksəri könüllü olaraq cəbhəyə getmişlər. Bi-zə bəlli olan məlumatlara əsasən onların siyahısı oxucuların nəzərinə çatdırılır. Lakin bu kənddən Qarabağda vuruşan oğullarımız çox

olduğundan və əhalinin Azərbaycanın müxtəlif rayonlarına səpələndiyini nəzərə alaraq gələcək nəşrlərdə bu siyahı dəqiqləşdiriləcək, yaddan çıxmış döyüşçülər siyahıya əlavə ediləcək:

Ocaqquludan *Hidayət Nəzərov, Vəfadar Nəzərov, Vüqar Nəzərov, Şəqarət Osmanov, Loğman Əliyev, Pəhlivan Nəzərov, Sarı Qurbanov*; Qaraməmmədlidən *Paşa İsmayilov*; Xəmətlərdən *Şükiir Xəmbətov, Bəhəddin Xəmbətov*; Gül-məmmədlidən *Pərviz Suleymanov, Heydər Suleymanov* Cəlvələrdən *İsmeyil Məmmədov*; Şeyranlıdan *Xələddin Bay-ramov* Qarabağda gedən döyüşlərdə iştirak etmişlər.

Əslən Muğanlıdan olan ***Bəhram Suleyman oğlu Xəmbətov*** 1994- cü ildə Lerikdə Azərbaycan sərhədini qoruyar-kən sərhədi pozanlar ilə atışmada həlak olmuşdur.

Muğanlı kəndində olan yurd yerlərinin, bulaqların, dağların adlarını Yaqub Mustafayevin və Mahal Nəzərovun köməkliyi sayəsində tarixin yaddaşına köçürürəm:

– **Qazaxlar yeri, Dolayı yolun üstü, Yahnı dalı, Harava uçan, Quzeyun dalı, Səmədin yeri, Sallama, Palıdlıq, Canavar qaçan, Xanıma toy olan, Usuvun talası, Qəy-xəoğlu, Qara quzey, Xocanın yeri, Mollaeyub yalı, Hə-midin boğazı, Ləyləyuçan, Harosdar boğazı, Alının bo-ğazı, Almalıq, Harosdarın üstü, Nəbinin yeri, Donuz da-mının qabağı, Qara Nəsifin boğazı, Donuz damı, Donuz damının dalı, Şahnazar yeri, Donuz damının altı, Böyük quzey, Böyük quzeyin dalı, Tonqulunun yeri, Gilliyn boynu, Söyxannının yeri, Sallama, Xanıma toy olanın burnu, Bala quzey, Burun, Çinqılın altı, Şöllünün tax-tası, Yumru qaya, Bıllı kişinin arxacı, Emnə biçən, Yay-la, Kömürrük, Uzun qılıç, Kalafalıq, Fındıqlı, Güney ka-lafası, Uzun tala, Marallı dərəsi, Fısdıqlıq, Kilsəli, Bay-ram kişinin ziyarəti, Bostan calası, Böyük quzeyin ətəyi,**

Quvuşun calası, Xallağa, Billi kişinin calası, Xancığaz kişinin calası, Xırmanın yanı, Avdılanın calası, Söyxan-nının calası, Qaynama, Birinci quzu arxacı, Sarı yol, İkinci quzu arxacı (Tüklünün çökəyi), Yal arxacı, Süd gölü, Kötüklük, Tala, Kələş oğlunun talası, Nazar biçən, Xırstoyun quyusu, Tüklünün dalı, O üzün dalı, Cilvənin calası, Yetim Alının talası, İsaoglunun talası, Xocanın yeri, Daşdı təpə, Qatarın altı, Daş çıxan, Birinci düzdük, İkinci düzdük, Mollanın çökəyi, Kələşdinin yeri, Zağalı-nın qabağı, Zağalı, Zağalının dalı, Koroğlu damı, Göy qaya, Taxtanın başı, Taxta, Söyüdlük.

Kəndin içində olan bulaqlar:– Poçtçu İbrahimin bulağı, Findilli Əhmədin bulağı, Yekəəhmədlilər bulağı, İmişin bulağı, Söyüdlü dərəsinin bulağı, Qəbiristanlığın üstü-nün bulağı, Yaqubun bulağı, Fatma bulağı (məşəbəyi Abbasın bulağı), Qaşın üstünün bulağı, Qara Nəsifin bulağı, Daş altından kəndə gələn bulaqlar, Çiyələmlik bulağı, Şelli taxtasının bulağı, Lətifin bulağı, Taxtanın dalındakı Paşa və İbrahim bulağı.

Kənddən kənarda olan bulaqlar:– Nigar arvadın bulağı, Dəli Söyünün bulağı, Əfəndi bulağı, Alı kişinin bulağı, Ənvər müəllimin bulağı, Zağalıda Məhəmməd kişinin bulağı, Donuz damının bulağı, Sallamanın bulağı, Qara Məmmədin bulağı, Paşanın bulağı, Dəllək İbrahimin bu-lağı, Marallıdakı noylu bulaq, Bostan calasının bulağı, Quvuşun calasında olan bulaq, Xallağada olan bulaq, Nəsif kişinin bulağı, Kötüklü bulağı, Kötüklü ətəyində olan Mahal bulağı, Nazar kişinin bulağı, Əsgər kişinin bulağı, Xoğanın yerində olan bulaq, Yetim Alının tala-sında olan bulaq, Kor bulaq, Daşdı təpə bulağı, Daş çıxan bulağı, Qara Məmmədin bulağı, Əsədin bulağı.

Muğanlı kəndinin ortasından keçən Çaxraxlı çayına aşağıdakı qollar birləşirdi:– Zağalı dağından başlayan qol, Qa-tarın altından gələn iki qol, Güneydən gələn qol, Yalın dalından və

**Gilliyin boynundan başlanan qoşa qol, Do-nuz damından
gələn qoşa qol.**

Hal- hazırda Muğanlı kəndinin adı dəyişdirilərək *Quqiti* adlandırılıb. Bu gün mən Bakıda muğanlılara rast gələndə ürə-yim ağrıyır, daxilən xəcalət çəkirəm. Dədə-babalarımızın dır-nağının qanı hesabına salınmış bu ulu yurdlar kimin hesabına və necə dağıldı?!...

Könül istəyəndə uca dağları,
Mən hara üz tutum, hara, Muğanlı?
Gəzdiyim yerləri ot-alaq basıb,
Qışda da həsrətəm qara, Muğanlı.

Güneyi, quzeyi kol-kos bürüyüb,
Qənsələr yiyəsiz, tamam çürüyüb.
Ürəymizin yağı sənsiz əriyib,
Sənələr olubdur para, Muğanlı.

Üstünü qapqara buludlar aldı,
Köçdük, doğma yerlər viranə qaldı.
Aşıq ağlar qaldı, qürbətdə soldu,
Tutdu sinəmizi yara, Muğanlı.

Qalıbdı yadlara evim-eşiyim,
Sən idin güvəncim, arxa-keşiyim.
Sənsiz qəriblikdə necə yaşayım?
Düşdün boran-qara, şərə, Muğanlı.

O qızlar bulağı axır boşuna,
Dırmaşan tapılmır qaya, daşına.
Fələk saldı məni öz gərdisinə,
Uzanan telləri qıra Muğanlı.

Qabax quzeyindən otun biçilməz,
Bumbuz bulaqlardan sular içilməz.
Gilliyin boynundan bir də keçilməz,
Həsərətəm qartala, sara, Muğanlı.

Yayda alaçıqlar düşməz o üzdə,
Tüklünün çökəyi nağıldı sözdə,
Qatarın altınnan gəlin də , qız da,
Düzülə durna tək, görə Muğanlı.

Sarı yoldan tək armuda iz də yox,
Kötüklüyə, kor bulağa söz də yox,
Quzu arxacı tək qalıbdı, biz də yox,
Yağı sahib çıxıb yerə, Muğanlı!

Mayda Harosdarın Quzu qulağı,
Moruğu, yemşəni dərmansayağı.
Hanı camış yağı, qatıq-qaymağı?
Nazı-nemətini sərə Muğanlı.

Mollaeyub yalının hanı çiçəyi?
Qazaxlar yeri yeri göyçəyi.
Hər bulaq üstündə bir ağerkəyi,
Kəsərdi keş üçün hərə, Muğanlı.

Tüklünün çökəyi el haraylayır,
Güney talasını sel daraqlayır,
Koroğlu damı da bizsiz ağlayır,
Kimnən el soruşub, sora, Muğanlı?
Xallağanın daş-qayası inciyib,
Calalara gediş-gəliş səngiyib,
Kömürlükdə bircə an da ləngiyib,
Şair moruq, yemşən dərə, Muğanlı.

Bu hicrana, dərddə, qəmə dözülməz,
Vətənimdən, könlüm səndən üzülməz,
Sənə olan məhəbbətim kəsilməz,
Səni oxşadıram pirə, Muğanlı!

Neçə el-obaya dağıldı elim,
Çox vaxtsız, vədəsiz ağardı telim,
İstədim qoynunda əbədi qalım,
Bəxtimiz yazıldı qara Muğanlı.

Neçə yol-cığırın sənə dolama,
Qucaqla sən məni, qolun dolama!
Alxan uzaq eldə ölsə qınama,
Ruhum qanadlanır ora, Muğanlı!

Adət-ənənələrimiz

Ümumiyyətlə, Dağ Borçalının bu bölgəsinin (Canbaxça çökəkliyinin) adət-ənənələri Qazax mahalının adət-ənənələrinə çox yaxındır. Lakin bu bölgənin əhalisi uzun müddət Qazax elindən aralı düşdüyü üçün adət-ənənələrimiz dəyişiklikə uğramış, yerli şəraitə uyğun olaraq formalaşmışdı. Bildirməliyəm ki, Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra da bu ərazilərdə İslam dini öz mövcudluğunda qalmaqda davam etmiş, əhali gizli olsa belə Haqqa bağlılığından əl çək-məmişdi. Nənə və babalarımız oruc tutan, namaz qılan ol-muşlar, İslam dininin ayinlərinə düzgün əməl etmişlər. Bir tərəfi Haşqalıl (Hacı Xəlil) ocağı, o biri tərəfi Həjəfəndi (Hacı Mahmud Əfəndinin ocağı) olan Borçalı xalqı həmişə haqqa bağlılığı ilə seçilmişdir.

Dağ Borçalıda toy-yas mərasimləri adət-ənənəyə uyğun olaraq, çox möhkəm qorunardı. Toylarımızda dəyişiklik çox olsa da, yas mərasimlərində dəyişiklik bir o qədər də gözə çarpmırdı. İslam dininin ayinlərinə ciddi riayət olunardı.

Yas yerində bütünlüklə el iştirak edərdi. Ev yiyəsinin heç xəbəri də olmazdı ki, bir maşın odun haradan və necə gətirildi, qəbiri kim qazdı? Camaat çalışardı ki, yas evinin xəbə-ri olmadan əlindən gələn köməkliyi etsin, öhtəsinə düşən işi layiqincə yerinə yetirsin. Bütün köməklik təmənnasız edilər-di, xüsusən də qəbirin qazılması. Son 20-30 ildə biz tərəf-lərdə qəbirlərin çoxunu Yekəəhmədlilərdən olan Sarı İsə qazmışdı.

Ramazan ayının qanunlarına ciddi riayət olunardı, oruc tutulardı. İsmayıl qurbanında hər evdə heyvan kəsilərdi. Qur-ban günü o başdan hamı çalışardı ki, gedib bulaqdan su gətirsin. Bu vaxt su gətirən adam dinməməli idi. Qocalarımız bu suya «*zəmzəm suyu*» deyərdilər. Ailədə hamı bu suya çimərdi, paklaşardı.

Peyğəmbərimizin mövlud bayramı (anadan olduğu gün) həmişə əziz tutulardı.

Biz tərəflərdə sufizm də geniş yayılmışdır. Qızıldaş və Sarı-yal kəndlərində törəmələri olan Sofu babanın ocağı adnan idi.

Xızır Nəbi (el içində «Xıdır Nəbi», «Xıdır Əlləz») bayramı biz tərəflərdə geniş qeyd olunardı. Bu bayram əsasən fevral ayının ortalarına təsadüf edilirdi. Ağbirçəklərimiz həmin gü-nü taxıl qovurar, qoyut hazırlayardı. Hər evdə xoruz kəsilər-di. Axşam isə qoyut bir boşqaba yığılardı, dörd yanına şam-lar düzülər, axşamnan keçmiş şamlar yandırılırdı. Şamlar bütün ailə üzvləri üçün və təsərrüfatda olan mal-qara, qo-yun-quzu, quşlar, ev üçün də yandırılırdı. Sonra həmin boş-qab təmiz, spirtli içki olmayan otağa qoyulardı. Yanına da bir boşqabda su qoyulardı. Rəvayətə görə Xızır Nəbi pey-ğəmbər həmin otağa baş çəkməli idi. Əgər Xızır Nəbi pey-ğəmbər həmin otağa baş çəkərdisə, o vaxt atının nalının izi qoyutun üzərinə düşəcəkdə. Əgər at ac idisə qoyutdan ye-məli, susuz idisə boşqabdakı sudan içməli idi.

Möcüzə olsa da belə, bəzi əməl-saleh adamların evində qoyutun üzərində ayparaya bənzər at ayağının izi düşərdi. Mənim özüm də bunun şahidiyəm.

Qədim zamanlar bizlərdə şam olmadığından nənələrimiz və analarımız onu pambıqdan düzəldərdilər. Pambığı şam şəklində oyduqdan sonra onu əridilmiş piyə bulayardılar, buna piltələr deyərdik. Həmin piltələr Xızır Nəbi axşamı şam kimi istifadə edilərdi.

Toy. Biz tərəflərin toyu başqa bölgələrin toyundan çox fərqlənirdi. Elçiliyə həmişə elin sayılan-seçilən kişiləri ge-dərdi. «Həyə»si alınan qıza sonra bəlgə (şirniyyat və bir üzük) aparılırdı. Nişana qədər oğlan qızın üzünü görməzdi. Nişanda

qadınlar və oğlan evinin yaxın kişiləri iştirak edərdi-lər. Nişanda toyun vaxtı müəyyənləşirdi. Bizdə həmişə toy noyabr-dekabr aylarında olardı. Çünki, bu dövr camaatın asudə vaxtına düşərdi və heyvanların kök olan dövrü idi.

Oğlan evindən başlıq parası, süd haqqı və eləcə də toyda kəsmək üçün heyvanlar (qoyunlar), un, yağ, düyü alınırdı. Bu adət bizlərdə 1970- ci illərin sonuna kimi davam etmişdi.

Toya qədər hər iki ailə öz mağarını qurar, qonaqlar dəvət edər, şadlanardılar. Bu zaman məclisi idarə etmək üçün ək-sərən aşıqlar, bəzən isə müğənnilər dəvət olunardı. Toy gü-nü çox vaxt şənbə gününə təyin edilərdi. Toy dəstəsində bir zurnaçı, bir zuyçu, bir də dəf vuran olardı. Dəfçi isə hökmən oxumağı bacarmalı idi. Çünki, axşam məclislərində söz ba-labanın və oxuyanın idi.

Toy ilk olaraq oğlan evində çalınırdı. Axşamüstü saat 4-5 radələrində zurnaçılar və toyçu yük maşınına minərək, ma-şının üstündə xalq havalarını ifa edə-edə qız evinə yolla-nardılar. Qız evinə çatmamış onların qabağını yolda həmin kəndin və ya məhlənin cavanları kəsərdilər, torpaqbasdı is-təyərdilər. Əvvəllər mübahisəni həll etmək üçün hər iki tərəf ortaya güləşçi pəhləvanlar çıxarardı. Hansı tərəfin pəhləvanı yıxardısa, o tərəf qalib hesab olunardı. Ortaya qoyulmuş heyvanı da onlar götürərdi. Güləşmə zamanı çoxlu mübahisələr olduğu üçün və bu mübahisələr uzun müddət davam etdiyindən sonralar güləşmə ləğv olundu. Artıq oğlan evi cavanlar üçün erkək heyvanı ya toy maşınında gətirərdilər, ya da qız evinə qabaqcadan göndərərdilər. Maşının qabağı kəsiləndə razılığa gəlində ki, iki cavan yük maşınının qa-bağına oturaraq oğlan evinin adamlarını qız evinə qədər müşayət etsin. Orada heyvanı və müəyyən xələti alan cavanlar axşam saat 9- dan sonra qız evinə yığışardılar. Bir xeyli rəqs etdikdən sonra dağılışıb gedərdilər. Səhərişi gün günortadan sonra qız köçürülən vaxtı qız evinə yığışardılar və rəqs edərək qızı yola salardılar. Onlar yenə də yük maşı-nının qabağına oturaraq dünənki yerə (maşının qabağını kəsdikləri yerə) qədər

müşayət edərildilər. Burada da bir az rəqs etdikdən sonra qıza yaxşı yol diləyib geri qayıdardılar.

Bizim tərəflərdə qızın və oğlanın sağdışı evindən şax çıxarı-lardı. «**Şax çıxarma**» mərasimi həmişə lopa qaldırmaqla müşayət olunardı. Lopa– 5-6 metrlik ağac parçası olub, ucuna bir neçə gərmə bərkidilərdi. Gərmədən sonra ağaca bir metr qalın məftil parçası bərkidilərdi. Həmin məftilin ucu-na alma və ya heyva keçirilərdi. Gərmələr axşamüstü nö-yütlə bərk isladılardı. Şax sağdış evindən çıxarılanda lopa da qaldırılardı, yəni, gərməyə od vuraraq lapanı götürən qa-bağa düşərdi. Ov tufəngi ilə silahlanmış yaxşı atıcılar almanı vurmağa çalışırdılar. Almanı birinci vurana nəmər olaraq bir hədiyyə verilərdi. Həmin şəxs lapanın qabağında oynadıq-dan sonra əlində şam tutmuş qızın və ya bəyin dəstəsi qız və ya oğlan evinə istiqamətlənərdi.

Şax aparənlərin da işi çox məsuliyyətli idi. Onlar çalışdı-lar ki, şaxdan heç kim şirniyyat «oğurlaya» bilməsin.Yoxsa nəmər şaxdan nə isə götürənə verilərdi. Bizlərdə şax şam (yolka) şəkilli ağac şəklində taxta materialdan düzəldilmək-lə, üstü bahalı şokolad, konfet və almalarla bəzədilərdi. Şir-niyyat o qədər sıx olardı ki, şaxın düzəldildiyi material gö-rünməzdə (indi kinolarımızda göstərilən toy şaxları o şaxlar deyil). Başına isə xüsusi qızardılmış başlı xoruz qoyulardı. Qızın və oğlanın sağdışı şax hazırlayırdılar. Hər iki şax oğ-lan evinə aparılardı.

Axşam «xına qoyma» mərasimi həyata keçirilərdi. Bu mə-rasim qız və oğlan evində eyni zamanda baş tutardı. Qız və onun rəfiqələri üçün xına oğlan evindən göndərilərdi. Hər iki məclisdə xına əvvəlcə ortada oynadılardı. Bəylərin sağdışı və yaxın dostları üstünə nəmər atardılar. Xına əvvəlcə bəy-lərin, sonra da məclisdə olanların hamısının əlinə yaxılardı. Bu mərasimdə ən çox sevinən uşaqlar olardı.

Qız qız evindən çıxarkən başına bahalı qırmızı materialdan şal və ya şapır salınardı ki, heç kəs onun üzünü görməsin. Qızın əllərinə dəsmalla pul bağlanardı. Qızın belini qızın qar-daşı bağlayardı. Bu zaman o, bacısına bahalı bir nəmər bo-yun olardı.

Bu mərasim qız oğlan evinə köçürülmədən bir saat əvvəl icra olunardı.

Bütün bunlar bizim ellərin ən çox sevdiyi, toyların şah ha-vası olan «*Atlandırma*» havası fonunda baş verərdi.

Beləcə, qız maşına oturdularaq oğlan evinə gətirilərdi. Əv-vəllər maşın olmadığından gəlini oğlan evinə araba və ya atın belində aparardılar. Yolda onları çaparlar qarşılayar və oğlan evinə doğru at çapardılar. Kim birinci muştuluğu gəti-rərdisə ona nəmər verərdilər.

Bəy gəlini öz evlərinin astanasında əli silahlı qarşılayardı. Gəlinin ayağının altında qurban kəsildikdən sonra bəy və sağdışı bir neçə güllə atardılar. Daha sonra bəy və sağdışı qıza bir neçə alma atardı, qızı alma ilə vurmağa çalışardılar. Gəlin evə keçərkən qapının astanasında saxsı nimçə qoyu-lardı ki, gəlin onu sındırsın. Bundan sonra gəlinin başından şirniyyat tökülərdi. Şirniyyat rəmzi mənə daşıyardı— gəlinin qədəmləri bu evə şirinlik gətirsin. Biz uşaqlar da yerə tökü-lən şirniyyatdan bacardığımız qədər yığardıq.

Gəlin bəy otağına, gərdəyin dalına aparılardı. Axşama kimi orada oturardı. Oğlanın şaxı gəldikdən sonra bir dəfə oynadılardı. Bundan sonra musiqiçilər başqa yerə köçürülərdilər. Toy gecə yarısına qədər davam edərdi.

Oğlan qızın yanına gedərkən sağdışı əlində tütəng eşikdə növbə çəkərdi. Oğlan eşiyə çıxdıqdan sonra hər şeyin qay-dasında olduğunu öyrənən sağdış havaya iki güllə atardı.

Səhər tezdən kəndin camaatını həzin zurna səsi oyadardı. Buna biz tərəflərdə «*Savah sazı*» deyərdilər. Musiqi bəzən günortaya qədər davam edərdi, toy başa çatardı.

Sünnət toyu. Sünnət toyu çox vaxt kiçik toy adlansa da bizlərdə bu toya çox ülvî duyğularla yanaşıldı. Çünki bu toy İslam dini ayinlərindən biri hesab edilməklə, iki ailəni qo-humlaşdırardı.

Sünnət toyu edəcək ailə özünə bav, özünə uyğun gələn, sözü, qəlbi tutan, pak, saf ailə ilə kirvə olardı. Bizlərdə kirvəlik çox müqəddəs sayılırdı:

Sünnət toyu həm savabdı, həm iman,
Tarixdə ad aldı, qaldı kirvələr.
Böyük Yaradana baş endirərək,
Müqəddəs bir yolu saldı kirvələr.

Tanıyıb, dərk etdi insan insanı,
Tutdu könülləri, əməl-vicdanı.
Dizinin üstünə tökülən qanı,
Hər şeydən müqəddəs bildi kirvələr.

Hamı baş endirdi duza-çörəyə,
Sanki nur ələndi arzu-diləyə.
Zəncirlər vuraraq fitnə, kələyə,
Ürəkdən kin-kudrət sildi kirvələr.

İbrahim, Davuddan qalan mirası,
Məhəmməd islama gəttdi, əsası.
Bütün şadlıqlara öncəsi, xası,
Sevinə-sevinə gəldi kirvələr.

Borədu atalara İslam ayini,
Vaxtında edələr sünnət, toyunu.

Ay Alxan, baharın, yazın eynini,
Saxlayan çiçəkdi, güldü kirvələr.

Əvvəlcədən razılaşdırıldıqdan sonra sünnət edəcək ailə qohum-qardaşı, dost-tanışı ilə kirvə evinə gedərdi. Bizlərdə kirvə evinə hər qohumun bir erkək aparması qayda idi. Be-ləliklə başı qırmızı bağlanmış 10-15 erkək arabaya və ya maşına yüklənərdi, musiqi sədaları altında kirvə evinə aparılardı. Yeni qohumlar mehribancasına görüşdükdən sonra məclis qurular, şadyanalıq edilərdi. Məclisin ortasında kirvələr qalxar, məclisdən icazə alaraq, Dəllək İsmeyilgilə gedərdilər. Dəlləklə sünnət toyunun vaxtı müəyyənləşdiril-dikdən sonra kirvələr geri dönər və qohum-əqrəbaya sün-nət toyunun vaxtını deyərdilər.

Sünnət toyu çaldırılan vaxt kirvə və onun çox yaxın qohum-ları iştirak edərdilər. Kirvə uşaq üçün bir az şirniyyat gətirər-di. Kirvəgil dəlləyə nəmər olaraq bir önlük, bir ədəd də qırmızı kəlağayı verərdilər.

Sünnət toyundan bir həftə sonra kirvəgil uşağı «küldən çıxartma»ğa gələrdilər.

Novruz bayramı. Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra ya-saq edilsə də bizim camaat onu gizli şəkildə bayram edərdi. İndi «**axır çərşəmbə**» adlandırılan çərşəmbə bizlərdə «**İlin- ayın axır gecəsi**» adlandırılardı. Bu axşam çox təmtəraqlı keçirilərdi. Axşamüstü, şər qarışanda cavanlar sudan atla-nar, atı və ya eşşəyi minib körpünün altından o yan-bu ya-na çapardılar ki, bəxtləri açılsın. Axşam bütün həyətlərdə tonqallar qalanar, hamı tonqalın üstündən atlanaraq deyərdi ki, ağırlığım-ugurluğum odda yansın, yeni ilə pak və təmiz keçim.

Hər evdə bayram süfrələri açılar, qapı pusular, qulaq falına çıxılar, «qodu-qodu» gəzdirilərdi.

Əsasən gənclər bu axşam bayramı birlikdə keçirməyi xoş-lardılar. Məclislər qurardılar, müxtəlif oyunlar təşkil edərdi-lər. Bir məclisdən o bir məclisə qonaq gedərdilər. Həmişə oğlanlar

məclislərini qızlardan ayrı təşkil edərildilər. Səhərə qədər hamı oyaq qalardı. Kim yatardısı, onu yorğana tikər-dilər.

Yaşlı insanlar bu axşamın bəxş edəcəyi xoş günlərdən danışardılar. Babam deyərdi ki, at ildə bir dəfə– bu axşam gövşəyir. Kim onun gövşəməsini görsə bütün diləklərinə ça-tar. Ona görə də mən həmişə atın gövşəməsini görmək üçün saatlarla onu güdmüşəm, yatmamışam. Lakin at göv-şəməyirdi ki, gövşəməyirdi!...

Novruz bayramı martın 22- də keçirilərdi. Bu gün nişanlı qızlar və kirvələr yoxlanılar, qohum-əqraba bayramlaşardı-lar. Novruz bayramında küsülülər barışar, uzaq yerdə olan valideyinlər uşaqlarını yoluxmağa gələrdilər. Bu günü mən həmişə ona görə sevərdim ki, kirvələrim bizə çoxlu şirniyyat gətirərdilər...

Doğrudan da Novruz bayramından sonra torpağa nəfəs verilərdi. Bu gündən sonra qar əriməyə başlayar, yaz gələr-di.

Ən ləziz yeməyimiz «ilin-ayın axırı»nda hədik, Novruz bayramında və Oruculuq bayramında aş, başqa vaxtlar südlü aş, xəmir xörəklərindən xəşil, xəngəl, quymaq, hörrə, əriştəli müxtəlif yeməklər, umaclı əvəlik şorbası, ağsoğlağı, soğan-ça, ət yeməklərindən isə çoban bozartması, sarımsaqlı bu-zov əti, duza qoyulmuş qaz ətindən hazırlanan yeməklər olardı. Yeməklərimizdə kartofun xüsusi yeri vardı. Bəhməzli kartof xəşilinin, kartof qızartmasının, soyutmasının yerini qışda nə verə bilərdi?! Qışın ən ləziz yeməyi isə hər kəsin çox sevdiyi qurutlu xəngəl idi.

Süfrədə gicitkən kətəsinin öz yeri vardı. Yazın çalpoyunda əlimizə vedrə alaraq, yenicə cücərmiş qırmızıbaldır gicitkəni toplayardıq. Onu toplamaq çox böyük cəsarət tələb edirdi, çünki adamın əlini dalayırdı.

Bizlərdə inəklər yazda doğduğundan, yaz bulamasının (ağız südünün) yerini heç nə verməzdi.

Yay aylarında dağların yarpız dovğasının, atlamasının, yay körəməzinin öz ləzzəti vardı.

Biz tərəflərdə qışa quvas qoyulardı. Payızın sonunda kol al-ması, kol armudu, əzgil, bağ alması yuyulduqdan sonra 200 litirlik palıd çəlləyə ortasına kimi doldurulardı. Üstünə çəllə-yin ağzına qədər su tökərək ağzını qapaqla örtərdik. Bir aya qədər zirzəmidə qaldıqdan sonra həm suyundan, həm də meyvələrindən istifadə edilərdi. Qış ayları 4-5 ay çəkdiyindən hər ailə 3-4 çəllək quvas qoyardı.

İndi isə şəhər yerində ağzımızın dadı, ləzzəti itib.

Yekəəhmədlilər

Yekəəhmədli– bir mahalın bəhəri,
Muğanlıdı öz dilimin əzbəri.
Gör nə yerdə çözləndi söz bəri,
Sinəm üstən bu hicranı al görüm,
Heç olmasa bir Kərəmi çal, görüm!

«Yeraz», «Kraz»– neçə adım var mənim,
Bu gen dünyam qəfil olub dar mənim,
Yurd-yuvamı basıb boran, qar mənim,
Öz yurduna kaş qayıdan el görüm,
Heç olmasa bir Kərəmi çal, görüm!

Yekəəhmədli– pərən-pərən elimdi,
Vaxt-vədəsiz solan qönçə gülümdü,
Haray salan bu qəlbimdi, dilimdi,
Gedim yenə o dağları al görüm,
Heç olmasa bir Kərəmi çal, görüm!

Köhnə yurdlar təzə yurdda bilinər,
Arxasıza, köməksizə gülünər,
Uca dağın dibi bir gün görünər,
Dərd əyməsin aman qardaş, gül, görüm,
Heç olmasa bir Kərəmi çal, görüm!

Yekəəhmədli– daha döndü nağıla,
İnanmazdım elim-obam dağıla!
Gözmün yaşı çətin quryub, soğula,
Bu dünyanı niyə susan, lal görüm,
Heç olmasa bir Kərəmi çal, görüm!

Bu sinəmi vərəqləmə, oxu sən,
Nələr vardır, bilməyirsən çoxu sən!
Alovlanıb, od tutarsan oxusan,
Baxmaq üçün gəl mənimlə qal, görüm,
Heç olmasa bir Kərəmi çal, görüm!

Yekəəhmədli– bir xaniman dağıldı,
Bu dünyada niyə çoxu paxıldı?
Belə getməz, deməyin ki, axırdı,
İstəmirəm dost başını çal görüm,
Heç olmasa bir Kərəmi çal, görüm!

Alxanın da dərdi birmi, ikimi?
Bu dünyada mən tutmuşam yükümü!
Vaxtsız ölüm azaldarmı çəkimi?
Ağlamaqdan yoxdu məndə hal, görüm,
Heç olmasa bir Kərəmi çal, görüm!

Mən istərdim ki, Muğanlıda yaşamış öz nəslim haqqında ətraflı danışım– *Yekəəhmədlilər* tayfası haqqında.

Bu tayfa buraya, yəni Dağ Borçalıya Qazax rayonunun Astanbəyli kəndindən köçüb gəlmişdir. Yekəəhmədlilərin ata ocağı Comuşdular tayfasıdır. Hacıəfəndi öyü tayfası ilə də yaxın qohumluq əlaqələri vardır. Məhəmməd əminin de-diyinə görə 1960-80- cı illərdə Comuşdular tayfasından olan, Hacı Mahmud Əfəndinin ocağına qulluq edən Hajalı kişi və molla İsmeyil (İsmayıl) ilə əlaqə saxlanılmış. Hajalı kişinin söylədiyinə görə Comuşdular nəslinin törəmələrin-dən, yəni molla İsmeyilin oğullarından biri, Mustafa kişi üç oğlu və bir qızı ilə I Şıxlıda yaşamışdır. Hajalı kişinin dediyi-nə görə Mustafa kişi ailəsi ilə birlikdə XVIII əsrin axırlarına yaxın öz ata-baba yurduna

(Astanbəyliyə) dönmüşdür. Bu kənddə bir az yaşadıqdan sonra yaşayış şəraitinin pisləş-məsi nəticəsində iki oğlu Borçalıya getmişdir. Qızını Daş Salahlıya ərə verdikdən sonra isə Mustafa kişi oğlu Məhəm-mədlə Astanbəyлідən köçmüşdür. Onların köçdüyü yer naməlum olaraq qalmışdır. Lakin, Mustafa kişinin etdiyi və-siyyət indiki dövrə kimi gəlib çatmışdır: «*Oğullarım, harada olursunuz olun, gələcək nəsillərin bir-birini tapması üçün oğullarınızın birinin adını **Mustafa**, o birisinin adını isə **Alı** qoyun, adları bir neçə nəsil təkrarlayın.*»

Hajalı babanın dediyinə görə hərdənbir Əhməd kişinin övladlarından Astanbəyliyə gələnı olarmış. Son dövrlər bu əla-qə zəifləmişdi.

Astanbəyli

Bu kənd haqqında məlumatı mən ilk dəfə uşaq olarkən atanamdan eşitmişdim. Bilirdim ki, orada böyük bir ocaq– Həjəfəndi (Hacı Mahmud Əfəndinin ocağı) yerləşir. Anam de-yərdi ki, sən olmamışdan qabaq biz həmin ocaqda olmuşuq və sənə «Alxan» adının verilməsini məhz bu ocaqda qulluq edən bir nurani kişi təklif etmişdir.

Mən Astanbəyli kəndində ilk dəfə 2004- cü ilin oktyabr ayı-nın 7- də oldum. Qaynım Mahalın Hacı Mahmud Əfəndinin ocağına qurban aparması bizi bu ulu yurdla yaxınlaşdırdı, doğmalaşdırdı. Ulu babalarımın Astanbəyli kəndindən olma-ğı məni fərəhləndirmişdi, mənə qol-qanad vermişdi. Hər daş, hər qaya mənə sehirli görünürdü, sanki möcüzəli bir diyara düşmüşdüm və mənə nəşə özünə çəkirdi:

Bir gün yolum düşdü doğma Qazağa,
Hacı Əfəndinin pirnə, ocağa.
Ürəyim fərəhdən dönmüşdü dağa,
Sakit pıçıldayıb, dodaq söylədi:
– Bura baban yurdu Astanbəylidi!

Hər baxan gözlərdə görürdüm çıraq,
İgidlər həyalı, qızlar al yanaq.
Başı yığnaqlıydı Təhnəli bulaq,
Əyildim içməyə, bulaq söylədi:
– Bura baban yurdu Astanbəylidi!

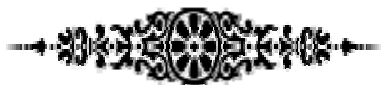
Çıxdım Sarı yola, xoş gəldin dedi,
Başı çən-dumanlı bizim Aveydi.
Burma zirvəsindən bir qartal endi,
Qonaraq qarşıma vüqarla dedi:
– Bura baban yurdu Astanbəylidi!

Könlümü oxşadı İncə dərəsi,
Bəzəkli, Cəm bulaq– nurdu hərəsi!
Götmüşdü çölləri torağay səsi,
Göydə cəh-cəh vuran qumru söylədi:
– Bura baban yurdu Astanbəylidi!

Şair həsrət qalıb güllü yaylağa,
Bir cəm ağartıya– qatıq, qaymağa.
Var-gəl edən aşırıq baxdı qonağa,
Sazı dindirəndə simlər söylədi:
– Bura baban yurdu Astanbəylidi!

Səcdəgahım Hacı Mahmud Əfəndi,
Tanıtdın ellərə bu ulu kəndi,
Alxan ziyarətçün səcdənə gəldi,

Mən səcdə qılanda bir səda gəldi:
– Bura baban yurdu Astanbəylidi!

Hacı Mahmud Əfəndinin qəbirini ziyarət etdikdən sonra mən dilək etdim ki, oğlum İftixar Vətən qarşısında borcunu şərəflə yerinə yetirdikdən sonra sağ-salamat qayıtsın və mən bu ocağa bir erkək qurban gətirim...

İstərdim ki, Astanbəyli kəndi haqqında oxuculara məlumat verim:

– Bu kənd Qazax mahalının ən qədim və böyük kəndlərin-dən biri olub, İncə dərəsində yerləşmişdir. Kəndin adı bu yerlərdə məşhur olmuş qaçaq Astan bəyin adı ilə bağlıdır. Qədim tarixə

malik bir kənddir. Astanbəyli kəndi üç təpənin əhatəsində olan dinclikdə salınmışdır. Bu kəndin ərazisinin gözəl təbiəti var. Astanbəyli kəndi sərin, göz yaşı kimi dum-duru suyu olan Təhnəli, Bəzəkli, Cəm bulaqlarına malik ol-maqla bərabər, Avey dağına söykənən böyük bir eldir. Başı çox vaxt dumanlı olan Burma zirvəsi öz füsunkarlığı ilə seçi-lir. Sarı yola çıxanda insana elə gəlir ki, bir cənnət məkanına düşüb. Təbiət bu yerlərə elə qələm çalıb ki, iki göz istəyir tamaşa etsin. Ucsuz-bucaqsız bərəkətli tarlalar, yamyaşıl dağ biçənəkləri adama gəl-gəl deyir. Bülbül, torağayın cəh- cəhi, qoyun-quzuların mələşməsi, çobanların tütəyindən qopan həzin nəğmələr insanı sehrli bir aləmə atır...

Təbiət nə gözəl qələm çalıbdı,
Al-əlvən çiçəklər, gül bu yerdə var!
Kəkotu bir yanda, yarpız bir yanda,
Nərgiz, qaymaqotu, hil bu yerdə var!

Şairlər məskəni İncə dərəsi,
Aveydi, Burmadı bəndi-bərəsi.
Oğullar görmüşəm şirdi hərəsi,
Mərd, ərən axtarsan, gəl, bu yerdə var!

Qədimnən qədimdi kəndlər, obalar,
Üstünnən keçibdi çovğun, boran, qar.
Nurani, bal dilli nənə-babalar,
«Atam-anam!» deyən dil bu yerdə var!

Bulaq, çeşmələrin suları bumbuz,
Saz-sözlü məclislər keçlərimi onsuz?
Qız-gəlmi ədalı, ilqarında düz,
«Can!» deyib, eşidən el bu yerdə var!

Xalqı yayı, qışı ayrılmaz işdən,

Çörəyni çıxardar torpaqdan, daşdan.
Mal-qoynu örüşə ötrən o başdan,
Halal duz-çörəkli əl bu yerdə var!

Alxanın ayağı dolaşdı birdən,
Daha tor gətirir gözü kədərdən.
Min dəfə gözəldi bura şəhərdən,
Ruzu, bərəkətli çöl bu yerdə var!

Qədimnən saza-sözə bağlı olan İncə dərəsi öz şair və aşıqları ilə həmişə seçilmişdir. Körpələr gözünü açanda be-şiyinin başında saz görmüş, analar körpələrini laylayla yatır-mış, bayatı və oxşatmayla oyatmışlar. Ağzı bayatılı nənələr, ağsaqqal, nurani qocalar el içində həmişə hörmətdə olmuş, bir sözü iki edilməmişdir.

Astanbəyli kəndində olan köhnə, qədimi qəbiristanlığa nə-zər salsaq, görərik ki, buradakı qəbir daşlarının hər biri bir tarixdir, neçə-neçə əsrlərdən, neçə-neçə nəsillərdən soraq verir.

Astanbəyli kəndi haqqa bağlı insanları ilə seçilmişdir. Bu kənddə yaşamış və buradakı qəbiristanlıqda uyuyan Hacı Mahmud Əfəndi tək Qazax mahalında deyil, Borçalıda və eləcə də Azərbaycanın başqa bölgələrində tanınan, haqqa bağlı şəxsiyyətlərdən biri olmuşdur. Hacı Mahmud Əfəndi Məkkə ziyarəti ilə yanaşı, Türkiyədə ən ali dini təhsil alaraq, dini xəlifə sayılmışdır. Belə yüksək təhsil sahibləri Qazax– Borçalı bölgəsindən 7 nəfər olmuşdur. Düzgün yol tutma-ğında, Haqq yolunda Hacı Mahmud Əfəndinin ən yaxın məsləhətçisi məşhur şair və təriqət yiyəsi Mirhəməzə Seyid Nigari olmuşdur.

Hacı Mahmud Əfəndinin oğlu Əhməd əfəndi Sovet haki-miyyəti illərində Türkiyəyə köçmüş, bu nəslin övladları hal- hazırda orada yaşayır.

Hacı Mahmud Əfəndiyə gəldikdə isə deməliyəm ki, onun böyük möcüzələri olmuşdur. Onlardan birini oxucuların nə-zərinə çatdırıram:

– Bir gün Hacı Mahmud Əfəndi günorta vaxtı namaz qılır-mış. Rkətin birində «Allahu Əkbər!» deyib səcdəyə gedir və qalxmır. Onun dörd tərəfində namaz qılanların heç biri cü-rət edib qalxa bilmirlər. Bir yarım saatdan sonra Hacı Mah-mud Əfəndi səcdədən qalxır və aftafa-ləyən istəyir. Görür-lər ki, kişinin dirsəklərindən aşağı hər iki qolu qara mazutla örtülüb. Səbəbini soruşduqda isə Hacı Mahmud Əfəndi ca-vab verir ki, bir karvançı neft aparırdı. Qabaqkı dəvə batdı-ğından karvançı Allaha müraciət edərək deyib: «Ya Rəbbi! Hacı Mahmud Əfəndini mənə köməyə yetir!». Mən də ona köməyə getmişdim...

Hacı Mahmud Əfəndinin türbəsində iki şəxsiyyət uyuyur. Onlardan biri Hacı'nın özü, o birisi isə Mir Yusif Ağadır. As-tanbəyli camaatının danışdığına görə, Mir Yusif Ağa bu kən-də Hacı Mahmud Əfəndi ilə yaxın dost olduğu üçün gəlib-miş. Bir müddət onun qonağı olan Ağa bu kənddə rəhmətə gedir və Hacı Mahmud Əfəndi onu bu qədimi qəbiristanlıq-da dəfn edir. Müəyyən müddət keçdikdən sonra üstündə türbə tikdirir və vəsiyyət edir ki, onu Mir Yusif Ağanın ayağı-nın altında dəfn etsinlər. Hacı rəhmətə getdikdən sonra onun vəsiyyətinə əsasən qəbiri qazmaq istədikdə bu müm-kün olmamışdır. Bir xeyli məsləhətləşdikdən sonra kənd camaatı onun məzarını Mir Yusif Ağanın qəbirinin yanında qazmalı olurlar. Bu da Allah Taalanın Hacı Mahmud Əfən-diyə olan hörmətinin baris nümunəsidir.

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, Mir Yusif Ağa şiə tə-riqətindən, Hacı Mahmud Əfəndi isə sünnü təriqətindəndir.

Bir türbədə yatan bu iki nurani, haqqa bağlı insanların dostluğu onu göstərirdi ki, dünyada ən mütərəqqi, ən ali din olan İslam dinində təriqətçiliyə uymaq, Haqq kə-lamı olan

***Quranımızı dəyişikliyə uğratmaq olmaz! Bunu edənlər
bəşəriyyətin və İslam dininin qatı düşmənləri-dirlər!***

Astanbəyli kəndi Qazax mahalının başqa kəndləri kimi Azərbaycanca donor rolunu oynamışdır. Bu kənddən çoxlu sayda insanlar müxtəlif səbəblərdən Azərbaycanın bir çox bölgələrinə, Borçalıya köçmüşlər. Köçən insanlar yeni yara-nan nəsillərə ata-baba ocağı Astanbəyli haqqında danış-mış, imkan düşdükcə dədə-baba ocağı olan Astanbəylinin işığına pərvazlanmışlar.

Babalarımın yaşadığı, atalarımızın həmişə ürək yanğısı ilə, acı göz yaşları ilə andığı Astanbəyli kəndində ikinci dəfə ol-dum. Nəhayət, diləyim yerinə yetdi, taleyin yazısı ilə mən bu qədim kəndə 12 noyabr 2006- cı ildə ikinci dəfə gələsi ol-dum. 11 noyabr tarixində gecə saat 12 radələrində bizim mikroavtobus Bakıdan Qazağa yola düşdü. Xəyalı uzaqlarda olan şair səhər nələrin baş verəcəyini düşündük-cə, rahat otura bilmir, qurcalanırdı. Elə bu vaxt, Biləcəri qə-səbəsinə çıxar-çıxmaz oğlum Bəxtiyar zəng etdi ki, kitablar evdə qalıb. Ona görə də Bəxtiyar kitabları çatdırana kimi gözləməli olduq. Bağlamanı aldıqdan sonra ona təşəkkür edən sənişinlər öz yerlərini tutdular və biz yolumuza da-vam etdik. Səhər saat 7 radələrində Tovuz rayonunun əra-zisində ağacların altında, bir cənnət guşəsində avtobusu saxlatdıq. Mən, qardaşım Loğman, oğlum İftixar, qaynım Mahal, əmim oğlu Elimxan çay dəsgahı ilə məşğul olduq. Yeznə İlman isə avtobusdan bizə sarı boylanaraq, samova-ra necə od salmağımıza qımışdı.

Anamın samovarına od salan Elimxan arxın kənarında söh-bət edən Loğmanı, Mahalı, İftixarı göstərərək dedi ki, onlar elə bil kəndimizdə, çayın qırağındaymış kimi söhbət edirlər. Onun sözündən sonra mən də arxın kənarına endim və ar-xın suyunda yuyundum... Nəhayət, samovar qaynadı, biz isti çay içdikdən sonra yolumuza davam etdik və Qazağın mal-qoyun bazarına çatdıq. Nuridə və İftixar üçün iki qur-banlıq qoç aldıqdan sonra

yolumuza davam etdik. Yolboyu Göyüzən dağına baxıb, sual verən İftixara cavab verə-verə necə Yuxarı Salahlı kəndinə çatmağımızdan xəbərim ol-madı. Bir saata qədər şairin ev muzeyini ziyarət etdikdən sonra Astanbəyli kəndinə yola düşdük. Yolboyu qəbiris-tanlıqlara, dağlara, yamaclara baxa-baxa xəyalımdan və-tən, el həsrəti, yurd yangısı keçdi:

Vurğunun yurduna qədəm qoyarkən,
İzləri aradım, yol mənə güldü.
Nəzər yetirəndə boz təpələrə,
Çəmən gülümsədi, çöl mənə güldü.

Açdı gözlərimi təbiət bir an,
Yamyaşıl xalıydı buralar dünən.
Nə yaman dəyişib dərə, dağ, düzən?
Çiçəyi axtardım, gül mənə güldü.

Ayıldım, toxtadım haçannan-hana,
Ayırdı xəyaldan bir dəstə durna.
Oxşadı telimi ağbirçək ana,
Qohumlar kövrəldi, el mənə güldü.

Namərd qonşuların əlinnən bağlar,
Suya tamarzıdı, torpaq qan ağlar.
Möhtəşəm görünmür zirvələr, dağlar,
Yamac salamladı, yal mənə güldü.

Qərinələr görüb Qazax torpağı,
Tarixdi, dastandı piri, ocağı.
Alxan, uçlub-söklür baba ocağı,
Xəyala dalanda il mənə güldü.

Biz Astanbəyliyə çatanda saat 12 radələrini olardı. Hacı Mahmud Əfəndinin ocağında bizi ilk qarşılayan Nəbi baba və Əmirasdan baba oldu. Ağsaqqal, nurani və qıvraq yerləşli bu kişilər mənə babalarımı xatırlatdı. Salamlaşdıqdan sonra biz Hacı Mahmud Əfəndinin və Mir Yusif Ağanın qəbrini zi-yarət etdik, qurbanları kəsdik. Sonra mən Nəbi babaya ya-xınlaşaraq, onun ədəbiyyata böyük marağı olduğunu görüb, kitablarımdan iki ədədini (ikinci və üçüncü kitabı) bağışla-dım. Bir az söhbət etdikdən sonra bildirdim ki, mənim ba-bam Yekə Əhməd də bu kənddəndir və mən qohumları olan Comuşdular tayfası haqqında ondan soruşmağa başla-dım. Kişi məni bir qədər süzdükdən sonra dedi ki, bu saat zəng edərəm, sən qohumların gələrək. Bir azdan əmioğlu *İsrafil* qızı *Leyla* ilə bərabər gəldilər. Bir az ordan-burdan söhbət etdikdən sonra mən mətləb üstünə gələrək, Comuşdular tayfasının keçmişi haqqında sorğu-sual etməyə başla-dım. İsrail dedi ki, uzun müddət Gürcüstan Respublika-sının Rustavi şəhərində yaşadığından çox məlumatı bilmir. Ona görə də, mamamla söhbət etməyi məsləhət gördü. Xeyli keçmiş mamam *Mələk* (el içində hamı onu Əmlik adı ilə tanıyır) və oğlu *İlham* gəldilər. Öpüşüb-görüşdükdən sonra Hajalı babanın gəlini də bizə yaxınlaşdı və qonaqlar-la görüşdü. Məlum oldu ki, o bir az öncə eşidərək gəlib, lakin utandığından yaxınlaşmayıb. Keçmişi yada salaraq, bir xeyli söhbət etdik.

Mamam Mələkdən tam olmasa da Comuşdular nəslə haq-qında müəyyən məlumatları öyrənə bildim. Bundan sonra dədə-baba ocağı olan Comuşdular nəslinin ağsaqqalların-dan olan, bizim ulu babamız molla İsmeyilin evini, əmioğlu İsrailin evini, kəndin bir neçə görməli yerlərini ziyarət etdim. Son zamanlar bu kənddə baş verən dəyişikliklər məni sar-sıtdı. Kənddə cavanların az olması, kəndin ixtiyar qocaların və qadınların ümidinə qalması gözə çarpırdı. Bir çox evlər baxımsızlıq ucbatından yarıcuq vəziyyətə düşmüşdü. As-tanbəyli kəndində su qıtlığı gözə çarpırdı, yaşıllıqlar olduqca az idi. Həyətlərdə əkin sahələri yox

dərəcəsi idə. Əgər bu hal beləcə bir neçə il davam etsə, bu kəndin aqibəti ne-cə olacaq?...

Yaxın qohumları İsrəfil və İlhamla söhbət zamanı mən açıq olmasa da hiss etdim ki, onların bu kənddə yaşayışın-da sıxıntılar var, ancaq bunu biruzə vermək istəmirlər (onla-rın hər ikisi Astanbəyliyə Gürcüstan Respublikasının Rusta-vi şəhərindən geri dönüblər). Mən də sözarası hər ikisini ruhlandıraraq dedim ki, yaxşı edib geri dönüblər, ata-baba yurdlarını xarabalığa çevirmək olmaz! Əl-ələ verərək bu ocağı şənləndirsinlər!..

Nəhayət vaxt-vədə gəlib çatdı. Biz maşına minərkən bütün qohumlarla öpüşüb-görüşdük. Maşın yola düşəndə qohum-ların hamısının gözlərində qəhər, üzlərində yaş görünürdü, hamı arxamızca əl edirdi. Onlardan ayrılanda mənə qəhər, sıxıntı bürüdü, elə bil ki, ürəyimi yerindən qopartdılar:

Ayrılı bilmirəm Astanbəylidən,
Ayağım getsə də, ürəyim qalır.
Yeni hönür-rəşən qohum-qardaşlar,
Arxa-mətarisim, dirəyim qalır.

Dağlara baxıram, sükuta dalıb,
Çəmənə baxıram, otlar saralıb,
Mamama baxıram, o da qocalıb,
Gözümün işığı, gərəyim qalır.

Ayrılı bilmirəm daşdan, qayadan,
Hönkürə bilmirəm abır-həyadan,
Şair nisgillidi əmi-dayıdan,
Ürəkdə çox arzu, diləyim qalır.

Günəş gülümsəyir, bulud ağlayır,
Çəsmələr hiddətlə coşur, çağlayır,
Mahmud Əfəndinin qəbri dağlayır,
Mənə miras kəndim, kəsəyim qalır.

Babaların ruhu getmə, qal deyir,
Atının mıxını burda çal deyir,
Bunu torpaq deyir, zirvə, yal deyir,
Vətən, yurd qoxulu çiçəyim qalır.

Alxan əl eyləyir, gözündə kədər,
Özünü saxlayır, dözü bir təhər,
Dönər, imkan versə yazı və qədər,
Hələ kəsilməmiş çörəyim qalır.

Mən üzümü bu kənddən çıxan ziyalılara, alimlərə, imkanlı insanlara, iş adamlarına tuturaq deyirəm ki, gəlin əl-ələ və-rək, bu cənnət guşəsinin yenidən çiçəklənməsi üçün əlimiz-dən gələn köməklili edək! Qoymayaq ki, dədə-baba yurd-larında bayquşlar ulasın, bu kənd xarabalığa çevrilsin! Qə-dim oğuz yurdu olan Astanbəyli kəndi, Hacı Mahmud Əfən-dinin ocağı silinib getsin!...

Astanbəyli kəndi çox böyük ərazidə yerləşməklə bərabər, burada yaşayan nəsillərin kökləri çox dərinlərə gedir. Kənddə olan bir neçə qəbiristanlıqlarda və eləcə də kəndin mərkəzindəki köhnə qəbiristanlıqdakı məzar daşlarına nə-zər salanda görünür ki, Astanbəyli kəndi Azərbaycanın ən qədim kəndlərindən biridir. Çünki qəbiristanlıqların elə özü bir tarixdir.

Bu kənddə yaşayan tayfalar (nəsillər) bunlardır:

- 1.Hacıəfəndi öyü. 2.Yaxcılı. 3.Yalobası. 4.Şədilli. 5.Molloğ-lular. 6.Şəmmətli. 7.Comuşdular. 8.Dərğanqullar. 9.Nağa öyü.
- 10.Qartoflular. 11.Hajınınöyü. 12.Qaraödənl. 13.Nə-cəfli.
- 14.Xallöyü. 15.Ağvalli. 16.Unusdular. 17.Umudöyü. 18.İsaxılı.
- 19.Soğlallı. 20.Aloğulluq. 21.Söncənl. 22.Qurba-nallı.
- 23.Qaramanlılar.

Astanbəyli kəndində Qazax mahalında, Gəncəbasarda, Borçalı mahalında– ümumiyyətlə Azərbaycanda, Türkiyədə ad çıxaran, sözüotgün, mərd-mübariz, savadlı, Haqqa bağlı, elin dayağı olan, elin qayğısına qalan insanlar çox olmuş-dur. Bu kənddən qaçaq Kərəmin silahdaşı olan **Qaçaq İs-meyil, Yasin Əfəndi, Baba Əfəndi, molla Hafız, molla Musa, Hacı Mahmud Əfəndinin nəvələri Əhməd Seyidov (18 il Lenin adına API- nin rektoru), Səməd Seyidov (Əhməd Seyidovun nəvəsi, görkəmli siyasi xadim), Şə-rif Aşırov, çopur Məmməd, Davud Nəsim, Akif Səməd, aşuq Kərəm, Yunis Qara oğlu** və s. kimi görkəmli şəxsiyyətlər çıxmışdır.

İstərdim ki, oxuculara Yekəəhmədlilərin, Duşdurovların baba ocağı olan **Comuşdular** nəsili haqqında əldə etdiyim məlumatı çatdırım. Bu məlumatları mənə **Comuşçuyev İs-rafil Kərəm oğlu** və Comuşçuların qız nəvəsi olan **İlham** qardaşım vermişlər.

Comuşdular nəslə Astanbəyлідə böyük nəsilərdən olub, nəslin yaradıcıları beş qardaş olmuşdur: **Qurban, Allahver-di, Hasan, molla İsmeyil**. Beşinci qardaşın adı məlum deyil. Bu qardaşlar Hacıəfəndi öyü ilə xala uşağıdırlar. Bu nəslə çoxlu sayda comuş saxladıqlarına görə Comuşdular de-mişlər. Nəslin ən mütərəqqi, savadlı, haqqa bağlı təriqətli insanı **molla İsmeyil** olmuşdur. Onun yeddi oğlu olmuşdur: *Məhəmməd, Qara Mahmud, Xəlil, Mustafa, Alı, Usuf, Noyruz*.

Onun qardaşı Hasan Əksipara kəndinə köçmüş, törəmələri həmin kənddə yaşayır, bir böyük nəsil dir. O biri qardaşlar haqqında məlumatlar yoxdur. Oxucuların nəzərinə çatdır-malıyam ki, son dörd yüzillikdə Comuşdular nəslə də Astan-bəylinin başqa nəsil-ləri kimi yaşayış şəraitini yaxşılaşdırmaq üçün Azərbaycanın bir çox bölgələrinə dağılmışlar. Hal-ha-zırda Comuşçular nəslinin törəmələri Akstafanın *Soyuqbu-laq kəndində, Vəhşi Heyvan sovxozunda, Sadıxlıda, Qazax-da, II Şıxlıda, Daş Salahlıda, Bakıda, Gəncədə, Rustavidə, Sadaxlıda* və bir çox başqa bölgələrdə yaşayırlar.

Comuşdular nəslindən olan insanlar mütərəqqi, elmə bağlı, ziyalı insanlar olmuşlar. Məhz bunun nəticəsi idi ki, Astan-

Comuşdular nəslinin beşiyi, molla İsmeyilin yaşadığı, Yekə Əhmədin, Qara Usufun pərvazlanıb, uçduğu dədə- baba ocağı

bəyli kəndində olan ilk orta məktəb Comuşdular nəslinin də-də-baba ocağında, molla İsmeyilin evinin yanında tikilmiş-dir. Yuxarıdakı şəkildə həmin orta məktəbin qalıqlarından olan daşlar görünür. Bunu xüsusi qeyd etmək istəyirəm.

Comuşdular nəslindən olan ***qaçaq Əhməd*** (Hajalı babanın atası), ***Meqi və Maqı*** qardaşları erməni quldurlarına qarşı 1905-1918- ci illərdə vuruşmuşlar. Bu mərd insanlar Astan-bəylinin ər oğulları ilə birlikdə Türk ordusu gələnə kimi er-məni canilərinin İncə dərəsinə daxil olmasına, qırğınlar tö-rətməsinə mane ola bilmişlər.

Qaçaq Əhmədin təkbaşına çataqda altı ermənini tutaraq çataxda bağlamağını hələ də bu kənddə söyləyirlər.

Meqi və Maqı qardaşları da mərd insanlar olmuş, ölümün gözüünün içinə düz baxmağı bacarmışlar. Kənd əhlinin de-diyinə görə ermənilərlə döyüşlərin birində Meqinin gülləsi qurtarır. Yalnız xəncərə bel bağlayan Meqi Maqıdan xahiş edir ki, əgər mən bu döyüşdə ölsəm, elə bu yerdə də dəfn edərsən. Həmin döyüşdə Meqini ermənilər öldürürlər. Qar-daşı onu vəsiyyətinə əməl edərək dediyi yerdə dəfn edir.

Böyük Vətən müharibəsində bütün azərbaycanlılar kimi Comuşdular nəslindən olan oğullar da silaha sarıldılar və vətəni qorudular. Onlardan ***İsmayilov Hajalı*** bir ayaqla qa-yıtdı. Bu nəsiləndən olan ***Məmmədov İsmayıl*** da müharibə əlili idi.

Bu ocaqdan olan ***Yusubov Məhəmməd*** müharibədən qa-yıtmadı. Ərinin həlak olmağına dözməyən həyat yoldaşı rəh-mətə getdi. Altı uşaq yetim qalır. Böyük qız Mələk (Əmlik) üç qardaşını və iki bacısını saxlayaraq, boya-başa çatdırdı, ev-eşik sahibi etdi.

Comuşdular nəslə Astanbəylidə haqqa bağlı bir nəsil kimi tanınmışdır. Bunun səbəbidir ki, molla İsmeyilin yaşadığı ev ocaq

sayılır. Molla İsmeyilin qəbiri Dilican dərəsində olan Sarı bulağın yaxınlığındakı meşənin ortasında yerləşir. Onun qəbrinin ziyarətinə çoxlu sayda insanlar gəlirmiş. Çox əfsuslar olsun ki, bu ərazi hazırda yağı tapdağı altındadır.

Nəsildə molla İsmeyilin yolunu davam etdirən Hajalı və Hə-mid baba olmuşdur. Hajalı baba Hacı Mahmud Əfəndinin ocağına qulluq etmişdir.

Hazırda İsrəfil və İlham qardaşlarım molla İsmeyilin yaşa-dığı evin yenidən bərpası ilə məşğuldurlar. Onlara uğurlar diləyirəm! Nəsildə 1950-90- cı illərdə eldə-obada sayılıb-seçilən, elin xeyir-şərində, bütün tədbirlərində iştirak edən, cavanlara örnək olan, bir sözü iki edilməyən el ağsaqqalı **Comuşçu oğlu Kərəm** olmuşdur. Kərəm kişi nəslin ağsaqqalı idi. O, 1975-78- ci illərdə Monqolustan Xalq Respublikasında bir mütəxəssis kimi çalışmışdır. Yaxşı, təmiz əməyinə görə «Qaz- 24» markalı avtomasıyla mükafatlandırılmışdır. 1988- ci ilə kimi Kərəm kişi dəfələrlə Canbaxça çökəkliyində, Pet-rovka (Qurdqala), Mixaylovka (İmir) kəndlərində olmuş, Ye-kəəhmədlilər nəslindən olan ağsaqqallarla görüşmüş, ba-bam Ramazan kişinin qonağı olmuşdur.

Comuşdular nəslində ziyalılar çoxdur. Mən tanıdığım, bildi-yim, eşitdiyim ziyalıları oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Nəsibov İsmayıl- Kimya üzrə elmlər doktoru, professor. Rəhmətə gedib. Qəbri Astanbəyli kəndində, Hacı Mahmud Əfəndinin türbəsinin yaxınlığında yerləşir.

Mustafayev Elxan– Bakı şəhəri Dövlət Yol Polis İdarəsinin rəisi işləyib, hal-hazırda təqaüddədir.

Mustafayev Noyruz– Dövlət Gömrük Komitəsində işləyir.

Comuşçuyev Mehman– mühəndis, rəhmətə gedib.

İsmayilov Ədalət– həkim.

İsmayilov Dövlət– müəllim.

Comuşçuyev İsrəfil– Rustavi şəhərində yol polisi işləyib.

Comuşdular nəsili **İsmayilov, Comuşçuyev, Yusubov, Mustafayev** soyadlarını daşıyırlar.

Ən qədim soyad **Yusubov** soyadıdır.

Bu nəslin insanları uzunömürlüdürlər. Həjəli baba 104 il ömür sürmüşdür. Bizim Yekəəhmədliyənin də uzunömürlü olmağı təbii amillərdən başqa məhz soykökə bağlıdır. Bun-dan başqa, soykökdə qarabuğdayı insanlar çox olmuşdur. Məhz bunun təsiridir ki, Molla Usufa qarabuğdayı olduğu üçün Molla Qara Usuf demişlər. Bizim nəsilə istər kişilə-rimizdə, istərsə də qadınlarımızda qarabuğdayı insanlar çox olmuşdur.

Yekəəhmədliyənin ilk yaşayış yeri Dəmirçilər kəndi olmuş-dur. Dəmirçilər kəndinin yaxşı coğrafi mövqeyi qaçaq-quldur-ların, 1905- ci ildən sonra isə ermənilərin buraya tez-tez hü-cum etməsinə səbəb olurdu. Ağsaqqalların söylədiyinə görə 1905- ci ildə kəndin əliyalın əhalisi gündüzlər meşələrə çə-kilmiş, axşamlar isə geri, kəndə dönmüşlər. Geri dönərkən qazmaların ermənilər tərəfindən dağıdıldığının şahidi olur-muşlar. Odur ki, bütün bunlar Əhməd kişinin törəmələrinin əvvəlcə (1905- ci ildə) indiki Armudlu sovxozunun ərazisinə köçməsinə təsir etmişdir. Yekəəhmədliyənin buraya köçmə-sinin əsas səbəbi kimi əmisi oğullarının (Qarausfların) Aşa-ğı Oruzmanda yaşaması danışılır. Armudlu sovxozunun ərazisinə uyğunlaşmayan Yekəəh-mədliyə sonradan Sakira (Qaşqatala) kəndinin yerinə köç-müşlər. Burada da su qıtlığı ilə üzləşən Yekəəhmədliyəni gö-zəl coğrafi mövqeyə malik olan Dəmirçilər kəndi yenə də özünə cəlb etmişdir. Vəlimmədliyə qız vermiş Yekəəhməd-lilərə Dəmirçilər kəndində olan «Bulaqlı» deyilən ərazi yaşa-maq üçün təklif olunsə da, Yekəəhmədliyəni bu yer qanə et-məmişdir.

Ağsaqqallarının bir qismi Qurdqala kəndinin əra-zisinə köçmək istəsələr də, sonradan fikir ayrılığının oldu-ğunu görən Yekəəhmədlilər başqa yerə (Muğanlıya) köç-məyi qərara almışlar. Dəmirçilər kəndində yaşayan tayfa ehtimallara görə 1907-1910- cu illərdə Muğanlı kəndinə köçmüşlər. Qocalarımızın dediyinə görə bu ərazini almaq üçün çoxlu qızıl pul və gəvələr vermişlər.

İlk vaxtlar yeddi yerdə yeraltı qazmalarda yaşamışlar. Bu kənddə onların yerləşməsinə köməklik edən Nəsiflər tayfa-sından Xancıgəz babanın yaxın dostu olan Osman kişi ol-muşdur.

1915- ci ilin yazında Yekəəhmədlilər (Xancıgəz babanın ailəsindən başqa) Türkiyənin Kars vilayətinin Xələfoğlu kö-yünə köçmüşlər. Belə rəvayət edirlər ki, 1915- ci ilə kimi on-ların Astanbəyli kəndi ilə əlaqəsi olduğundan, Əfəndiöyü-nün bir qolu– Əfəndilər nəslinin Türkiyədə yaşadıklarını bi-lirmişlər. Ona görə də Yekəəhmədlilərin Türkiyəyə köçməsi-nin bir səbəbi kimi bu faktor göstərilir.

Yekəəhmədlilər Kars vilayətinin Xələfoğlu köyündə yerləş-mişlər. Onların Türkiyəyə köçməsinə köməklik edən Mus-tafa babamın qızı Fatmanın əri molla Suleyman Yolçuyev olmuşdur. Lakin Yekəəhmədlilər Türkiyədə öz qohumlarını tapa bilməmişlər. Babam Ramazan kişinin dediyinə görə, o ili əkib-biçmişlər də. O biri yaz bu köydən köçüb getmiş yunanlar geri qayıtdığı üçün Yekəəhmədlilər yeraltı qazma-ları boşaltmağa məcbur olmuşlar. Dövlət məmurlarının tə-kidinə baxmayaraq yayın orta ayında ot biçini vaxtı geri, Mu-ğanlıya dönmüşlər.

1918- ci ilin yazında Türk qoşunları vəziyyəti ağır olan, er-məni daşnaklarına qarşı mübarizə aparan Dağ Borçalıya Qaraxaçın belindən aşaraq köməyə gəlmişdir. Ordu bölmə-ləri gəlib Muğanlıya çatmışlar. Onları bu kənddə qonaqla-yan və yerləşdirən Yekəəhmədlilər olmuşdur. Oxuculara bil-dirməliyəm ki, 1918- ci ildə türk ordusunun bölmələri Yekə-əhmədlilərin evlərində yerləşmişdir. Bəkir kişinin bir otağı si-lah-sursat anbarına çevrilmişdir. Türk ordusu gətdikdən sonra

Yekəəhmədlilərdə külli miqdarda hərbi sursat (part-layıcı maddələr) qalmışdır. Nənəm Nigar qarının dediyinə görə türklər getdikdən sonra pəncərənin qabağında olan qumbara döşəmənin üstünə düşərək partlamış və onun ata-sı Bəkir kişi, qardaşı Mustafa, bacısı Reyvə həlak olmuş, onlar: – Nigar və qardaşı İisə yetim qalmışlar.

Qafqazda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra da (1920-1923- cü illər) Borçalıdan külli miqdarda əhali Türkiyəyə köçmüşdür. Əsasını ziyalılar, xalqın içində hörməti olan şəxsiyyətlər təşkil edən köçkünlərin getməsi zamanı Sovet rəhbərliyi maneə törətməmiş, demək olar ki, köməklik etmiş-dir. Bu da onu göstərir ki, rusların və onların əlaltıları olan ermənilərin bu köçürülmədə böyük maraqları olmuşdur.

Muğanlıda yaşayan başqa tayfalara nisbətən Yekəəh-mədlilər aclıq illəri (1920-1930- cu illər) yaxşı yaşamışlar. Maldarlıq və qoyunçuluqla məşğul olan bu xalq əməksevər-liyi, savadlılığı, haqqa bağlılığı, kasıblara əl tutmaları ilə seçi-lirdi. Bu nəslin çoxlu sayda mal-qarası, atları, qoyun sürülə-ri olmuşdur. Son dövrlərə (1988- ci ilə) qədər Qamışlı kən-dində olan atlar Yekəəhmədlilərin atlarının nəslindən idi. *Xancıgəz kişi, Molla Osman və Məhəmməd (Budaq) kişi* öz əliaçıqlılığı ilə eldə məşhur idilər. Xancıgəz kişi xeyriyyəçi bir insan idi. Onun kəndin içinə çəkdiyi bulaq əhalinin suyla təminatında xüsusi yer tuturdu. Molla Osmanın qardaşı *İs-gəndər kişi* loğman idi, heyvanları müalicə etməyi bacarırdı. Eldə kasıblara əl tutan, çörəkci bir insan kimi tanınmışdı.

Molla Osman görkəmli el ağsaqqalı olmuş, el-obasında yoxsul və yetimlərin atası kimi şərəfli adı daşımışdı. O, güc-lü savada malik bir insan idi, ruhani təhsili almışdı. Yeddi qardaş və üç bacının ortancılı olmasına baxmayaraq, istər nəsildə, istərsə də el-obada məsləhətçi, ağsaqqal bir insan kimi tanınmışdı. 1935- ci ildə Muğanlı kəndində ilk qurulan kolxozun sədri olmuşdu. Bu dövrdə onun başçılığı ilə ilk məktəb binası tikilmiş, kəndə uzaq məsafədən su kəməri, Qabax quzeyin arxasında olan əkin

sahələrində iki yol çəkil-mişdi. Molla Osman qolu bükülməyən pəhləvan idi. Neçə- neçə ər pəhləvanın kürəyini yerə vurmuş, neçə-neçə mərd igidin dizini yerə gətirmişdi!

Molla Osman 1937- ci ildə kirli, xəbis ürəklərin, qara qüvvələrin qurbanına çevrildi, xalq düşməni kimi həbs edildi. O, 1942- ci ildə Tomsk şəhərində həbs düşərgəsində vəfat et-mişdir. Sonralardan ona bəraət verilmişdir.

Molla Osmanın əmisi oğlu **Molla Bəkir**

güclü savada malik bir insan idi. Muğanlı kəndində yaşayan və qurandan ərs deyən Xoca Usuf Əfəndidən dərs almış, əla qiymətlə məktəbi bitirmişdi. Quranın bilicilərindən sayılırdı. Quranı ləhdərlə oxuyub ləhdərlə təfəssülə bələd idi. Muğanlı kəndində

ilxoz qurularkən kolxozun baş mühasibi təyin olunmuş, 1939- cu ilə kimi həmin vəzifədə çalışmış-dı. Molla Bəkir 1939- cu ildə həbs edilmiş, geri qayıtmamış-dır. Gürcüstan Ali Məhkəməsinin 30 oktyabr 1960- cı ildə verdiyi arayışa əsasən Hüseynov Bəkir Söyün oğlu 08 oktyabr 1960- cı ildə günahı təsdiqlənmədiyi üçün əhv edilmiş-dir.

Molla Bəkirin ədəbiyyata, şərə böyük marağı var idi. Onun ərəb hərfləri ilə yazılmış iki dəftər əlyazmaları son dövrlərə kimi qalmaqda idi. Bu əlyazmalar gəlini Əsmər tərəfindən son dövrlərə kimi saxlanılmışdı. Ağsaqqallarımızın dediyinə görə onun anası Zalxa qarı sinədəftər bir qadın imiş. Hamı-ya cavabı bayatılarla, qoşmalarla verərmiş. Molla Bəkirin el içində yayılmış iki bənd şerini oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Dəli könül məndən sənə amanat,
Deməynən dövlətim, malım yaxşıdı.
Bir gün gələr, alar fələk əlinnən,
Çıxar ərşə, qılı-qalım yaxşıdı!

Kişi gərək əyilməyə, mərd ola,
Çəkə eli əyri yoldan düz yola.
«Kişi» var ki, oxşar tülkü, çaqqala,
Belə yaşamaqdan ölüm yaxşıdı!

Tarixə nəzər salsaq görərik ki, istər Yekəəhmədlilərin ba-ba ocağı olan Comuşdular tayfası, istərsə də qardaşı Molla Qara Usuf və törəmələri çox savadlı olmuşlar. Fətəli xan Xoyskinin yanında Yekə Əhmədin qohumu dəftərxanada iş-ləmişdi.

Bu nəsilər əzəl gündən elmin, maarifin inkişafı üçün əlin-dən gələnə etmişlər, məktəblərin açılması üçün öz torpaq sahələrindən belə keçmişlər. Deməliyəm ki, Muğanlıda ilk məktəb Yekəəhmədlilərin xırman yerində, Astanbəylidə olan ilk orta məktəb isə Comuşdular nəslinin yaradıcıların-dan olan Molla İsmeyilin torpaq sahəsində, evinin yanında tikilərək, istifadəyə verilmişdi.

Yekəəhmədlilərdən bir neçə nəfər Müsavat partiyasının üz-vü idi. Babam Ramazan kişinin dediyinə görə o, Şülöyürdə (Şulaveridə) qoyuna gedirmiş. Bolnisinin Arıxlı kəndində müsavatın özəyi yaradılıbmış. Babam da o partiyanın üzvü imiş. Tez-tez Muğanlıya gələrəkən özünən müsavatın vərə-qələrini gətirmiş və onu aparıb İlməzli kəndində olan qa-çaq İbrahimə (Nazarrı İrvahama) verirmiş. Qaçaq İbrahim də bu vərəqələri Türkiyəyə aparırmış. Bundan başqa Ra-mazan kişi öz mal-heyvanından camaata kömək məqsədi ilə ayırırmış ki, onlar da müsavat partiyasına üzv olsunlar. Bu da bir çox adamları narahat edirdi. Ona görə də otuzun-cu illərin repressiya qurbanları Muğanlı kəndindən məhz Yekəəhmədlilər olmuşdur. Tutulanlar bunlar idi: **Qasım, Molla Bəkir, Molla Osman, Ramazan, Qarif, İsmeyil** və Molla Suleymanın oğlu **İsmeyil** (tutulanların bacısı oğlu).

Hacı Ənvərin söylədiyinə görə nənəsi bir şəri həmişə yana- yana təkrarlayarmış. Çünki, 1937-41- ci illərdə Yekəəhməd-lilərin ər oğulları Sovet quruluşunun qurbanına çevrilmişdi:

Yaşadım dünyada mən yana-yana,
Günüm ah-vay oldu, vəfa görmədim.

Verdim oğullarımı mən sarı rusa,
Onların birindən səfa görmədim...

Tutulanlardan yalnız Ramazan kişi və molla Suleymanın oğlu İsmeyil geri qayıtdılar.

Ramazan kişinin Gürcüstan Dövlət Təhlükəsizlik Nazirliyi-nin arxivində olan sənədində yazılmışdır: «1937- ci il 8 okt-yabrda Gürcüstan SSR cinayət məəcəlləsinin 58-11 maddə-si ilə (Dövlətin dağıdılmasının təşkilatı işində fəal iştirakına görə) tutulmuş və 21 may 1958- ci ildə günahı təsdiqlənmə-diyi üçün əhv edilmişdir.»

Müharibə illərində Yekəəhmədlilərdən olan **Sarı Mustafa** əmilərinin tutulmağına etiraz əlaməti olaraq Sovet hökumə-tinə qarşı qaçaqlıq etmiş, şimali Qafqazda Sovet ordusuna qarşı vuruşmuşdu. Ağır müharibə illərində Muğanlıda olan «sapı özümüzdən olan baltalar»ı məhv etmək üçün dəstəsi ilə Gürcüstana gəlsə də Tiflisdə həbs edilmişdir. Kütəisdə dəstənin yaradılmasında və onun idarə edilməsində rəh-bərliyin onun tərəfindən icra edilməsini öz boynuna alaraq, yoldaşlarının həbs edilməsinin qarşısını almışdı.

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, 1988- ci ildə Azərbaycanca Xalq Hərəkatı başlayanda Yekəəhmədlilərdən olan **Hüseynov İlyas Hümbət oğlu** da bu hərəkata qoşul-muş, onun fəal üzvlərindən biri sayılmışdır. Bu da onu gös-tərir ki, Yekəəhmədlilər əzəl gündən Azərbaycanın müstə-qıl, suveren dövlət olmağını qəlbən istəmiş və bu işdə əməli işlər görmüşlər.

Yekəəhmədlilər həmişə Haqqa bağlı olmuşlar. Molla Os-man və Molla Bəkirdən sonra *İsgəndər oğlu molla Məhəm-məd, Molla*

Osman oğlu Məhəmməd, Xancığaz Məmməd, Budağın oğlu molla Hümbət, Sarı İsə, Ramazan kişi Sovet quruluşunun çiçəklənən dövründə də quranı yaddan çıxar-mamış, daimi namaz qılmış və oruc tutmuşlar. Gözümü açandan mən baba və nənələrimi haqqa bağlı insanlar kimi görmüşəm, oruc tutan, namaz qılan olmuşdur qocalarımız. *İsgəndər oğlu molla Məhəmməd* elin sayılan mollalarından olub, Xoca Usuf Əfəndidən dərs almışdı. *Xancığaz Məmməd* quranı avazla oxuması hamını heyran edərdi. *Molla Məhəmmədi və molla Hümbəti* el yaxşı tanıyırdı.

Haqqa bağlılıq 1998- ci ildə bizim tayfadan iki nəfərin Həcc ziyarətində olmasına səbəb olmuşdur:– **Ənvər müəllim** və yoldaşı **Gülcahan xanım Hacı** olmuşlar.

Yekəəhmədlilərdən *İsax kişi* sınıqçı kimi tanınmışdı. Heyvandarlığın güclü bilicilərindən idi.

Yekəəhmədlilərin yaylağı Oy dərəsində *Gülumbulağı*, qış-lağı isə indiki Marneulinin (Sarvanın) yaxınlığında olan *Bəy-lər* adlandırılan yer olmuşdur. Məhəmməd əminin və Nəri-man müəllimin dediyinə görə Gülumbulaq yaylağının o biri üzü Türkiyənin torpaqları olduğundan, dağın başına çıxdıq-da o torpaqlar aydın görünürdü. Gülumbulağının bir tərəfi çınqıllıq idi, buraya tez-tez sıx duman çökdüyündən göz- gözü görməzdi. Onların dediyinə görə, Yekəəhmədlilərdən Sənəm qarı bir gün Sarı bulaqdan iki vedrə südlə Saatlının binələrinə enir. Saatlının binələri Noylu bulaqda yerləşirmiş. Sənəm qarı Saatlının binələrinə südü süd məşinində çək-mək üçün gedibmiş. Geri dönərkən yaylağa sıx duman çökür, göz-gözü görmür, yol-cığır seçilmir. Sənəm qarı yolu azaraq çınqıllığa çıxır və iri qara daşın dibində gecələməli olur. Səhərisi gün Əhməd kişi (Əhməlləm) qoyun otararkən heyvanların hürkdüyünü görür. Həmin yerə yaxınlaşanda Sənəm qarını büzüşmüş vəziyyətdə tapır və Yekəəhmədlilə-rin binəsinə gətirir.

Yekəəhmədlilərin qəbiristanlığı Saatlı kəndinin ərazisində olan qəbiristanlıqdır. Bu qəbiristanlıqda Yekə Əhməd, oğul-ları Xancığaz kişi, Mustafa kişi, Alı kişi, Söyün kişi dəfn

olunmuşlar.1990- cı ilə kimi Muğanlı kəndində yaşayan Yekəhmədlilərin və Dəlləklilərin də rəhmətə gedənləri bu qəbiristanlıqda dəfn olunmuşlar.

Yekəhmədlilərin ağsaqqallarının tutulması bu nəslin zəifləməsinə gətirib çıxarmışdır. Mal-qara və qoyun sürüləri müsadirə edilən bu tayfa aclıq illəri olan 1948-1960- cı illərdə bir çox məhrumiyyətlərə məruz qalmış, o cümlədən də çox-xunun var-dövləti pul şəklində olduğundan, dəyişdirə bilmə-mişlər. Məhəmməd (Məmdi Məhəmməd) əminin dediyinə görə o, uşaq olarkən (1948-49- cu il) Ramazan kişi Sovet dövlətindən ehtiyatlanaraq iki bardam qara minliyi evin çar- dağında yandırmağa məcbur olmuşdur.

Repressiya illərində ağsaqqalları tutulmuş Yekəhmədlilər demək olar ki, baş- ız qalmışlar, bir neçə cavanın, o cümlə- lən **Sarı İsa**nın köməyinə arxalanmışlar.

Sarı İsa 1906- cı ildə anadan olmuşdur. Gələyinə yetimlik, bacioglu və nəvə dağı, jaçqınlıq yazılan bu kişi 2000- ci ildə Xanlar rayonunun Mirzik kəndində 94 yaşında rəhmətə getişdir.

Sarı İsa çox qoçaq bir kişi olmuşdur. Onun qolunu qatla-yan, dizini bükən olmamışdı. Heç zaman haqsızlığa döz-məzdi Sarı İsa! Həmişə elin, xalqın köməyinə çatardı.

1948- ci ildə müharibədən qayıtmış Sarı İsa kolxozun öküz- lərinə baxırmış. Bir nəfər yoldaşı ilə öküzlərin yanında gecə- ləyən zaman səhərə yaxın görür ki, on nəfərə yaxın qaçaq- quldur onlara yaxınlaşmaqdadır. Soyuq silahlarla silahlan-mış qaçaqların məqsədi onları öldürmək, öküzləri isə apar-maq imiş. Oyaq olan Sarı İsa yoldaşını oyadır və baş verə-cən hadisəni ona danışır. Söz qurtarmamış, qəflətən qul-durlar onlara gözləmədikləri səmtdən hücum edirlər. Sarı İsa özünü itirmədən yanındakı boyunduruğu götürür və ilk həmlədən yeddi qulduru yerə sərir.

İkinci həmlə ilə o, qa-çaqların başçısını yerə uzadır. Bunu görən quldurlar qaçıb canını zorla qurtarırlar.

Belə hadisələr Sarı İsənin keçdiyi ömür yollarında çox olmuşdur. Bir neçə dəfə Noraşen kəndinin erməniləri ilə Pet-rovka (Qurdqala) kəndinin camaatı arasında torpaq üstündə düşən davalarda Sarı İsə xalqa arxa durmuş, xalqı qoru-muşdu. Bu kəndin ölümlərinə ermənilər ağac səpəndə, qaç-qınlıq dövründə kəndin özünümüdafiə dəstələrinin yaradıl-masında xalqa rəhbərlik edən və arxa duranlardan biri də o olmuşdur. Bundan başqa Sarı İsə haqqa bağlı bir insan idi. Elin xeyir-şərindən qalmazdı. Dar gündə hamıya əl uzadar-dı. Dağ Borçalıda neçə-neçə qəbirlər qazmışdı Sarı İsə! Belə insanlar idi xalqın arxası, dayağı, güvənc yeri!...

1950- ci illərdə ağır yaşayış şəraitinin olması Yekəəhmədli-lərin dağılmağına gətirib çıxartdı. 1950- ci illərdən başlaya-raq Yekəəhmədli-lər Kalinino rayonunun müxtəlif kəndlərinə (Saratovka, Mixaylovka, Petrovka, Privolnı, Kruqlaya Şiş-ka, Kalinino) köçmüşlər. Bu rus kəndlərində yaşayış şərai-tini yaxşılaşdıran Yekəəhmədli-lər öz ata-baba yurdları olan Muğanlını yaddan çıxarmamışlar. Çünki, qohumların yaridan çoxu bu kənddə yaşayırdılar. Astanbəyli və Sadaxlı kəndləri ilə gediş-gəliş olmuşdur.

Ağsaqqal qocalarımızdan və atam Məhəmmədəlidən eşit-diklərimdən sonra mən belə qərara gəldim ki, mütləq qo-hum-əqrabanı tapmalıyam. Çünki artıq baba ocağı olan Asdanbəyli kəndi yaddaşımda möhkəmlənmiş, özünə yer etmişdi. Lakin atamın vaxtsız ölümü, ağır uşaqlıq illəri mənim görəcəyim işləri

ikinci plana keçirmişdi. Adi bir təsa-düf dördüncü kursda məni yaxın qohumum olan **Tanrıver-diyev Tanrıverdi** ilə yaxınlaşdırdı, doğmalaşdırdı. O, Elmi kommunizm kafedrasının müdiri idi. Seminar dərində onun: «Oğul, hardasan?» sualına «Dağ Borçalıdanam, əs-lim isə Qazaxdandır!» cavabını verməyim sanki sakit bir gö-lə böyük bir daşın atılmağına səbəb oldu. Kişi yerindən qal-xaraq, düz yanıma gəldi, gözlərimin içinə baxaraq, dərindən sonra onunla görüşməyimi təkid etdi. Beləliklə, biz yaxından tanış olduq və bir qohum kimi bir-birimizi sevdik.

Sonralardan o, qardaşlarım İbrahim və Loğmanla tanış ol-du. İbrahim də öz növbəsində onu Mütü müəllimlə, Ənvər müəllimlə tanış edir. Tanrıverdiyev Tanrıverdi müəllim bizim babalarımızın keçmişini gözəl bildiyi üçün hər iki əmimə ge-niş məlumat vermiş, onları Hajalı baba ilə yaxından tanış et-mişdi. Mütü müəllim Hajalı babadan çoxlu məlumatlar öy-rənmiş, qeydlər etmişdir. Hazırda onda bir dəftər məlumat vardır. Bəzi məlumatları da mənə o vermişdir.

Babalarım Ramazan kişinin, Sarı Mustafanın, Sarı İsənin, Hübət kişinin mənim yanımda danışdıqlarından məlum olurdu ki, Yekəəhmədlilər 1960- cı illərdə Astanbəyli və Sa-daxlı ilə sıx əlaqə saxlamışlar.Onlar belə söyləyirdilər ki, Ha-cı Mahmud Əfəndinin ocağına ziyarətə getdikcə Comuşdu-lar nəslindən olan qohum-əqrabanı da yaddan çıxarmamış, onlara sovgat aparmışlar. Baba ocağı ilə əlaqə 1970- ci il-lərə qədər yaxın olmuşdur.

Ağsaqqallarımızın söylədiyinə görə 1950-1960- cı illərdə aranda qoyuna gedəndə yaz qırxını zamanı dəfələrlə Duş-duroğlularından onlara kömək gəlmiş, qışlaqda onların arxa-məterisliyinin şahidi olmuşlar.

Muğanlı kəndində yaşayan Xancıgəzlərdən olan Məhəm-məd əminin dediyinə görə Duşduroğlularından Asdan kişi, İsə kişi Yekəəhmədlilərə çox gəlirdilər. Onlar Yekəəhməd-lilərdən Nəşif kişi ilə əlaqə saxlayarmışlar. Nəşif kişi rəh-mətə getdikdən sonra Molla Osmanın oğlu Məhəmmədlə əlaqə saxlanılmışdır. İsə kişi rəhmətə getdikdən sonra oğlu Fərhad Yekəəhmədlilər ilə əlaqə

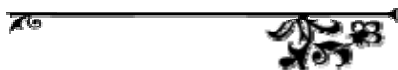
saxlayırmış. Məhəmməd əmi Bolnisi şəhərinə köçdükdən sonra Duşdur ocağı ilə hə-mişə əlaqə saxlamışdı. Yekəəhmədlilər 1988- ci ildə pə-rən-pərən düşdükdən sonra çətinliklər hesabına Duşdurov-lar ilə əlaqə yaradılmış, Astanbəylidən müəyyən məlumat-lar əldə edilmişdir.

Məhəmməd əminin dediyinə görə Bolnisi rayonunun Saya-lıoğlu kəndində də Yekəəhmədlilərin törəmələri yaşayırmış-lar. Onlara **Hacıöyü** nəslı deyirlərmiş. Məhəmməd əminin dediyinə görə Hacıöyünün törəmələri Xancığaz babanı ya-xından tanımış və həmişə ona «Dayı!» deyə müraciət etmiş-lər. 1950- ci illərin əvvəllərində təbii fəlakətlərin fəsadlarına görə Sayalıoğlu kəndi dağılmış və Hacıöyü nəslı Daşdı Qullar kəndinin yaxınlığına köçmüşlər. Bu nəslin törəmələri hazırda burada salınmış kənddə yaşayırlar.

Burdan belə nəticəyə gəlmək olur ki, Yekə Əhmədin iki yox, üç qızı varıymış. Hübət baba ilə birlikdə Məhəmməd əmini belə düşünməyə vadar edən o idi ki, Hacıöyü nəslı ilə əlaqələr çox yaxınıymış, gediş-gəliş varıymış. Onlar Hacıö-yündən *Məhəmməd kişini, Bilal kişini, Bənövşəni, Hilalı* yax-şı tanıdığını söylədilər.

1970-80- ci illərdə Yekəəhmədlilərin qoçaq, sayılan igidləri çox olmuşdur. El içində *Məhəmməd Nəsimov (Məndi Mə-həmməd), Mahmud Xancığazov, Məhəmmədəli Ömərov, Mansır Xəlilov* xüsusi hörmətə malik idilər.

Hal-hazırda babalarımız və atalarımızın yolunu cavanları-mızdan *İsmail Xəlilov, Tofiq Xancığazov, Musa Xəlilov və Sahib Mustafayev* davam etdirir. Onlar elin xeyir-şərində iş-tirak etməklə yanaşı, əlindən gələn maddi və mənəvi kö-məkliyi də əsirgəmirlər.

Yekəhmədlilərdə savadlı, ziyalı insanlar çoxdur:

Talıb Molla Osman oğlu Mustafayev ali təhsilli hüquqşünasdır. Uzun müddət Litva Daxili İşlər Nazirliyində işləmiş, polkovnik rütbəsində təqaüdə çıxmışdır. Litvadakı Azərbaycan diasporunun fəal üzvlərindəndir (*Geniş məlumat Muğanlı kəndində*).

Lütü Məhəmməd oğlu Mustafaza-

1931- ci ildə Dağ Borçalının Baş-
çid (Dmanisi) rayonunun Muğanlı
kəndində anadan olmuşdur. 1939- cu
ildə Muğanlı kənd səkkizillik məktəbi-
ni birinci sinfinə getmiş, 1947- ci ildə
nin məktəbdə təhsilini başa vu-
aq Hamamlı kəndinə gəlmiş, orta
məktəbi 1950- ci ildə bu kənddə başa

vurmuşdur. Həmin il Qazax Dövlət Müəllimlər İnstitutu-nun fizika-riyaziyyat fakültəsinə qəbul olunmuşdur.

1952- ci ildə institutu fərqlənmə diplomu ilə bitirən Mütü müəllim təyinatla İsmayilli rayonunun Baskal kəndinə gəlmiş və pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır. O, 1953- cü ildə ordu sıralarına çağırılmış, Kaliningrad Ehtiyat Zabitlər Məktəbi-ni fərqlənmə diplomu ilə bitirərək, leytenant rütbəsini almışdır.

1955- ci ildə ordu sıralarından tərxis olunduqdan sonra öz doğma kəndi Muğanlıya qayıtmış, fizika-riyaziyyat müəllimi işləmişdir. Mütü müəllim 1958- ci ildə Muğanlı səkkizillik məktəbində tədris işləri üzrə direktor müavini təyin edilmişdir. O, 1959- cü ildən 1990- cı ilə qədər Muğanlı kənd orta məktəbinin direktoru vəzifəsində çalışmışdır.

Direktor təyin edildikdən sonra babası Molla Osmanın tik-dirdiyi məktəbin şagirdlər üçün darısqallıq etdiyini görmüş və əlaqədar təşkilatlar qarşısında ciddi tələblər qoyaraq, nə-hayət, 1964- cü

ildə yardımçı 4 sinif otağının tikilib, istifadə-yə verilməsinə nail olmuşdur.

Get-gedə şagirdlərin çoxalması, birinci məktəb binasının qəzalı vəziyyətdə olması Mütü müəllimi çox narahat edirdi. Ona görə də yuxarı təşkilatlar qarşısında tez-tez yeni məktəb binası tikmək üçün məsələ qaldırmışdı. Nəhayət, onun zəhməti öz bəhrəsini verdi. 1970- ci ildə yeni məktəb binası-nın tikintisinə başlandı və bu məktəb binası 1975- ci ildə tikilib istifadəyə verildi. Üçmərtəbə, tipik, hər bir şəraiti olan məktəb binası Muğanlı orta məktəbində təhsildə dönüş ya-ratdı.

Mütü müəllimin adını repressiya qurbanı olan babası Molla Osman qoymuşdur. Onun adı *Əbdülmütəlib* olmuşdur. Mu-ğanlı kənd səkkizillik məktəbinin birinci sinfinə gedərkən: **«Məhəmməd Peyğəmbərin babasının adını daşıyan bu məktəbdə oxuyammaz!»** tələbi irəli sürüldükdə, Mütü müəllim adını təhrif etdirərək «Mütü» adı ilə məktəbə getmişdir.

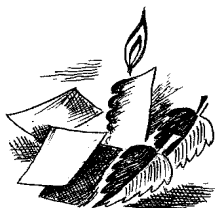
Mütü müəllim «Fizika-riyaziyyat» jurnalının onlarca nömrə-sində elmi və pedaqoji məqalələr dərc etdirmişdir.

1978- ci ildə yeni riyaziyyat dərslikləri hazırlamaq üçün mövzular «Matematika v şkolə» jurnalında müzakirəyə ve-riləndə Mütü müəllim 13 təkliflə jurnala müraciət etmişdir.

Onun 11 təklifi dərsliklərdə öz yerini tapmışdır («Matema-tika v şkolə», № 5; 1978).

1989- cu ildə Dmanisi rayon İcraə Komitəsi Mütü müəlli-mə «Gürcüstan SSR- in əməkdar müəllimi» adının verilməsi haqqında əlaqədar yuxarı təşkilatlara təqdimat vermişdir. Lakin, Muğanlı kəndinin sakinlərinin öz doğma yurdlarından çıxarılması təqdimatın nəticəsiz qalmasına səbəb oldu.

Hazırda 55 illik pedaqoji fəaliyyətə malik Mütü Mustafaza-də Gəncə şəhərindəki 13 saylı orta məktəbdə dərs deyir və Azərbaycanın gələcəyi naminə savadlı, intellektual nəsil ye-tişdirməklə məşğuldur.

Hacı Ənvər Mustafa oğlu Mustafayev ali təhsilli kimyaçı-bioloqdur. O, 1941- ci ildə Gürcüstan SSR Başkeçid rayo-nunun Muğanlı kəndində anadan olmuşdur. 1948-54- cü il-lərdə Muğanlı səkkizillik məktəbində oxumuş, sonra ailəsi ilə birlikdə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Petrovka (Qurdqala) kəndinə köçmüşdür. Bu kəndin məktəbində azərbaycan bölməsi fəaliyyət göstərmədiyindən onu yeni-dən ibtidai məktəbin rus bölməsinin dördüncü sinfinə qəbul etmişlər. Bir il oxuduqdan sonra təhsilini davam etdirmək üçün Mixaylovka səkkizillik məktəbinə getmiş, Mixaylovka səkkizillik məktəbini bitirdikdən sonra isə təhsilini Kalinino rus orta məktəbində davam etdirmişdir. Bir il oxuduqdan sonra bu məktəb on birillik olmuşdur. Ona görə də təhsilini bir ilə başa vurmaq üçün ona imkan vermişlər ki, İrəvan şə-hərinə gedərək orada imtahan versin. İrəvan şəhərində im-tahanlardan «əla» qiymət alaraq doqquzuncu sinifdən on birinci sinfə keçirilmiş və Kalinino rayonunun Privolnı kən-dində təhsilini başa vurmuşdur. 1963- cü ildə sənədlərini V.İ.Lenin adına APİ- nin kimya-biologiya fakültəsinə vermiş, imtahanları müvəffəqiyyətlə verərək instituta qəbul olun-muşdur. 1963- cü ilin dekabrında ordu sıralarına çağırılmış, bir il qulluq etdikdən sonra leytenant rütbəsində instituta qayıtmışdır. 1964- cü ildən onun oxuduğu fakültə dəyişdi-rilərək bio-coğrafiya fakültəsi adlandırıldığından, 1969-cu il-də bio-coğrafiya fakültəsinin kimya-biologiya ixtisasını bitir-mişdir. Yaxşı oxuduğuna görə institutda Mendeleyev adına tələbə elmi cəmiyyətin üzvü olmuşdur. İnstitutu bitirdikdən sonra 26 Bakı Komissarı rayonunun hərbi komissarlığı tərə-findən onu işləmək üçün DİN- nin islah-əmək düşərgəsinə göndərmişlər. Lakin, ailə vəziyyəti ilə əlaqədar olaraq geri, öz doğma kəndinə qayıtmış, Mixaylovka kənd səkkizillik məktəbində kimya-biologiya fənnindən dərs demişdir. Mi-xaylovka səkkizillik məktəbində uzun müddət (1969-80- ci illər) dərs hissə müdiri,

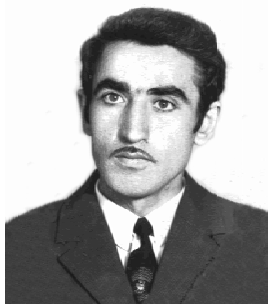
1980- ci ildən 1988- ci ilədək mək-təb direktoru vəzifəsində çalışmışdır. Bu kənddə orta mək-təbin açılmasının təşəbbüskarı məhz Hacı Ənvər Mustafayev olmuşdur. Özünü alova-oda vuraraq, yuxarı təşkilatlar qarşısında məsələ qaldırmış, Mixaylovka kəndində azərbaycanlı balaları üçün orta məktəb açdırmışdır.

Böyük oğlu İsgəndər ali təhsilli kimyaçı-bioloqdur. Sosial Müdafiə Nazirliyində idarə rəisinin müavini. Azərbaycan dövlətinin firavan gələcəyi üçün çalışır. Kiçik oğlu İbrahim isə ali təhsilli hüquqşünasdır. İbrahim hal-hazırda Əzizbə-yov rayonu İcra hakimiyyətində şöbə müdürüdür. Hacı Ənvər-in qızları da ali təhsillidirlər.

Ənvər müəllim 1998- ci ildə yoldaşı Gülcəhanla birlikdə Həcc ziyarətində olmuş, hər ikisi Yekəəhmədlilər nəslinin ilk ***hacısıdırlar***.

Hazırda Hacı Ənvər Mustafayev Mərdəkan qəsəbəsində yerləşən 3 saylı internat məktəbinin direktorudur. Gələcək nəslin yetişdirilməsi, təlim-tərbiyəsi ilə məşğuldur.

O, işlədiyi bütün dövrlərdə xalqın xeyir-şərinə yaramış, sa-vadlı kadrların yetişdirilməsində xüsusi rol oynamışdır. Hacı Ənvər yetim, kasıb uşaqların təlim-tərbiyyəsi, məişət prob-lemələrinin həlli ilə xüsusilə məşğul olmuş və olur.

Əriman Məhəmməd oğlu Mustafa-
v 1941- ci il may ayının 8- də Gür-
stan SSR Dmanisi rayonunun Mu-
nli kəndində kəndli ailəsində anadan

olmuşdur.

İlk təhsilini öz doğma kəndində almışdır. 1956- cı ildə Muğanlı səkkizillik məktəbini bitirdikdən sonra təhsilini davam etdirmək üçün Ermənistan SSR Kalinino

rayonunun İlməzli kənd orta məktəbinə getmiş, 1958- ci ildə həmin məktəbi bitirmişdir. 1958- ci ildə sənəd-lərini V.İ. Lenin adına Azərbaycan Pedaqoji İnstitutuna və-rərək, instituta qəbul edilmişdir. Nəriman müəllim 1963- cü ildə həmin institutu bitirərək, fizika-riyaziyyat müəllimi ixti-sasına yiyələnmiş, 1963-cü ildən 1990- cı ilə qədər öz doğ-ma kəndi Muğanlıda ixtisası üzrə müəllim işləmişdir.

1990- cı ildə Muğanlı kəndinin əhalisi yurd yerini tərk etdik-dən sonra Nəriman müəllim ailəsi ilə birlikdə Bakı şəhərində məskunlaşmışdır. O, 1990-1994- cü illər Sabunçu rayonu-nun 6 saylı peşə litseyində müəllim işləmişdir. Hazırda Nə-simi rayonundakı 42 saylı orta məktəbdə çalışır.

İşlədiyi müddət ərzində Nəriman müəllim özünü savadlı bir ziyalı kimi göstərmiş, şagirdlərinin sorağı Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən gəlməkdədir.

Doğma kəndi Muğanlıda işlədiyi müddət ərzində Gürcüstan Müəllimlər Qurultayının nümayəndəsi olmuş, 1979- cu ildə «Xalq təhsil əlaçısı» döş nişanı ilə təltif edilmiş, 1985- ci ildə isə «Baş müəllim» fəxri adına layiq görülmüşdür.

Nəriman müəllim elin sayılan ağsaqqallarındandır. Cavan-lar üçün bir örnekdir, bir məktəbdir. Elin xeyir-şərindən qal-mayır, əlindən gələn maddi və mənəvi köməkliyi edir.

Nəriman müəllim boş vaxtlarında ürəyindən keçənləri kağı-za köçürməyi sevir. «Oxu məni» qəzetinin 17.12. 2002- ci il sayında çap olunmuş «Dünya» şerini oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Çoxlu sirlər gizlədirsən,
Həyat verib gözlədirsən,
Niyə ömrü izlədirsən,

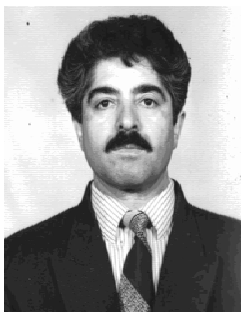
Əhdə namərd çıxan dünya.

Gah şirinsən, gah da acı,
Qoyursan işıq möhtacı,
Qəm-qüssən var, yox əlacı,
Canı oda yaxan dünya.

Gör sən nələr yaradırsan,
Baş kəsəni yaşadırsan,
Var-dövlətlə aldadırsan,
Kəhər atdan salan dünya.

Dərd verirsən bilə-bilə,
Daş atırsan sakit gölə.
Yaş gözlərdə gilə-gilə,
Axır hökmü yazan dünya.
Çox sərt, yaman amansızsan,
Niyə belə insafsızsan?
Hamı deyir, vəfasızsan,
Əvvəl-axır yalan dünya.

Nəriman göz açdı səndə,
Gördü duman, gördü çən də.
Salma məni tez kəməndə,
Sözüm səndə qalan dünya.

İlyas Hümbət oğlu Hüseynov 1948-
il oktyabr ayının 29- da Gürcüstan
SR Dmanisi rayonunun Muğanlı kən-
də kəndli ailəsində anadan olmuş-
ur. 1955- ci ildə Muğanlı kənd səkki-

zillik məktəbinin birinci sinfinə getmiş,
1963 - cü ildə həmin məktəbi bitirmiş,
1963-66- cı illərdə Kalinino rayonunun
İlməzli kəndində olan on birillik orta
məktəbdə oxumuşdur. Orta məktəbi bitirdikdən sonra bir il Tiflis
şəhərində fəhlə işləmişdir. 1967- ci ildə sənədlərini API- nin
filologiya fakültəsinə vermiş, həmin fakültənin qiya-bi şöbəsinə
qəbul edilmişdir. 1967- ci ilin sentyabr ayından noyabr ayınadək
Dmanisi rayonunun Muğanlı kəndində mü-əllim işləmişdir.
Noyabr ayında əyani şöbəyə keçrildiyindən təhsilini davam
etdirmiş, 1971- ci ildə institutu bitirmişdir. Həmin ildən
başlayaraq Ermənistan SSR Kalinino rayonu-nun Mixaylovka
kəndində pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır. İlyas müəllim 1973- cü
ildə hərbi xidmətə çağırılmış, hərbi xidmətini başa vurduqdan
sonra yenə Mixaylovka səkkizillik məktəbinə qayıtmış, 1988- ci
ilə kimi müəllim işləmişdir. 1988- ci il məlum hadisələrindən
sonra Bakı şəhərinə köç-müş və ailəsi ilə birlikdə burada
məskunlaşmışdır.

1989- cu ildə sənədlərini Marksizm–Leninizm institutuna
vermiş, 1991- ci ildə institutu bitirmişdir.

1989- cu ilin aprel ayından 1990- cı ilin sentyabr ayına kimi 2
saylı ayaqqabı fabrikində sosioloq vəzifəsində çalışmışdır.
Fabrikdə işlədiyi vaxt «Azadlıq hərəkatı»na qoşulmuş, bu
hərəkatın fəal üzvlərindən biri olmuşdur. İlyas müəllimin bir
vətənpərvər, siyasi cəhətdən kamil insan kimi formalaşma-sında
İsmayıl Şıxlının və Xəlil Rza Ulutürkün böyük əməyi olmuşdur.
Ona görə də İlyas müəllim bu şəxsiyyətlərin hər ikisinə dərin
minnətdarlıqla rəhmət diləyir və onları unutma-yacağını söyləyir.
İlyas müəllimin də Azərbaycanın başqa ziyalıları kimi, müstəqil
dövlətimizin qurulmasında, qanlı-qa-dalı 1989-1990- cı illərdə
gənclərin, fəhlə və qulluqçuların azadlıq hərəkatına qoşulmasında
az əməyi olmamışdır.

İlyas Hüseynov 1990- cı ilin sentyabr ayından 1992- ci ilin
sentyabr ayınadək Balaxanı kəndində M.Ə.Sabir adına 259 saylı

orta məktəbdə müəllim işləmişdir. O, 1992- ci ildən in-diyədək 74 saylı məktəbdə direktor müavini işləyir.

İlyas müəllimin ailəsi ziyalı ailədir. İstər yoldaşı Gülşən xa-nım, istərsə də 3 övladı təhsillidir. Kiçik qızı Kəmalə İqtisad Universitetini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir.

İlyas Hüseynov istər işlədiyi məktəbdə, istərsə də xalq ara-sında böyük nüfuza malik bir insandır. İctimai işlərdə, elin xeyir-şərində fəal iştirak edir, savadlı gələcək nəslin yetiş-dirilməsində səylə çalışır.

Nizam Həbil oğlu Mustafayev ali təhsilli hüquqşünasdır. Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Petrovka kəndində böyüyüb, boya-başa çatmışdır. Petrovka ibtidai məktəbin-də, Mixaylovka səkkizillik məktəbinin rus bölməsində, Kali-nino rayon rus orta məktəbində təhsil almışdır. Uzun müd-dət Litvada Daxili İşlər Nazirliyində çalışıb. Hazırda Bakı şəhərində yaşayır və eli üçün əlindən gələn köməliyi əsir-gəmir.

Səlimxan Dursun oğlu Xəlilov ali təhsilli zoomühəndis-dir. Muğanlı kəndində iş icraçısı, ferma müdiri işləmişdir. 1990- cı il məlum hadisələrindən sonra Bakı şəhərində məskunlaşmışdır. Binəqədi rayonunda Əhalinin Sosial Mü-dafiəsi İdarəsində 1992- ci ildən işləyir. Eli üçün əlindən gələn köməliyi edir, xeyir-şərdən qalmır.

rahim Məhəmmədəli oğlu Ömərov

ali təhsilli mühəndisdir. Kalinino rayonunda yerquruluşu üzrə ilk ali təhsilli azərbaycanlı mütəxəssisdir.

İbrahim 1965- ci ildə Kalinino rayonunun Petrovka kəndində kolxozçu ailəsində anadan olmuşdur. 1972-76- cı illərdə Petrovka ibtidai məktəbində, 1976-82- ci illərdə Mixaylovka orta

məktəbində oxumuşdur. Orta məktəbi əla qiymətlə bitirən İbrahim Ömərov həmin il sənədlərini indiki Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının torpaqsünaslıq və yerquruluşu fakültəsinə vermiş, akademiya qəbul olunmuşdur. O, 1987- ci ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiya-sını fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, sənədlərini Voronej şəhərində aspiranturaya vermişdir. Həmin ildən Voronej vila-yətinin Verxneexava rayonunda suvarma sistemləri üzrə mühəndis işləmişdir.

1988- ci il hadisələrinin təsiri nəticəsində aspiranturada təhsilini dayandırmağa məcbur olmuş, ailəsi ilə birlikdə əvvəlcə Bakıya, sonra isə Qarabağa köçmüşdür. Eyni zamanda Hə-rəkül kəndində azərbaycanlıların məskunlaşdırılmasına şə-rait yaratmış və iki ilə yaxın Hərəkül kəndində kənd soveti sədrinin katibi işləmişdir. O, Hərəkül kəndində yaradılan özünümüdafiə dəstəsinin təşkilində, kəndin ictimai işlərində fəal iştirak etmişdir.

Oxucuların nəzərinə çatdırmalıyam ki, İbrahim 1998- ci ilin yayında qeyri-leqal yolla həyatını təhlükəyə ataraq, çoban paltarında Dağ Borçalıya getmiş, ata-baba yurdu-muzu, dağlarımızı, təhqirə məruz qalmış möhtəşəm Haşqalıl (Hacı Xəlil) ocağını videonun lentinə köçürə bilmişdir. Departasi-yanın on illiyi günündə Azərbaycan Televiziyasında hazırla-nan «Ağrı» verilişində Haşqalıl ocağında ermənilərin törət-dikləri vəhşilikləri, erməni vandalizmini lentin dili ilə Azər-baycan xalqına çatdırmışdır. Həmin videolentlər hal-hazırda Azərbaycan DTK- də və Azərbaycan Televiziyası və Radi-osu Şirkətinin

xüsusi fondunda saxlanılır. Mən də kitabla-rımda verdiyim şəkilləri İbrahimin videolentindən götürmüşəm.

İbrahim Ömərov 1992- ci ildən Bakı şəhərində yaşayır. Ha- zırda 100 sayılı MKİS- nin rəisidir. O, səriştəli rəhbər, təşki-latçı, daim tərəqqiyə can atan bir insandır. Hamıya əlindən gələn köməklili edir, naümid yola salmır.

Şahvələt Məmməd oğlu Hüseynov

965- ci ildə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Petrovka kəndində anadan olmuşdur. O, 1972-76- cı illərdə Petrovka ibtidai məktəbində, 1976-82- ci illərə Mixaylovka orta məktəbində təhsil almışdır. Orta təhsilini başa vuran Şahvələt 1983- cü ildə ordu sıralarına çağırılmış və 1985- ci ildə böyük çavuş rüt

bəsində ordudan tərxis olunmuşdur. 1985- ci ildə sənədləri-ni Ukrayna SSR- in Sumi şəhərində olan ali məktəbə vermiş, instituta qəbul olunmuşdur. 1990- cı ildə ali təhsilini başa vurduqdan sonra mühəndis ixtisasına yiyələnərək geri dönmüşdür. O, geri dönərkən ailəsinin qaçqın kimi Bakı şəhərində məskunlaşdığını görür. Ona görə də ilk əmək fəaliyyətinə Bakı şəhərində, Bakı metropolitenində başlayır. İlk dəfə metropolitenə stansiya növbətçisi kimi fəaliyyətə başlasa da, halal, təmiz əməyi nəticəsində pillə-pillə uca-laraq «Bakmil», «Memar Əcəmi» stansiyalarında stansiya rəisi vəzifələrində çalışmışdır.

Şahvələt Hüseynov hazırda «Bakı Soveti» metrosunun rəisi vəzifəsində çalışır. Bacarıqlı mütəxəssis, işgüzar bir in-sandır. Elin xeyir-şərindən qalmır, əlindən gələn köməkliyi edir.

Yekəəhmədlilər nəsində güclü savada malik, lakin həyatının çiçəklənən dövründə rəhmətə gedən cavan insanlar da olmuşdur:

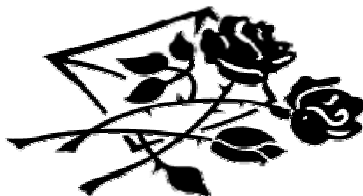
Alxan Mustafa oğlu Mustafayev

1954- cü ildə Gürcüstan SSR Dmanisi rayonunun Muğanlı kəndində anadan olub. 1961-65- ci illərdə Petrovka ibtidai məktəbində, 1965-69- cu illərdə Mixaylovka səkkizillik məktəbində, 1969-71- ci illərdə Kalinino orta məktəbində rus dilində təhsil almış, orta məktəbi qızıl medal-la bitirmişdir. Həmin il sənədlərini Nəri-

manov adına Tibb İnstitutuna vermiş, imtahanları müvəffəqiyyətlə verdikdən sonra instituta daxil olmuşdur. Güclü savada malik olan Alxan öz bacarığı və qabiliyyəti ilə yol-daşlarından həmişə seçilirdi, xəstələrə baxan kimi düzgün diaqnoz qoymağı bacarırdı. Amansız xəstəlik Alxanı institutdan vaxtsız ayırmışdır. O, institutu bitirə bilməmiş, cavan-kən rəhmətə getmişdir:

Əzizim, yazım qaldı,
Yarımçıq yazım qaldı.
Fələk borana verdi,
Çiçəksiz yazım qaldı.

Əzizim, dərdə dərman,
Necoldu dərdə dərman?
Özüm həkim olsam da,
Tapmadım dərdə dərman.

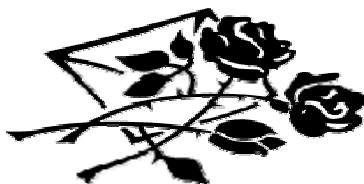

Kamandar Mustafa oğlu Bəkirov

963- cü ildə Ermənistan SSR Kalinino rayonunun Petrovka kəndində anadan olmuşdur. 1970-74- cü illərdə Petrovka ştədai, 1974-78- ci illərdə Mixaylovka şkkizillik məktəbində oxumuş, hər iki məktəbi əla qiymətlə bitirmişdir. O, riyaziyyatı mükəmməl bildiyi üçün 1978- ci də sənədlərini Bakıdakı 1 saylı fizika-riyaziyyat təmaülünə vermiş, qəbul olunmuşdur. Kamandar fizika-riyaziyyat təmaülünü əla qiymətlə bitirmiş, 1980- ci ildə sənədlərini Azərbaycan Dövlət Universitetinin tətbiqi ri-yaziyyat fakültəsinə vermiş, imtahanları müvəffəqiyyətlə və-rərək, universitetə qəbul edilmişdir. Onu, universitetdə oxu-yarkən güclü savadını nəzərə alaraq, Hamburq Dövlət Uni-versitetinə oxumağa göndərmək istəmişlər. Lakin evdən ra-zılıq verilmədiyi üçün oxumağa gedə bilməmişdir. Kaman-dar Bəkirov da universiteti bitirə bilməmişdir. Üçüncü kurs-da oxuyarkən dəmiryol qəzası nəticəsində həlak olmuşdur:

Quş tək pərvazlanıb uçmaq istərkən,
Sındı qanadlarım, dünya dar gəldi.
Vaxtsız xəzan tutdu, soldurdu məni,
Ələndi başıma, boran-qar gəldi.

Toxundu daşlara arzu-diləyim,
Ağı, zəhər oldu halal çörəyim.
Çatmadı imdada arxa-gərəyim,
Taleyim, qədərим gözü kor gəldi.

Elçin Məhəmməd oğlu Hüseynov 1975- ci ildə yanvar ayının 15- də İrəcəstan SSR Dmanisi rayonunun Muğanlı kəndində anadan olmuşdur. Orta təhsilini Muğanlı kənd orta məktəbində almışdır. 1990- cı ildə Tula Kənd Təsərrüfatı Maşınlarının texniki Texnikumuna qəbul olunmuşdur. Həmin ildən o, anası Əsli ilə birlikdə Tula şəhərində yaşayırdı. 1991- ci il may ayının 28- də öldə çimərəkən həlak olmuşdur.

Elçin molla Bəkirin nəvəsidir. Gənc yaşlarından şerə böyük həvəs göstərmişdir. Bir neçə dəftər şeri qalmışdır. 1990- cı ildə Muğanlı kəndinin sakinləri köçərkən yazdığı iki şeri oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Nədir bu həsrətin adı, ünvanı,
Baisin evində işıq yanmasın.
Ac qalan itlərin qarğışı, ahı,
O pula satılan qulduru tutsun.

Dağlar da ağlayır, daşlar da, aman...
Nə qədər yaş tökür hər köçən insan!
Onların göz yaşı böyük göl olsun,
O pula satılan qulduru boğsun!

Ey doğma yurdlarmız salamat qalın,
Bir də görməyəcəm dumanı-çəni.
Gəzdiiyim dağlarda dolaşır xəyal,
İndi başqa bir yurd gözləyir məni.

Tarıma çəkilib könlümün simi,
Həsrətlə baxıram son dəfə sizə.
Qıy vuran qartal tək mən şığıyaraq,
Salam söyləyəcəm vətənimizə.

Mənə özgə bir yurd gərək deyildi,
Baxma yazıq-yazıq izimə, Vətən!
Bakı çox gözəldi, ancaq onu bil,
Ayrılan deyiləm Vətənim səndən!

Yekəəhmədlilər Azərbaycan torpaqlarının birliyi, bütövlü-yü uğrunda silaha sarılmış, Qarabağda erməni qəsbkarları-na qarşı mübarizə aparmışlar. Hələ 1991- ci ilin yayında Hadrut rayonunun Hərəkül kəndində yaradılmış kəndin özünümüdafiə dəstəsinin fəal üzvlərindən üç nəfəri Yekə-əhmədlilərdən olmuşdur. Bunlar:– Mən, qardaşım İbrahim, əmioğlum Mamed idi. Sonradan tələbə olan qardaşım Loğ-man tətildə olarkən bizim dəstəyə qoşulmuşdu.

1992-94- cü illərdə Yekəəhmədlilərdən Loğman Məhəm-mədəli oğlu Ömərov, İbrahim Ənvər oğlu Mustafayev, İl-qar Hübət oğlu Hüseynov, Şahismayıl Məmməd oğlu Hü-seynov, Şahin Xancıgəz oğlu Xancıgəzov, Ramiz Nəsim oğlu Mustafayev Qarabağda gedən döyüşlərdə iştirak et-mişlər.

Yekəəhmədlilərdən olan Kamıl kişinin qız nəvəsi *Ağa* 1994- cü ildə Qarabağda itkin düşmüşdür.

Yekəəhmədlilər nəslinin savadlı insanları çoxdur.

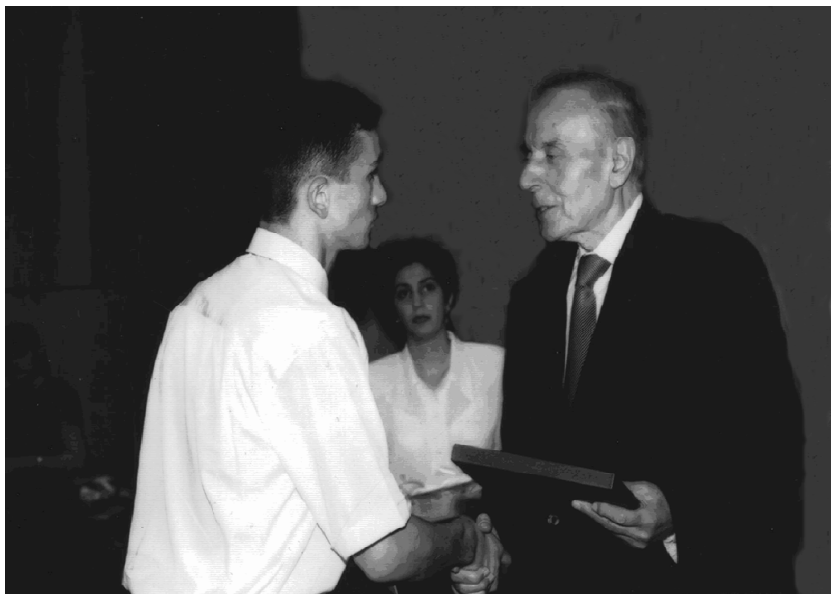
Yuxarıdakılardan başqa ali təhsil almışlar: – Xəlilov İbrahim Dursun oğlu, Mustafayev Sabir Möhübbət oğlu, Xancığazov Tofiq Mahmud oğlu, Xəlilov Fərman Dursun oğlu, Hüseynov Şahin Məhəmməd oğlu, Mustafayeva Göhər Möhübbət qızı, Xancığazova Mariya Avtandil qızı, Xancığazov Vəkil Mahmud oğlu, Bəkirov Qələndər Mustafa oğlu, Xancığazov Nazim Avtandil oğlu, Nəsimov Talib Məhəmməd oğlu, Xancığazov Şakir Həbullah oğlu, Xancığazov Şükür Həbullah oğlu, Mustafayev Teymur Mütü oğlu, Mustafayev Etibar İsxan oğlu, Mustafayev İsxan Ədil oğlu, Mustafayev Zahid Əvdiləz oğlu, Mustafayev Sahib Əvdiləz oğlu, Mustafayev Qədim Möhübbət oğlu, Mustafayev İftixar Nəriman oğlu, Mustafayev Mahir Nəriman oğlu, Hüseynov Ruslan Məhəmməd oğlu, Mustafayeva Mələk Həmzə qızı, Mustafa-zadə Tariyel Mütü oğlu, Mustafazadə Təmilə Mütü qızı, Mustafayeva Rəna Həmzə qızı, Mustafayeva Xəzəngül Ən-vər qızı, Mustafayev Möylə Dursunəli oğlu, Mustafayeva Təzəgül Ənvər qızı, Xancığazov Elman Məhəmməd oğlu, Xancığazova Elmira Məhəmməd qızı, Xancığazov Nizam Avtandil oğlu, Xancığazov Akif Həmid oğlu, Hüseynova Və-nəra İlyas qızı, Hüseynova Kəmalə İlyas qızı, Xancığazov Şahin Xancığaz oğlu, Xəlilov Yaşar İbrahim oğlu, Xəlilov Namiq İbrahim oğlu, Xəlilov Sirac İsmayıl oğlu, Mustafayev Rəqif Sabir oğlu, Mustafayev Əfqan Sabir oğlu, Xancığazov İqbal Tofiq oğlu, Mustafayeva Amaliya İsxan qızı, Xəlilov Ədiqar Musa oğlu, Xəlilov Elvar Musa oğlu, Mustafayev Rəmin İlqar oğlu, Mustafayev Bayram İlqar oğlu, Xəlilov Pərviz Səlimxan oğlu, Ömərov Bəxtiyar Alxan oğlu, Xəlilov Samir Səlimxan oğlu.

Orta ixtisas məktəbini bitirənlər: – Mustafayeva Gülarə Məhəmməd qızı, Mustafayeva Səməngül Məhəmməd qızı, Mustafayev Alpaşa Mustafa oğlu, Mustafayeva Şəfiqə İsxan qızı, Mustafayeva Möytəvər Kamil qızı, Mustafayeva Xanım Həbil qızı, Mustafayeva Sineyvər Möhübbət qızı, Mustafa-yeva Xanım Mustafa qızı, Mustafayeva Şamama Əvdiləz qızı, Nəsimova

Bahar Məhəmməd qızı, Mustafayev İsmixan Ədil oğlu, Mustafayeva Qənirə Ədil qızı, Xəlilova Bakizar Dursun qızı, Hüseynova Xəlilə Hübət qızı, Hüseynov Vü-qar İlyas oğlu, Yusubov Nizam Tapdıq oğlu, Hüseynova Tamara Məmməd qızı, Xəlilova Möytəvər Dursun qızı, Xəli-lova Təzəgül Dursun qızı, Xəlilova Esmira Dursun qızı, Xan-cığazov Emin Məhəmməd oğlu, Xancığazova Zenfira Mə-həmməd qızı, Xancığazova Alidə Xancığaz qızı, Mustafaye-va Mirvari Həməzə qızı, Ömərova Simnaz Məhəmmədli qızı, Bəkirova Ülkər Mustafa qızı, Xancığazova Reyhan Avtandil qızı, Xancığazova Gülarə Həmid qızı, Mustafayeva Şərqiyyə Ədil qızı, Xancığazova Adilə Həmid qızı, Xancığazova Sə-nəm Həbullah qızı, Mustafayeva Şəlalə Ədil qızı, Mustafa-yev İlqar İsxan oğlu, Mustafazadə Təranə Mütü qızı, Mustafayev İlham Nəriman oğlu, Mustafayeva Elza Nəriman qızı, Mustafayeva Təranə Alpaşa qızı, Yusubov Tahir Tapdıq oğlu, Bəkirova Mariya Dursun qızı, Mustafayev Vidadi Vəqif oğlu.

Hal-hazırda Yekəhmədlilər gənclərinin içində yüksək intellektual savada malik olanları çoxdur. Onlardan biri də **Xancığazov Tural Tofiq oğludur**. Tural 1985- ci ildə Gür-cüstan Respublikasının Dmanisi rayonunun Muğanlı kəndində anadan olub. Bakı şəhərində 96 sayılı orta məktəbi 2001- ci ildə əla qiymətlə bitirmiş, həmin il Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlər fakültəsinə qəbul olunmuşdur. Respublika üzrə üçüncü ən yüksək nəticə göstərdiyindən **Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev** tərəfindən «Prezident təqaüdü»nə layiq görülmüşdür.

***Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev Turala «Prezident
təqaüdü»nü təqdim edərkən***

Tural Xancıgəzov 2005- ci ildə ali məktəbi fərqlənmə diplo-mu ilə bitirmiş, hazırda Amerika Birləşmiş Ştatlarının Vir-giniya ştatında yerləşən Old Dominin Universitetində ma-gistraturada oxuyur. Uğurlar diləyirik!

Ağsaqqal qocalarımızın vəfatından sonra Yekəəhmədlilər haqqında olan məlumatları toplamaq çox çətin olmuşdur. Belə ki, məlum 1988- ci il hadisələrindən sonra Yekəəh-mədlilər

Azərbaycanın bir çox bölgələrinə (Gəncə, Xanlar rayonunun Mirzik kəndi, Şamaxının bir çox kəndləri, Göyçay rayonu) və Bakı şəhərinin müxtəlif rayonlarına və qəsəbələrinə səpələnmişlər. Bütün bunları nəzərə alaraq Məhəm-məd əminin, Xancıgəz əminin, qardaşım İbrahimin, mama-oğlu Şahismayılın köməkliyi ilə Yekəəhmədilər nəslinin şəcərəsini verməyə çalışdım. Mənə göstərdiyi əməli kömə-yə görə onlara öz təşəkkürümü bildirirəm. Gələcəyi bilmək olmaz, qarşımızda nələr baş verəcəyini bir o böyük Allah bilir! Özü kömək olsun!

Əhmədə «*Yekə Əhməd*» adı boyu iki metrədən uzun (uca) olduğu üçün verilmişdir. Babalarımızın söylədiyinə görə onu ağsaqqal vaxtında görmüşlər. Çox cəhərli bir insan olmuşdur, həmişə belində qılınc gəzdirərmiş. Qılıncın uzun-luğunun arşın yarım çatdığı söylenilir. Hətta bu kişi ata minməyə belə utanarmış. Çünki atın belinə minmiş vəziy-yətdə ayağı yerə dəyirmiş.

Əhmədin ilk dəfə olaraq Dəmirçilər kəndinə gəldiyi ehtimal olunur. İki qardaş (*Əhməd və Yusif*) yaşayış şəraitinin dö-zülməz olduğunu görüb Astanbəyli kəndindən çıxmış və Borçalıya üz tutmuşlar. Yusif Sadaxlı kəndində qalmış, Əh-məd isə dağlara üz tutmuşdur:

Qardaşlar ayrıldı Astanbəylidən,
Ürək parçalandı, yarı bölündü.
Burmaya əl etdi Əhmədlə Yusif,
Bir dağın yaylağı, qarı bölündü.

Mustafa kişini götürdü kədər,
Çəkdiyi zəhməti zay oldu, hədərlər!
Məhəmməd əl etdi, gözündə qəhər,
İncə dərəsinin varı bölündü.

Yusifə yurd oldu Sadaxlı kəndi,
Əhmədsə dağlara üz tutdu, döndü.
Xəyal pərvazlandı, Aveyə qondu,
Qartallar dağıldı, sarı bölündü.

Gözlər nəmişləndi qürbətdə hər gün,
Çatıldı çatma qaş, könüllər küsgün.
Qohumsuz edildi sünnət, toy-düyün,
Üzükdən qaş düşdü, zəri bölündü.

Azaldı get-gəliş, yadlaşdı hamı,
Söndü yavaş-yavaş məhəbbət şamı.
Kəsilmədi ayrılığın davamı,
Borçalının dağ Ləlvəri bölündü.

Yenə əsdi üstümüzdən qəm yeli,
Çaldı sazın ayrılığın dəm yeli,
Yekəəhmədli parçalandı, nəm yeli
Dağıdanda dərdi, səri bölündü.

Neçə şəhər, neçə kəndə dağıldıq,
Vətən deyib, göz yaşında boğulduq,
Yad ellərdə yerə hopub, soğulduq,
Alxan əsirlərdən bəri bölündü...

Yekəəhmədlilər

Ramazan Mustafayev yoldaşı Niyar nənəylə birlikdə

ekəəhmədlilərin nəsil şəcərəsi

Yekə Əhmədin atasının adının **Mustafa**, qardaşlarının adı-nın **Yusif (Usuf)** və **Məhəmməd**, bacısının adının isə **Hava** olduğu söylənilir. Bacısı Havanın Daş Salahlıya ərə getdiyi bildirilir. Comuşdulardan olan Hajalı baba söyləmişdir ki, Hava nənənin törəmələri **Pirməmmədov** soyadını daşıyır. Pirməmmədovlardan olan İlham müəllimin dediyinə görə babaları söyləyərmişlər ki, bu nəslin I və II Şıxlı, Astanbəyli (İncə dərəsi) kəndlərində yaşayan əhali ilə qohumluq əlaqə-ləri vardır. Pirməmmədovların Hacı Mahmud əfəndinin nəslı olan Hacıəfəndi öyü ilə də qohumluq əlaqələrinin olduğu söylənilir. Comuşdular nəslinin I Şıxlıda və II Şıxlıda törə-mələrinin yaşadığını, Hacıəfəndiöyü ilə xalauşağı olduğunu nəzərə alsaq, görərik ki, Pirməmmədovlar nəslı ilə yaxın qohumluq əlaqələri vardır. Bu nəsilin ziyalı oğlu İlham qardaşımızdan bəzi məlumatları Hacı Ənvər Mustafayev

əldə edə bilişdir. Onların hər ikisinə dərin minnətdarlığımı bildirirəm!

Pirməmmədovlar

Vaxtında ağsaqqallardan lazımi məlumatların əldə edilmə-məsi, bəzi məlumatların yadda saxlanılmaması, ağsaqqalla-rın həyatda olmaması bir çox çətinliklər yaratsa da **Hava** nənənin törəmələri ilə əlaqə yarada bildik. Çox heyif ki, Ata-kişi baba 2006- cı ildə (94 yaşında) vəfat etdi, nəsil haqqın-da olan dəyərli məlumatları da özü ilə apardı. Atakişi ba-banın yoldaşının adı Söylüdür. Onlar 3 qardaş olmuşlar: İsə, Ağakişi, Atakişi. İsinin 3 (Kavı, Abu, Tükəzvan), Ağakişinin 3 (Zimir, Pəri, Salya) və Atakişinin iki övladı (Teymur və Dəmir) olmuşdur. Teymurun 6 övladı olmuşdur: – İlham, Həsərət, Tacəddin, Hənifə, Rəna, Sevinc. Teymur Pirməm-mədov 2004- cü ildə 70 yaşında rəhmətə getmişdir. Onun həyat yoldaşının adı Havadır.

İlham Teymur oğlu Pirməmmədov

1955- ci ildə Qazax rayonunun Daş Sa-lahlı kəndində anadan olmuşdur. 1977- ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin mexa-nika-riyaziyyat fakültəsini bitirib. 1980- ci ildə Azərbaycan İnşaat Mühəndisləri nstitutunun aspiranturasına daxil olub və 1984- cü ildə aspiranturayı bitirib.

Hələ tələbəlik illərində sambo güləşi üzrə yarışlarda fəal iştirak etmiş, bir-birinin ardınca 1975-78- ci illərdə Azərbaycan çempionu olmuşdur. 1980- ci ildə Azərbaycanın yubiley spartakiadasında bütün rəqiblərinə qalib gəlmişdir. Tələbə oyunlarında, cəmiyyətlər birinciliyin-də, mühüm

yarıqlarda parlaq nəticələr əldə etmiş, SSRİ id-man ustası normasını doldurmuşdur.

İlham Pirməmmədov 1995- ci ildə dissertasiya müdafiə edərək, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə layiq görülmüşdür. 2001- ci ildən o, qiyabi olaraq Ukrayna Beynəlxalq Kadr Akademiyasının doktoranturasına qəbul olunmuşdur. 28.02.2003- cü ildə «Təhsil islahatlarının tətbiq etmə mexanizmləri və onların sosioloji şərtləri» mövzusun-da doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək, pedaqoji elm-lər doktoru elmi dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

İlham Pirməmmədov 1977-1980- ci illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının «Dənizlayihəneft» elmi-tədqiqat institutunda mühəndis, kiçik elmi işçi vəzifələrində çalışıb. 1979- cu ildən pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olur. 1989- cu ildən Respublika Təhsil Nazirliyində müxtəlif vəzifələrdə (mütəxəssis, aparıcı mütəxəssis, baş mütəxəssis) çalışıb. 1998- ci ildən Təhsil Nazirliyi Aparatının rəhbəridir. Eyni zamanda o, Bakı Dövlət Universitetinin «Nəzəri mexanika» kafedrasının müəllimidir.

İ.Pirməmmədov 30- dan çox elmi, 10- dan çox elmi-publi-sistik məqalənin, bir kitabın (iki cildlik) və bir monoqrafiyanın müəllifidir.

2005- ci ildə Respublika Prezidentinin fərmanı ilə «Respublikanın əməkdar müəllimi» adına layiq görülmüşdür.

Həsərət Teymur oğlu Pirməmmədov

956- cı ildə Qazax rayonunun Daş Sa-
ıhlı kəndində anadan olmuşdur. 1981-

ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. 1982 - ci ilin may ayında Azərbaycan Respublikası prokurorluğu orqanlarında işə başlamış və həmin vaxtdan 1986 - cı ilin fevral ayınadək indiki Biləsuvar rayon prokurorluğunda müstəntiq, 1986- cı ilin fevral ayından 1995- ci ilin iyun ayınadək Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında xüsusi mühüm işlər üzrə baş müstəntiq, 1995- ci ilin iyun ayından 2000- ci ilin iyun ayınadək Ağcabədi rayon prokuroru, 2000- ci ilin iyun ayından 2001- ci ilin may ayınadək Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun İstintaq Nəzarət İdarəsində rəis müavini, 2001- ci ilin may ayından 2004- cü ilin noyabr ayınadək Bakı şəhəri Səbail rayon prokuroru vəzifələrində çalışmışdır. 2004- cü ilin noyabr ayından isə Bakı şəhəri Yasamal rayon prokuroru vəzifəsində çalışır. Rütbəsi Baş ədliyyə müşaviri-dir (polkovnikdir).

*İlham və Tacəddin Pirməmmədov qardaşları Hava
nənə və Tacəddinin ailəsi ilə birlikdə*

Hava nənə

Teymur Pirməmmədovun övladları Daş Salahlının sayılan ziyalılardan olub, Azərbaycan dövlətinin inkişafı, tərəqqisi üçün əlindən gələni edirlər. Elin xeyir-şərində həmişə iştirak etməklə yanaşı, gənclərimiz üçün bir örnəkdirlər.

Yekə Əhmədin həyat yoldaşı haqqında məlumat yoxdur. Saatlı kəndinin qəbiristanlığında olan qəbrinin üstündəki baş daşında «1768- 1880» rəqəmləri və ərəbcə «**Əhməd Mustafə oğlu**» sözləri yazılmışdır. Başdaşını oğlu Xancıgəz kişi düzəltmişdir. Yeddi uşağı olmuşdur- dörd oğlu, üç qızı (bir qız son məlumatlara görə əlavə olundu).

Oğulları: Mustafa, Xancıgəz, Söyün, Alı.

Qızları: Hənifə Mollaeyuba çalbaşdarın Namaza, ikinci qızı **Gözəl** Aşağı Oruzmana Qarausufalara, üçüncü qızının isə Bolnisi rayonunun Sayalıoğlu kəndinə, Hacıöyünə ərə getmişdir, çox təəssüf ki, adı məlum deyil.

I.Mustafə kişi – Həyat yoldaşı Maçan Osmanın qızı olub, adı *Xanupəriymiş*. Yeddi oğlu və üç qızı olub.

Oğulları: Omar, Əhməd, Osman, Bəkir, İsgəndər, İbrahimxəlil, Gülməmməd.

Qızları: Fatma– Molla Suleymanın yoldaşı (*İsmayıl, Mustafə, Hasan, Hüzeyir, Löymən, Mehriban*), **Mələk** Vəlimməd-lilərə, **Gözəl** isə Qazaxnəsiflərə ərə getmişdir.

I(1).Omar– Həyat yoldaşının adı *Ballı* olmuşdur.

Oğulları: Ramazan, İslam, İsa, Hübət, İbahim, Məmməd.

Qızı: Xanım- Qarır kişinin yoldaşı.

a) Ramazan– Oğulları: Dursunəli, Məhəmmədəli, Noyruz.

Qızları: Günəş– Oktay, Hamlet(*Arifə, Cəmilə*),

Rüstəm(*Məhəmməd, Nigar*), Sevginaz(*Elmar, Paşa, Ruhanə*); Nargilə, Rahilə.

Dursunəli– Oğulları : Vaqif, Omar, Mamed, Möylə, Qurban.

Qızları: Qənirə (Vüsal, Vüsalə, Aysel);

Qərənfil (Zaur, Sevinc).

Vaqif– Oğlu: Vidadi.

Qızı: Samirə.

Omar– Oğlu : Eldəniz.

Qızı: Aybəniz.

Mamed– Oğulları: Anar, Azər.

Qızları: Esmira, Aynur.

Möylə– Oğlu: Ruslan.

Qurban– Oğulları: Murad, Ramazan.

Məhəmmədəli– Oğulları : Alxan, İbrahim, Loğman.

Qızları: Bayaz (*Famil, Əntiqə, Əzizə*),

Simnaz (*Türkan, Fəridə*).

Alxan– Oğulları: Bəxtiyar, İftixar.

İbrahim– Oğlu: Tural.

Qızı: Sevinc.

Loğman– Oğulları: Eşqin, Özal.

Qızı: Sahilə.

Noyruz– bir oğlu (Orxan) və iki qızı var.

b) İslam– Oğulları : Ədil, İbrahim.

Qızları: *Xanım* (Eldar, Elbəyi, Bayaz, Atca, Pərcalat, Güldərən, Gülpəri, Yetər), *Hava*– Budaq Məhəmmədin oğlu Məmmədinin yoldaşı, *Məryəm* (Vaqif, Vahid, Bayram, Bəxtiyar, Şahsənəm), *Oysandıq* (Həmid, Hamlet, Qətibə, Sultan, Mətanət, Təranə)

Ədil– Oğulları: İsmixan, İsaxan.

Qızları: *Qənirə* (Xəyalə, Firuzə) , *Zərifə* (Fərhad, Vəli),
Şərqiyyə (Elza), *Şəlalə* (Suleyman, Nuranə).

İsmixan– Oğlu: Ədil.

Qızı: Əminə.

İsaxan– Oğlu: Əhməd.

Qızları: Amaliya, Albina.

İbrahim– Oğlu : Məzahir.

Qızları: Mənsurə, Mahirə.

Məzahir– Oğullar: Kamran, Kənan, Kənan.

Qızı: Səminə.

v) İsax– Oğulları: Əşrəf, Eyyub, Tahir, Möylüd, Etibar, İlqar.

Qızları: Şəfiqə (üç uşağı var), Qələmzər.

Əşrəf– Oğlu: Nizam.

Eyyub– Oğullar: Teymur, Əflatun, Paşa, Rəşad.

Tahir– Oğlu: Ramiz.

Möylüd– Oğlu: Teymur.

Etibar– Oğlu: Teymur.

İlqar– Oğulları: Bayram, Ramil.

q) Hümbət– Oğulları: Əli, Söyünpaşa, Məmməd, İlqar,

Zülfüqar.

Qızları: Təbiət, Sürəyyə.

Əli– Bir oğlu var: Vüqar.

Söyünpaşa– Oğulları: Rafiq, Vovka.

Məmməd– övladı yoxdu.

İlqar– Qızları: Aytəniz, Oksana.

Zülfüqar– Oğlu: İntiqam.

Qızı : Lütvü.

ğ) *İbrahim*– Bir qızı olub: Tamam (Oğlu Dağoğlu)

d) *Məmməd*– cavan ölüb.

I(2). *Əhməd (Əhməlləm)* – Oğulları: **Hamza, Möhübbət (Moxuş), Əvdiləz, Səməd.**

Qızları: **Tükəzban** (Usuf, Güləsər, Güllüzar); **Gülbahar**–İsaxın yoldaşı.

a) *Hamza*– Oğulları: Nəşib, Lətif, Zakir, Xəlid.

Qızları : Əsmər- rəhmətə gedib, Mələk- Fərmanın yoldaşı, Mirvəri (Kamran, Rəşad), Rəna (Elnur).

Nəşib– Oğulları: Ramiz, Etibar.

Qızları: *Gülnarə* (Vəkil, Vəzir, Laçın), *Elnarə*– subay, *Fəridə* (Roman, Nurhəyət, Könül, Sevil).

Ramiz– Oğlu: Kamran.

Etibar– Oğullar: İlkin, Rüfan.

Lətif və Xəlid– cavan ölüb.

Zakir– Oğlu: Bəxtiyar (bir oğlu var).

Qızları: Nəzakət, Nataşa.

b) *Möhübbət (Moxuş)*– Oğulları: Sabir, Qadım, Loğman.

Qızları: *Sinəzər* (Fuad, Faiq, Lami-

yə, İlhamə); *Gövhər* (Ramin, Rəşad); *Sineyvər*- İlqarın yoldaşı, *İradə*- İsanin yoldaşı.

Sabir– Oğulları: Əfqan, Rafiq.

Qızı: Könül.

Qadım– Oğlu: Məhəbbət.

Qızı: Aysel.

Loğman– Oğlu: Fərid.

Qızı: Güllü.

v) *Əvdiləz*– Oğulları: Zahid, Sahib.

Qızları: *Şamama*- Sabirin yoldaşı; *Sitarə* (Kamran, Səyalı); *Südabə* (Yusif, Vüqar, Xanım).

Zahid– Qızları: Xəyalə, Xuraman.

Sahib– Oğlu: Turan.

Qızı: Xədicə.

q) *Səməd*– cavan ölüb.

I(3). Molla Osman– Oğulları: **Məhəmməd, Həbil, Talib.**

Qızları: **Pəricahan**- *Kamılın yoldaşı*; **Hürü** (Sabir, Tahir, Tağı, Qənirə, Elmira); **Balaxanım** (Alxan, Fərhad, Fəxrəddin, Nurəddin, Şirmayı, Sevda, Səadət, Xuraman).

a) *Məhəmməd*– Oğulları: Mütü, Müsəllim.

Qızları: *Gülara* (Xaqani, Samir, Zöhrab,

Nəzakət); *Xədicə* (Asəf, Afət);
Gözəl, Bəsti, Xanpəri.

Məhəmmədin oğlu Müsəllim və qızları Gözəl, Bəsti, Xanpəri-ri cavan ölmüşlər.

Mütü– Oğulları: Teymur, Tariyel.

Qızları: Tamiyə, Təranə (Kənan).

Teymur– Oğlu: Turqay.

Qızı: Aynur.

Tariyel– Qızları: Diyana, Nicah.

b) Həbil– Oğulları: Nizam, Nazim.

Qızı: Xanım (İradə, Sevda).

Nizam– Oğlu: Yusif.

Qızları: Şura (Kənan, Sənan, Amin), Faidə (Elvira).

Yusif– Oğlu: Nicat.

Nazim– Oğlu: Həbil.

Qızları: Könül, Sevil.

v) Talıb– Bir oğlu və bir qızı var. Litvada yaşayır.

I(4).Bəkir– Oğulları: **İsə, Mustafa**.

Qızları: **Niyar**- Ramazanın yoldaşı, **Reyvə**.

Mustafa və Reyvə atası ilə birlikdə qumbara partlayışından həlak olmuşlar.

a) İsə– Oğulları: Mustafa, Dursun.

Qızları: *Mehri* (Şəhrixan, Elnaz); *Cənnət* (Teymur, Sevda, Suqra, Minaya); *Hürzət* (Ramiz,

Rauf, Rəna, Rəhilə, Mahirə); *Şərəf* (Fəriz, Mübariz- ölüb, Fəridə, Fərəngiz); *Nailə*.

Mustafa– Oğulları: Kamandar, Qələndər, Qumandar.

Qızları: *Ülkər* (Rafik, Yusif), *Ofeliya* (Səxavət, Vüsalə).

Kamandar– Cavan ölüb.

Qələndər– Oğlu: Kamandar.

Qızı: Elvira.

Qumandar– Oğlu: Kamran.

Qızları: Aynurə, Elnurə.

Dursun– Oğlu: Əfqan.

Qızları: *Mariya* (Sənan, Gülnar), *Sveta* (Nicat, Arzu).

Əfqan–Qızı: Nərmin.

I(5).İsgəndər– Oğulları: **Məhəmməd, Sarı Mustafa.**

Qızları: **Gülüstan** (Musa, Paşa, Hümət, Xanım, Güllü); **Niyar** – Molla Osman oğlu Məhəmmədin yoldaşı; **Güləvatın** (Yaqub, Vaqif, Qüdrət, Xatın, Qizbə); **Tükəzvan** (Səyyad, Hüzeyir, Həcər, Dilbər, Sənəm).

a) Məhəmməd– Oğlu: Nəriman.

Qızları: *Balaxanım* (Fərman, Həsən, Yaqub, Abidə, Səmayə); *Bağdad* (Saleh, Valeh, Zərifə, Güləsər, Minaya); *Zeynəb* (Səmayə, Nəzakət); *Oysandıq* (Alxan, Alman, Roza, Firu-

zə); *Əsmər* (Şahin, Elçin- cavan
ölüb, Lalə, Dilarə, Qərənfil); *Tamam*
(Günəş).

Nəriman–Oğulları: İftixar, İlham, Mahir- subay.

Qızı: Elza- subay.

İftixar– Qızları: Ülkər, Aytac, Aytən.

İlham– Qızı: Günel.

b) Sarı Mustafa– Oğullar: Hacı Ənvər, Alpaşa, Almaz,
Alxan.

Qızlar: Solmaz (Ruslan, Leyla), Xanım
(Elnur, Elnarə), Səməngül (Taleh,
Valeh).

Hacı Ənvər– Oğullar: İsgəndər, İbrahim.

Qızlar: Xəzəngül - Qadımın yoldaşı, Təzəgül
(Suleyman, Bərdi).

İsgəndər– Oğlu: Mustafa.

Qızları: Könül, Gülcahan.

İbrahim– Oğlu: Ənvər.

Qızı: Cahan.

Alpaşa– Oğlu: Teymur.

Qızlar: Təranə (bir qızı var), Tahirə.

Almaz– Oğlu: Elçin.

Qızı: Sahibə (Rüfanə).

Elçin– Oğlu: Ayxan.

Alxan– cavan ölüb.

I(6).İbrahimxəlil– Oğullar: **İsmayıl, Göycə.**

Qızları: **Güllər** (Məhəmməd, Əhməd Fatma, Lala, Oysandıq), **Fatma-** Xancıgəzdarın Hümbətin yoldaşı, **Xanım** (Yaqub, Söylü, Tamaşa, Tükəzvan), **Sona** (Mustafa, Gülavatın, Hürü, Pəri, Məryəm).

a) İsmayıl– Oğulları: Sarı Dursun, Mansır.

Qızları: Yasəmən- Dəmirçilərə , Narın isə Hamamlıya ərə getmişdir.

Sarı Dursun– Oğulları: İbrahim, İsmayıl, Fərman, Səlimxan, Azadxan.

Qızları:*Mahuzər* (Rasim, Rəhim, Leyla, Nazi-lə); *Qələmzər* (Hicran,Ağnara, Xıdır, Telman); *Gülyəz* (Elşən, Xatirə, Xalidə); *Təzəgül* (İlhamə, Pərvanə, Ruslan); *Esmira* (Naim, Jalə); *Möytəvər* (Dinarə, Kamran).

İbrahim– Oğulları: Yaşar, Namiq.

Qızı: Nailə.

İsmayıl– Oğlu: Sirac.

Qızı: Sima.

Fərman– Oğlu: Fuad.

Qızı: Afət.

Səlimxan– Oğulları: Pərviz,Samir.

Azadxan– Oğulları: Azər, Anar.

Qızı: Xanım.

Mansır– Oğulları: Musa, İbad, Əsəd, Fariz.

Qızları: *Gülgəz*; *Atlas*(Vaqif, Vidadi, Svetlana, Sevinc); *Cəmilə* (Namilə, Ramilə, Ramin).

Musa– Oğulları: Ediqar, Elvar.

İbad– Oğulları: Mansır, Elşən.

Əsəd– Oğulları: Rəşad, Nicat.

Qızı: Güləsər.

Fariz– Qızları: İlahə, İlhamə.

b) Göycə– müharibədən qayıtmayıb.

Qızı: Niyar (Şəmistan, İsmayıl, Nəbi, Şamı, Şəmil,
Səlmə, Samaya)

I(7).Gülməmməd– Oğlu: **Kamıl**.

Kamıl– Oğulları: Mahal, Musa.

Qızları: Möytəvər (Əlisöyün, Vüqar, Ağə-Qara-
bağda 1994- cü ildə itkin düşmüşdür), Adilə.

Mahal– Cavan ölüb.

Musa– Oğlu: Mahal.

Qızları: Pəricahan, Esmira.

Mustafa kişinin törəmələri **Mustafayev, Xəlilov, Osmanov, Ömərov, Bəkirov** soyadlarını daşıyır.

II.Xancıgəz kişi– Ucaboyluluğuna görə yalnız o, atasına oxşamışdır. Beş oğlu və dörd qızı olmuşdur. Görənlər onu uzun ağ saqqallı, belə bir az əyilmiş vəziyyətdə xatırlayırlar. Deyilənə görə o, 1944- cü ildə 120 yaşında rəhmətə getmiş-dir.

Onun Sovet hökuməti haqqında dediyi kəlam indi də el arasında söylənilir:

– *Mənim muzdurluqla yığdığım var- dövləti əlimdən alan bir dövlət heç zaman bay olmayacaq, onun sonu yoxdur!...*

Oğulları: Nəşib, Qasım, Unus, Məhərrəm, Slöymən.

Qızları: Xacca- Budaq Məhəmmədin həyat yoldaşı;

Güllüzar- Mollaeyuba, *Gülsüm-* Saatlıya, *Xanım-*

Aşağı Oruzmana ərə getmişdir. Xanım cavan rəhmətə getmişdir.

II(1).Nəşib – Oğulları: **Hümmət, Məmməd.**

Qızları: Güllər-Soyuqbulağa (İsə, Sədi, Hacıcar, Niyar, Qənirə, Qələmzər, Gülsüm, Qəndəf, Gülaya), Mələk- Sarı İsəyə, Gülbahar Saatlıdan Hüseyinə, Tamam isə Mustafa müəllimə (Molla Suleymanın oğluna) ərə getmişlər.

a) Hümbət: *Oğlu-* Məmdi Məhəmməd.

Qızı- Əsli.

Məhəmməd: Oğulları: Talıb, Tahar.

Qızı: Bahar(Vüsal, Vüsalə, Vəsilə)

Talıb: Oğulları- Samir, Elmar.

Tahar: Oğulları- Seymur, Məhəmməd, Elmuraz.

b) Xancıgəz Məmməd: Oğulları– *Həbullah, Həmid, Məcidi.*

Qızları– Məryəm- Xancıgəzların

Mahmudun yoldaşı, Məleykə

(Suddar, Mustafa, Murad, Leyli),

Hacı Gülcəhan- Hacı Ənvərin yoldaşı.

Həbullah: Oğulları– Şakir, Şükür, Şahindar, Şahir.

Qızı– Sənəm.

Şakirin iki oğlu, Şükürün bir oğlu, Şahindarın bir qızı, Şahir-in bir qızı var. Hamısı Rusiyada yaşayır.

Həmid: Oğulları– Arif, Akif, Asif, Afıq.

Qızları– Gülara (Vasif, Stela, Pəri); Adilə (Azər,
Anar, Xanım); Aidə (Taleh, Taryel, Cəlal)

Arif: Oğulları– Ariz, Araz.

Qızları – Aysel, Kristina.

Akif: Oğulları– Kamran, Kənan.

Qızları – Ramilə, Lilpar.

Asif: Oğulları– Aqşin, Həmid.

Qızı – Aysun.

Afıq: Qızları– Fatimə, Aytac.

Məcidi: Oğulları– Nəbi, Xazeyin.

Qızı– Göycək.

II(2).Qasım– Oğulları: **Əhməd, Məhəmməd, Mahmud.**

Qızları: **Hacar** (Məhəmməd, İsmayıl, Sabir,
Laçın); **Xanım** (Şahin, Qətibə);
Xatın (Vilayət, Tahar, Şahnaz, Şəfa-
yət).

a) Əhməd– cavankən ölüb.

b) Məhəmməd: Oğulları– Elman, Emin, Elim.

Qızları– Elmira (Orxan, Aslan, Könül);
Zenfira (Aynurə, Ülviyyə, Zaur)

Elman: Oğulları– Elvin, Elçin.

Emin: Oğulları– Elnur, Emil.

Elim: Oğulları– Elmar, Məhəmməd.

Qızı – İlahə.

v) *Mahmud*: Oğulları– Tofiq, Vəkil.

Tofiq– Oğulları: Tural, İqbal.

Vəkil– Oğulları: Rəşad, Mahmud.

II(3). *Unus*– Əbbəzə (Ələddin, Tofiq, Şəfayət, Fatma)

II(4).*Məhərrəm*– Cavankən ölüb.

II(5).*Slöymən*– Oğulları: **Aftandil, Xancıqaz,Unus, İbrahim.**

Qızları: **Mənzər** (Eldar– *Məhəmməd, Şəhanə, Pərvanə, Ruhiyyə*; Kamandar– *Səbinə, Kəmalə, Sevginaz*; Mülkədar– *Ceyun, Aygün*; Sürayyə: *Tengiz, Çingiz*; Məxluqət– *Rizvan, Ruslan*; Mələhət– İntizamın yoldaşı.)

Gözəl (Mübariz– *Arzuman, Nəbi*; Xatirə– *Zina, Təranə*)

a) *Aftandil*– Oğulları: Nazim, Nizam, İntizam.

Qızları: Gülsüm (Anar, Aynurə, Albina);

Reyhan (İlkin, Rüfan).

Nazim– Oğlu: Azər.

Qızı: Aygül.
Nizam– Oğlu: Araz.
Qızları: Sona, Səməndər.
İntizam– Oğlu: Aftandil.
Qızı: Aytən.

b) Xancığaz– Oğulları: Şahin, Hökümdar, Slöymən.
Qızı: Alidə (Söhrab, Elvin, Sənan) .

Şahin– Oğlu: Şahlar.
Qızı: Gülmaya.
Nökümdar– Oğlu: Yavər.
Qız: Nazənin.

v) Unus– Oğlu: Elsevər.
Qızları: *Sveta* (Samir, Günel); *Vialeta* (Orxan,
Ruslan); *Könül* (İlahə, İlhamə); *Nuranə* (Elmir).

q) İbrahim– Oğlu: Rasim.
Qızları: *Elnarə* (Esmira, Tamaşa); *Lyana*; *Gözəl*

Xancığaz kişinin törəmələri **Xancığazov** soyadını daşıyırlar.

III.Söyün

Oğulları: **Həşim, Məhəmməd, Qarır, Usuf, Bəkir.**

Qızları: **Hürü-** Mırıq Mahmudun yoldaşı (Məhəmməd, Əhməd, İsa, Şöyüf, Sədi, Mustafa, İslam, Zəhra);
o biri qızı Türkiyəyə köçüb, adı **Nabatdır** (əri Dəmirçilərdən olub, adı nalbənd As-tandır).

III(1).Həşim– Oğulları: **Qasım, Haşım.**

Qızı: **Gülsafa-** subay, rəhmətə gedib.

a) Qasım– Oğulları: Zahid, Vahid, Selimxan, Alimxan.

Qızları: *Gülüstan* (Polad, Nargül, Üzümgül, Nurca-mal); *Firəngiz* (Arzu, Sevdə), *Sudabə* (Məhəmmədli, Aysel).

Zahid– Oğlu: Faiq.

Vahid– Oğulları: Rasim, Asim.

Qızı: Rəqsanə.

Selimxan– Oğlu: Namiq.

Qızı: Aidə.

Alimxan– Oğlu: Etibar.

Qızı: Günay.

b) Həşim– Cavan ölüb.

III(2).Məhəmməd (Budaq) – Oğulları: **Hümbət, Məmməd.**

Qızları: **Niyar** (Məhəmməd, Məleykə); **Reyvə**

(Omar, Əli, Nazlı, Bayaz, Zeynəb,
Gülnaz); **Aşa** (Vəli, Oruc, Gülbayaz,);
Bənövşə (Bayram, Yaxşı, Fatma);
Gülsüm (Oruc, Haqverdi- ölüb, Mina-
ya, Maya, Sultan, Tükazvan).

a) Hümbət– Oğulları: İlyas, İbrahim, İsə, İlqar.

Qızları: Gülnaz (Mahmud, Minaya, Bəhəddin,
Pərviz), Nərgiz- Alpaşanın yoldaşı, Xa-
lidə- Selimxanın yoldaşı .

İlyas– Oğlu: Vüqar.

Qızları: Venera, Kəmalə.

İbrahim– Oğulları: İlham, Eldar, Ruslan.

İsə– Oğulları: Qərib, Anar, Ceyhun.

İlqar– Oğulları: Azər, İslam, Məhəmməd.

b) Məmməd– Oğulları: Şahsuvar, Şahvələt, Şahismayıl.

Qızları: Validə- Yunusun yoldaşı, Sultan, Ta-
mara, Qalibə.

Şahsuvar– Qızları: Xəyalə, Firuzə.

Şahvələt– Oğlu: Araz.

Qızı: Aysel.

Şahismayıl– Oğlu: Məmməd.

Qızı: Ayşə.

III(3).Qarır– Oğlu: Alı.

Qızları: **Cahan**- Sarı Mustafanın yoldaşı,

Gülü- Moxuşun yoldaşı, **Fatma**-
Budağın Hümmətinin yoldaşı.

Alt– Qızı: Tər lan (Selimxan, Elxan, Ceyran, Hicran,
Pərvanə).

III(4).Usuf– Oğlu: Tapdıq.

Qızları: **Sultan- Vahid**(*Polad, Sveta, Məryəm*); *Valeh*(*bir oğul, bir qız*); Qızları- *Məryəm*; *Şövkət*; *Güləsər*. **Tamam** - *Möylüd, Astan, Qurvan, Paşa, Gülşən, Gülnaz, Gülbayaz* . **Emnə-** *Ənvər, Aydın-cavan ölüb.*

Tapdıq– Oğulları: Nizam, Zahid, Tahir.

Nizam– Oğlu: Namiq.

Qızı: Arzu.

Zahid– Oğlu: Kamran.

Qızı: Kəmalə.

Tahir– Oğulları: Natiq, Samir.

III(5).Molla Bəkir– Oğlu: Caqa Məhəmməd.

Qızları: **Tükəzban-** cavan ölüb.

Zinyət- İlməzliyə ərə gedib
(Səyyad, Mədəd, Yaşar, İm-
ran, Müzəffər).

Caqa Məhəmməd– Oğulları: Şahin, Elçin-cavan ölüb,
Ruslan.

Qızları: *Lalə* (Murad, Nüşabə); *Dilarə*
(Ramin, Ramil, Ravil); *Qərənfil*
(Elgün, Xədicə); *Nahibə*.

Şahin– Oğlu: Elçin.

Qızları: Elvira, İradə.

Söyün kişinin törəmələri **Hüseynov** və **Yusibov** soyadla-rını daşıyır.

IV.Alı. Oğullar: **Əhməd, İbrahim.**

IV(1).Əhməd– Oğulları: **Ramazan, Məhəmməd (İmiş)**

Qızları: **Aşa, Sinə, Müsəmbər** (Mehman,
Mətləb, Gülmaya, Zahidə, Ta-
mam); **Güləvatın** (Yaşar).

Ramazan– Övladı yoxdur.

Məhəmməd– Rəhmətə gedib.

IV(2).İbrahim– Oğulları: **Hümbət, Alı, Məmməd.**

Qızları: **Caveyir, Xanım**- hər ikisi subaydı.

a) Hümbət– Oğulları: **İbrahim, Yaqub.**

Qızları: **Gülşən, Fatma** (Aytac).

İbrahim– Oğlu: **Kamran.**

b) Alı– Oğulları: **İlqar, Fərman, Alxan.**

İlqar– Oğulları: **İntiqam, Mahir, Tahir.**

Fərman– Bir oğlu və bir qızı var.

Alxan– Bir oğlu var.

v) Məmməd– Oğulları: **Eldar, Mirzə, İrza.**

Qızları: **Elmira, Zenfira.**

Eldar– Oğulları: **Elçin, Taleh.**

Qızı: **Hənfə.**

Mirzə– Cavan ölüb, qızları: **Sevinc, Günel.**

İrza– Oğlu: **Kənan.**

Alı kişinin törəmələri **Alıyev** soyadını daşıyır.

Vəlimmədlilərdən *Namaz* kişi Yekə Əhmədin oğlu Mustafanın qızı **Mələklə** evlənmişdir. Onların törəmələri 1988- ci ilə kimi Mollaeyub (Evli) kəndində yaşamışlar. Hal-hazırda çoxu Bakı şəhərində məskunlaşmışdır.

Oğulları– **Kamil, Göycə, Paşa, Qara**- müharibədən qayıtmayıb.

Qızı- **Niyar**.

1.Kamil– Oğulları: **Umud, Ayvaz**.

Qızı: **Qüdrət**.

Umud– Oğulları: Kamandar, Kamran, İmran.

Qızları: Maral, Mahirə.

Ayvaz və Qüdrət cavan ölüb.

2.Göycə– Oğulları: **Yunis, Ziyəddin**.

Yunis- Oğulları: Göycə, Məzahir.

Qızları: Sitarə, Məhbubə, Firuzə.

Ziyəddin– Oğulları: Telman, Teymur, Tellar.

Qızı: Təmilə.

3.Paşa– Oğulları: **Alxan, Ədilxan, Şamxal, Mürvət**.

Alxan– Oğulları: Asif, Vasif.

Qızı: Aidə.

Ədilxan– Oğulları: Azər, Elnur.

Şamxal– Oğulları: Nalız, Nasim.

Mürvət– Qızı: İlhamə.

Aşağı Oruzmandan Qara Usuf Yekə Əhmədin qızı **Gözəli** alıb. Deyilənə görə Yekə Əhməd ilə əmioğludurlar. Aşağı Oruzmanda yaşayıb. Törəmələrinin əksəri bu kənddə yaşa-yır (Dmanisi rayonu, Gürcüstan Respublikası).

Oğulları– Omar, Osman, Məhəmməd, İsmayıl, Avdilla, Səməd.

Qızı– Niyar (Xalid, Ədil, Şamı; Məhəmməd və Hümməd müharibədən qayıtmayıb).

1.Omar– Oğulları: Əsəd, Sədi, Bayram, Əsgər, Misirxan.

Qızları: **Navat** (Əhməd , İlqar, Qiyas, Kəklik, Dilara,Sevda); **Bənövşə** (İsə, Fəridə, Zilfi, Zərövşən); **Şaxı** (Bəhmən, Hamlet, Kamal, Qəndəf, Zərövşən, Samaya).

Əsəd– Oğlu: Hidayət.

Qızları: Solmaz, Zenfira.

Sədi– Oğulları: Seyfəddin, Ramazan, Qədir.

Qızları: Nüyvər, Hava, Natella, Əsmər.

Bayram– Oğlu: Faiz.

Qızları: Roza, Zoya, Raya, Maya, Bənövşə, Ceyran;

Əsgər– Oğulları: Əmir, İsaخان.

Qızları: Zina, Ceyran.

Misirxan– Oğulları: Əfqan, Omar, Elxan.

Qızı: Mələhət.

2.Osman– Oğulları: Söyün, Qulu, Eyvaz.

Qızları: **Laləzər, Sinə, Salatın.**

3.Məhəmməd– Oğulları: Cəhəngir, Mədəd, Aslan, Usuf, Nəsif, Tərən, Müğdət.

4.İsmayıl– Narınc qalada həlak olub.

5.Avdılla– Oğlu: Hidris.

Qızı: Cənnət.

6.Səməd– Oğulları: Bəkir, Vəlyəddin- müharibədə ölüb.

Qızları: Aişə, Urqiyyə.

Namazdar nəsli ilə qohumluq əlaqələri– Namazdard nəslindən olan Məhəmməd və Mahmud kişinin bacısı **Gözəl** Xancıgəz babanın yoldaşı olmuşdur. Sonralardan molla Os-man da Hasan kişinin bacısı **Zeynəbi** götürüb qaçmış, əvəzində isə molla Suleymana Mustafa babamın qızı **Fatmanı** vermişlər.

Sadaxlı

Sadaxlı kəndinin bir görünüşü

Mən uşaq olarkən atam deyərdi ki, bizim babamız Yekə Əhmədin qardaşı uşaqları Sadaxlı kəndində yaşayırlar. Oğul, böyüyəndə onları mütləq tap, əlaqə yarat! Bu fikir mənə dinclik vermirdi, gecə-gündüz xəyalımda dolanırdı. Ağır uşaqlıq və tələbəlik illəri, vətəndən uzaqlarda işləməyim Sa-daxlı kəndi ilə əlaqə yaratmağa imkan verməmişdi. Nəha-yət, əmim Məhəmməddən öyrəndim ki, onlara Duşdurovlar nəslə deyirlər.

2004- cü ilin əvvəllərində əmioğlu Yaqub mənə dedi ki, Əhmədli kəndində bir ev tikir, ev sahibinin adı İlhamdır, özü də Duşdurovlardandır. Səhərisi gün mən Əhmədliyə getdim və ilk dəfə olaraq öz əmioğlularımdan olan İlhamla tanış ol-dum. Bu

oğlanı gördükdə bir yaxınlıq, bir doğmalılıq hiss et-dim. Qası-gözü, sifəti mənə çox yaxın olan bir insanı xatır-ladırdı...

Mənim boş vaxtım olmadığından biz görüşə bilmirdik. Bir gün babam Hübət kişi məni yanına çağırırdı və dedi ki, bu günlərdə Əfəndiyev adına xəstəxanada Düşdurovlardan olan bir həkimlə tanış olmuşdur, adı Hakimdir. Məsləhət gördü ki, gedib onunla yaxından tanış olum.

Nəhayət, 2006- cı ilin avqust ayının 31- də imkan tapıb xəstəxanaya getdim. Hakim həkimin xəstəxananın uşaq şö-bəsində çalışdığını söylədilər. Şöbəyə daxil olarkən bir ağ-saçlı həkimin telefonla danışdığını gördüm. İlk baxışdan ürə-yim yerindən oynadı, döyüntüləri artdı. Özümü toplayaraq həkimə yaxınlaşdım və salam verərək məqsədimi bildirdim. Həkim mənə baxaraq, əli ilə oturmaq işarəsini verdi. Mən bir neçə dəqiqə oturdudan sonra həmin həkim mənə ya-xınlaşdı və nə üçün Hakim həkimi axtardığımı soruşdu. Mən də nə məqsədlə Hakim həkimi axtardığımı ona danışdım. Həkim onun Hakim həkim olduğunu söylədi və biz bir-bi-rimizə sarıldırıq:

Səni görən kimi yaman sevindim,
Fərəh, qürur aşdı-daşdı, əmoğlu!
Odlu ürək dağa döndü sinəmdə,
Damarımda qanım coşdu, əmoğlu!

Üzünə baxanda üz tanış gəldi,
Qaşlar tanış gəldi, göz tanış gəldi,
Ləhcə tanış gəldi, söz tanış gəldi,
Qabağında şair çaşdı, əmoğlu!

Ayrılığı quran tellər qırıldı,
Hicran, möhnət uçdu, çökdü, yarıldı!
Polad qollar bir-birinə sarıldı,
«Qardaş!» deyib, bərk sarmaşdı əmoğlu.
Pərən salınmışdıq biz zaman-zaman,

Bir əsrin möhnəti itdi aradan.
Hakim həkim oldu əsil qəhrəman,
Əziyyəətə çox qatlaşdı əmoğlu!

Bir-birnə baş əydi Ləlvər, Ağlağan,
Ayrı salmışdılar, edirdi fəğan!
Bir yanı yaylaqdır, bir yanı aran,
Qalmış idi gözü yaşlı, əmoğlu!

Alxan, yad olmasın qohum-qardaşlar,
Yoxsa tapdalanar əzəmət, vüqar!
Get-gəliş toy-bayram, həm də ki, bahar,
Dost-qohumsuz ömür qışdı, əmoğlu!

Yekə Əhməd babamın qardaşı Molla Qara Usuf Sadaxlıda yaşadığından mən istərdim ki, oxuculara bu kənd haqqında geniş məlumat verim. Duşdurovlar tayfası 1922- ci ildən ayrı düşən iki eli: – Dağ və Aran Borçalını birləşdirdi, doğmalaşdırdı. Borçalı və onun dilbər guşələrindən olan Sadaxlı haq-qında, kənddə yaşayan nəsillər, bu eldən çıxmış alimlər, zi-yalılar, el ağsaqqalları haqqında, Duşdurovlar nəsli haqqın-da verilən yazılara görə əməli köməklik göstərdikləri üçün Ziyəddin əmiyə, əmioğullarım Ziyadxan, Hakim və İlham Duşdurovlara dərindən minnətdaram!

Yurdun ətirini səndən alıram,
Sən olmasan mən kim ollam, Borçalı?
Həm ümidim, həm pənahım, həm arxam,

Həsərətinən mən sarallam, Borçalı!

Gözəl yurd yerlərmiz dönür nağıla,
Əlyətin ulğunu düşmür ağıla,
Axçalı, Oy dərə qaldı paxıla,
Yaylaqlara cıgır sallam, Borçalı!

Xəstə dərman deyir pətəkdə bala,
Yaylağın bənövşə, qızılgül, lala.
Əmişmir sürülər səs sala-sala,
Ağlamayan, dərdin allam, Borçalı!

Aranın qəribsər dağlar qarına,
Çubuxlu, Çömçənin mal-davarına.
Qoşulub durnanın səf qatarına,
Yenə qucağına gəlləm, Borçalı!

Dədə Əmrah yayla deyən dilindi,
Xındı Məmməd qırov tutmuş telindi,
Təhlə Noyruz xar bürüyən gülündü,
Gah açillam, gah da dollam, Borçalı!

Şair Nəbi hanı, Ağacan hanı?
Kamandar döydümü toyların xanı?
Saraclı Hüseyn sənətin şanı,
Yaralarna məlhəm ollam, Borçalı!

Nə olsun torpağın qızıldır, qızıl,
Bəxtin, yığvalına vurulub qıfıl.
Qara buludlara tuş gəlsən qəfil,
Dərd əlinnən vaxtsız sollam, Borçalı!

Pir Haşqalıl gözü yolda qalıbdı,

Onun dərdi məni əldən salıbdı,
İndi də başını boran alıbdı,
Axan göz yaşını silləm, Borçalı!

Aşığın, şairin sözü sən oldun,
Vətən torpağının gözü sən oldun,
Alxan əsərinin üzü sən oldun,
Daş olub qoynunda qallam, Borçalı!

Sadaxlı üç dövlətin qovşağında— Gürcüstan, Ermənistan və Azərbaycanın sərhəd olduğu torpaqda yerləşir. Borçalı-nın bəzi kəndləri kimi Sadaxlı da qədim yaşayış məskənlərindən sayılır. O, Gürcüstanda azərbaycanlıların əsrlərdən bəri yaşadığı qonaq-qaralı, zəngin bir torpaq, keçid yolları-nın üstündə yerləşən böyük bir eldir. Kəndin bir yanı Ləlvər dağından aşağıda yerləşən sərin bulaqlı meşələrə söykə-nib. Sadaxlının bir tərəfi Təveytə— Debet (Tona) çayına, bir tərəfi isə əkin yerlərinə, binə yerlərinə, bağ-bağçalara söy-kənir. Sadaxlının özündə, ətrafında, dörd yanında yüzlərlə yer adını, yurd yerini, binə yerini saymaq olar. Dağları, dərə- təpələri, meşələri, bulaqları saymaqla bitməz. Onlar keçmişdən, tarixi hadisələrdən, adətlərdən soraq verir. Adlar sıra-sına baxsaq, çox hikmətin şahidi olarıq. İndiki xəritələrdə Debet adlanan çayın qədim adı Tonadır, el arasında ona Təvey— Təpətey deyirlər. Tona çayı adı Dədə Qorqud dövrü ilə də əlaqələndirilir. Bu çayın adı «Koroğlu» dastanında da hallandırılır. Çayın üstündə Sadaxlı ilə qonşu Ayrım kəndini birləşdirən beş qədim körpü olub. Onların bəziləri zaman keçdikcə dağılsa da, qalıqları durur.

Sadaxlıdan keçən Bənövşə çayına el arasında Çaxrax da deyirlər. Keçmişdə bol sulu olan bu çay son zamanlar yay vaxtı dupduru axmaqla quruyur. Dədə-babadan onun ya-tağı boyunca qollu-budaqlı nəhəng ağaclar bitən meşələr olub.

Quyruq adlanan yer Sadaxlının Mamey kəndi ilə sərhədi sayılmaqla, kəndin qurtaracağı mənasında işlənir. Bura həm də binə yeridir. Bəlkə də qoyun-quzunun quyruq bağ-laması mənasına işarədir.

Yer adlarının çoxunda hikmət var. Vəlihli adlanan yerdə bir vaxtlar çoxlu vəlih ağacı bitib. Vəlih ağacı yaxşı yanır və işıq verir.

Güm-güm adlanan yerdə isə torpağın bir hissəsini təpiklə-yəndə o biri hissəsində gümbultu eşidildiyini söyləyirlər.

Sadaxlının ətrafında Sopi (Zop) deyilən dağ xalq arasında Koroğlu qalalarından biri sayılır. El arasında bu qalada ye-raltı yollar, keçidlər olduğu söylənilir. 1950- ci illərdən baş-layaraq bu dağdan mərmər çıxarılmğa başlanılıb.

Sadaxlı ətrafında ən uca nöqtələrdən biri Böyük Şiş sayılır. Ona Qatıq dağı da deyirlər. Böyük Şişin güney tərəfi otlaq-dır, quzeyində isə meşələr vardır. Onun yanındakı nisbətən kiçik təpə Bala təpə adlanır.

Ov cığırı– deyilənlərə görə Türkiyəyə qədər uzanır, qədim karvan yoludur.

Korbulaq səmtində keçmiş binə yerləri eldə belə adlanır:

– Duşdurların binə yeri, Nazaröyünün binə yeri, Molla Mə-həmmədin yurdu, Adıgözəlli quzoyları.

Ləlvər və Çubuxlu yaylaqlarından başqa Sadaxlının başqa yaylaqlarda da yurd yerləri olub. Sadaxlı camaatı Ləlvərin Sarı Tala, Palantökən, Dardaş, Nəzirli bulaq, Xoruzlu bulaq, Lejən, Xudu bulağı kimi səfalı yerlərdə də binə salıb. Sonra-lardan Ləlvər də, Çubuxlu da ermənilərə verilmişdir.

Sadaxlıların yaylağı olan Ləlvər dağı

Çubuxlu ermənilərə verildikdən sonra Gümrü tərəfdə Maymax, sonralar isə Başkeçidin Yırğançay üstü, Yastıqar, Kürən, Yağdan, daha neçə-neçə yerlər Sadaxlının yaylaq yerləri olub.

Sadaxlı kəndinin ərazisi 4552 hektardır. Bunun təxminən 3000 hektarı əkinə yararlı torpaqlardır. Əkin yerləri 1000 hektara yaxındır. Kəndin 400 hektarı bağ-bağatla, 25 hektarı meşələrlə, 300 hektarı kol-kosla örtülüb. Sadaxlı torpaqlarının 41 hektarında tikintilər yerləşir. 110 hektar ərazi müxtəlif magistral və kəndarası yolların payına düşür. 80 hektar su altında qalmaqla, 5 hektar bataqlıq olan yerlərdir. Digər torpaqlar 133 hektardır.

Sadaxlıdakı dəmiryolu vağzal 1800- cü illərin ikinci yarısında çəkilib. Bu da Tiflis– İrəvan dəmiryolunun çəkilişi ilə bağ-lıdır. Çar Rusiyası dövründə buradakı poçt və dəmiryolu ətraf kəndlərin rabitə-əlaqə yerinə çevrilib. Bu kənddə ilk elektrik lampaları hələ müharibədən qabaq yanmağa başla-yıb.

Sadaxlı kəndində 2006- ci il 01 yanvar məlumatlarına görə 11762 nəfər əhali yaşayır, bu da 2200 ev deməkdir.

Dədə-babadan Sadaxlıda sayılıb-seçilən kişilər çox olub. Hökumət qanunları bir yana, yüz illər boyu belə insanların elində öz qayda-qanunları yaranıb. Onların bir sözü iki edilməyib, həm ailədə, həm nəsil-də-kök-də, həm də eldə – oba-da sözləri ötkəm olub. Onların verdikləri məsləhətlər, xeyir-xahışları bu gün də yaşayır və yaşayacaqdır:

– Duşdur oğlu Alı, Duşdur oğlu Binnət, Duşdur oğlu Asdan, Nəbi oğlu Məmməd, Dəmirçəlli Lom İsmayıl, Ayvaz oğlu Mahmud, Adıgözəlli Nağı, Hacı Bayramalı və Hacı Hüseynalı qardaşları, Məmməd oğlu Alı, Bedi oğlu Mahmud, Ağa-can Abdulla, Dəmirçəlli Hacı Məmməd, Gülnəbilərin Rüs-təm, Dazıların Qara Söyün, Musallı Osman, Molla Cəlil oğlu Alı, Qazaxların Mərdan, Pələhli Allahverdi, Xudu kişi, Tat oğlu Məmməd, Polux öyünnən Xəlil, Avdı kişi, Dəmiroğlu Əlləz, Meyxanımların Mənsir, Söyün öyünnən Molla, Söyün oğlu Hacı, Daşdəmir oğlu Əlnağa, Bayramallı Osman, Nayıf oğlu Cəfər, Haxnazar oğlu Nəbi...

Qlava Mahmudun atası Ayvaz oğlu Pirməmməd də ruhani və dünyəvi ziyalı kimi tanınıb. Əsrin əvvəllərində ilk təhsil ocağı da onun evində açılıb.

Nəbi oğlu Əhməd, Bedi oğlu Vəli, Duşdur oğlu Asdan, 1930-40-cı illərdə el ağsaqqalları kimi çoxunun dadına çatıblar, onlar məsləhət yeri sayılıblar.

Söyün oğlu Molla kişi davadan qabaq və sonrakı illərdə xeyirxah insan kimi tanınıb. Hələ müharibədən əvvəl Sadaxlı kəndinə çəkilən bulaq suları və su kəmərləri onun adı ilə bağlıdır. Yüksək savadı olmasa da Bopırçalıda su mühəndisi kimi tanınıb.

Söyünöyünnən Məmiş kişi hikmətli söz ustası kimi tanınıb. Cavan vaxtı rəhbər vəzifələrdə çalışıb.

Repressiya illərinin şər-xatası Sadaxlı elindən də yan keçmədi. Erməni başbilənlər xalqın qaymaqlarını güllələdir və ya həbs etdirirdilər. Bu kənddə də sapı özümüzədən olan baltaların əli ilə neçə-neçə əməli saleh, sözübütöv kişilər həbs edildilər, yurdunnan didərgin düşdülər. Onlara kulak-qolçomaq, xalq

düşməni, agent damğası vuraraq zirzəmi-lərdə çürüdüblər. Onları oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Adıgözəl oğlu Zülfüqar, Ağacanlı Əmirasdan, Duşdur oğlu Binnət, Bayramalı oğlu Budaq, Bayramalı oğlu İsa, Bayramalı oğlu Osman, Bayramqullu Mahmud, Mayıllardan Mən-sir, Qaraca oğlu Məmməd, Dazılların Dünyamalı, Əzizbəyli-dən Qara Qurban Abdulla oğlu, Məhəmməd, Kərim oğlu Məmməd, Layışoğlu Xəlil, Mollaməmmədlidən Molla Mə-həmməd, Molla Qara Mollaməmməd, Molla Xəlil, Mollaxəlilli İsmayıl, Mollacəlilli Məmməd, Mollaoğludan Xəlil, Nayfilli-dan Mehdi.

Böyük Vətən müharibəsində Sadaxlılar da bütün Sovet xalqı kimi alman faşizminə qarşı vuruşmuş, bir çox oğulları xalq yolunda qəhrəmancasına həlak olmuşlar:

– Alı Aslan oğlu Duşdurov, Qara Məhəmməd oğlu Duş-durov, Tanrıverdi Məhəmməd oğlu Duşdurov, Musa Vəli oğlu Duşdurov, Yunis Musa oğlu Duşdurov, Nəbi Əh-məd oğlu Əhmədov, Hidris Əhməd oğlu Əhmədov, Sədrəddin Yunis oğlu Əhmədov, Mustafa Cəlilov, Hü-seyin Cəlilov, Cahangir Abdullayev, Cəlil Cəlilov, Hü-seyin Zeynalov, İsa Əliyev və başq.

Əfqanıstana Sovet qoşunlarının yeridilməsindən sonra Borçalının da üstünü qara buludlar aldı. Elin say-seçmə yeni-yetmə oğullarına başqa dövlətin ərazisində qan tökmək, qanlı-qadalı günlər görmək nəsib oldu. Sadaxlıdan 16 ye-niyetmə Əfqanıstanda vuruşmuşdur. Onlardan biri- **Fəx-rəddin Hüseyn oğlu Xudiyev** qəhrəmancasına həlak ol-muşdur.

Azərbaycanın suverenliyini, bütövlüyünü təhlükə alanda, erməni faşistləri Qarabağa hücum edəndə bütün Azərbaycanlılar kimi Sadaxlı cavanları da əlinə silah götürüb, vətəni qorumağa könüllü olaraq getdilər. Könüllülər bunlar idi:

Nəbi İslam oğlu Qaracayev, Elman İslam oğlu Qaraca-yev, Əliağa Ramiz oğlu Bayramov, Şahvələd İsa oğlu Şəmsiyev, Vilayət İsa oğlu Bayramaliyev, Zahid Mustafa oğlu Məsməliyev, Aydın Nəbi oğlu Zeynalov, Nazim Abdul-la oğlu Adıgözəlov.

Bu oğullardan ikisi: *Aydın Nəbi oğlu Zeynalov və Nazim Abdulla oğlu Adıgözəlov* Qarabağda həlak olaraq şəhidlik zirvəsinə qalxmış və Azərbaycan hərbi tarixinə qızıl hərflərlə yazılmışlar.

Sadaxlı kəndini uzunömürlülər kəndi adlandırmaq olar. Bu kənddə uzunömürlülərdən Nayıflı Qara İsmayıl 142 il, Məmmədöyünnən Potu İbrahim 135 il, arvadı Zalxa qarı 132 il, Bozməmmədlilərin Asdan, Xansultanlı Musa kişi 100 ildən yuxarı, Duşdur oğlu Asdan 100 il, Cücənin ocağının Ba-har qarı 125 il, Layış ocağının Sultan qarı 112 il ömür sürmüşlər. Ayvaz oğlu Söyün də 100 ildən artıq yaşayıb.

Sadaxlıda şəcərə tarixi çox uzaqlara gedən köklü əsil-nə-sillər neçə-neçə əsrlərdən soraq verir. Soy-famil adlarında neçə-neçə tayfa başçıların, nəsil ağsaqqallarının, seçilən kişilərin, qadınların adı tarixə həkk olub. İnsanların məşğuliyyəti, ləqəbi, davranışı, gözəlliyi və kəm-kəsiri bəzi nəsil-lərin soyadı kimi yaddaşlarda qalıb. Sadaxlıda aşağıdakı nəsil-lər yaşayıb:

1. *Bedilli ocağı.* 2. *Molla Məhəmmədin nəsl.* 3. *Söyünöyü nəsl.*
4. *Nəbiöyü nəsl.* 5. *Xudullu ocağı.* 6. *Nazaröyü nəsl.*
7. *Adıgözəlli ocağı.* 8. *Əzvəyilli (Əzizbəyli) ocağı.* 9. *Daşdə-mirli ocağı.* 10. *Nayıflı nəsl.* 11. *Ağacan ocağı.* 12. *Duşdur ocağı.*
13. *Tatlar nəsl.* 14. *Bozməmmədli ocağı.* 15. *Keçəlvə-lilər ocağı.*
17. *Mahmudovlar, Ramazanlar, Mayıllar nəsl.*
18. *Qaraballı nəsl.* 19. *Dəmirçəlli ocağı.* 20. *Xansultanlı nəsl.*

Sadaxlıda keçmişdən ilxı, at saxlamaq, el şənliklərində və toylarda at çapmaq, cıdır yarışları keçirmək dəbdə olub. Yaşlı nəsil xatırlayır ki, Sadaxlıdan olan Şeşən oğlu İsmayıl əsrin əvvəllərində Borçalıda məşhur cıdır ustası olub. O, müxtəlif tədbirlərdə sürətlə qaçan atın üstündən əyilərək yerdə qoyulan qəpik pulları da götürə bilirmiş. Şeşən oğlu İsmayılın oğlu

Əhməd də atasının yolu ilə gedərək, vəfalı və çox məşhur boz ürgəsi ilə medallar qazanıb. O, marşal Budyonnu adına mükafata layiq görülüb.

1920-60- cı illərdə Sadaxlını bütün Borçalıda tanıdan, onun şan-şöhrətinin çox uzaqlara yayılmasında böyük əməyi olan ər kişilər çoxdur:

1. *Əhməd Allahverdi oğlu Eminov* bütün Borçalıda tanınan kişi olub. O, Qullar atçılıq sovxozunda, Şulaver pambıq za-vodunda direktor, Sadaxlı kənd sovetinin sədri, Borçalı ra-yon İcrayə Komitəsinin sədri işləyib. Eli üçün çox böyük iş-lər görüb, xəstəxanalar tikdirib, yollar çəkdirib.

2. *Əmrəh Məmməd oğlu Bayramov* el ağsaqqalı, Borçalının sayılan kişilərindən olub. Sadaxlıda ilk kolxoz sədri Əmrəh kişi olub. Onun köməyi nəticəsində Sadaxlıya 6 kilometrlik məsafədən su kəməri çəkilmişdir.

Sadaxlı kolxozuna sonralardan Söyünöyünnən *Məmiş kişi* sədrlik edib. 1942- ci ildən *Qara Cəbrayıl*, 1944- cü ildən 1959-cu ilə kimi *Hüseynalı Bayramov*, sonralar *Mustafa Qurbanov* və *Elman Eminov* da kolxoz sədri işləyiblər.

1965- ci ildə Sadaxlıda sovxoz yaradılmış və onun 7 il direktoru *İmran Kərimov* olmuşdur. Xalq arasında böyük hörməti varmış. 1971- ci ildən son vaxtlara kimi Sadaxlıda sovxoz direktoru vəzifəsində *Məsim Məmmədov* çalışıb.

Sadaxlıda sayılan-seçilən, Borçalıda ad çıxarmış igidlər çox olmuşdur. Dizi bükülməz, qolu əyilməz *Lom İsmayıl* ba-rədə Sadaxlıda, ətraf kəndlərdə çox söhbətlər gəzir. Həqiqət olan bu söhbətləri bəzi vaxtlar çoxları nağıla bənzədir-lər. Sadaxlının ağsaqqallarının dediyinə görə Lom İsmayıl yenilməz pəhləvan, ağır-batman gələn bir kişi imiş. Dəmir-çəlli ocağında böyümüş bu kişinin ömrü boyu canında nə qədər ki, su vardı, dizini yerə gətirən tapılmamışdı. Lom lə-qəbini almağına gəldikdə isə onu

deməliyəm ki, cavan vaxtı tay-tuşu ilə mübahisəsi düşür və acığının yerdəki lomu götürüb dizinə salır, iki əyir.

XX əsrin 30-50- ci illərində Sadaxlıda qolu bükülməyən oğullardan biri *Ayvaz oğlu İsa* olub. Çox məşhur güləşçi, əsl pəhləvan olub. İsa Ayvazov müharibə vaxtı Vilhelm adlı bir alman mayorunu şillə ilə vurub və həmin mayor düz bir ne-çə dəqiqə özünən gedib. Ağsaqqalların dediyinə görə, Sadaxlıya Qazaxdan Sabir pəhləvan gəlir. Onunla güləşən İsa Ayvazov bu görüşdə də qalib gəlir.

Lom İsmayıl, Ayvaz oğlu İsa ilə yanaşı *Şəmşi oğlu Söyün* də Sadaxlıda çox məşhur güləşçi olub. Lom İsmayıl nəhaq yerə İsanı və Söyünü özünün davamçıları saymayıb.

Sadaxlı kəndi əməksevər insanları, ağsaqqalları, pəhləvanları ilə yanaşı özünün ziyalıları, alimləri ilə də nəinki Borçalıda, eləcə də bütün Azərbaycanda ad çıxarmışdır.

İlk məktəb 1900- cü illərin əvvəlində *Söyün oğlu Hacı*nın evində açılıb. Sonra isə *Ayvaz oğlu Mahmud* öz evinin çardağında ilk rus-tatar məktəbi açmışdır. Qazaxdan gəlmiş Osman Əfəndi bu məktəbdə dərs demiş, Mahmudun atası Pirməmməd kişi isə orada uşaqlara ruhani dərsi keçmişdir.

Sadaxlının öz yetirmələrindən ilk müəllimlər arasında *Hüseynali Bayramov*, *Yetər Ağacanova*, *İsmayıl Xudiyev*, *İsmayıl Məmmədov*, *Əsli Fətəlova*, *Əli Həsənov*, *Yasin Məmmədov*, *Qasım Duşdurov*, *Hüseyn Xudiyev*, *Tağı Tağızadə*, *Qeysər Hüseynova*, *İmran Yusifov*, *Mustafa Hüseynov*, *Zi-yəddin Abdullayev* və başqalarını yada salmaq lazımdır.

Sadaxlıda əhalinin sağlamlığını qoruyan, onların qayğısına qalan, Borçalıda sayılan-seçilən həkimlər çoxdur. Bunlar-dan *Polux Məmiş oğlu Poluxovu*, *Abdulla Bayramovu*, *Məsim Zeynalovu*, *Nizami Xəlilovu* misal göstərmək olar.

Hər bir el onun başqa yerlərdə təmsil olunduğu ziyalıları-na, alimlərinə, mədəniyyət və tibb işçilərinə görə tanınır. Sa-daxlı eli də bütün Borçalıda və Azərbaycanda çalışan gör-kəmli alimləri ilə tanınır:

1.*Pənah Xəlilov*– Filologiya elmləri doktoru, professordur. Görkəmli ədəbiyyatşunas, türk xalqları folklorunun, qədim türk dastanlarının tədqiqatçısı, nəzəriyyəçi alim kimi Azər-baycan ədəbiyyatında görkəmli yer tutur. Çoxlu sayda elmi əsərlərin, monoqrafiyaların, dərs vəsaitlərinin müəllifidir.

2.*Mustafa Vəliyev*– Sadaxlının ilk riyaziyyat alimi olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Universitetində onun səyi nəticəsində «Riyazi kibernetika» kafedrası yaradılmışdır. O, indiki BDU-da dekan işləmişdir.

3.*Bəkir Vəliyev*– Kimya elmləri namizədidir. 1964- cü ildən Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Qeyri-Üzvi və Fizika-Kimya İnstitutunda çalışır.

4.*Məsim Duşdurov*– Fizika-riyaziyyat elmləri namizədidir. Azərbaycan Neft Akademiyasında «Ali riyaziyyat» kafedra-sında çalışır.

5.*Məcid Duşdurov*– Hesablama texnikası üzrə texnika elm-ləri namizədidir. Azərbaycan Texniki Universitetində çalışır.

6.*İlyas Adıgözəlli*– Azərbaycan Respublikasının əməkdar jurnalistidir. Azərbaycan Dövlət Radio və Televiziya Veri-lişləri Şirkətində çalışır.

7.*Həmid Vəliyev*– Filologiya elmləri namizədidir. BDU- da çalışır. Gürcüstan Respublikasının əməkdar jurnalistidir.

8.*Ziyəddin Bayramov*– Baytarlıq elmləri namizədidir. Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində çalışır.

9.*Alı Xuduyev*– Kənd təsərrüfatı elmləri namizədidir. Azər-baycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasında çalışır.

10.*Yasin Əfəndiyev*– Biologiya elmləri namizədidir. Azər-baycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasında çalışır.

11.*Aydın Xəlilov*– Tarix elmləri namizədidir. BDU- da çalı-şır.

12. *Fərhad Bayramov*– Kimya elmləri namizədidir. Respublika Elmlər Akademiyası Kimya Texnologiyasının Nəzəri Problemlər İnstitutunda çalışır.

13. *Fərhad Ayvazov*– Kənd təsərrüfatı elmləri namizədidir. Dövlət Torpaq Komitəsində Baş İdarənin rəisidir.

14. *Rövşən Xansultanov*– Texnika elmləri namizədidir. Firmanın direktorudur.

15. *Ramiz Poluxov*– Tibb elmləri namizədidir. Azərbaycan Tibb Universitetində çalışır.

16. *Tapdıq Osmanov*– Coğrafiya elmləri namizədidir. Azərbaycan Dövlət Hidrometeorologiya Komitəsində çalışır.

17. *Mehralı Yusifov*– Fizika-riyaziyyat elmləri namizədidir. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində çalışır.

18. *Həmzə Əzizbəyov*– Tibb elmləri namizədidir. Azərbaycan Tibb Universitetində çalışır.

19. *Elxan Poluxov*– Tarix elmləri namizədidir. Xaricdə çalışır.

20. *Əhməd İmanov*– Texnika elmləri namizədidir. Azərbaycan Texniki Universitetində çalışır.

21. *Akif Naibov*– Texnika elmləri namizədidir. Dadaşov adına Elmi-Tədqiqat İnşaat Materialları İnstitutunda çalışır.

Sadaxlı kəndində dünyaya göz açan, onun hədəflərindən kənarda bu eli yaşadan ziyalıdır çoxdur.

Yusif Heydərov tək Sadaxlının yox, bütün Borçalının adlı- sanlı ziyalıdır. O, müxtəlif vəzifələrdə, o cümlədən 1965-77- ci illər Marneuli rayon xalq maarif şöbəsinin müdiri işləyib.

Mustafa Qurbanov da Marneuli rayonunda sayılan ziyalılardan olub. 1943-61- ci illər rayon Partiya Komitəsində təlimatçı, sonralardan isə müxtəlif təsərrüfatlarda kolxoz sədri, sovxoz direktoru işləmişdir.

İsmayıl Məmmədov Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirib. Azərbaycanda, Marneulidə dövlət orqanlarında çalışdıqdan sonra Tacikistana getmiş, ömrünün sonuna kimi Tacikistan Respublikası Vəkillər Şurasının üzvü olmuşdur.

Cəbrayıl Məmmədov komsomol işində çalışmış, sonralar-dan Mollaoğluda, Qırxılı kəndində kolxoz sədri, Sadaxlı sov-xozunda ilk partiya təşkilatının katibi işləmişdir.

Elman Eminov ixtisaslı aqronom olmuş, Sadaxlı kəndində kolxoz sədri işləmişdir. 1963- cü ildə Gürcüstan Ali Sovetinə deputat seçilmişdir.

Yasin Duşdurov güclü iqtisadçı kimi tanınıb, bacarıqlı pəh-ləvan olub. 1981-87- ci illər Bakı şəhər sığorta idarəsinin rəisi işləyib. Yuxarıdakılardan başqa *Lətif Yusifov*, *Lətif İbrahimxəlilov*, *Məsim Arxməmmədov*, *Veyis Xudiyev*, *Suleyman Yusifov*, *Vəli Fətəliyev*, Ağacan ocağının *Tapdıq və Xıdır* qardaşları, *Vaqif Mustafayev*, *Hakim Duşdurov*, *Bəkir Dəmirçəlov*, *Abdulla və Loğman Bayramovlar*, *Camal Bədiyev* və başqa-ları Sadaxlının gözəl ziyalılarından sayılmaqla, öz halal əməyi ilə ad çıxarmışlar, öz elinə baş ucalığı gətirmişlər.

Hay-haraylı, çal-çağırılı, toy-düyünlü el şənlikləri, Sadaxlı ellərində toya çağırış səhər tezdən qara zurnada çalınan «Savax sazı» ilə başlayıb. Bu elin mahir zurnaçıları olub, bu gün də var, sabah da olacaq! Bu gün adları minnətdarlıqla xatırlanan *Məhəmmədə*, *Şəpərəoğlu Millətə*, toyçulardan *Poluxoğlu Vəliyə*, *Cəliloğlu Unusa* min rəhmət!

Hazırda Göygöz adlandırılan *Usta Məsim və Gödək Xıdır* bu kəndin ən yaxşı zurnaçılarıdır.

Sadaxlıda toy-düyün, şənliklər aşıqsız keçməyir. Bu kənd-də Borçalının azman aşıqları nə qədər xeyir iş yola salıblar! Kəndin öz aşıqları da olub: *Aşıq Alyar*, *Şəmiləoğlu Dursun*, *Bayramallıxdan Nəbi*, *aşıq Əhməd Sadaxlı*. Son dövrlər Sadaxlını bütün Azərbaycana tanıdan ustad *aşıq aşıq Məhəm-məd Sadaxlıdır*.

1950-60- cı illərdən başlayaraq Sadaxlıda müğənnilər də püxtələşməyə başlayıb: *Fərman, Musa, Nəsib, Şakir, Tahir, Mehman, aşıq Məsim*.

Fərman Cəfərov Azərbaycan Dövlət Konsert Birliyinin so-listi olub.

Sadaxlıda son dövrlərdə gözəl gitara ustası kimi ad çıxaran, Babay ləqəbi ilə tanınan Duşdurlardan olan *Mübarizi* xüsusi ilə qeyd etmək istəyirəm. O, həm də yaxşı saz ifaçı-sıdır.

Sadaxlı kəndində vətəni, eli, xalqı, gözəlləri tərənnüm edən, Ağacan, şair Nəbi bulağından bəhrələnən şairlər olub: *şair Yetim Mahmud, Əlləz Əzizbəyov və Meydan Qur-banov*.

Sadaxlının hal-hazırda yazıb-yaradan şairləri çoxdur: *Qa-sım Məftuni, İsmixan Cəfərov, Hakim Duşdurov, Gülmə-məd Cəlilov, Şölə Cəlilli, Vahid Tətoğlu, Əfəndi Mustafə-yev, Nəbi Qaracəyev, Lətif Cəlilov, Elçin Adıgözəlli, Vüqar Duşdurov, Akif Xansultanlı. Fəmil Nəzərov* isə istedadlı rəs-samdır.

1988- ci il sentyabr ayında azərbaycanlılr Ermənistandan qovulanda Gürcüstanda yaşayan soydaşlarımız qaçqınlara yardımçı oldular.

Dmanisi rayonunda Muğanlı və Saatlı kəndlərinin, Marneuli rayonunda da Sadaxlı kəndinin camaatı daha fəal idilər. Sadaxlıda hadisələr böhranlı hala çatmış, 1988- ci ildə Ermə-nistana gedən yol bağlanmışdı. Bundan sonra ermənilər təxribatlara başlamışlar:

1990- cı ildə Qaradaş deyilən yerdən Bədiyev Ələddinin 91 qoyununu ermənilər aparmışlar.

10.09.92- ci ildə Sadaxlıdakı dəmiryol körpüsü– Sarı körpü partladılmışdır.

22.04.93- cü ildə sərhəd yarmarkasını ermənilər gülləbaran etmişlər. Onuncu sinif şagirdi Elmdar Nəsimov hər iki aya-ğından yaralanmışdır.

12.05.93- cü ildə Ağacanov Məsimin vağzaldakı evinə ermənilər qumbara atmışlar.

22.08.93- cü ildə ermənilər bir neçə gürcü yaraqlısı ilə türk-lərin yük maşınını qarət edərkən yan keçən Şakir Mahmu-dovu öldürmüşlər.

15.01.94- cü ildə iki respublikanı birləşdirən Debet çayı üzərindəki körpü ermənilər tərəfindən partladılmışdır.

17.01.94- cü ildə Xuldərə sakini Yolçuyev Əhməd 92 qo-yun və iki atla birlikdə ermənilər tərəfindən aparılmışdır.

19.01.94- cü ildə ermənilər Sadaxlı ötürücü stansiyasında partlayış törətmişlər.

29.01.94- cü ildə Haqverdiyev Mehman, Aşıqov Dilman və Polad qardaşları Platina deyilən yerdə ermənilər tərəfindən güllələnmişlər.

18.07.94- cü ildə Fətəlov Ələddin ermənilər tərəfindən öldürülərək Debet çayına atılmışdır.

19.07.94- cü ildə ermənilər bir Sadaxlı sakini öldürərək Debet çayına atmışlar.

21.07.95- ci ildə yarmarkada partlayış törədilmiş, Məmmədov Nizam və Rüstəm İbrahim oğlu ermənilər tərəfindən girov götürülmüşdür.

1988-94- cü illərdə Sadaxlı və onun əhalisinin başı çox müsibətlər çəkmişdir. Ermənilər və onun havadarları hər yolla xalqın əzmini qırmağa çalışmış və çalışır. 2005- ci ildə *Pə-ləngov Molla Qaranın* oğurlanması buna əyani sübutdur. İn-diyə kimi onun haqqında heç bir məlumat yoxdur. Lakin bədnam qonşularımız bilməlidirlər ki, əsrlərdən bəri öz doğ-ma torpağında kökünü atmış Sadaxlı camaatının əzmini qır-maq mümkün deyil, onlar ata-baba torpaqlarında mətin və mübariz dayanmışlar!

Molla Qarausufilər– Duşdurovlar

Usuf (Yusif) Yekə Əhmədin qardaşı olub, Marneuli rayo-nunun Sadaxlı kəndində XVIII əsrdə məskunlaşmışdır. Ru-hani təhsili almış bu insanın sifəti qarabuğdayı olduğu üçün o biri Usuflardan fərqləndirmək üçün el içində hamı ona Molla Qara Usuf deyərmiş. Hal-hazırda onun törəmələrinə Duşdurlar nəslə deyirlər. Sadaxlı kəndində molla Usufun tö-rəmələrindən başqa iki tayfaya da Usuflar tayfası deyildiyin-dən Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra soyad götürmək lazım gəldikdə molla Usufun törəmələri *Duşdurov* soyadını götürmüşlər.

Molla Usufun oğlu Mustafa atası kimi Haqqa bağlı adam olmuş, haqsızlıq ilə heç zaman barışmamışdır. Məclislərdə, toyda-şanda, kənddə olan yığıncaqlarda o, həmişə düzlü-yün tərəfində olmuş, haqsız insanları ağzından vurmuşdur. Mübahisələrin böyüyərək davalara gətirib çıxıldığını görən qohum-əqrəbə həmişə ona:– diş dur, diş dur! (dinc dur!) demişlər. Sonralardan onu Dişdur və ya Duşdur Mustafa deyərək çağırıbmışlar, soyad da buradan götürlmüşdür.

Respublikanın əməkdar jurnalisti *İlyas Adıgözəlli* «*Elim- obam Sadaxlı*» kitabında Duşdurovlar haqqında belə yaz-mışdır:

– Sadaxlıda tanınmış nəsilərdən olan Duşdur ocağı **Qara Molla Yusifi** öz ulu babası sayırlar. Bu tayfa keçmişdə də maldarlıq və əkinçiliklə məşğul olmuş, kəndin varlı-hallı nə-sillərindən biri sayılmışdır. Ötən əsrdə kəndin bir neçə iri ocağı kimi molla Yusif oğlu Duşdur Mustafa da Çubuxlu yaylağında binə yeri salmışdır. Onun Çubuxluda yurd yerləri Dəllək baba dağında Güzgü təpə, Sarıbulaq, Niyar nənənin yurdu (Dərəyurd), aranda isə Korbulaq və Duzlubulaq ol-muşdur.

Bu nəslin sayılan-seçilən şəxsiyyəti, ağsaqqalı **Ziyəddin** əminin dediyinə görə, babaları söyləmişdir ki, Qazaxdan Sadaxıya ilk olaraq molla Yusif gəlmişdir. Sonradan geri dö-nərək qardaşı Əhməd də gətirmişdir. Bir müddət burada yaşadıqdan sonra yaylağa köçərkən Dağ Borçalı Əhmədin xoşuna gəlmiş, burada yaşamağa qərar vermiş, bir daha arana dönməmişdir.

Duşdurlar nəslı XX əsrin əvvəllərinə kimi həmişə Yekəəh-mədlilər ilə əlaqə saxlamışlar. Ziyəddin əminin dediyinə gö-rə, Aslan babası söyləyərmiş ki, o, uşaq olarkən Duşdurlar nəslı yaylağa çıxanda axsaq və arıq heyvanlarını Canbaxça-da yaşayan əmisigildə əyləyərmişlər. Səbəbi də buymuş ki, bu heyvanlar Çubuxlunun soyuğuna dözə bilməzdi, tələf olardı.

Payız vaxtı geri, arana dönərkən onlar öz heyvanları ilə bir-likdə əmisigilin arıq heyvanlarını da Korbulağa gətirərmişlər. Bir neçə ildən sonra, erməni-müsəlman müharibəsi nəticə-sində və Sovet hakimiyyətinin ilk illərində vəziyyət ağır oldu-ğundan əlaqələr get-gedə zəifləməyə başlamışdı. Yekəəh-mədlilərdən olan Məhəmməd əminin dediyinə görə bu əla-qə 1970- ci illərdə bərpa olunmuş, hətta iki qardaşın nəslin-də yeni qohumluq əlaqələri-kirvəlik meydana gəlmişdir. Bundan sonra əlaqələr möhkəmlənsə də 1988- ci il hadisə-lərindən sonra pərən-pərən düşən Yekəəhmədlilər Azər-baycanın müxtəlif rayonlarına səpələnmiş, öz başının ha-yına qalmış, qohumlar arasında əlaqə yenidən zəifləmiş-dir...

Duşdurlar ocağı Sadaxlıda keçmişdən ziyalı nəsil sayılır. XIX əsrin axırlarında bu nəsildə ərəb, fars, türk dillərində yazıb-oxuyan ziyalılar olub.

Duşdur ocağında gözütöx, nəfsi özündə olan adamlar çox olmuşdur. Bu nəsildən olan **Məmməd kişi** həmişə yaylağa çıxarkən Turşsuyun (Suqovuşanın) yanında bir erkək kəsə-rək, gəlib-gedən yaylaq adamlarını erkək ətinə qonaq edərmiş. Özü isə bir tikə belə yemədən Allaha özünəməx-sus tərzdə dua edərmiş ki, onun gözünü, nəfsini, tamahını töx etsin. O, haqq yolunu

azmasın, əlində olan imkanlardan istifadə edərək kasıblara, yoxsullara əl tuta bilsin.

1930-37- ci illərdə repressiya zamanı Duşdur ocağında seçilib-sayılan **Binnət** kişi həbs edilmişdir. O, 1868- ci ildə Sadaxlı kəndində anadan olmuşdur. Binnət kişi Duşdurlar ocağında ən savadlı insan olmuşdur. Ona görə də 1900- cü illərdə onu Sadaxlı kəndinə kəndxuda təyin edirlər. Borçalı-da Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Sovet hökuməti Binnət kişiylə hesablaşaraq, onu Sadaxlı kəndinə kənd so-vetinin sədri təyin edir. Binnət kişini Sadaxlıda hamı əliaçıq, elin dərd-sərinə yarayan, sözüötkün el ağsaqqalı kimi tanı-mışdı.

Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Borçalıda ad çıxaran, tanınmış ağalar, bəylər meşələrə, dağlara çəkilərək qaçaq-lıq etməyə məcbur olmuşlar. El ağsaqqalları olan bu insan-ları ərzaqla, pal-paltarla təmin edən insanlar içində Binnət kişi də olmuşdur. 1930- cu illərdə sapı özümüzdən olan bal-taların hesabına xalq düşməni kimi həbs olunmuşdur.

Xalqa, elə etdiyi yaxşılıqlara görə Sadaxlı camaatının qəl-bində Binnət kişi bu gün də yaşayır.

İkinci dünya müharibəsi Sadaxlı kəndində hər bir evə göz yaşı, ağrı-acı gətirdi. 1941- ci ildə Duşdurlar nəslindən və əmioğullarından 12 nəfər müharibəyə getsə də çoxu qayıt-madı:

– *Ali Aslan oğlu Duşdurov, Qara Məhəmməd oğlu Duş-durov, Tanrıverdi Məhəmməd oğlu Duşdurov, Musa Vəli oğlu Duşdurov, Yunis Musa oğlu Duşdurov, Nəbi Əh-məd oğlu Əhmədov, Hidris Əhməd oğlu Əhmədov, Sədrəddin Yunis oğlu Əhmədov.*

Duşdurov Alı Aslan oğlu Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kolxoz quruculuğunda əlindən gələni etmiş, kolxoz iqtisadiyyatının inkişafı üçün öz bilik və bacarığını əsirgəmə-mişdi. O, 1941- ci ilə kimi kolxozda mühasib işləmiş, 1941- ci ildə müharibəyə gedərək, müharibədən qayıtmamışdı.

Yalnız **Duşdurov Rəşid Binnət oğlu, Duşdurov Məmməd Məhəmməd oğlu, Duşdurov Dursun Söyün oğlu, Duşdurov Daşdəmir Alı oğlu** müharibədən qayıtdılar.

Duşdurov Məmməd Məhəmməd oğlu müharibədən qayıtdıqdan sonra Sadaxlı sovxozunda uzun müddət sahə bri- qadiri işləyib, kənd təsərrüfatının inkişafı üçün əlindən gələ- ni etmişdi.

Duşdurlar nəslinin savadlı, imkanlı, ta- rixi **Aslan Duşdurov oğlu** olmuşdur. O, 1873- cü ildə Sadaxlı kəndində anadan olmuşdur. Mədrəsə təhsili alan bu in- san ticarəti gözəl bildiyindən İran, Tür- kiyyə ilə əlaqələri olmuşdur. Əsasən bu ölkələrə vaqonlarla ağac kömürü, ağac materialları göndərirmiş. Çar II Nikolay Tiflisə gələndə Qafqaz canişini Voron- cov–Daşkov xüsusi dəvətnamə ilə As- lan kişini Tiflisə, çar II Nikolayın pişvazına çağıtdırmışdı.

Aslan kişi el içində səxavəti, əliaçıqlığı ilə seçilən ağsaq- qallardan olmuşdur. Onun ticarət etdiyi ölkələrdə başına gə- lən qəribə əhvalatlar çox olmuşdu. İstərdim ki, bir əhvalatı oxucular bilsin:

– Türkiyədə ticarət etdikdən sonra Sarıqamışdan keçərək İrəvana gələn Aslan kişi bir azərbaycanlı ailəsində gecələ-məli olur. Övvəllər də həmin ailənin qonağı olmuş və hər gecənin əvəzində ev sahibinə bir qızıl onluq verirmiş ki, bu ailənin güzəranı yaxşılaşsın. Bu dəfə Aslan kişinin ticarəti yaxşı olduğundan, bir xurcun qızıl-gümüşlə geri qayıdırmış. Xurcunun

bir gözü qızılla, o biri gözü isə gümüşlə dolu imiş. Aslan kişinin xasiyyəti belə imiş ki, həmişə xurcunu yatdığı otağa qoyarmış. Lakin, bu dəfə ev sahibinin ısrarından son-ra xurcunu o biri otaqda əyləyir. Səhər tezdən durarkən gö-rür ki, qızılın yarısı götrülüb. Qızılın üstündən götrüldüyünü ev sahibinə bildirsə də, ısrar etməyir. Yol boyu öz-özünə çox düşündükdən sonra belə qərara gəlir ki, ev sahibi eh-tiyacdən bu işi görmüşdür.

Aradan 50 ildən çox bir vaxt keçir. 1972- ci ildə Aslan kişi rəhmətə getdikdən sonra onların ailəsinə bir neçə adam bir erkək və iki qarın yağ gətirərək, baş sağlığı verirlər və bildi-rirlər ki, onlar İrəvan şəhərindən gəlmişlər. Əhvalatı olduğu kimi danışaraq, söyləyirlər ki, babalarının vəsiyyətinə əsa-sən halallıq almağa gəlmişlər. Babaları sağ olarkən üzü tutmadığı üçün özü gələ bilməmişdir. Duşdurlar nəslinin ağ-saqqalları da hadisəni bildikləri üçün və Aslan kişinin vəsiy-yətinə əsasən halallıq vermişlər.

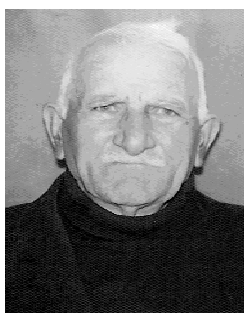

Duşdurlar nəslinin sayılıb-seçilən şəxsiyyətlərindən biri də **Səməd** kişi idi. O, 1885- ci ildə Sadaxlıda anadan olmuş-dur. Mərd, mübariz olan bu insan həm də yaxşı güləşçi idi. Borçalıda o qədər qurşaq tutubmuş ki, sümüklərinin sala-matını tapmaq mümkün deyilmiş, bir az axsayırmış. Güclü mal-qara saxlayırmış. Məhz buna görə də 1930- cu illərdə sürgün edilmə təhlükəsi ilə üz-üzə qalır. Lakin, vaxtı ilə bu ailənin yaxın dostlarından olan Eminoglu Əhməd dəfələrlə onu və qardaşını təhlükədən qurtarır.

1930- cu illərdə Eminoglu Əhməd Marneuli rayonu İcrayə Komitəsində sədr müavini işlədiyindən, Duşduroğluları üçün əlindən gələn köməklili etmişdi.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Sadaxlıda hamı biyara getdiyindən, Səməd kişi də biyara getməli olur. Günlərin birində Emin oğlu Əhməd Səməd kişi ilə pambıq tarlasında rast-laşır. O, Səmədin biyardan azad edilməsini tapşırır və kənd soveti sədrinə göstəriş verir ki, Səmədlə işi olmasın. Lakin, kənd soveti sədri dəfələrlə Səməd kişini Sibirə göndər-məklə hədələyir və biyara çağırır. Emin oğlu Əhmədin işə qarışması nəticəsində bu iş sülhlə başa çatır və ondan əl çəkirlər.

Səməd kişi el içində sayılan kişilərdən olub, bir sözü iki edilməmiş. İstər Duşdurlar ocağında, istərsə də Sadaxlıda elin güvəndiyi igidlərdən olmuşdur.

Ziyəddin Daşdəmir oğlu Duşdurov

926- cı il sentyabr ayının 28- də Gür-
üstan SSR Marneuli rayonunun Sadax-
kəndində anadan olmuşdur.

Ziyəddin Duşdurov 1933- cü ildə Sa-
xlı kənd 1 saylı orta məktəbinin birinci
nfiyə getmiş, 1942- ci ildə doqquzuncu
nfi bitirmişdir. Kənddə müəllim olmadığı

çün təhsilini iki ildən sonra davam etdi-rə
bilmiş və 1945- ci ildə on birinci sinfi bitirmişdir. O, 1947- ci ildə
sənədlərini Kirovabad (Gəncə) şəhərində yerləşən indiki
H.Zərdabi adına Pedaqoji İnstitutun dil-ədəbiyyat fa-kültəsinə
vermiş, instituta qəbul edilmişdir. Lakin, xəstələn-di-yi üçün
1948- ci ildə təhsilini yarımçıq qoyaraq kəndə dön-məyə məcbur
olmuşdur.

Ziyəddin Duşdurov əmək fəaliyyətinə 1949- cu ildən başla-
mışdır. O, 1 saylı Sadaxlı orta məktəbində təsərrüfat işləri üzrə
direktor müavini təyin edilmişdir. Öhtəsinə düşən işi la-yiqincə
və vicdanla yerinə yetirmiş, 1989- cu ilə kimi bu və-zifədə
çalışmış, müəllim kollektivinin və şagirdlərin rəğbəti-ni
qazanmışdır. O, 1989- cu ildən təqaüddədir.

Ziyəddin müəllim görkəmli el ağsaqqalıdır. İstər Sadaxlı
kəndində, istərsə də Duşdurovlar nəslində böyük nüfuza malik bir

insandır. Eli üçün əlindən gələn köməkliyi etmiş və etməkdədir. Həmişə cavanlara örnək olan bu insan Sadaxlı kəndinin və Duşdurlar nəslinin tarixini çox yaxşı bilir. Məhz onun köməkliyi və qayğısı nəticəsində Duşdurlar nəslinin şəcərəsi tərtib edilmiş, gələcək nəsillərə ərnağan kimi sax-lanılmışdır.

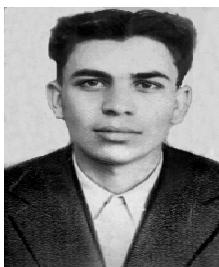

Yasin Əhməd oğlu Duşdurov 1934-cü il fevral ayının 1-də Gürcüstan SSR İrəvan rayonu Sadaxlı kəndində anadan olmuşdur. O, Sadaxlı kənd orta məktəbinin səkkizinci sinfini bitirdikdən sonra Bakı şəhərinə gəlmiş, sənədlərini Bakı Ali Maliyyə - Kredit Texnikumuna vermiş, imtahanları müvəffəqiyyətlə verdikdən

sonra texnikuma qəbul edilmişdir. Yasin Duşdurov texnikumu fərqlənmə diplomu ilə bitirdikdən sonra sənədlərini Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutuna vermişdir. O, institutu 1961-ci ildə bitirmişdir. 1981-ci ilə kimi Bakı şəhərində sığorta idarəsində işləmişdir. Yasin müəllim 1981-ci ildən Bakı şəhəri sığorta idarəsinin rəisi təyin edilir. O, 1987-ci ilə kimi Bakı şəhəri sığorta idarəsinin rəisi vəzifəsində çalışmışdır. Bu illərdə bacarıqlı iqtisadçı kimi tanınmışdır. Bakı şəhərinin inkişafı üçün əlindən gələni etmişdir.

Yasin müəllim həm də bacarıqlı pəhləvan olmuşdur. O, 1988-ci ildə 54 yaşında dünyasını dəyişmişdir.

Ötən əsrin 60-cı illərində Nəbi və Nadir jardaşları tarix və riyaziyyat sahəsində ən bilikli cavanlar sayılırdı. **Nəbi Duşurov** 1937- ci ildə Sadaxlıda anadan olmuşdur. Orta təhsilini Sadaxlı kənd orta məktəbində almışdır. Orta məktəbi 1954- cü ildə gümüş medalla bitirdikdən sonra sənədlərini Azərbaycan Dövlət Universitetinin riyaziyyat fakültəsinə vermiş, imtahanları müvəffəqiyyətlə verdikdən sonra universitetə qəbul olunmuşdur. Lakin, xəstələndiyinə görə təhsilini davam etdirə bilməmiş, cavan rəhmətə getmişdir. Nəbi Duşurov güclü ədəbiyyatçı və riyaziyyatçı idi.

Nadir Duşurov 1939- cu ildə Sadaxlıda anadan olmuşdur. O, təhsilini özəndi olan Sadaxlıda almış, orta məktəbi qızıl medalla bitirmişdir. Həmin il nədlərini Azərbaycan Politeknik İnstitutuna vermiş, doqquz dənə beş alaq, instituta qəbul edilmişdir. Birinci mestri əla qiymətlə başa vurduqdan sonra fitri istedadına görə Bauman adına Moskva Dövlət Universitetinə göndərilmiş, universitetdə oxuyarkən xəstələnmişdir. Buna görə də Tbilisi Politeknik İnstitutuna göndərilmiş və təhsilini burada

başə vurmuşdur. Tbilisi Politehnik İnstitutunda oxuya-oxuya Sadaxlı kənd orta məktəbində dərs demişdir. Nadir 1964- cü ildə cavankən rəhmətə get-mişdir. O, riyaziyyatın Borçalıda ən mükəmməl bilicilərindən biri olmuşdur.

O qanlı fələkdən şikayətim var,
Bağbanın əlini bağınnan kəsdi.
Bağladı əlini-ayaqlarını,
Bədəndə qolunu sağınnan kəsdi.

Mərd-ərən yurduna saldırdı kotan,
Söndü çıra kimi yaradan, quran.
Murazna yetmədi neçə növcavan,
Şamama göy ikən tağınnan kəsdi.

Bu gün də Duşdurovlar nəslində alim, həkim, müəllim, mühəndis və başqa sənət-peşə sahibləri çoxdur:

Məcid Daşdəmir oğlu Duşdurov
informatika və Kompüter Texnikası»
afedrasının dosenti.

Duşdurov Məcid Daşdəmir oğlu
1943- cü ildə Gürcüstan SSR Marne-
i rayonunun Sadaxlı kəndində ana-
ın olmuşdur.

1959- cu ildə Sadaxlı orta məktəbini
tirmişdir. Həmin il sənədlərini Azər-

baycan Politehnik İnstitutunun «Avtomatika və hesablama texnikası» fakültəsinə vermiş, instituta daxil olmuşdur. O, 1964- cü ildə «Elektron hesablayıcı maşınları və cihazları» ixtisasına yiyələnərək, həmin institutu başə vurmuşdur.

1965- ci ildən 1968- ci ilə kimi Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Kibernetika İnstitutunun «Hesablama mərkəzi»n-də baş mühəndis vəzifəsində çalışmışdır.

1968-1971- ci illərdə Kiyev şəhərində Ukrayna Elmlər Akademiyasında aspirant olmuşdur.

1972- ci ildən Azərbaycan Politeknik İnstitutunda (indiki Azərbaycan Texniki Universiteti) dosent vəzifəsində çalışır. Azərbaycan Texniki Universitetinin «İnformatika və kompüter texnikası» kafedrasında «İnformatika», «Proqramlaşdırmanın əsasları», «Sistem proqramlaşdırması və əməliyyat sistemləri», «Kompüterlərin arxitekturası» fənlərini yüksək səviyyədə tədris etdiyi üçün tələbələrinin sevimli müəllimi-dir. Onun dərs dediyi tələbələrin əksəriyyəti Azərbaycan Respublikasının müxtəlif şirkətlərində, firmalarında informasiya texnologiyası üzrə yüksək vəzifələrdə uğurla çalışırlar.

Məcid müəllimin elmi və pedaqoji fəaliyyəti 40 elmi məqalədə, 10 metodik göstərişdə və 2 dərs vəsaitində öz əksini tapmışdır.

Hal-hazırda Məcid Duşdurov Azərbaycan Texniki Universitetinin «İnformatika və Kompüter Texnikası» kafedrasının dosentidir.

Məsim Qasım oğlu Duşdurov

fizika-riyaziyyat elmləri namizədi, dosent.

Duşdurov Məsim Qasım oğlu 1945-

ildə Gürcüstan SSR Marneuli rayo-
nunun Sadaxlı kəndində anadan olub.

1962- ci ildə Sadaxlı kəndində orta

əktəbi bitirib. Həmin il V.İ. Lenin adı-

lı Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun

fizika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olub.

1967- ci ildə bu ali məktəbi fərqlənmə diplomu ilə bitirib. Bir il
Marneuli rayonunun Dəmyə-Görərxı kəndində müəllim iş-ləyib.

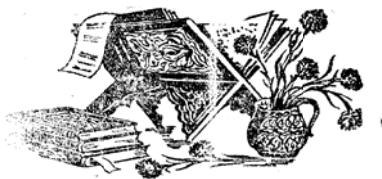
1968-69- cu illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının
Riyaziyyat-Mexanika İnstitutunda kiçik elmi işçi kimi çalışıb.

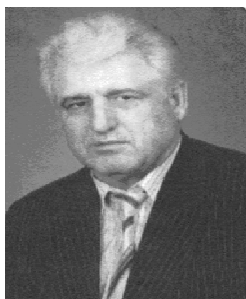
1969-1972- ci illərdə M.V. Lomonosov adına Moskva Döv-lət
Universitetinin aspirantı olub.

1972-1976- cı illərdə Moskvada SSRİ Elmlər Akademiyası
İdarəetmənin Problemləri İnstitutunda baş elmi işçi kimi fə-
aliyyət göstərib.

Məsim Duşdurov 1976- cı ildə Bakı şəhərinə köçüb və
Azərbaycan Neft-Kimya İnstitutunun ali riyaziyyat kafedra-sında
işə başlayıb. O, 1983- cü ildə operatorlar nəzəriyyəsi-nin bəzi
problemlərinə aid dissertasiya müdafiə edərək, fizi-ka-riyaziyyat
elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə alıb.

Məsim müəllim 1985- ci ildən bu ali məktəbin dosentidir. 12
elmi-tədqiqat və metodik işin müəllifidir.

İakim Qasım oğlu Duşdurov 1948-ildə Gürcüstan SSR Marneuli rayonunun Sadaxlı kəndində anadan olmuşdur. O, 1954- cü ildə Sadaxlı kəndtə məktəbinin birinci sinfinə getmiş, 65- ci ildə həmin orta məktəbi qızıl ədalla bitirmişdir. Həmin il N.Nərimanov adına Tibb İnstitutuna daxil olmuş, 1971- ci ildə Tibb İnstitutunu fərqlən-mə

diplomu ilə bitirmişdir.

1971-1973- cü illərdə Pribaltika Hərbi Dairəsində ordu sıralarında olmuş, hərbi həkim işləmişdir.

Hakim həkim 1973-1974- cü illərdə N.Nərimanov adına Tibb İnstitutunda Operativ cərrahiyyə kafedrasında müəllim işləmişdir. O, 1974-1998- ci illərdə Sumqayıt şəhərində olan «Təcili yardım» xəstəxanasında şöbə müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Hazırda Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Pediatriya İnstitutunda cərrah işləyir.

Hakim həkimin ədəbiyyata böyük marağı var. Boş vaxtlarında şeir yazmağı çox sevir. Onun 2005- ci ildə «Borçalı» nəşriyyatında «Fəsilər və nəsillər» adlı şeirlər kitabı işıq üzünə görüb. Həmin kitabdan «Həkimlər» şeirini oxucuların nəzərinə çatdırıram:

Həyatın narahət, çətin anında,
Ağrı tüğyan etsə şirin canında,
Bir göz qırpımında olar yanında,
Tələsib köməyə gələr həkimlər.

Keçər iş yerində gecə-gündüzü,
Qəlbə ümid verər kəlməsi, sözü,
Sağlamlıq arrayar çöhrədə gözü,
Şəfani Tanrıdan dilər həkimlər.

Ağrılar-acılar qəddi əyəndə,
Qannı əsirgəməz yeri gələndə.
Xəstə vəziyyəti çətinləşəndə,
Dərdinin dərmanını bilər həkimlər.

Allah vergisini yaşadar canda,
Durar baş üstündə ağrıyan anda.
Xəstə yaxşılaşıb, şəfa tapanda,
Şadlanar, sevinər, gülər həkimlər.

Cərrah bıçağını salanda işə,
Xəstə adamları düşər təşvişə.
Xeyirxah əməllə üzdən həmişə,
Kədəri, qüssəni silər həkimlər.

Duşdurovlar nəslində yuxarıdakılardan başqa ali təhsil almışlar:

Həmid Duşdurov, Vəli Duşdurov, Fərhad Duşdurov, Mə-hərrəm Duşdurov, Arif Duşdurov, Gülnaz Duşdurova, Aydın Duşdurov, Sahib Yasin oğlu Duşdurov, Məhəmməd Abdulla oğlu Duşdurov, Ziyadxan Duşdurov, Lətifə Duşdurova, Va-qif Mahmud oğlu Duşdurov, Əziz Duşdurov, Bəhram Duş-durov, İlham Duşdurov, İlqar Duşdurov, Ramiz Duşdurov, Elçin Duşdurov, Elxan Duşdurov, Kəmalə Duşdurova, Natiq Duşdurov, Rəna Yasin qızı Duşdurova, Validə Vəli qızı Duş-durova, Bəxtiyar Duşdurov, Zərifə Duşdurova, Sədi Duşdu-rov, Fərmail Duşdurov, Rəfail Duşdurov, Rəşad Duşdurov, İradə Duşdurova, Sevda Məsim qızı Duşdurova, Anar Mə-sim oğlu Duşdurov, Nailə Duşdurova, Səbinə Duşdurova, Emil Duşdurov, Anar Mustafa oğlu Duşdurov, Vüqar Duş-durov, Azad Duşdurov, Təranə Duşdurova,

Səməd Ziyad-xan oğlu Duşdurov, Elnur Duşdurov, Nazim Duşdurov, Ka-tib Duşdurov, Əhməd Bayram oğlu Duşdurov, Samir Duş-durov, Rasim Natiq oğlu Duşdurov, Sahib İsmail oğlu Duş-durov.

Orta ixtisas məktəbini bitirmişlər:

Məhəmməd Məhəmməd oğlu Duşdurov, Ələddin Duşdurov, Məsurə Duşdurova, İbrahimxəlil Duşdurov, Validə Mah-mud qızı Duşdurova, Mahirə Duşdurova, Bayram Duşdurov, Cavanşir Duşdurov, Nazxanım Duşdurova, İsmayıl Dursun oğlu Duşdurov, Bahar Duşdurova, Rahilə Duşdurova, Qız-yetər Duşdurova, Elnarə Məhərrəm qızı Duşdurova, Nəta-van Duşdurova, Elnarə Lətif qızı Duşdurova, Gülnarə Duş-durova, Vüsələ Duşdurova, Yeganə Duşdurova, Nülufər Duşdurova, Xalidə Duşdurova.

Duşdurlar ocağının qəbristanlığı Mamey kəndinə yaxın olan köhnə qəbiristanlıqdır. Orada molla Yusif və oğlu Alı dəfn edilmişdir.

Molla Qara Yusifin iki oğlu olmuşdur: ***Alı və Mustafa***

I. Alı– Yoldaşı altı qardaşın bir bacısı olan Sarı Aşa olmuşdur. Aşanı oğlu Alıya Usuf kişi dədə-baba yurdu olan I Şıx-lıdan almışdır. Alı rəhmətə getdikdən sonra Sarı Aşanı qar-daşı Mustafa almışdır. Alının Sarı Aşadan iki oğlu olmuşdur: ***Məmməd və İsmayıl***.

I(1). Məmməd– Oğulları: **Mustafa, Məhəmməd**.
Qızı: **Xassa**.

a) Mustafa– Oğulları: Qasım, Yusif.
Qızları: Xeyransa, Gülyaz.

Qasım– Oğulları: Məsim, Hakim, Arif.
Qızı: Gülnaz (Elşən, Elnarə, Ellada).

Məsim– Oğlu Anar magistraturanı fərqlənmə diplomu ilə bitirib.

Qızı İradə İstanbul universitetini bitirib. Oğlu Furqan, qızı Sevda.

Hakim– Qızları: Nailə BDU- nun kimya fakültəsini bitirib (oğlu Həmid); Səbinə BDU-nun biologiya fakültəsini bitirib.

Arif– Oğulları: Nizami, Fizuli.

Qızı: Natəvan.

Yusif– Oğlu: Yasin.

Qızları: Lala, Bağdad, Sona.

Yasin– Qızları: Müşgünaz, Mahizər.

b) Məhəmməd– Oğulları: Məmməd, Tanrıverdi, Qara.

Qızı: Şahnabad.

Məmməd– Oğulları: Əhməd, Seyfəddin, Məhəmməd, Mustafa, İsmayıl.

Qızları: Sədiqət, Şöylə.

Əhməd– Oğlu: Sayad.

Qızları: Südabə, Rəna.

Seyfəddin– Oğulları: Qara, Qabil.

Qızı: Arzu.

Məhəmməd– Oğulları: Asif, Vasif.

Qızı: Vüsalə.

Mustafa– Oğulları: Emil, Anar.

İsmayıl– Oğlu: Xəyal.

Qızları: Xəyalə, Rəya, Tahirə.

Tanrıverdi və Qara müharibədən qayıtmayıb.

I(2). İsmayıl– Oğulları: **Suleyman, Hüseyn, Hasan-**
cavan ölüb.

Qızları: **Tükəzvan, Pəri.**

a) Suleyman– Oğulları: Alı, Nurəddin, Qiyas.

Qızı: Aişə.

Alı– cavan ölüb.

Nurəddin– Oğulları: Nəriman, Telman, Eldar.

Nəriman– Oğlu: Kənan.

Qızı: Sevinc.

Telman– Oğulları: İlqam, Elqam.

Qiyas– Oğulları: Ələddin, Vahid.

Qızı: Gülbahar.

Ələddin– Oğulları: Ruslan, Teymur.

Vahid– Oğulları: Natiq, Namiq.

Qızı: Nailə.

b) Hüseyn– Oğulları: Dursun, Həsən, İsmayıl, Yasin.

Qızları: Güləsər, Söylü, Məryəm, Savad.

Dursun– Oğulları: Aydın, Vaqif, Vahid.

Qızları: Şərqiyyə, Qəmər, Minayə.

Aydın– Oğulları: Yaqub, Ayaz.

Qızları: Səlimə, Aşa.

Vaqif– Oğlu: Elmar.

Qızı: Ülviyyə.

Vahid– Oğlu: Eltən.

Qızı: Aleytar.

Həsən– Oğulları: Hacıxəlil, Şamxalıl, İbrahimxəlil.

Qızları: Gülsüm, Dilarə, Məşurə, Nərimnaz.

Hacıxəlil– Oğulları: Famil, Habil.

Qızı: Elminaz.

Şamxalıl– Oğlu: Rahib.

Qızı: Aynurə.

İbrahimxəlil– Oğulları: Elvin, Elnur.

İsmayıl– Oğlu: Oruc.

Qızları: Mənzər, Solmaz, Nəzakət, Ələmzər.

Oruc– Oğulları: Niyaməddin, İsmayıl.

Yasin– Oğulları: Hüseyin, Hafız, Sahib- cavan ölüb, Rasim, Rəhman.

Qızı: Xasaya.

Hüseyin– Oğulları: Elmar, Eltun.

Hafız– Oğulları: Ruslan, Səbuhi.

Rasim– Oğlu: Sahib.

Qızı: Səbinə.

Rəhman– Oğlu: Yasin.

Hüseyin əmioğlunun törəmələri Mamey kəndində yaşayır.

II. Mustafa– Oğulları: *Avdı, Alı, Vəli, Nəsif.*

II(1). Avdı– Oğulları: Səməd, Binnət.

Qızları: **Fatma, Cavahir, Sənəm, Hürü.**

a) Səməd– Oğulları: Abdulla, Mahmud.

Qızları: Bəsdi, Əsmət.

Abdulla– Oğulları: Məhəmməd, Ziyadxan.

Qızı: Zinyət.

Məhəmməd– Oğulları: Vüqar, Azad.

Ziyadxan– Oğlu: Səməd.

Qızı: Təranə.

Mahmud– Oğulları: Lətif, Vaqif.

Qızları: Lətifə, Validə.

Lətif– Oğlu: Elnur.

Qızları: Elnarə, Gülnarə.

Vaqif– Oğlu: Mahmud.

Qızları: Türanə, Ruqiyyə.

b) Binnət– Oğulları: Rəşid, Xəlil.

Qızı: Güllüzar.

Rəşid– Oğulları: Əziz, Binnət.

Qızları: Mahirə, Zenfıra.

Əziz– Oğulları: Cavid, Fikrət.

Qızı: Vüsalə.

Binnət– Oğlu: Pərviz.

Qızı: Pəri.

Xəlil– Oğlu: Davıd.

Qızları: Aşa, Gözəl.

David– Oğulları: Rəfayıl, Emin, Xəlil.

Qızı: Yeganə.

II(2). Alı– Oğulları: **Nəbi, Aslan, Daşdəmir.**

Qızları: **Zalxa, Gülbaxca, Hənvva,**

Basdafa, Cavahir, Cahan.

a) Nəbi– Cavan ölüb.

b) Aslan– Oğulları: Alı, Nəbi.

Alı– Oğulları: Nəbi, Nadir, Elbrus.

Qızı: Güləsər.

Nəbi– Cavan ölüb.

Nadir– Cavan ölüb.

Elbrus– Oğulları: Nazim, Rasim.

Qızı: Nüranə.

v) Daşdəmir– Oğulları: İsmayıl, Ziyəddin, Möylə, Sirəc,

Həmid, Məcid.

Qızları: Gülsafa, Bastafa.

İsmayıl– Erkən ölüb.

Ziyəddin– Oğulları: Bəhram, İlham, İlqar.

Bəhram– Oğlu: Orxan.

Qızı: Zöhrə.

İlham– Oğlu: Ziyəddin.

Qızları: Nurlana, Gülnaz.

İlqar– Oğlu: Eltun.

Qızı: Türkan.

Möylə– Oğulları: Fərman, Sabir.

Qızları: Hürü, Mələhət, Kifayət.

Fərman– Oğulları: Kamal, Daşdəmir.

Sabir– Oğlu: Samir.

Qızı: Sədaqət.

Sirəc– Oğulları: Mübariz, Fazil, Ramiz.

Qızı: Sevdə.

Mübariz– Oğlu: Elşən.

Qızları: Ayşən, Aytən.

Fazil– Oğlu: Fəriz.

Qızı: Mələk.

Ramiz– Oğlu: Sirəc.

Qızı: Şəfa.

Həmid– Oğulları: Elçin, Elxan.

Elçin– Oğlu: Həmid.

Elxan– Oğlu: Fuad.

Qızı: Zənurə.

Məcidi– Qızı: Kəmalə.

II(3).Vəli– Oğulları: Əhməd, Musa, İsa.

Qızları: Nigar, Tükən.

a) Əhməd– Oğulları: Mahmud, Yasin, Vəli, Məsim.

Qızları: Fatma, Ceyran, Heyran.

Mahmud– Oğulları: Bayram, Cavanşir, Avtandil.

Qızı: Nazxanım.

Bayram– Oğulları: Katib, Əhməd.

Cavanşir– Oğulları: Araz, Turxan.

Qızı: Xalidə.

Avtandil– Oğlu: Ayaz.

Qızları: Aysel, Aysun.

Yasin– Oğlu: Natiq.

Qızı: Rəna.

Natiq– Oğulları: Samir, Rasim.

Vəli– Oğlu: Bəxtiyar.

Qızı: Validə.

Bəxtiyar– Qızı: Nigar.

Məsim– Cavan ölüb.

b) Musa– Oğulları: Dursun, Nadir.

Qızı: Dilbər.

Dursun– Oğulları: İsmayıl, Musa, Məhəmməd.

Qızı: Bahar.

İsmayıl– Oğulları: Sahib, Rahib.

Musa– Oğulları: Aytac, Dursun.

Məhəmməd– Cavan ölüb.

Nadir– Cavan ölüb.

v) İsa– Oğulları: Məmiş, Fərhad, Məhərrəm.

Qızları: Şirin, Pəri, Güllü, Gülsüm.

Məmiş– Oğlu: Sədi.

Qızları: Rahilə, Reyhan- Cavan ölüb.

Sədi– Oğulları: İsa, Salman.

Fərhad– Oğulları: Fərmail, Rəfail.

Qızı: Qızıyetər.

Fərmail– Oğlu: Fərid.

Qızı: Qətibə.

Rəfail– Qızı: Nərminə.

Məhərrəm– Oğlu: Rəşad.

Qızı: Elnarə.

Rəşad– Oğlu: Nicat.

Qızı: Nəzrin.

II(4).Nəsib– Oğlu: Dursun- Cavan ölüb.

Qızları: Mələk, Mədinə, Hürü, Xatın, Gözəl.

Yekə Əhmədin qardaşı Məhəmməd də Astanbəylidən köç-müş və deyilənlərə görə aşağı Körpülüyə və ya Bərdəyə gəlməsi güman olunur. Bərdə rayonunun **Boyəhmədli** kən-dindən olan ağsaqqalların qardaşım İbrahimə dediyinə görə Astanbəylidən Məhəmməd adlı bir kişi buraya köçmüş və bu kəndin əsasını qoymuşdur. Kəndin sayılan, seçilən ağ-saqqallarından olmuşdur. Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra nəvəsi Qazanpapaq oğlu Məhəmmədin dəstəsində qaçaqlıq etmiş, onun ən yaxın silahdaşymış.

Bu nəsil də **Mustafayev** soyadını daşıyır.

Quruvəllər nəsl

Duşdurovlar nəslindən olan ağsaqqal Ziyəddin əminin de-diyinə görə 1988- ci ilə kimi Noyambəryan rayonunun Aşağı Körpülü kəndində yaşayan **Quruvəllər** nəslə Mustafa kişinin oğlu Məhəmmədin oğlu Quru Vəlinin adı ilə adlanır. Bu nəsil **Əhmədov** soyadını daşıyır. Quru Vəlinin oğlunun adı Əh-məd, onun törəmələrinin adı *Unus, Hidris, Nəbi, Vəlidir*.

İstər Bərdədə olan Boyəhmədlilər, istərsə də Quruvəllər nəslə Yekəəhmədlilərə və Duşdurovlara qohumdurlar. An-caq bu iki nəslin qohumluq dərəcələrinin müəyyənləşdiril-məsi vaxt və tədqiqatlar tələb edir.

Bu nəsildən olan ağsaqqal babalarımızın üç şəkilini çap et-dirə bildik:

QEYD: Yekəəhmədlilər haqqında olan bütün məlumatlar çox çətinliklə toplanmışdır. Hal-hazırda əsil-nəsli dərindən bilən ağsaqqalların çox az olması müəyyən məlumatların qeyri dəqiq olmasına gətirib çıxarmışdır.

Qohumlar arasında soyuq münasibətlərin olması, mənəm-lik, var-dövlətə aludə uzanan tellərin qırılmasına gətirib çı-xarmışdır. Mən bu kitabla qohumları birləşdirməyə, yaxın-laşdırmağa, qırılmaqda olan telləri bağlamağa, sarımağa çalışmışam. İstərdim ki, Mustafa kişinin törəmələri bir-birini unutmasınlar, həmişə bir-birini arayıb-axtarsınlar, tarixin verdiyi dərsi yaddan çıxarmasınlar. Dədə-baba ocağı olan Comuşdular nəsli ilə, Hacı Mahmud Əfəndinin ocağı ilə əla-qələri möhkəmləndirsinlər. Çünki, bizim soy bir neçə dəfə qaçqın düşmüş, bir neçə dəfə yurd yeri dəyişmişdir.

Vahid bir yumruq şəklində birləşməsək dağılıb, məhv olacağıq!...

Mənim isə xalqım və tarix qarşısında əsas vəzifəm əsrlərin yaddaşını nəsillərin yaddaşına köçürməkdir.

Böyük Yaradana şükürlər olsun ki, atamın vəsiyyətini yeri-nə yetirə bildim. Nə qədər onun-bunun üstünə yüyürmək olar, yadlara ağız açmaq olar?...

Hər yetən nadana, qanmaz insana,
Üzdə üz qalmadı arxa deməkdən.
Halal zəhmətimlə süfrələr açdım,
Çörək-duz qalmadı arxa deməkdən.

Üzlərə xoş baxdım, içdə alışdım,
Yandım, külə döndüm, toza qarışdım,
Haqqı deyəmmədim, yalan danışdım,
Dildə söz qalmadı arxa deməkdən.

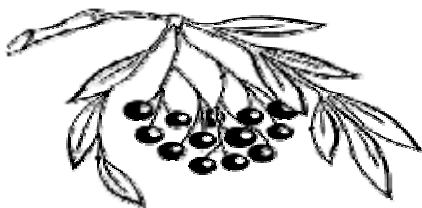
İtirdim qohumu, yada yüyürdüm,
Nəlac qalanda oda yüyürdüm,

Mərd insan gəzəndə ada yüyürdüm,
Kalan, tuz qalmadı arxa deməkdən.

Qabağa yüyürdüm, zalım dedilər,
Geridə süründüm, həlim dedilər,
İşləri düşənlər «Ölüm!» dedilər,
Cığır, cız qalmadı arxa deməkdən.

Mənim nə işim var yada əl açım,
Yalvarım, yaxarım, ağız, dil açım,
Kol-kos bitən yerdən cığır, yol açım,
Bələn, düz qalmadı arxa deməkdən.

Alxan, o Yaradan sənə arxadı,
İşıq gələn yeri fələk tıxadı.
Dönəlyən yaxındı, ürək yuxadı,
Əyri, düz qalmadı arxa deməkdən.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. **Şurəddin Məmmədli**– «Paralanmış Borçalı», (Tiflis, 1991)
2. **Şurəddin Məmmədli**– «Alın yazımız», (Bakı, 1997)
3. **Murad Dəmirçi**– «Karvan gedər, izi qalar», (Bakı, 2004)
4. **İlyas Adıgözəlli**– «Elim- obam Sadaxlı», (Bakı, 2000)
5. **Fariz Turan**– «Doğma evdən başlanır- vətən», (Bakı, 2006)
6. **Murad Dəmirçi**– «Nəğməli dünyam», (Bakı, 1997)
7. **Salman Qazi**– «İtirdiyim yerlər», (Bakı, 2006)
8. **Emin Canbaxçalı**– «Məni öz dünyama aparan yollar», (Gəncə, 2005)
9. **Hakim Duşdurov**– «Fəsillər və nəsillər», (Bakı, 2005)

ALXAN YEKƏƏHMƏDLİ

**Yuxulara dönən
yurdlar**

Vətən, sənsiz kiməm, nəyə lazımam,
Gödəkdi hər yerdə əllərim mənim!
Yad ellər oxşayır bir dar qəfəsə,
Qaçqına dönübdü ellərim mənim!

Yazdığım kitablar yadigarımdır,
Mənim şairliyim söz baharımdır,
Mənim gələcəyim mənim varımdır,
Hədər getməyibdir illərim mənim.

Bülbül üçün adi döş də Vətəndir!
Qıy vuran qartala daş da Vətəndir!
Harda olursan ol, başda Vətəndir!
Vətəndən başlanıb yollarım mənim!